

ZBORNÍK PRÍSPEVKOV
z medzinárodnej vedeckej konferencie
Štatistického úradu Slovenskej republiky

POTREBUJE EŠTE **SLOVENSKO**
PO SČÍTANÍ 2011 **ĎALŠÍ CENZUS?**

PROCEEDINGS

of the international scientific conference
of the Statistical Office of the Slovak Republic

AFTER THE 2011 CENSUS DOES **SLOVAKIA**
STILL **NEED ANOTHER ONE?**

20. – 21. november 2013
Bratislava

Zborník príspevkov
z medzinárodnej vedeckej konferencie Štatistického úradu SR

POTREBUJE EŠTE SLOVENSKO PO SČÍTANÍ 2011 ĎALŠÍ CENZUS?

Proceedings of the international
scientific conference of the Statistical Office of the SR

**AFTER THE 2011 CENSUS DOES SLOVAKIA
STILL NEED ANOTHER ONE?**

20. – 21. november 2013

BRATISLAVA

VYDAL/PUBLISHED

Štatistický úrad SR/Statistical Office of the SR
Miletičova 3
824 67 Bratislava

Číslo/Number: 900-0011/2014

Kód/Code: 023614

Okruh/Sphere: Sčítanie obyvateľov, domov a bytov/Population and Housing Census

Dátum/Date: Marec 2014/March 2014

EDITORKY/EDITORS

Mgr. Ivana Juhaščíková
PhDr. Zuzana Štukovská

RECENZENTI/REVIEWERS

PhDr. Ľudmila Ivančíková
Štatistický úrad SR/Statistical Office of the SR

Prof. RNDr. Jozef Mládek, DrSc.
Juhočeská univerzita v Českých Budějoviciach/University of South Bohemia in České Budějovice

RNDr. Zuzana Podmanická
Štatistický úrad SR/Statistical Office of the SR

Ing. Boris Vaňo
INFOSTAT - Výskumné demografické centrum/INFOSTAT - Demographic Research Centre

TECHNICKÁ SPOLUPRÁCA/TECHNICAL COOPERATION

Mgr. Pavol Škápik

GRAFICKÝ NÁVRH OBÁLKY/GRAPHIC LAYOUT OF THE COVER

Mgr. Klára Smutná

ISBN 978-80-8121-364-9

OBSAH/CONTENTS

- **Informácie o konferencii/Information about conference** 7
- **Editoriál** 8
- **Editorial (English)** 9

PRÍSPEVKY PODĽA SEKCIÍ/CONTRIBUTION RANGED BY SECTION**I. PREZENTÁCIA VÝSLEDKOV SČÍTANIA OBYVATEĽOV, DOMOV A BYTOV 2011/PRESENTATION OF THE 2011 POPULATION AND HOUSING CENSUS RESULTS**

- **SODB 2011 – výnimočné sčítanie/The 2011 Population and Housing Census – an extraordinary census**
PhDr. Ľudmila Benkovičová, CSc., Štatistický úrad SR, Bratislava, Slovenská republika/ Statistical Office of the SR, Bratislava, The Slovak Republic 10
- **Cenzus 2011 – kľúčové charakteristiky obyvateľstva, domácností, domov a bytov/The 2011 Census – key characteristics of population, households, houses and dwellings**
RNDr. Zuzana Podmanická, Mgr. Alena Csicsayová, Mgr. Ivana Juhaščíková, Mgr. Eleonóra Krčméryová, Mgr. Pavol Škápik, PhDr. Zuzana Štukovská, Štatistický úrad SR, Bratislava, Slovenská republika/Statistical Office of the SR, Bratislava, The Slovak Republic 19
- **Niektoré možnosti využitia výsledkov Sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011 v praxi. Je sčítanie obyvateľov, domov a bytov skutočne potrebné alebo nie?/Some possibilities of the practical use of the 2011 Population and Housing Census results. Is the Population and Housing Census actually necessary or not?**
RNDr. Branislav Šprocha, PhD., INFOSTAT - Výskumné demografické centrum, Bratislava, Slovenská republika/INFOSTAT - Demographic Research Centre, Bratislava, The Slovak Republic 40
- **Riziká merania religiozity na Slovensku, metodologické poznámky/Risks of measuring religiosity in Slovakia, methodological notes**
Mgr. Miroslav Tížik, PhD., Sociologický ústav SAV, Bratislava, Slovenská republika/Institute for sociology of the Slovak Academy of Sciences, Bratislava, The Slovak Republic 53
- **CentropeSTATISTICS ako prostriedok cezhraničnej prezentácie dát zo sčítania/CentropeSTATISTICS as a means of cross-border presentation of census data**
DI Manfred Schrenk, DI Clemens Beyer, Christian Eizinger, CEIT - Stredoeurópsky inštitút technológie, Schwechat, Rakúsko/CEIT - Central European Institute of Technology, Schwechat, Austria
DI Walter Pozarek, Komunitné plánovanie Východ, Viedeň, Rakúsko/Planungsgemeinschaft Ost, Vienna, Austria 69

- **Vybrané problémy sídelného rozvoja na Slovensku v kontexte výsledkov zo sčítania/Selected issues of the settlement development in Slovakia in the context of the census results**
 PhDr. Katarína Moravanská, PhD., PhDr. Peter Gajdoš, CSc., Sociologický ústav SAV, Bratislava, Slovenská republika/Institute for sociology of the Slovak Academy of Sciences, Bratislava, The Slovak Republic 80
- **Dochádzka do zamestnania a dochádzkové regióny SR podľa SODB 2011/Commuting regions of SR according to census 2011**
 Mgr. Michal Katuša, Štatistický úrad SR, Bratislava, Slovenská republika/Statistical Office of the SR, Bratislava, The Slovak Republic
 Mgr. Andrej Sopkuliak, Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Slovenská republika/Faculty of Natural Sciences, Comenius University in Bratislava, The Slovak Republic 92
- **Dostupnosť a kvalita bývania ako vec verejná aj bez cenzu?/Housing availability & quality as a public issue without the census?**
 PhDr. Zuzana Kusá, CSc., Sociologický ústav SAV, Bratislava, Slovenská republika/Institute for Sociology of the Slovak Academy of Sciences, Bratislava, The Slovak Republic 103
- **Potreba bývania podľa sčítania/Demand of Housing by Census**
 Ing. Mikuláš Cár, PhD., Národná banka Slovenska, Bratislava, Slovenská republika/National Bank of Slovakia, Bratislava, The Slovak Republic 112
- **Ochrana dôverných štatistických údajov v mikrodátových súboroch/Statistical disclosure control in microdata files**
 Mgr. Boris Frankovič, Štatistický úrad SR, Bratislava, Slovenská republika/Statistical Office of the SR, Bratislava, The Slovak Republic 121
- **Otázky k sčítaniu/Questions about the census**
 Doc. Ing. Jozef Chajdiak, CSc., Slovenská štatistická a demografická spoločnosť, Bratislava, Slovenská republika/Slovak Statistical and Demographical Society, Bratislava, The Slovak Republic 130
- **Meranie sociálneho postavenia ako súčasť štatistických zisťovaní/The measurement of social position as a part of statistical surveys**
 Mgr. Roman Džambazovič, PhD., Filozofická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave, Slovenská republika/Faculty of Philosophy, Comenius University in Bratislava, The Slovak Republic 135

II. BUDÚCNOSŤ POPULAČNÉHO, DOMOVÉHO A BYTOVÉHO CENZU V SLOVENSKEJ REPUBLIKE/FUTURE OF THE POPULATION AND HOUSING CENSUS IN THE SLOVAK REPUBLIC

- **Skúsenosti z posledného cenzu ako východisko reálnych očakávaní vo vzťahu k sčítaniu 2021 na Slovensku/Experiences from last census in capacity of starting point of tangibly expectancy in relation to Census 2021 in Slovakia**
PhDr. Ľudmila Ivančíková, Štatistický úrad SR, Bratislava, Slovenská republika/Statistical Office of the SR, Bratislava, The Slovak Republic 151
- **Poučenie z nového prístupu k Sčítaniu obyvateľov, domov a bytov 2011 v Poľsku/Experiences acquired from the new approach to the 2011 Population and Housing Census in Poland**
Grażyna Marciniak, Centrálny Štatistický úrad, Varšava, Poľská republika/Central Statistical Office of Poland, Warsaw, Poland 158
- **Potrebuje ešte Slovensko údaje z ďalšieho sčítania obyvateľstva (v roku 2021)?/Does Slovakia still need data from the next census (in 2021)?**
Prof. RNDr. Jozef Mládek, DrSc., Juhočeská univerzita v Českých Budějoviciach, Česká republika/University of South Bohemia in České Budějovice, The Czech Republic 164
- **Cenzus ako pilier štatistického zisťovania – minulosť a budúcnosť/Census as pillar of statistical survey – past and future**
Prof. Ing. Ladislav Kabát, CSc., Ing. Ľuboš Cibák, MBA, PhD., Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy v Bratislave, Slovenská republika/School of Economics and Management in Public Administration in Bratislava, The Slovak Republic 174

ZÁVERY A ODPORÚČANIA z medzinárodnej vedeckej konferencie Štatistického úradu SR s názvom Potrebuje ešte Slovensko po sčítaní 2011 ďalší cenzus? 183

CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS of the international scientific conference of the Statistical Office of the SR entitled After the 2011 Census does Slovakia still need another one? 185

PRÍLOHY/ANNEXES 187

INFORMÁCIE O KONFERENCII/INFORMATION ABOUT CONFERENCE

Téma konferencie/Topic of conference:

**Potrebuje ešte Slovensko po sčítaní 2011 ďalší census?
After the 2011 Census does Slovakia still need another one?**

Miesto a čas konania konferencie/Place and date of the conference:

**Hotel Holiday Inn, Bratislava
20. – 21. november 2013**

Organizačný výbor konferencie/Organizing conference committee:

PhDr. Ľudmila Ivančíková
Štatistický úrad SR/Statistical Office of the SR
Predsedníčka/Chairwoman

Ing. Oľga Dzianová
Štatistický úrad SR/Statistical Office of the SR

PhDr. Magdaléna Holubová, CSc.
Štatistický úrad SR/Statistical Office of the SR

Mgr. Ivana Juhaščíková
Štatistický úrad SR/Statistical Office of the SR

RNDr. Zuzana Podmanická
Štatistický úrad SR/Statistical Office of the SR

PhDr. Zuzana Štukovská
Štatistický úrad SR/Statistical Office of the SR

EDITORIÁL

Vážení čitatelia,

predkladáme vám zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Štatistického úradu SR s názvom *Potrebuje ešte Slovensko po sčítaní 2011 ďalší census?*, ktorá sa uskutočnila v dňoch 20. – 21. novembra 2013 v Bratislave. Toto podujatie bolo významné tým, že prinieslo hodnotenie výnimočného populačného, domového a bytového cenzu, ktorý sa uskutočnil po prvý raz v histórii vo všetkých členských štátoch Európskej únie v tom istom roku, v roku 2011, podľa rovnakých, resp. porovnateľných definícií zisťovaných údajov. Touto medzinárodnou vedeckou konferenciou začal Štatistický úrad SR verejnú diskusiu o forme a obsahu sčítania obyvateľov, domov a bytov, ktoré sa uskutoční vo svete okolo roku 2020.

Príspevky zaradené do zborníka dokumentujú to, na čom sa účastníci medzinárodnej vedeckej konferencie s názvom *Potrebuje ešte Slovensko po sčítaní 2011 ďalší census?* jednoznačne zhodli. Slovensko ďalšie sčítanie potrebuje. Bez údajov z cenzov obyvateľov, domov a bytov, ako si môžete prečítať, si nevedia predstaviť svoj život a prácu odborníci mnohých profesií na rôznych územných úrovniach. Aj preto je potrebné, aby sa na Slovensku príprava cenzu v roku 2021 stala vecou verejnou. Na organizácii cenzu a kvalite jeho výsledkov by malo záležať nielen Štatistickému úradu SR, ktorý sčítanie podľa zákona riadi. Spoluzodpovednosť je aj na inštitúciách podieľajúcich sa realizácii tohto štatistického zisťovania. Rovnako sa očakáva, že s cenzom sa stotožní odborná verejnosť, ktorá dáta z neho využíva. Kľúčoví sú však obyvatelia a ich príprava na sčítanie. O to viac, že viaceré z dát, ktoré sa cenzom zisťujú, sú jedinečné, čiže v našich podmienkach sa nedajú získať inak iba sčítaním.

Ďakujeme autorom, ktorí svoje poznatky z využitia výsledkov sčítaní v praxi na konferencii nielen prezentovali, ale poskytli ich aj na publikovanie v tomto zborníku. Naše poďakovanie patrí tiež recenzentom za ich úsilie o zvyšovanie úrovne jednotlivých príspevkov. Do zborníka sme zaradili aj závery a odporúčania účastníkov medzinárodnej vedeckej konferencie *Potrebuje ešte Slovensko po sčítaní 2011 ďalší census?* Ich hodnota je najmä v tom, že predstavujú prienik názorov odborníkov, ktorí s výsledkami cenzov reálne pracujú. Zborník tak zostane nielen spomienkou na z nášho pohľadu vydarené stretnutie. Jeho obsah môže poslúžiť ako opora a východisko pri formulovaní strategických rozhodnutí týkajúcich sa cenzu okolo roku 2020, ako silný argumentačný materiál v prospech tohto štatistického zisťovania a na podporu jeho významu v podmienkach Slovenskej republiky.

PhDr. Zuzana Štukovská, Mgr. Ivana Juhaščíková
editorky

EDITORIAL

Dear readers,

we are offering you the proceedings of the international scientific conference of the Statistical Office of the SR entitled "*After the 2011 Census does Slovakia still need another one?*" which was held in Bratislava on 20-21 November 2013. This event was significant because it provided an evaluation of the extraordinary population and housing census held, for the first time in history, in all European Member States at a time, in 2011, using uniform and comparable definitions of the surveyed information. Following the international scientific conference, a public discussion was started by the Statistical Office of the Slovak Republic, on the form and content of the population and housing census which will be conducted around 2020 in all countries of the world.

The submitted proceedings articles document what was strongly agreed on by the participants of the international scientific conference entitled "*After the 2011 Census does Slovakia still need another one?*" that Slovakia need another census. Data from the population and housing census are essential for experts from various fields and regional levels. Therefore the preparation of the 2021 Census in Slovakia should be treated as a public issue. Not only the Statistical Office which regulates the census should have interest in the organization and obtaining of high quality census results but this responsibility should be shared among other institutions involved in the census and the professional public using these data. However, residents and their preparation for the census are of key importance. Moreover, many of these data cannot reasonable be obtained from any other source.

Many thanks to authors for sharing and presenting their practical knowledge about the census at the conference and for allowing it to publish in our proceedings. We also thank the reviewers for their effort to improve the quality of individual articles. Proceedings also contain conclusions and recommendations of participants of the international scientific conference entitled "*After the 2011 Census does Slovakia still need another one?*" Their value lies mainly in representing opinions of professionals actually working with census results. Therefore proceedings will commemorate this gathering what we ourselves considered successful. Their content will serve as a base for the formulation of strategic decisions concerning the census to be conducted around 2020, as well as a strong persuasive material in favour of this statistical survey and supporting its importance in the Slovak Republic.

Zuzana Štukovská, Ivana Juhaščíková
Editors

SODB 2011 – VÝNIMOČNÉ SČÍTANIE

THE 2011 POPULATION AND HOUSING CENSUS – – AN EXTRAORDINARY CENSUS

PhDr. Ľudmila Benkovičová, CSc., ludmila.benkovicova@statistics.sk
Štatistický úrad SR, Miletičova 3, 824 67 Bratislava

ABSTRAKT

SODB 2011 na Slovensku sa zapísalo do histórie ako doteraz najzložitejšie sčítanie. Príspevok pomenúva vzniknuté problémy viažuce sa na jednotlivé fázy sčítania, pomenúva ich príčiny a vysvetľuje postupy a riešenia, ktoré musel Štatistický úrad SR prijať na to, aby zabránil zmareniu sčítania. Sčítanie nie je len akciou štatistikov, výsledky sčítania potrebuje celá spoločnosť. Poznatky zo sčítania 2011 upozorňujú, že ďalší census na Slovensku sa nezaobíde bez skutočnej a nie iba deklarovanej podpory štátu.

ABSTRACT

Census 2011 in Slovakia was written down in history as the most complex census till now. The contribution identifies the problem pertaining to the different phases of the census. Identifies the causes and explains procedures and solutions that had Statistical Office of the Slovak Republic to take in order to prevent frustration of the census. Census is not the action of statisticians, census needs the whole society. The findings of the 2011 census warn that another census in Slovakia cannot do without real not only declared state support.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

sčítanie, obyvateľstvo, problémy, riešenia, výsledky

KEY WORDS

census, population, problems, solutions, results

ÚVOD

Pri hľadaní odpovede na ťažiskovú otázku našej konferencie, či potrebuje ešte Slovensko po sčítaní 2011 ďalší census, sa nevyhnutne musíme pozrieť do histórie toho posledného cenzu. A keďže história spoluurčuje budúcnosť, pohľad na sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2011 (SODB 2011) je pre prípravu budúceho sčítania nevyhnutný.

Sčítanie obyvateľov, domov a bytov sa v práci štatistikov považuje za udalosť desaťročia, za výnimočnú štatistickú akciu, na ktorej participuje široká odborná komunita a ktorej výsledky spoločnosť očakáva, využíva a oceňuje. Štatistický úrad SR pri príprave sčítania obyvateľov, domov a bytov v roku 2011 vychádzal:

- z nariadenia Európskeho parlamentu a Rady č. 763 /2008,
- zo zákona č. 263/2008 Z. z. o sčítaní obyvateľov, domov a bytov v roku 2011,
- z požiadaviek na medzinárodnú porovnateľnosť výstupov,
- z požiadaviek širokej verejnosti na informácie,

- z doterajších skúseností s cenami v podmienkach Slovenska,
- z reálnych faktorov determinujúcich uskutočnenie SODB 2011.

1. ZÁKON O SČÍTANÍ

Základným a určujúcim pre prípravu a realizáciu sčítania bol zákon č. 263/2008 Z. z. o sčítaní obyvateľov, domov a bytov v roku 2011, ktorý vytváral legislatívne podmienky pre SODB 2011 na úrovni Slovenskej republiky a pokrýval všetky požiadavky stanovené v nariadení Európskeho parlamentu a Rady č. 763/2008. Zákon č. 263/2008 Z. z. definoval celý rad skutočností rozhodujúcich pre SODB 2011. Išlo o kľúčový dokument, ktorý sa premietol do všetkých fáz sčítania a výrazne ovplyvnil konkrétnu podobu celého procesu prípravy a realizácie sčítania. Bol koncipovaný 4 roky pred samotným sčítaním a Národnou radou Slovenskej republiky prijatý v lete 2008, čo znamená, že nereagoval a ani nemohol reagovať na niektoré zmenené skutočnosti rokov tesne pred sčítaním.

Za hlavný nedostatok tohto zákona považujem to, že nerešpektoval dobovú spoločensko-politickú situáciu, ale vychádzal, resp. prakticky kopíroval zákon vzťahujúci sa na sčítanie v roku 2001. Vychádzal z predstavy o nezmenených, desať rokov stabilných sociálnych, ekonomických a politických pomeroch. Vývoj, ktorým za poslednú dekádu prešli spoločnosť, jej rôzne občianske a verejné inštitúcie, ako aj samotní občania, zákon nereflektoval. Rovnako, ako to bolo v zákone z roku 2001, sa koncentroval na vymedzenie rozhodujúceho okamihu sčítania a definíciu obsahu zisťovania, na pôsobnosť ústredných orgánov štátnej správy, obvodných úradov a obecných samospráv, na povinnosti občanov a úlohy sčítacích komisárov.

Osobitne boli v zákone opísané úlohy Ministerstva vnútra SR (MV SR), ktoré malo vytvoriť číselný identifikátor obyvateľa v dostatočnom časovom predstihu, Ministerstva životného prostredia SR (MŽP SR), ktoré malo zabezpečiť aktualizáciu systému základných sídelných jednotiek, a Úradu geodézie, kartografie a katastra SR, ktorý mal poskytnúť databázu údajov o území, ako podklad pre územnú prípravu sčítania. Zvlášť dôležité miesto v procese prípravy a realizácie sčítaní určoval zákon obciam, ktoré zodpovedali za vytvorenie sčítacích obvodov a organizáciu zberu údajov pre sčítanie – konkrétne za výber sčítacích komisárov, organizáciu ich práce, distribúciu sčítacích tlačív do domácností a ich následný zber, za zabezpečenie ochrany údajov počas sčítania a po kontrole úplnosti za ich odovzdanie na ďalšie spracovanie.

Zákon neobsahoval sankcie, čiže v praxi bol jeho obsah právne nevyožiteľný. Bol dosť idealisticky postavený na predpoklade vzájomnej ústretovosti zainteresovaných subjektov – od jednotlivca cez obce až po ústredné orgány – a zároveň smerom k občanom a verejnosti zakladal spoluprácu na sile pozitívnej informačnej kampane. Zákon bol takpovediac stavaný na štandardnú situáciu, nepočítal s komplikáciami ani s neplnením úloh a termínov. Analýza, ktorú sme si urobili, ho charakterizuje ako zákon, ktorý urobil sčítanie zraniteľným ešte pred jeho samotným ostrým štartom.

Nedostatky, nedôslednosti a nepresnosti zákona sa ukázali ako vhodný priestor pre tých, ktorí začali sčítanie verejne napádať a nabádali verejnosť na jeho bojkotovanie. Tieto negativistické iniciatívy sa v médiách výraznejšie objavovali od

februára 2011. Pre budúce sčítanie je nevyhnutné pristupovať ku koncipovaniu zákona o sčítaní s väčším dôrazom na rešpektovanie aktuálneho stavu spoločnosti, čo znamená okrem iného aj jeho prijatie s maximálne dvojročným predstihom. Je dôležité jednoznačne, a to vecne aj časovo, vymedziť konkrétne povinnosti a kompetencie participujúcich inštitúcií, neuspokojiť sa s flexibilnými formuláciami typu „o spolupráci, v súčinnosti, koordinovane“ atď. Je nevyhnuté stanoviť sankcie pre možnosť neplnenia povinností konkrétneho subjektu.

2. PRÍPRAVA SČÍTANIA

V prípravnej fáze sčítania sa ukázali viaceré ťažkosti súvisiace práve s nejednoznačnosťou zákona, s rôznou interpretáciou kompetencií, s nepochopením alebo nerešpektovaním pozície štatistického úradu v celkovom procese. Najvypuklejšie problémy v prípravnej fáze sa viazali na elektronickú prípravu sčítacích obvodov. Iba pripomínam, že register sčítacích obvodov zo zákona o štátnej štatistike (zákon č. 540/2001 Z. z.) vedie Štatistický úrad SR. MV SR, ktoré v zmysle zákona o sčítaní malo významnú úlohu v príprave sčítania, odmietlo akceptovať koncepciu sčítacích obvodov pripravenú štatistickým úradom, ktorá už bola zapracovaná do projektu sčítania a presadzovalo vlastnú predstavu. (*Iba na ilustráciu: 4. mája 2011 sme dostali z Rádia Expres otázku: „Minister D. Lipšic dnes povedal, že výsledky sčítania ľudu môžu byť výrazne skreslené, nakoľko ste nevyužili aktuálne mapy a neriadili sa alternatívnym modelom, ktorý MV SR navrhovalo. Súhlasíte s touto kritikou?“*) Zámerom ministerstva bolo využiť tvorbu sčítacích obvodov predovšetkým na plnenie vlastných rezortných úloh – napr. na aktualizáciu registra obyvateľov, ktorý vedie MV SR, ako aj na doplnenie informácií nevyhnutných pre efektívne fungovanie záchranného systému.

Cieľavedomé úsilie MV SR použiť vlastnú neštatistickú metodiku bolo podporené silným mediálnym tlakom a na verejnosti výrazne kritickým vystupovaním predstaviteľov ministerstva voči sčítaniu a samotnému štatistickému úradu. Snaha ministerstva, ktorej realizácia by znamenala využitie sčítania na iné ako štatistické účely, vyvolala jasne odmietavú reakciu vedenia štatistického úradu. Štatistické „nepodriadenie sa“ potrebám a požiadavkám silového rezortu eskalovalo ďalšie napätie medzi dvomi inštitúciami ústrednej štátnej správy a spor nadobudol rozsiahle rozmery. Ministerstvo písomne zakázalo svojim podriadeným zložkám, obvodným úradom, aby poskytli súčinnosť pri vykonaní ústrednej revízie vymedzenia základných sídelných jednotiek, čo bolo nevyhnutným predpokladom na korektné vytvorenie sčítacích obvodov. MV SR ďalej zakázalo vysielat' pracovníkov obvodných úradov na školenia zamerané na tvorbu sčítacích obvodov podľa metodiky Štatistického úradu SR. Zo strany MV a za sústredenej podpory médií zaznievala ostrá kritika o nepripravenosti a zaostávaní štatistiky pri príprave sčítania, o medzinárodnom škandále a pod. Situáciu pomohli zvládnuť dlhodobé dobré neformálne vzťahy pracovísk Štatistického úradu SR v krajoch, listy predsedníčky Štatistického úradu SR adresované ministrovi vnútra, ako aj osobná intervencia predsedníčky úradu u vtedajšej predsedníčky vlády SR a osobná zaangažovanosť pani Ivety Radičovej.

Samotná príprava sčítacích obvodov mala však aj na strane úradu viacero úzkych miest a ťažkostí. V roku 2011 obce prvýkrát vytvárali sčítacie obvody elektronicky prostredníctvom on-line aplikácie aplikačného vybavenia GIS RSO – register

sčítacích obvodov. Ako vstupné dáta vstupovali do tvorby sčítacích obvodov dáta z Registra obyvateľov (REGOB) vedeného MV SR, údaje z posledného sčítania z roku 2001 a výsledky revízie základných sídelných jednotiek použité v mapovej dokumentácii. Obce dostali podklady aj so všetkými diskrepanciami a nepresnosťami obsiahnutými v týchto zdrojoch (iba pre informáciu napr. v REGOB-e sme našli 3 621 duplicitných záznamov, ktoré sme pomohli odstrániť, ale mŕtvych obyvateľov, ktorí nie sú vyradení z evidencie, sme zistiť nevedeli). Dôkladnú revíziu základných sídelných jednotiek podľa zákona o sčítaní malo urobiť ministerstvo životného prostredia po dohode so štatistickým úradom a v súčinnosti s obvodnými úradmi. Revízia nebola vykonaná dôsledne na celom území Slovenskej republiky. Príčinou nevykonania bol okrem iného fakt, že sekcia verejnej správy ministerstva vnútra vydala obvodným úradom zákaz pokračovať v revízii základných sídelných jednotiek. Nevykonanie ústrednej revízie sídelných jednotiek sa podpísalo na vzniku následných nepresností a nedostatkov v dátach, ktoré neskôr sťažili prácu obciam pri tvorbe návrhov sčítacích obvodov. Navyše, pri samotnej práci na tvorbe sčítacích obvodov v niektorých obciach vzhľadom na ich technologickú vybavenosť sa vyskytli ťažkosti s internetovým pripojením.

Utvorenie sčítacích obvodov v rámci Slovenska rovnakým metodickým postupom bolo podmienkou na efektívnu prácu viac ako dvadsaťtisíc sčítacích komisárov, ale aj nevyhnutným predpokladom na úspešné zvládnutie celého procesu sčítania obyvateľov, domov a bytov. Fakt, že sa uplatnil nový prístup, ktorý v takom rozsiahlom meradle doteraz nebol overený, priniesol okrem nesporných pozitív aj negatíva, čo si plne uvedomujeme. Štatistický úrad zvýšeným úsilím jeho pracovníkov, predovšetkým na pracoviskách v krajoch, naplnil podmienky projektu automatizovaného elektronického spracovania SODB 2011 a 14. marca 2011 bola definitívne ukončená územná príprava nevyhnutná na vykonanie sčítania. Slovenská republika bola počas májového sčítania obyvateľov, domov a bytov v roku 2011 rozdelená na 19 756 sčítacích obvodov, v ktorých sčítanie vykonalo približne 20 000 sčítacích komisárov.

Chcem podčiarknuť, že Štatistický úrad SR ponúkol a aj reálne poskytol pomoc každej obci, ktorá o to požiadala. Vzniknuté problémy s tvorbou sčítacích obvodov reálne existujúce v niektorých obciach a mestách boli zneužitie na antikampaň proti sčítaniu ako takému a využívali sa odporcami sčítania na globálne spochybňovanie SODB 2011 prakticky po celú dobu prípravy, zberu a spracovania údajov. Pre úspešnosť budúceho sčítania je detailná analýza celého procesu tvorby sčítacích obvodov nevyhnutná.

V čase najintenzívnejších prác so sčítacími obvodmi na úrovni obcí publikoval Klub starostov a primátorov okresu Malacky Združenia miest a obcí Záhorskej oblasti otvorený list adresovaný vláde SR a Národnej rade SR. Išlo o reakciu na úsilie zákonodarného zboru znížiť platy primátorov a starostov. Ako nástroj nátlaku voči vrcholovým inštitúciám štátu bol zo strany tejto skupiny členov ZMOS použitý možný bojkot sčítania – ako preneseného výkonu štátnej správy – a absolutizácia ťažkostí spojených s tvorbou sčítacích obvodov. Sformulovali záver, že „zo strany samosprávy nie je možné spoľahlivo a hodnoverne zabezpečiť realizáciu sčítania, resp. že pri terajšom prístupe štátu k samospráve zvažujú účasť obcí na jeho priebehu“ spolu s konštatovaním, že sčítanie nie je dostatočne pripravené. Na list

nereagovali žiadne vládne inštitúcie, jediný, kto reagoval, bol štatistický úrad. Predsedníčka úradu sa okamžite po medializácii výzvy osobne stretla so všetkými signatármi listu a objasnila pozíciu, povinnosti a možnosti úradu.

Medzi spoločenské udalosti, ktoré negatívne ovplyvnili práve túto fázu sčítania, zaraďujem skutočnosť, že v období vrcholiacej prípravy sčítania sa pripravoval snem ZMOS. V tejto reprezentatívnej organizácii samosprávy sa viedol ostrý súboj o post predsedu a jeden z kandidátov, primátor mesta Turzovka, využil na vlastné zviditeľnenie permanentnú mediálnu kritiku sčítania. Kritizoval všetko od tvorby sčítacích obvodov až po nízke odmeny pre mesto za prípravu sčítania a zber údajov. Tvrdenie o zneužití sčítania na vlastné ciele je silné, ale skutočnosť, že pracovníkom štatistického úradu, ktorí chceli pomôcť pri tvorbe sčítacích obvodov v jeho meste, zakázal vstup na mestský úrad, je toho dôkazom.

3. ZBER ÚDAJOV

Fáza zberu údajov SODB 2011 odštartovala 13. mája (sčítací komisári začali doručovať obyvateľom sčítacie formuláre) a končila 6. júna. Aj v tejto etape sa vyskytli viaceré protesty proti sčítaniu, zápasili sme s novou vlnou nedôvery a obviňovania. Argumenty odporcov sčítania sa koncentrovali na spochybňovanie anonymity sčítania, ochrany údajov pred zneužitím a na otázku používania identifikátorov. Lavínu špekulácií spustil neznámy bezpečnostný analytik, ktorý na internete zverejnil svoj pohľad na sčítanie a používané identifikátory. Spochybnil veľmi citlivú oblasť bezpečnosti a ochrany cenzom získaných údajov. Evokoval kampaň, ktorá zahltila sociálne siete a rozšírila sa prakticky do všetkých médií. Do procesu sa zapojil aj Úrad na ochranu osobných údajov, ktorý prijal podnet bezpečnostného analytika na prešetrenie a začal na štatistickom úrade osobitné konanie v tejto otázke.

Rozhodujúcim okamihom sčítania 2011 bola polnoc z 20. na 21. mája. Úrad na ochranu osobných údajov vydal v predvečer rozhodujúceho okamihu sčítania, večer 20. mája 2011 vopred neavizované stanovisko k sčítaniu. Bolo určené iba médiám a štatistický úrad ho nedostal ani na vedomie. V stanovisku pre médiá Úrad na ochranu osobných údajov vyzval Štatistický úrad SR, aby „bezodkladne“ upravil postupy už prebiehajúceho sčítania, aby zmenil metodiku zberu údajov a akceptoval konkrétne opatrenia ním navrhnuté. Ešte raz opakujem, stanovisko bolo zverejnené 7 hodín pre rozhodujúcim okamihom sčítania bez toho, aby bol štatistický úrad o ňom informovaný. Postup Úradu na ochranu osobných údajov mimoriadne zneistil časť populácie a podnietil k nevyplneniu sčítacích formulárov alebo k úmyselnému porušovaniu pravidiel práce s formulármi.

Od tohto okamihu nadobudla antikampaň voči sčítaniu zjavný politický charakter, keď sa do nej zapojili aj niektorí poslanci a predstavitelia vtedajšej vládnej koalície (napr. *Jana Žitňanská – nezúčastním sa sčítania 2011, podľa mňa je to veľmi drahá zbytočnosť...*, *Ondrej Dostál - som presvedčený, že sčítanie obyvateľstva už v dnešnej dobe nemá opodstatnenie – a pod.*) a politici (napr. *hovorca ministra vnútra Daniela Lipšica pre denník SME 23. 05. 2011 odpovedal na otázku, ako sa majú ľudia k sčítaniu postaviť slovami, že je to každého osobné rozhodnutie a kto nevyplní formulár, nedopustí sa priestupku a nič mu nehrozí; pritom zákon o SODB 2011 ukladal povinnosť zúčastniť sa sčítania a vyplniť formulár pravdivo*).

Dôsledky tejto situácie sa prejavili veľmi rýchlo - časť občanov odmietla poskytnúť údaje pre potreby sčítania, časť nenalepila číselné identifikátory nevyhnutné pre spracovanie, resp. znehodnotila už nalepené, zhoršila sa komunikácia so sčítacími komisármi. Sčítania v hlavnom meste sa aj v dôsledku tejto informácie (ale nie iba nej) nezúčastnilo niekoľko desiatok tisíc obyvateľov Bratislavy.

Zneistenie obyvateľov sa odrazilo aj na historicky prvej možnosti sčítať sa elektronickým spôsobom. Oproti očakávaniam, ktoré nám avizoval výskum verejnej mienky realizovaný začiatkom apríla, využila možnosť elektronického sčítania veľmi malá časť populácie; iba 6,73 % zo všetkých odovzdaných sčítacích formulárov bolo vyplnených elektronicky.

Na obranu sčítania sa v tejto napätej situácii postavili a verejne mu vyjadrili podporu svojimi vyhláseniami prezident republiky I. Gašparovič, predsedníčka vlády SR I. Radičová, politické strany SMK a KDH, Matica slovenská, vedecká spoločnosť štatistikov a demografov, sociologická spoločnosť, Sociologický ústav SAV, bratislavský primátor, viacero vedeckých osobností a vysokoškolských pedagógov, ale aj niektorí novinári a radoví občania.

Štatistický úrad SR podal 25. mája 2011 podnet na Generálnu prokuratúru SR na preskúmanie zákonnosti postupu Úradu na ochranu osobných údajov. V rozhodnutí Generálnej prokuratúry zo dňa 30. mája sa píše, že „*Úrad na ochranu osobných údajov nemal pôsobnosť na vydanie stanoviska s daným obsahom.*“ Vydaním stanoviska pre médiá došlo podľa rozhodnutia Generálnej prokuratúry „*k neprípustnému zásahu do činnosti Štatistického úradu SR, k zneisteniu časti obyvateľov a tým k ohrozeniu úspešnosti sčítania obyvateľov, domov a bytov v roku 2011.*“ Zastupujúci generálny prokurátor požadoval, aby Úrad na ochranu osobných údajov urýchlene rozhodol o zrušení stanoviska pre médiá. Až v piatok 15. júla 2011 sa verejnosť dozvedela, že Úrad vyhovel protestu prokurátora a 28. júna, t. j. 22 dní po ukončení zberu údajov od obyvateľov svoje stanovisko pre médiá zrušil.

4. SČÍTACÍ KOMISÁRI

Ďalšia otázka, ktorá mimoriadne silne rezonovala v období zberu údajov, bola spätá so sčítacími komisármi – s ich výberom, kompetenciami, schopnosťami komunikovať s občanmi, odpovedať na ich otázky, aspekty späté s odmeňovaním a celkovým výkonom práce sčítacích komisárov.

Zákon č. 263/2008 Z. z. situuje výber a menovanie sčítacích komisárov do pôsobnosti starostu alebo primátora. Zákon tiež určuje povinnosti sčítacieho komisára počnúc školením, cez distribúciu tlačív, ochranu vyplnených tlačív a kontrolu ich úplnosti až po ich odovzdanie obci alebo vecne príslušnému ústrednému orgánu. Vzhľadom na to, že o výbere sčítacích komisárov na svojom území rozhodovali miestne samosprávy, štatistický úrad poskytol iba odporúčenia pre výber. Podľa dostupných informácií v niektorých obciach neboli pri výbere sčítacích komisárov rozhodujúce odporúčané charakteristiky, ale rodinkárstvo a známosti.

Vo veľkých mestách, osobitne v Bratislave, bol určitý problém so zabezpečením potrebného počtu kvalitných sčítacích komisárov. Navyše sa niektorí sčítací komisári vzdali svojho postu po medializácii informácií spochybňujúcich sčítanie. Boli aj takí,

ktorí si v komunikácii s obyvateľmi osvojili pseudoargumenty o porušovaní anonymity v sčítaní a zapojili sa do kampane proti sčítaniu, presviedčali obyvateľov, aby nevyplňali formuláre, resp. nepoužili identifikátory. Z celkového počtu 20 000 sčítacích komisárov sa svojich postov vzdalo 1 114 (5,5 %), z nich viac ako 800 z rôznych dôvodov ešte pred samotným sčítaním a na ich miesta nastúpili náhradníci.

Štatistický úrad SR pripravil 50 stranový manuál upravujúci a uľahčujúci výkon práce sčítacieho komisára. Tento však bol pre niektorých starostov, ale aj sčítacích komisárov ťažko zrozumiteľným dokumentom. Rovnako na školeniach, ktoré realizoval náš úrad pre sčítacích komisárov, sa prejavoval rôzny prístup k výkonu práce, rôzne motivácie i rôzna individuálna zodpovednosť vybraných sčítacích komisárov. Treba si uvedomiť, že sčítací komisári predstavovali veľmi heterogénnu približne 20 tisícovú komunitu, rôznorodú, čo sa týka vzdelania, veku, skúseností s komunikáciou s rôznymi ľuďmi, zručností v práci s formulármi. Z hľadiska sociálno-profesijnej aktivity najvyššie zastúpenie v nej mali dôchodcovia, študenti a nezamestnaní. Kľúčové pre samotný výkon práce však boli diferencované motivácie pre túto prácu a rôzna miera zodpovednosti voči obci alebo mestu.

Príčiny problémov spätých s financovaním možno nájsť v niektorých právne nie vždy jednoznačných usmerneniach štatistického úradu pri výpočte odmien pre sčítacích komisárov, v príliš komplikovaných kritériách, ale aj v neznalosti mnohých starostov a primátorov, ako môžu v súlade so zákonom (a ten poskytoval viacero možností) pridelené financie využiť, resp. rozdeliť. Budúci cenzus vyžaduje, aby sa otázka financií pre obce a mestá riešila zo strany Ministerstva financií SR, reprezentatívnych organizácií obcí a Štatistického úradu SR v predstihu a precízne, pretože tomuto typu komplikácií je možné pri organizovaní sčítania predchádzať.

Celá šírka problémov týkajúcich sa sčítacích komisárov, ak nepôjde v budúcnosti o cenzus postavený výlučne na registroch, musí byť podľa môjho názoru vyňatá z kompetencie lokálnych samospráv a musí prejsť do pôsobnosti štatistického úradu.

5. KOMUNIKÁCIA S OBYVATEĽMI

Štatistický úrad SR venoval mimoriadnu a nepretržitú pozornosť komunikácii s verejnosťou. Okrem cielenej informačnej kampane, ktorá sa začala v novembri 2010, v čase sčítania, t. j. od 13. mája 2011 do 6. júna 2011, mali obyvatelia denne od 8.00 do 20.00 h k dispozícii celkom 19 informačných kanálov (call centrum úradu + infolinka BA + 8 infoliniiek v krajoch + infoemail BA + 8 infoemailov v krajoch). Takýmto cieleým rozdelením komunikácie v čase sčítania sa podarilo odpovedať na otázky obyvateľov týkajúce sa samotných sčítacích formulárov operatívne a v primeranom čase. Zároveň nám táto intenzívna komunikácia s občanmi výrazne pomohla riešiť problémy, na ktoré obyvatelia upozorňovali (predovšetkým organizáciu sčítania samosprávami na lokálnej úrovni a výkon sčítacích komisárov).

Obce a mestá, ktoré venovali zodpovednej príprave sčítania, organizácii práce sčítacích komisárov a ich pravidelnej kontrole primeranú pozornosť, v konečnom dôsledku dosiahli, že sa ich obyvatelia sčítali. V tomto sčítaní to nebola len otázka veľkosti sídla, kde komisár pracoval, ale predovšetkým zodpovedná celková príprava sčítania na miestnej úrovni a dobrý výber sčítacích komisárov. Najväčšie problémy

so sčítaním boli v Bratislave. Hoci hlavné mesto malo rovnaké legislatívne podmienky na sčítanie ako napr. Košice, Trnava alebo Banská Bystrica, kde na veľmi dobrej úrovni odovzdali kompletné a kvalitné dáta, v Bratislave sa priebeh sčítania líšil podľa mestských častí. Menšie mestské časti boli pri sčítaní oveľa úspešnejšie než napr. Petržalka so svojimi cca 500 sčítacími obvody, Ružinov alebo Staré Mesto.

6. VÝSLEDKY SČÍTANIA

Celkovo sa nesčítalo približne 135 tisíc obyvateľov Slovenskej republiky (komparované oproti demografickej bilancii k 28. februáru 2011). Rozhodujúci podiel medzi nesčítanými mali obyvatelia Bratislavy.

Štatistický úrad SR si vzhľadom na fakt, že sa nesčítaní obyvatelia koncentrovali na území hlavného mesta a po žiadosti primátora hlavného mesta, nechal vypracovať štúdiu, ktorá by problém neodpovedí v rámci Slovenskej republiky riešila. Cieľom štúdie bolo analyzovať a vyhodnotiť situáciu, následne nájsť vhodnú metódu imputácie chýbajúcich údajov a uplatniť ju. Celkovo bolo imputovaných v cca 200 obciach 94 732 osôb, z toho v Bratislave 72 tisíc. Vedenie mesta Bratislavy aj dotknutých mestských častí poskytlo administratívne zdroje, ktoré boli použité na zabezpečenie koherencie získaných výsledkov.

Definitívne dáta zo sčítania sme tak mali k dispozícii na ďalšie analýzy a kontroly až v prvých dňoch januára 2012. Prvé definitívne výstupy sme zverejnili mesiac po kompletizácii údajov, a to vo februári 2012.

Štatistický úrad SR získal sčítaním obyvateľov, domov a bytov 2011 5 základných databáz – obyvatelia, domy, byty, cenové a hospodáriace domácnosti. Tieto dátové štruktúry sa stali podkladom pre všetky výstupy Štatistického úradu SR určené odbornej i laickej verejnosti.

Čo sa týka publikovaných výstupov, do dnešného dňa úrad pripravil 15 samostatných publikácií. V roku 2014 pripravujeme analytickú publikáciu s názvom SODB 2011, fakty o zmenách v živote obyvateľov Slovenskej republiky od sčítania v roku 2001. Ďalším výstupom bude Štatistický lexikón obcí s údajmi z SODB 2011. Súčasťou tejto publikácie bude zoznam obcí, ich častí a základných sídelných jednotiek podľa územnej štruktúry štátu platnej k rozhodujúcemu okamihu sčítania, k 21. máju 2011. Pripravujeme na zverejnenie ako samostatnú publikáciu dochádzku do zamestnania a do školy.

Na národné účely sme dodnes pripravili a verejnosti sprístupnili z plánovaných preddefinovaných tabuliek 30 s výsledkami SODB 2011, pritom 22 ide do úrovne okresov a 8 do úrovne obcí. Obsah týchto tabuliek je porovnateľný s tabuľkami zo sčítania spred desiatich rokov. Vytvorili sme 104 výstupov pre potreby štatistickej divízie OSN a 8 výstupov pre OECD. Realizácia projektu SODB 2011 pokračuje v súlade s harmonogramom, pripravujeme pre Eurostat, Štatistický úrad Európskych spoločenstiev, 60 hyperkociek (multidimenzionálnych tabuliek) a 191 podkociek s údajmi zo sčítania. Tým sa naplní naša povinnosť vyplývajúca z nariadenia Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 763/2008 poskytnúť kvalitné dáta na medzinárodnú komparáciu. Hyperkocky a podkocky budú, samozrejme, zverejnené

aj na našej webovej stránke. Budú priamo napojené na internetovú stránku Eurostatu a každý potenciálny záujemca bude mať možnosť dostať sa k relevantným dátam zo sčítania v ktorejkoľvek členskej krajine. Štatistický úrad SR dodrží termín stanovený nariadením Európskeho parlamentu a Rady (ES) a poskytne Komisii (Eurostatu) konečné, potvrdené súhrnné údaje a metaúdaje do 27 mesiacov po skončení referenčného roka, t. j. do marca 2014.

ZÁVER

Naše poznatky potvrdzujú, že napriek negativizmu a spochybňovaniu sčítania je o jeho výsledky mimoriadny záujem. Rastie dopyt po výstupoch zo strany odbornej verejnosti, samospráv obcí a miest, akademickej obce, ale i širokej verejnosti. Iba na ilustráciu uvediem, že informačný servis úradu a pracoviská v krajoch vybavili za obdobie 18 mesiacov viac ako tisíc rôzne náročných požiadaviek na dáta z SODB 2011. Aj to indikuje ocenenie našej práce vynaloženej na realizáciu sčítania, na získanie kvalitných a aktuálnych údajov, bez existencie ktorých nie je možné efektívne a úspešne riadiť a prognózovať sociálne a ekonomické procesy na všetkých úrovniach spoločnosti.

Na záver mi dovoľte vysloviť presvedčenie, že SODB 2011 bolo výnimočnou udalosťou histórie cenzov na Slovensku. Po prvý raz európske štruktúry vyžadovali jednotný referenčný rok pre všetky členské krajiny EÚ a jednotnou metodikou a jednotnými výstupmi po prvý raz štatistickí ponúkli občanom možnosť elektronického samosčítania. Prvýkrát sa sčítacie obvody kreovali elektronicky, prvýkrát štatistickí využili na komunikáciu s občanmi call centrum a možnosti internetu, prvýkrát sme boli schopní priebežne monitorovať zber údajov. Zároveň sa však v SODB 2011 prvýkrát v histórii sčítania prejavili nedorozumenia a konflikty medzi ústrednými orgánmi štátu, prvýkrát tí politici, ktorí mali zo zákona zodpovednosť za sčítanie a zákonom danú povinnosť ho podporovať, konali naopak, napádali a relativizovali sčítanie. Prvýkrát bol negativizmus voči štátu prejavujúci sa u niektorých skupín obyvateľov Slovenska výrazne nasmerovaný proti sčítaniu, prvýkrát médiá vytvorili obrovský tlak proti sčítaniu a atakovali štátnu inštitúciu, ktorá v konečnom dôsledku realizovala celoštátny záujem. SODB 2011 bolo nielen výnimočnou udalosťou, ale aj udalosťou, ktorej výsledky svedčia o jej opodstatnenosti, zmysluplnosti a spoločenskom význame.

CENZUS 2011 – KLÚČOVÉ CHARAKTERISTIKY OBYVATEĽSTVA, DOMÁCNOSTÍ, DOMOV A BYTOV

THE 2011 CENSUS – KEY CHARACTERISTICS OF POULATION, HOUSEHOLDS, HOUSES AND DWELLINGS

RNDr. Zuzana Podmanická, zuzana.podmanicka@statistics.sk

Mgr. Alena Csicsayová, alena.csicsayova@statistics.sk

Mgr. Ivana Juhaščíková, ivana.juhascikova@statistics.sk

Mgr. Eleonóra Krčmeryová, eleonora.krcmeryova@statistics.sk

Mgr. Pavol Škápik, pavol.skapik@statistics.sk

PhDr. Zuzana Štukovská, zuzana.stukovska@statistics.sk

Štatistický úrad SR, Miletičova 3, 824 67 Bratislava

ABSTRAKT

Sčítanie obyvateľov, domov a bytov je vyčerpávajúce štatistické zisťovanie, ktoré sa v podmienkach Slovenskej republiky uskutočňuje raz za desať rokov. Vzhľadom na to, že väčšina údajov zo sčítania sa nedá získať inak len sčítaním, výsledky cenzu sú jedinečné, použiteľné vo všetkých oblastiach spoločenského života od najvyšších územných úrovní až po úroveň obcí pri nastavovaní aktuálnych politík a pri tvorbe dlhodobých stratégií. Kolektív autorov Štatistického úradu SR analyzuje v príspevku vybrané výsledky Sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011 s dôrazom na významné zmeny, ku ktorým došlo na Slovensku v medzicenzovom období.

ABSTRACT

Population and Housing Census is a comprehensive statistical survey, which takes place in the Slovak Republic every ten years. Given that most of the census data cannot be obtained otherwise only from census, census results are unique, useful in all areas of society, from the highest territorial level to the municipal level for adjusting current policies and in developing long-term strategies. Team of authors from Statistical Office of the SR analyze in the contribution the 2011 population and housing selected census results, with emphasis on significant changes that have occurred in Slovakia in intercensal period.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

sčítanie, výsledky 2011, obyvatelia, domácnosti, domy, byty

KEY WORDS

census, 2011 results, population, households, houses, apartments

ÚVOD

Na Slovensku je sčítanie **osobitným druhom štatistického zisťovania**. Obsah, rozsah a spôsob vykonania sčítania **ustanovuje zákon**. Tak to bolo aj v roku 2011. Podľa zákona č. 263/2011 Z. z. o sčítaní obyvateľov, domov a bytov v roku 2011 **rozhodujúcim okamihom sčítania** bola polnoc z piatka 20. mája 2011 na sobotu 21. mája 2011. **Údaje** aktuálne k tomuto dátumu **zapísovali** do sčítacích formulárov **sami obyvatelia**.

Sčítanie v roku 2011 bolo **tradičné sčítanie**, týkalo sa všetkých obyvateľov okrem cudzincov požívajúcich diplomatické výsady a imunitu. Do sčítania boli zaradení aj cudzinci, ktorí sa v rozhodujúcom okamihu sčítania nachádzali na území Slovenskej republiky. Ak sa zdržali menej ako 90 dní, mali povinnosť poskytnúť údaje v obmedzenom rozsahu (pohlavie, dátum narodenia, štátnu príslušnosť). Sčítanie sa ďalej vzťahovalo na každú budovu určenú na bývanie alebo na inú budovu obývanú v rozhodujúcom okamihu sčítania a na byty.

Sčítanie riadil, metodicky usmerňoval a koordinoval **Štatistický úrad SR** v súčinnosti s príslušnými ústrednými orgánmi štátnej správy, obvodnými úradmi, obcami a vyššími územnými celkami. Slovensko bolo počas sčítania rozdelené na **19 756 sčítacích obvodov**, v ktorých **zabezpečovalo zber údajov okolo 20 tisíc sčítacích komisárov**. Výber sčítacích komisárov a výkon ich činnosti zabezpečovali obce. V čase sčítania (od 13. mája do 6. júna 2011) doručili sčítací komisári do domácností sčítacie formuláre a neskôr ich vyplnené od obyvateľov prevzali.

Sčítacie formuláre boli v štátnom jazyku a na národnostne zmiešaných územiach mali obyvatelia k dispozícii aj sčítacie formuláre v jazykoch národnostných menšín (v maďarskom, rómskom, ukrajinskom a rusínskom jazyku). Spolu so sčítacími formulármi prevzali obyvatelia od sčítacích komisárov aj vysvetlivky, ktoré im mali pomôcť pri vyplňaní sčítacích formulárov. Pre slabozrakých a nevidiacich zabezpečil Štatistický úrad SR po prvý raz v histórii vysvetlivky k sčítacím tlačivám v Braillovom písme.

Absolútnou novinkou sčítania 2011 v SR bola možnosť vyplniť sčítacie formuláre okrem listinnej (papierovej) formy **aj elektronicky** prostredníctvom špeciálnej internetovej stránky. Čas na **elektronické sčítanie** bol kratší preto, aby si sčítací komisári mohli skontrolovať, či obyvatelia, ktorí im avizovali, že sa sčítajú elektronicky, sa skutočne elektronicky aj sčítali. Ak nie, sčítací komisári boli povinní doručiť im tlačené sčítacie formuláre, ktoré mali obyvatelia povinnosť vyplniť a odovzdať najneskôr 6. júna 2011. **Zoznam obyvateľov, ktorí sa sčítali elektronicky, poskytoval** sčítacím komisárom **monitorovací systém** s prístupom na obecných, mestských a miestnych úradoch.

Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2011 (ďalej „SODB 2011“) sa **po prvý raz v histórii uskutočnilo podľa nariadenia Európskeho parlamentu a Rady (ES) v tom istom roku vo všetkých členských štátoch Európskej únie podľa rovnakých, resp. porovnateľných definícií zisťovaných údajov**.

Príspevok analyzuje vybrané výsledky SODB 2011 s dôrazom na významné zmeny, ku ktorým došlo na Slovensku v medzicenzovom období.

1. VÝVOJ POČTU OBYVATEĽOV

Sčítanie ľudu, neskôr sčítanie obyvateľov sa vykonávalo na území dnešného Slovenska pravdepodobne už v stredoveku. Od nástupu priemyselnej revolúcie v Uhorsku sa vývoj počtu obyvateľov podľa sčítaní zvykne deliť na štyri obdobia, ktoré sú spojené s významnými spoločensko-politickými zmenami v histórii Slovenska.

Prvé moderné sčítanie ľudu podľa zásad medzinárodných štatistických kongresov sa uskutočnilo na území dnešného Slovenska **v roku 1869**. Podľa výsledkov tohto sčítania bolo na našom území pred takmer 150 rokmi 2 481 811 obyvateľov, teda menej ako polovica z počtu trvalo bývajúcich obyvateľov zaznamenaných pri sčítaní v roku 2011.

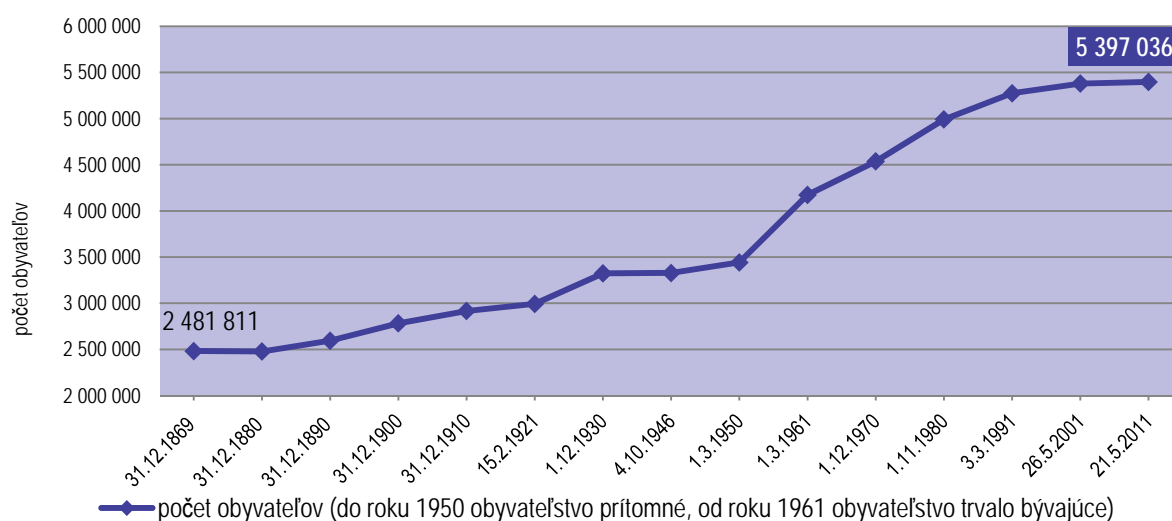
Podľa výsledkov moderných sčítaní počet obyvateľov na našom území klesol dosiaľ iba jediný raz, a to v roku 1880, keď sa znížil o 0,2 % v porovnaní s predchádzajúcim sčítaním v roku 1869. K najprudšiemu nárastu počtu obyvateľov (o 15,9 %) došlo na území dnešnej Slovenskej republiky v medzicenzovom období 1950 – 1961. Počet obyvateľov podľa výsledkov tohto sčítania po prvý raz prekonal hranicu 4 miliónov (4 174 046 obyvateľov).

Sčítanie ľudu, domov a bytov v roku 1991 uzatvorilo kapitolu československých sčítaní. Počet trvalo bývajúcich obyvateľov prvýkrát v histórii prekročil hranicu 5 miliónov (5 274 335 obyvateľov). Po roku 1991 už sčítania na našom období vykazujú stále znižujúci sa prírastok obyvateľov.

Prvé sčítanie obyvateľov, domov a bytov v samostatnej Slovenskej republike sa uskutočnilo v roku 2001. Jeho prípravu, zber údajov, ich spracovanie, publikovanie a prezentáciu zabezpečoval po prvý raz v histórii Štatistický úrad Slovenskej republiky. Počet trvalo bývajúcich obyvateľov za 10 rokov stúpol o 105 120, t. j. o 2 %.

Trend znižujúceho sa prírastku počtu obyvateľov potvrdilo aj **sčítanie v roku 2011**, keď za 10 rokov pribudlo na Slovensku len 17 581 obyvateľov, čo predstavuje nárast o 0,3 %. Tento trend je predovšetkým výsledkom zmeny životného štýlu obyvateľov Slovenskej republiky po roku 1989. Súvisí ďalej so zmenami v reprodukčnom správaní obyvateľstva (v rokoch 2001 – 2003 sme boli svedkami prirodzeného úbytku obyvateľstva), s konzumným spôsobom života, globalizáciou, ale napr. aj s pokrokom v oblasti medicíny.

Graf č. 1: Počet obyvateľov podľa sčítaní vykonaných na území dnešnej SR

Zdroj údajov: Štatistický úrad SR, sčítanie 1869 – 2011

2. OBYVATEĽSTVO PODĽA POHLAVIA A VEKU

Medzi **základné demografické charakteristiky** patria **pohlavie a vek**. Na ich poznaní je založených mnoho dôležitých procesov týkajúcich sa obyvateľstva.

Pomer mužov a žien vo svete je veľmi vyrovnaný. Mužov je len o niečo viac ako žien. Podľa dostupných štatistík na 100 žien pripadá 101 mužov. V európskych krajinách vrátane Slovenskej republiky je tento pomer opačný, žien je viac ako mužov. Z výsledkov SODB 2011 vyplýva, že v porovnaní s výsledkami Sčítania obyvateľov, domov a bytov 2001 (ďalej „SODB 2001“) sa podiel žien znížil o 0,1 p. b. na hodnotu 51,3 %. V absolútnych číslach sa počet žien v SR za 10 rokov zvýšil o 2 324. K rozhodujúcemu okamihu SODB 2011 bolo na Slovensku o 141 492 žien viac ako mužov. **Na 1 000 mužov v roku 2011 pripadalo 1 054 žien**, čiže o 5 žien menej ako v roku 2001.

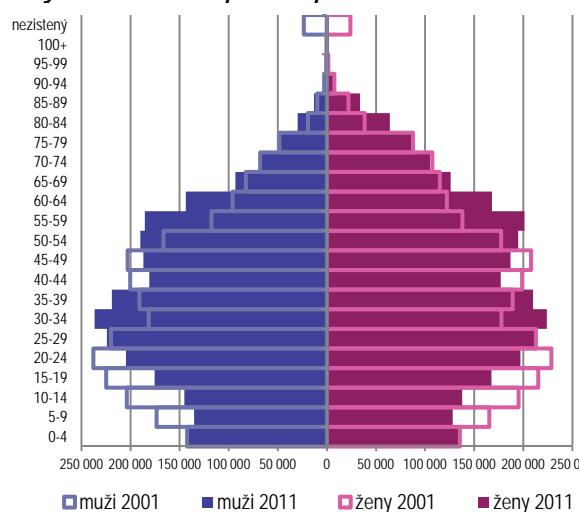
Kým podľa výsledkov SODB 2001 bolo na Slovensku najviac mužov a žien vo vekovej skupine 20 – 24 rokov, podľa výsledkov SODB 2011 mala už Slovenská republika najviac mužov a žien vo vekovej skupine 30 – 35 rokov. O postupujúcom procese starnutia populácie vypovedá aj fakt, že na Slovensku sa podľa výsledkov SODB 2011 najvýraznejšie zvýšil počet obyvateľov vo veku 83 rokov (o 172,5 % v porovnaní s výsledkami SODB 2001). Najväčší pokles zaznamenala veková skupina 10-ročných obyvateľov (o 31,2 %). Je biologickou zákonitosťou, že sa rodí viac chlapcov ako dievčat, ale postupne, z dôvodu vyššej úmrtnosti mužov, sa pomer pohlaví vyrovnáva. Podľa výsledkov SODB 2011 prevahu žien nad mužmi zaznamenávame od vekovej skupiny 40- až 44-ročných.

SODB 2011 potvrdilo zvyšovanie priemerného veku obyvateľov SR. Za desať rokov od SODB 2001 stúpol priemerný vek o 2,4 roka na 38,9 roka. Muži mali podľa výsledkov SODB 2011 priemerný vek 37,3 roka. Priemerný vek žien prekonal hranicu 40 rokov (40,5 roka).

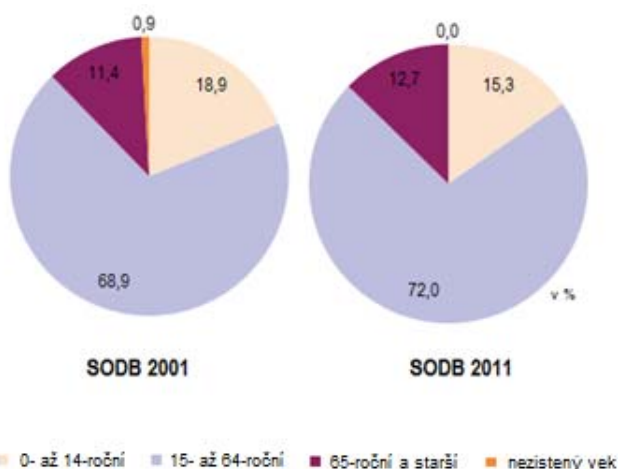
Čo sa týka údajov o obyvateľstve podľa ekonomických vekových skupín, **podiel osôb v predproduktívnom veku**, t. j. obyvateľov 0- až 14-ročných, **klesol** z 18,9 % v roku 2001 na 15,3 % v roku 2011. **Podiel osôb v produktívnom veku**, t. j. 15- až 64-ročných **stúpol** medzi dvoma sčítaniami o 3,1 p. b. na 72 %. **Zvýšil sa aj podiel obyvateľov v poproduktívnom veku**, t. j. 65-ročných a starších, o 1,3 p. b. na 12,7 %.

Na 100 obyvateľov vo veku 0 – 14 rokov pripadalo podľa SODB 2011 82,6 obyvateľa zo skupiny 65-ročných a starších. **Index starnutia sa zvýšil** za 10 rokov od SODB 2001 o 22,4 p. b. Zistené hodnoty potvrdzujú, že od 90. rokov minulého storočia, keď sa starnutie populácie na Slovensku stalo neprehliadnuteľné, naberá tento proces na intenzite.

Graf č. 2: Počet trvalo bývajúcich obyvateľov SR podľa pohlavia a veku

Graf č. 3: Podiel obyvateľov podľa ekonomických vekových skupín

Zdroj údajov: Štatistický úrad SR, SODB 2001, 2011

3. OBYVATELIA PODĽA PRVÉHO BYDLISKA

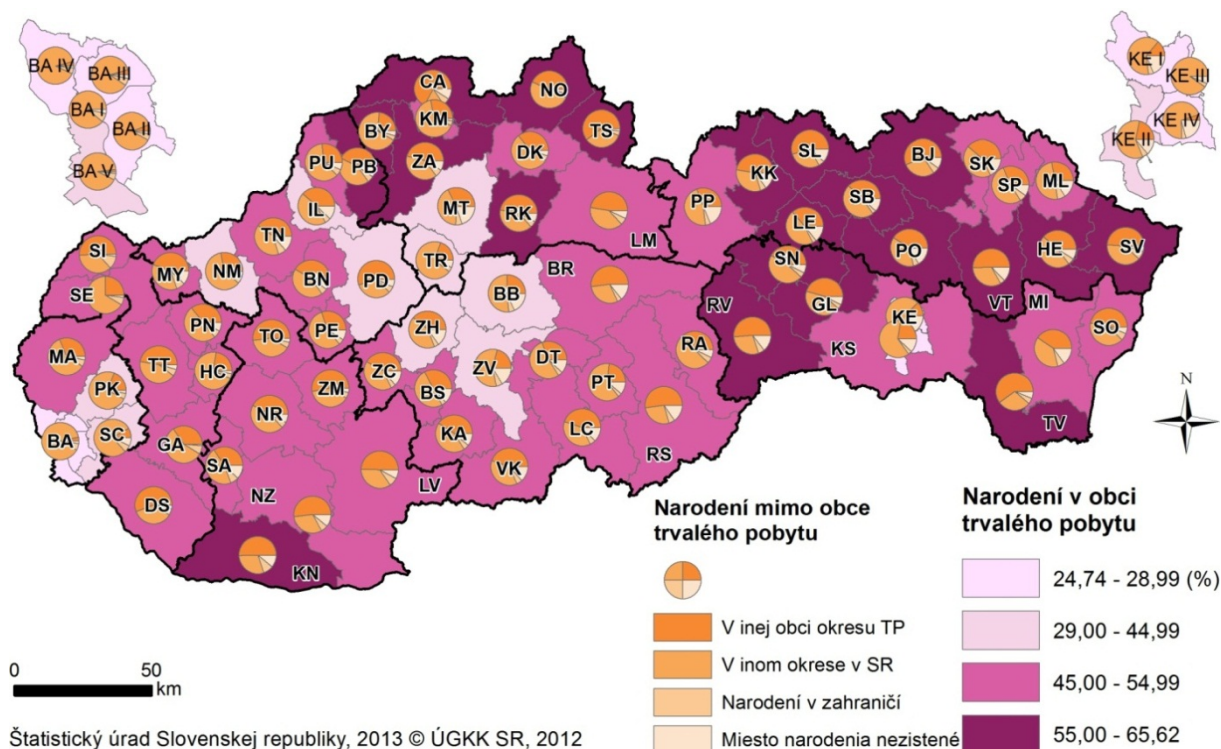
Bydlisko matky v čase narodenia obyvateľa poskytuje informáciu o prvom **bydlisku obyvateľa po jeho narodení**, vypovedá o migračnej minulosti obyvateľov.

Na mape č. 1 vidieť, že takmer polovica z trvalo bývajúcich obyvateľov Slovenskej republiky mala v roku 2011 trvalý pobyt v obci prvého bydliska (48,77 %). Približne dve tretiny populácie žili v okrese prvého bydliska (66,68 % obyvateľov). Viac ako 80 % obyvateľov (4 341 121) uviedlo trvalý pobyt v kraji, v ktorom sa narodili. Vzhľadom na to, že takéto správanie je typické pre obidve pohlavia a rozdiel medzi nimi je len minimálny, môžeme sa domnievať, že populácia Slovenska sa vzdialila zo svojho prvého bydliska len minimálne. Ak obyvatelia neostali prihlásení na trvalom pobyte v obci prvého bydliska, migrovali iba v rámci okresu prípadne kraja, v ktorom sa nachádzala obec ich prvého bydliska. Fakt, že dáta potvrdzujú len malé rozdiely medzi pohlaviami, môže evokovať skutočnosť, že muži i ženy si aj budúcich partnerov a manželov vyhľadávajú najmä vo svojom blízkom okolí, t. j. nestahujú sa za nimi do vzdialenejších obcí, okresov alebo krajov.

Zhodné prvé bydlisko s trvalým pobytom zisteným v roku 2011 mali dve tretiny obyvateľov **v predproduktívnom veku** (64,1 %). Na základe tohto zistenia môžeme konštatovať, že deti zrejme prichádzajú na svet až v čase, keď sú ich rodičia už niekde „trvalo usadení“ a svoje bydlisko už nemenia.

Obyvatelia v produktívnom veku tiež väčšinou zostávali v obci svojho prvého bydliska alebo sa tam vracali. Ak trvalý pobyt zmenili, tak najčastejšie v rámci okresu (19,1 %), resp. kraja (14,4 %), v ktorom sa narodili. Zaujímavé je, že najčastejšie sa z miesta prvého bydliska sťahovali **obyvatelia v poproduktívnom veku, t. j. 65-roční a starší**. Z nich malo v roku 2011 **trvalý pobyt v obci prvého bydliska** 40,9 % obyvateľov. **V okrese prvého bydliska** (nie v obci) malo **trvalý pobyt** 17,3 % obyvateľov vo veku 65 rokov a starších a **v kraji prvého bydliska** (nie v okrese) bolo prihlásených na trvalý pobyt 14 % obyvateľov v poproduktívnom veku.

Mapa č. 1: Bydlisko matky v čase narodenia obyvateľa

Zdroj údajov: Štatistický úrad SR, SODB 2011

19,3 % obyvateľov v poproduktívnom veku malo podľa výsledkov cenzu 2011 trvalé bydlisko v inom kraji ako v kraji, v ktorom bývali bezprostredne po narodení. Migrácia týchto obyvateľov mohla byť spôsobená ponukou pracovných miest s možnosťou získania bytu pred rokom 1989, ktorú obyvatelia prijímali a migrovali tak po celom Slovensku.

Sčítanie 2011 potvrdilo, že mobilitu obyvateľov ovplyvňuje aj ich vzdelanie. Ukazuje sa, že čím vyššie vzdelanie, tým vyššia mobilita. Miesto trvalého pobytu zhodné s miestom prvého bydliska uviedlo najviac obyvateľov so základným vzdelaním (55 %), ďalej so stredoškolským vzdelaním (45,1 %) a až na treťom mieste s vysokoškolským vzdelaním (38,6 %). Naopak, až 21,9 % vysokoškolsky vzdelaných obyvateľov malo v roku 2011 trvalý pobyt mimo miesta kraja svojho prvého bydliska. Takéto správanie sčítanie potvrdilo u 12,5 % stredoškolsky vzdelaných obyvateľov a len u 9,5 % obyvateľov so základným vzdelaním. Vzhľadom na to, že vzdelanie (priamo či nepriamo) ovplyvňuje aj iné sféry života obyvateľov, venujeme sa mu podrobnejšie v samostatnej kapitole.

4. OBYVATEĽSTVO PODĽA VZDELANIA

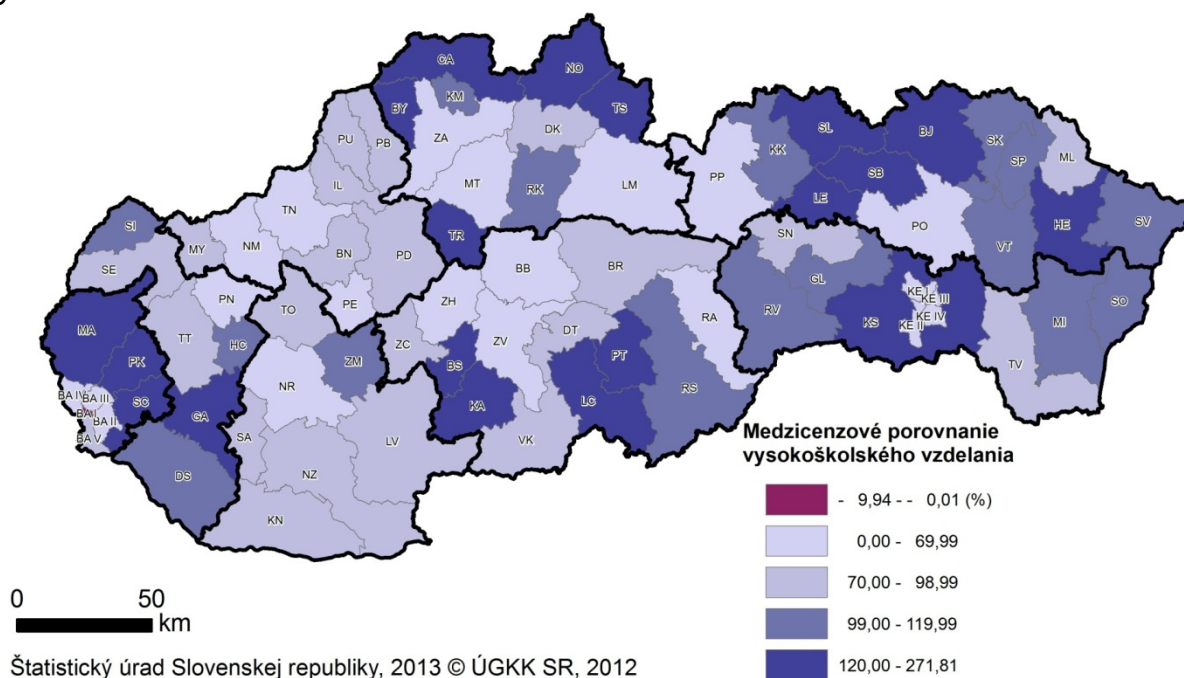
Skôr ako poukážeme na zmeny v dosiahnutej vzdelanostnej úrovni trvalo bývajúcich obyvateľov SR v období medzi dvoma cenzami, je potrebné podrobnejšie vysvetliť rozdelenie obyvateľov do jednotlivých skupín podľa najvyššieho dosiahnutého vzdelania, s ktorým sme pri analýze pracovali.

Do prvej skupiny sme zaradili obyvateľov, ktorí si pri sčítaní uviedli, že majú **základné vzdelanie**. V druhej skupine sa nachádzala populácia **so stredoškolským vzdelaním**. Išlo konkrétne o trvalo bývajúcich obyvateľov s ukončeným učňovským

vzdelaním bez maturity, stredným odborným vzdelaním bez maturity, úplným stredným učňovským vzdelaním s maturitou, úplným stredným odborným vzdelaním s maturitou, úplným stredným všeobecným vzdelaním a vyšším odborným vzdelaním. Tretiu skupinu tvorili trvalo bývajúci obyvatelia **s vysokoškolským vzdelaním, t. j. tí, ktorí mali k rozhodujúcemu okamihu sčítania ukončené** vysokoškolské bakalárske, magisterské, inžinierske, doktorské a doktorandské vzdelanie. V poslednej štvrti skupine boli trvalo bývajúci **obyvatelia bez vzdelania vrátane detí do 16 rokov.**

Medzicenzové porovnanie prinieslo **nárast vysokoškolsky vzdelaných obyvateľov** vo všetkých okresoch s výnimkou okresu Bratislava I, resp. mestskej časti Bratislava-Staré Mesto, kde došlo k poklesu vysokoškolsky vzdelaných obyvateľov. Súvisí to zrejme s demografickým vývojom, ktorý potvrdil, že bratislavské Staré Mesto je „staré“ nielen svojím názvom, ale aj vekom svojich trvalo bývajúcich obyvateľov. V roku 2011 mal okres Bratislava I, ktorého súčasťou je len mestská časť Bratislava-Staré Mesto, najvyšší podiel trvalo bývajúcich obyvateľov v poproduktívnom veku (20,1 %) zo všetkých obyvateľov s trvalým pobytom v okresoch SR.

Mapa č. 2: Medzicenzový vývoj vysokoškolského vzdelania u trvalo bývajúcего obyvateľstva v okresoch SR

Zdroj údajov: Štatistický úrad SR, SODB 2001, 2011

Počet **vysokoškolsky vzdelaných obyvateľov** stúpol medzicenzálne tak medzi ženami, ako aj medzi mužmi. Nárast vysokoškolsky vzdelaných bol výraznejší v skupine žien (až o 105,2 %). Skupina vysokoškolsky vzdelaných mužov sa medzicenzálne zväčšila o 52,5 %. Rozdiel v náraste počtu **stredoškolsky vzdelaných** mužov a žien už nebol taký výrazný; v skupine žien sa počet stredoškolsky vzdelaných zvýšil o 8 % a v skupine mužov o 7 %. U oboch pohlaví sa znížil počet obyvateľov **so základným vzdelaním** – u mužov podľa výsledkov SODB 2011 predstavoval 26,3 % a u žien 30 %. Zmenšila sa aj skupina obyvateľov

bez vzdelania – u mužov o 22,4 % a u žien o 23 %. Treba však povedať, že do týchto údajov sa mohlo premietnuť aj zníženie početnosti detskej zložky.

4. 1. Obyvateľstvo podľa ekonomickej aktivity a vzdelania

Podľa SODB 2011 malo Slovensko k rozhodujúcemu okamihu sčítania **2 630 052 ekonomicky aktívnych obyvateľov**, t. j. pracujúcich, pracujúcich dôchodcov, osôb na materskej dovolenke a nezamestnaných, ktorí tvorili **48,7 %** z celkového počtu trvalo bývajúcich obyvateľov. Podiel ekonomicky aktívnych obyvateľov sa v porovnaní s výsledkami SODB 2001 znížil o 2,4 p. b. (aj z dôvodu zmeny metodiky výpočtu ekonomicky aktívnych)¹. V skupine ekonomicky aktívnych **si početne udržiavajú prevahu muži nad ženami**, ekonomicky aktívnych mužov bolo 54,1 %, v roku 2001 54,7 %. Zo spomínaných 4 kategórií obyvateľov, ktorých zaraďujeme medzi ekonomicky aktívnych, bolo viac žien len v skupine osôb na materskej dovolenke a medzi pracujúcimi dôchodcami.

Počet pracujúcich v porovnaní s výsledkami SODB 2001 stúpol o 4 %. K rozhodujúcemu okamihu SODB 2011 bolo na Slovensku najviac pracujúcich vo vekovej skupine 35- až 39-ročných, pričom v roku 2001 bola najpočetnejšia skupina pracujúcich vo veku 45 – 49 rokov.

Podľa výsledkov SODB 2011 najviac pracujúcich mužov bolo vo veku 30 – 34 rokov, najviac pracujúcich žien vo veku 35 – 39 rokov. Medzi pracujúcimi dôchodcami bolo najviac obyvateľov vo veku 60 – 64 rokov.

Z analýzy súvislostí medzi ekonomickou aktivitou a najvyšším dosiahnutým vzdelaním vyplýva, že **medzi pracujúcimi bolo najviac obyvateľov (39 %) s ukončeným úplným stredným odborným vzdelaním s maturitou**. Vysokoškolské vzdelanie malo 22,9 % pracujúcich, z nich viac žien. Na porovnanie: v roku 2001 si najviac pracujúcich (30,4 %) uviedlo ako najvyššie ukončené vzdelanie učňovské bez maturity. Vysokoškolské vzdelanie malo v roku 2001 len 16 % pracujúcich.

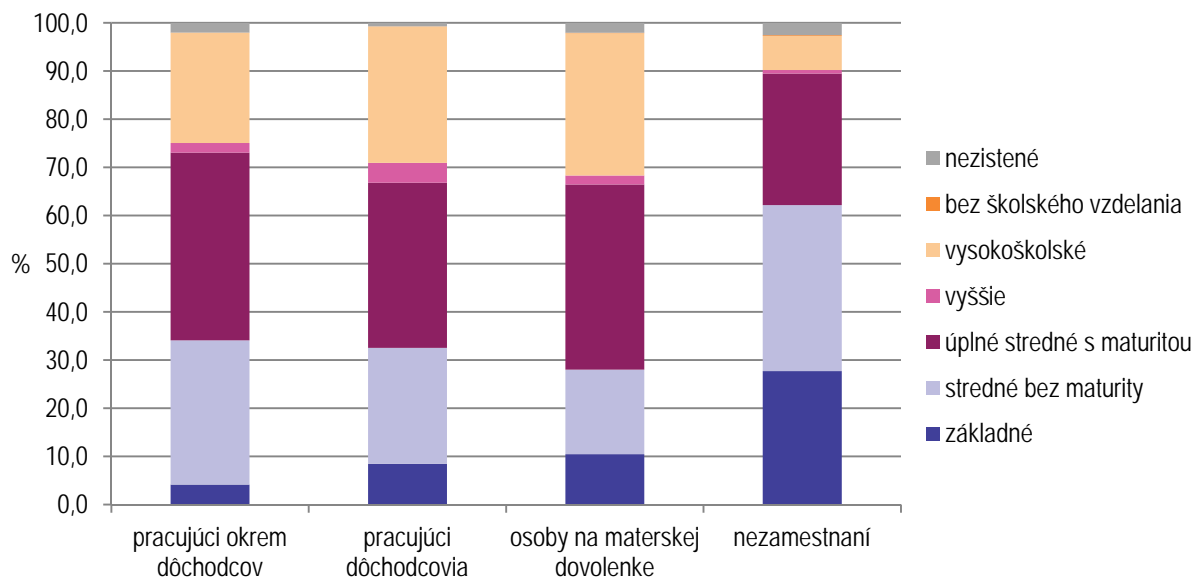
Podľa SODB 2011 v skupine pracujúcich dôchodcov malo 34,3 % obyvateľov ukončené úplné stredné odborné vzdelanie s maturitou, 28,3 % vysokoškolské vzdelanie, z nich bolo viac mužov. Najviac obyvateľov so základným vzdelaním ako najvyšším ukončeným vzdelaním, ako aj najviac obyvateľov bez vzdelania bolo podľa výsledkov SODB 2011 medzi dôchodcami.

Kým v roku 2001 bolo najviac vysokoškolsky vzdelaných pracujúcich vo veku 45 – 49 rokov, v roku 2011 mala najviac pracujúcich, ktorí pri sčítaní uviedli, že majú vysokoškolské vzdelanie, veková skupina 25- až 29-ročných.

¹ Pri SODB 2001 neexistovala kategória osôb na rodičovskej dovolenke. Boli len osoby na materskej dovolenke a osoby na ďalšej materskej dovolenke, ktoré spolu tvorili kategóriu osôb na materskej dovolenke. Tieto osoby patrili medzi ekonomicky aktívnych obyvateľov. Pri SODB 2011 sa pracovalo samostatne s kategóriou osôb na materskej dovolenke a samostatne s kategóriou osôb na rodičovskej dovolenke. V súlade s metodikou výberového zisťovania pracovných síl boli osoby na materskej dovolenke súčasťou skupiny ekonomicky aktívnych obyvateľov a osoby na rodičovskej dovolenke spoluvytvárali skupinu ekonomicky neaktívnych obyvateľov.

Ekonomicky neaktívni obyvatelia tvorili 51,3 % populácie SR. Z nich najpočetnejšiu skupinu predstavovali dôchodcovia (42,4 %). Ekonomicky neaktívnych za desať rokov pribudlo, ich počet sa zvýšil o 5,2 %. Aj tieto fakty dokumentujú zrýchľovanie procesu starnutia populácie na Slovensku.

Graf č. 4: Obyvateľstvo ekonomicky aktívne podľa najvyššieho dosiahnutého vzdelania

Zdroj údajov: Štatistický úrad SR, SODB 2011

4. 2. Obyvateľstvo podľa najvyššieho dosiahnutého vzdelania a postavenia v zamestnaní

Z údajov SODB 2011 o postavení v zamestnaní sa dozvedáme o pracovných pozíciách obyvateľov, ktoré zastávali k rozhodujúcemu okamihu sčítania, alebo o ich dovedty poslednom funkčnom zaradení v pracovnom procese, ktoré zodpovedalo vtedy aktuálnemu alebo naposledy vykonávanému hlavnému zamestnaniu. Postavenie v zamestnaní bolo odvodené od druhu pracovnej činnosti a od formy odmeny za vykonanú prácu.

Vzhľadom na to, že existuje súvislosť medzi najvyšším dosiahnutým vzdelaním obyvateľa a jeho postavením v zamestnaní, považovali sme za potrebné detailnejšie sa pozrieť na vybrané postavenia v zamestnaní cez vzdelanostnú úroveň obyvateľov.

Z analýzy postavenia v zamestnaní vyplýva, že obyvatelia so statusom **zamestnancov** mali podľa výsledkov sčítania 2011 **väčšinou stredoškolské vzdelanie** (68,1 %); ukončené vysokoškolské vzdelanie si vyznačilo 20 % z nich.

Prevažne stredoškolské vzdelanie mali aj obyvatelia so statusom podnikateľov bez zamestnancov; ich podiel predstavoval 77,7 %. Ukončené stredoškolské vzdelanie si pri sčítaní uviedla aj viac ako polovica všetkých obyvateľov s trvalým pobytom, ktorí sa označili za **podnikateľov so zamestnancami** (59,3 %). Optimisticky vyznieva v tejto súvislosti zistenie, že **až** 38,2 % obyvateľov v tomto postavení si vyznačilo vysokoškolské vzdelanie a **len** niečo viac ako 2 %

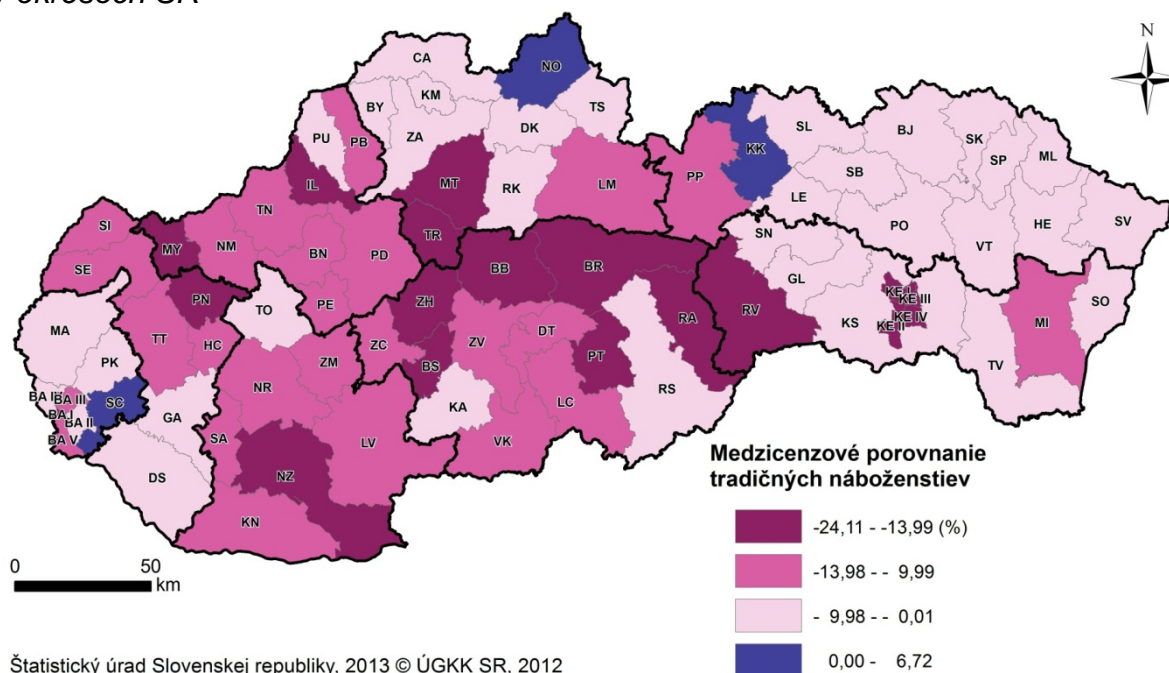
podnikateľov so zamestnancami (presne 2,1 %) malo základné vzdelanie. Naznačuje to zvyšujúcu sa vzdelanostnú úroveň obyvateľov na riadiacich postoch v súkromnej sfére, čo môže mať v dlhodobejšom horizonte pozitívny vplyv na vývoj slovenskej ekonomiky.

5. OBYVATEĽSTVO PODĽA NÁBOŽENSKÉHO VYZNANIA

Pri spracovaní témy **náboženského vyznania** sme obyvateľov podľa odpovedí na otázku o náboženskom vyznaní rozdelili do troch skupín. Do prvej sme zaradili tých, **ktorí sa prihlásili k tradičným cirkvám**, t. j. k rímskokatolíckej cirkvi, evanjelickej cirkvi augsburského vyznania, gréckokatolíckej cirkvi, reformovanej kresťanskej cirkvi, pravoslávnej cirkvi a k ústrednému zväzu židovských náboženských obcí (74,5 %). Druhú skupinu tvorili obyvatelia, ktorí si pri sčítaní vyznačili **príslušnosť k ostatným cirkvám a náboženským spoločnostiam** (1,5 %). Tretiu skupinu tvorili obyvatelia **bez vyznania** (13,4 %).

Z medzicenzového porovnania vyplýva, že **k nárastu počtu obyvateľov hlásiacich sa k tradičným cirkvám došlo v okresoch Senec, Námestovo a Kežmarok** (v mape sú vyznačené modrou farbou). **V ďalších 76 okresoch bol** pri sčítaní 2011 **zaznamenaný pokles** obyvateľov hlásiacich sa k tradičným cirkvám.

Mapa č. 3: Medzicenzový vývoj obyvateľov hlásiacich sa k tradičným cirkvám v okresoch SR

Zdroj údajov: Štatistický úrad SR, SODB 2001, 2011

K tradičným cirkvám sa v roku 2011 hlásili viac ženy ako muži, rozdiel medzi pohlaviami predstavoval 4,9 p. b. v prospech žien. Pri ostatných cirkvách a náboženských spoločnostiach bol rozdiel medzi mužmi a ženami len minimálny. V skupine bez vyznania dominovali muži, zaznamenaný rozdiel medzi pohlaviami dosiahol 2,9 p. b. Z medzicenzového porovnania ďalej vyplýva, že počet mužov hlásiacich sa k tradičným náboženstvám klesol o 10,6 %. **Pri ostatných cirkvách a náboženských spoločnostiach sa však počet mužov zvýšil** o 46,1 %. Aj

v skupine bez vyznania vzrástol počet mužov, ale len o 2,6 %. Počet žien, ktoré si pri sčítaní 2011 uviedli niektoré z tradičných náboženstiev, klesol v medzicenzovom období 2001 – 2011 o 9,3 %, v ďalších dvoch skupinách sa však zvýšil; pri ostatných cirkvách a náboženských spoločnostiach o 29,1 % a v skupine bez vyznania o 5,7 %. Stále **pretrváva trend vyššej religióznosti žien** než mužov, potvrdzujú ho výsledky posledných troch sčítaní. Je pravdepodobné, že tento trend zostane zachovaný aj v roku 2021.

K tradičným cirkvám sa hlásilo viac obyvateľov s trvalým pobytom vo vidieckych obciach (o 5 %). **V mestách** malo trvalý pobyt **viac obyvateľov, ktorí si uviedli príslušnosť k ostatným cirkvám a náboženským spoločnostiam. V rámci mestského obyvateľstva sa tiež vymedzilo viac obyvateľov bez vyznania.** Počet urbánnych obyvateľov hlásiacich sa k ostatným cirkvám a náboženským spoločnostiam (65,3 %), bol takmer 2-krát vyšší ako počet obyvateľov s trvalým bydliskom vo vidieckych obciach (34,7 %), ktorí sa prihlásili k ostatným cirkvám a náboženským spoločnostiam. Pri obyvateľoch bez vyznania bol tento rozdiel viac ako 3-násobne vyšší v prospech mestského obyvateľstva (76,4 %). Trend religióznosti vidieckych obcí sa potvrdil aj pri SODB 2011 i keď medzi obyvateľstvom s trvalým pobytom vo vidieckych obciach došlo k posunu od tradičných cirkví k ostatným (novým) cirkvám a náboženským spoločnostiam. V mestách stále pretrváva oficiálne neprihlásenie sa obyvateľov k cirkvám alebo náboženským spoločnostiam. V urbánnom prostredí bol však zaznamenaný aj väčší počet obyvateľov s trvalým pobytom s nezisteným náboženským vyznaním.

Jedine vo vekovej skupine obyvateľov starších ako 65 rokov boli v období medzi cenami **ziskové všetky tri sledované skupiny v rámci náboženského vyznania.** Za pozornosť stojí **mimoriadne vysoký nárast počtu obyvateľov bez vyznania** (44,8 %). Pod toto zvýšenie sa podpísal pravdepodobne fakt, že obyvatelia s ateistickou výchovou, ktorú presadzoval bývalý režim, sa dostali do poproduktívneho veku.

Druhý najvyšší zisk medzi obyvateľmi v poproduktívnom veku dosiahli v medzicenzovom období 2001 – 2011 **ostatné cirkvi a náboženské spoločnosti** (zvýšenie o 21,1 %). Vysvetlenie môže súvisieť so zmenou spoločenského zriadenia a niektorými negatívnymi sprievodnými javmi tejto zásadnej zmeny. Zrejme viacerí (nielen) starší obyvatelia riešili svoje zložité a dovtedy nepoznané životné situácie hľadaním duchovnej podpory. Okrem tradičných cirkví vkladali nádej aj do nových, predtým neznámych alebo málo známych cirkví a náboženských spoločností, ktoré sme v našom rozdelení označili ako ostatné cirkvi a náboženské spoločnosti.

Tradičné cirkvi získali za desať rokov vo vekovej skupine trvalo bývajúcich obyvateľov 65+ len o 4,4 % obyvateľov viac ako v roku 2001. V medzicenzovom období 2001 – 2011 zaznamenali ďalej tradičné cirkvi pokles počtu trvalo bývajúcich obyvateľov v produktívnom veku (o 6,5 %). Naopak, počet trvalo bývajúcich obyvateľov vo veku 15 – 64 rokov hlásiacich sa k ostatným cirkvám a náboženským spoločnostiam, ako aj počet obyvateľov tejto vekovej skupiny bez vyznania sa zvýšil (o 8,1 %). Nášmu predchádzajúcemu tvrdeniu o možnom riešení zložitých situácií príklonom k ostatným cirkvám a náboženským spoločnostiam nahráva aj fakt, že počet trvalo bývajúcich obyvateľov v produktívnom veku, ktorí pri sčítaní uviedli

príslušnosť k ostatným cirkvám a náboženským spoločnostiam, sa medzi dvoma sčítaniami zvýšil až o 46,5 %. Ostatné cirkvi a náboženské spoločnosti boli ako jediné ziskové aj v skupine obyvateľov v predproduktívnom veku (0 – 14 rokov). Kým počet trvalo bývajúcich obyvateľov vo veku 0 – 14 rokov bez vyznania a hlásiacich sa k tradičným cirkvám poklesol, ostatné cirkvi a náboženské spoločnosti zaznamenali zvýšenie počtu obyvateľov v predproduktívnom veku o 16,3 %.

6. DOMÁCNOSTI A RODINY

Životné cykly každého človeka sa z veľkej časti odohrávajú v domácnostiach a spôsoby spolužitia osôb v nich majú významný vplyv na priebeh a úroveň demografických procesov populácie. Populačný vývoj následne významne ovplyvňuje fungovanie celej spoločnosti.

V súčasnosti sú v Slovenskej republike výsledky sčítania obyvateľov, domov a bytov jediným zdrojom údajov o domácnostiach² a rodinách získaných z vyčerpávajúceho zisťovania. Táto štatistika pracuje s domácnosťami ako so skupinami osôb, ktoré majú medzi sebou vzájomné vzťahy/väzby. Rozlišujeme **domácnosti bytové** (ďalej „BD“), **hospodáriace** (ďalej „HD“) a **cenové** (ďalej „CD“).³

Vo všeobecnosti bol vývojovým štandardom ***nepretržitý rast počtu všetkých spomínaných typov domácností i keď intenzita rastu sa menila.*** V medzicenzovom období 2001 – 2011 ***sme však zaznamenali zmenu trendu v hospodáriacich domácnostiach,*** keď sa ich počet znížil o takmer 50 tisíc (tzn. o 2,5 % oproti roku 2001).

Pokles počtu hospodáriacich domácností je najvýraznejší v jednočlenných domácnostiach. Možno predpokladať, že hlavnou príčinou tohto javu je zotrvávanie dospelých detí v domácnostiach rodičov bez samostatného hospodárenia. Napr. vo vekovej skupine 25- až 29-ročných bolo deklarovanych okolo 30 tisíc hospodáriacich domácností jednotlivcov. Tí však predstavujú len 10 % populácie tejto vekovej skupiny, ktorá by potenciálne mohla tvoriť samostatnú hospodáriacu domácnosť (tzn. slobodní, rozvedení a ovdovení).

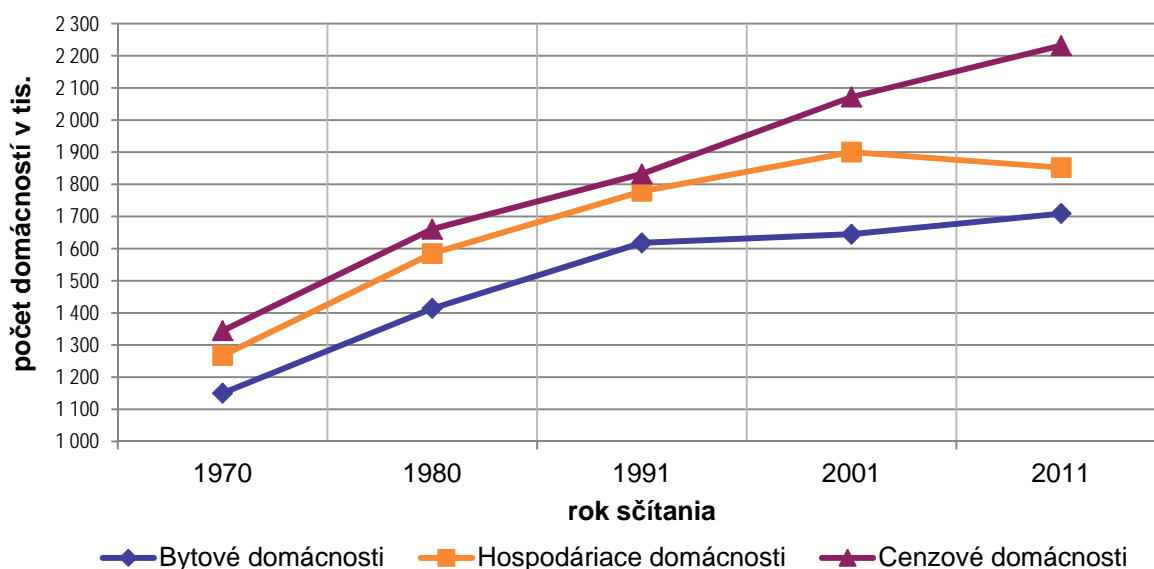
² **Domácnosti** boli vytvorené podľa miesta sčítania z dôvodu zachovania kompletnosti rodinných a iných vzťahov.

³ **Bytovú domácnosť** tvoria všetky osoby obývajúce jeden byt.

Hospodáriacu domácnosť tvoria osoby, ktoré spoločne bývajú v jednom byte a spoločne hradia prevažnú časť hlavných výdavkov domácnosti (výdavky za užívanie bytu, stravu, údržbu bytu alebo domu, výdavky na kúrenie, elektrinu, plyn, a iné). Výška spoločného krytia nákladov na domácnosť nerozhoduje. Jedna hospodáriaca domácnosť sa môže skladať z jednej, alebo viac cenových domácností.

Cenzovú domácnosť tvoria osoby, ktoré spoločne bývajú v jednom byte na základe ich rodinných alebo iných vzťahov v rámci jednej hospodáriacej domácnosti. Je to základná jednotka, ktorá sa ďalej nedelí. Počet CD v byte musí byť rovnaký alebo väčší ako počet HD.

Graf č. 5: Vývoj počtu domácností v SR

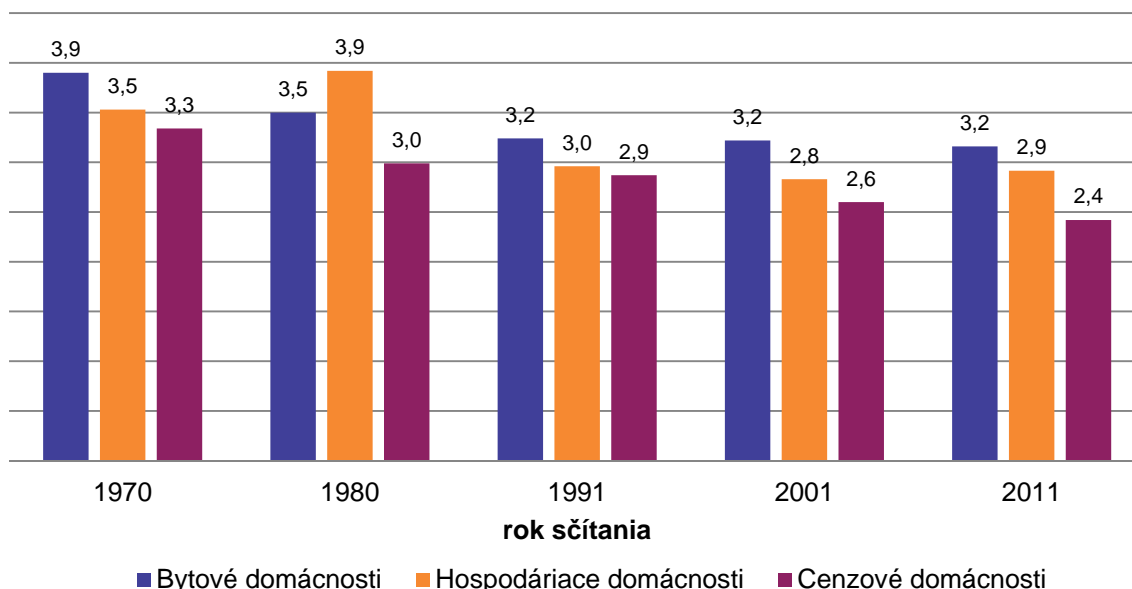

Zdroj údajov: Štatistický úrad SR, sčítania 1970 – 2011

6. 1. Veľkosť domácností a spôsoby ich kreovania

Z hľadiska počtu členov domácností **zostáva dlhodobým trendom znižovanie domácností**. Pri bytových domácnostiach ide síce o štatistický pokles, ale **v zásade má bytová domácnosť** od roku 1991 **približne 3,2 člena**. **Hospodáriace domácnosti zaznamenali v roku 2011 mierne zväčšenie** v dôsledku už spomínaného úbytku ich počtu. V priemere mali hospodáriace domácnosti 2,9 člena. **Cenzové domácnosti sa zmenšili štatisticky najvýraznejšie**. Súčasná cenzová domácnosť má priemerne 2,4 člena; v roku 2001 to bolo 2,6 člena.

Graf č. 6: Domácnosti podľa priemerného počtu členov

Zdroj údajov: Štatistický úrad SR, sčítania 1970 – 2011

Vzhľadom na to, že zmeny sa v posledných desaťročiach dotkli predovšetkým spôsobov formovania rodín, budeme sa ďalej podrobnejšie venovať cenzovým domácnostiam s dôrazom na rodinné domácnosti.

Pri sčítaní v roku 2011 bolo zistených 2,2 milióna CD. Prvou zmenou je **zmena štruktúry HD podľa počtu CD.** Medzicenzálne klesol relatívne výrazne podiel HD, ktoré boli tvorené 1 CD, a to takmer o 8 p. b. Tento fakt len umocňuje vyššie uvedený predpoklad o zotrvávaní dospelých detí v HD rodičov.

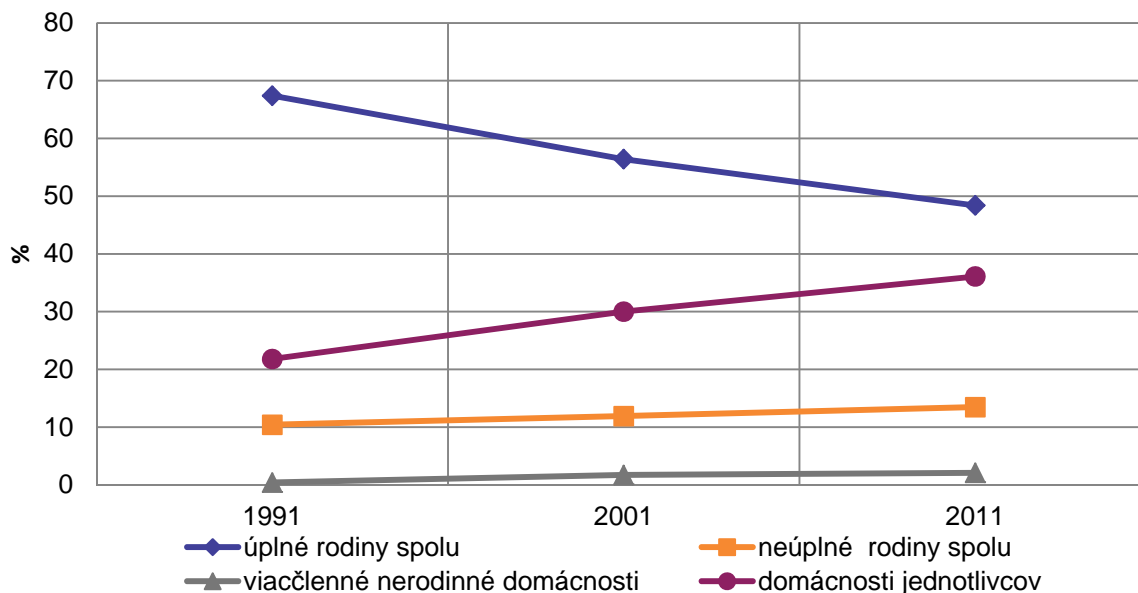
Tabuľka č. 1: Hospodáriace domácnosti podľa počtu cenzových domácností

Hospodáriace domácnosti	Počet			Priemerný počet členov			Zloženie v %		
	2011	2001	1991	2011	2001	1991	2011	2001	1991
Spolu (v tom)	1 852 059	1 900 344	1 778 396	2,9	2,8	3,0	100	100	100
s 1 CD	1 565 923	1 753 018	1 727 563	2,6	2,7	2,9	84,6	92,2	97,1
s 2 CD	213 284	126 756	47 956	4,2	4,6	5,0	11,5	6,7	2,7
s 3 a viac CD	72 852	20 570	2 877	5,6	6,0	7,5	3,9	1,1	0,2

Zdroj údajov: Štatistický úrad SR, sčítania 1991 – 2011

Vo vnútornom členení CD zostali zachované všetky trendy predchádzajúceho medzicenzového obdobia, tzn. znižovanie počtu i podielu úplných rodín, zvyšovanie počtu i podielu neúplných rodín a domácností jednotlivcov. Tempo týchto zmien sa však v období medzi dvoma cenzami mierne spomalilo. Za osobitnú pozornosť stojí fakt, že podiel úplných rodín klesol už pod 50 % (48 %) a domácnosti jednotlivcov predstavujú už viac ako jednu tretinu všetkých domácností v SR (36 %).

Graf č. 7: Cenzové domácnosti podľa typu

Zdroj údajov: sčítanie 1991 – 2011

6. 2. Manželstvá, kohabitácie, neúplné rodiny

Za úplnú rodinu sa považuje manželská dvojica alebo spolužitie druhá a družky bez závislých detí alebo so závislými deťmi, ak dospelé deti netvoría samostatnú

cenзовú domácnosť. Pri úplných rodinách teda rozlišujeme manželstvá a kohabitácie.

Výsledky SODB 2011 potvrdili ďalší **pokles počtu rodín, ktoré sú založené na trvajúcim manželstve partnerov**.

Naopak, **zvyšuje sa počet kohabituujúcich rodín**. Kým v roku 1991 deklarovalo kohabitáciu okolo 20 tisíc párov (necelé 2 % úplných rodín), v roku 2001 ich bolo už okolo 30 tisíc. **V roku 2011 túto formu spolužitia deklarovalo takmer 90 tisíc párov** (8 % úplných rodín). Z hľadiska rodinného stavu kohabituujúcich je najpočetnejšou skupina, kde sú obaja partneri rozvedení (1/3), nasledujú vzájomne slobodní (27 %) a potom jeden slobodný, druhý rozvedený (16 %). Tzn. tri štvrtiny kohabitácií tvoria nejakým spôsobom „rekonštruované/rekonštituované rodiny“.

Vo vývoji **neúplných rodín** (osamelý rodič a dieťa/deti) zostal zachovaný rastúci trend. V roku 2011 tvorili 13,6 % zo všetkých cenзовých domácností, čo predstavuje viac ako 300 tisíc neúplných rodín.

Novým trendom je zvyšovanie počtu i podielu neúplných rodín, v ktorých je osamelým rodičom otec. V rodinnom stave osamelých otcov dominuje skupina rozvedených (tretina), nasledujú ovdovení (27 %), ale čo je zaujímavé, tretiu najsilnejšiu skupinu tvoria ženatí (štvrtina).

6. 3. Rodiny s deťmi

Z hľadiska počtu závislých detí (deti do 25 rokov) v úplných rodinách sa **zvýšil len počet úplných rodín bez závislých detí**. Všetky ďalšie kategórie, t. j. počty úplných rodín s jedným, s dvoma, s tromi alebo s viacerými deťmi zaznamenali v medzicenzovom období 2001 – 2011 pokles. Naopak je to **pri neúplných rodinách**; tu **každá z kategórií zaznamenala početné zvýšenie**.

Priemerný počet závislých detí pripadajúcich na jednu úplnú rodinu klesol z 1 dieťaťa na 0,8 dieťaťa, čím sa dostal **na hodnotu priemerného počtu detí neúplnej rodiny**. Uvedená hodnota sa v období medzi dvoma cenzami nezmenila. Niektorí odborníci označujú tento jav za krízu rodiny. Iní tvrdia, že rodina len mení svoju podobu, ale stále má a bude mať svoj význam.

Ak vezmeme do úvahy súbor detí od 0 do 18 rokov (vrátane), tak ten predstavuje početne takmer 1 milión. Z tohto milióna detí 77 % žije v úplných rodinách (23 % v neúplných rodinách). A v rámci týchto úplných rodín 90 % detí žije v rodinách, kde sú rodičia zosobášení, 10 % detí žije v rodinách, kde sú rodičia kohabitanti.

7. DOMY

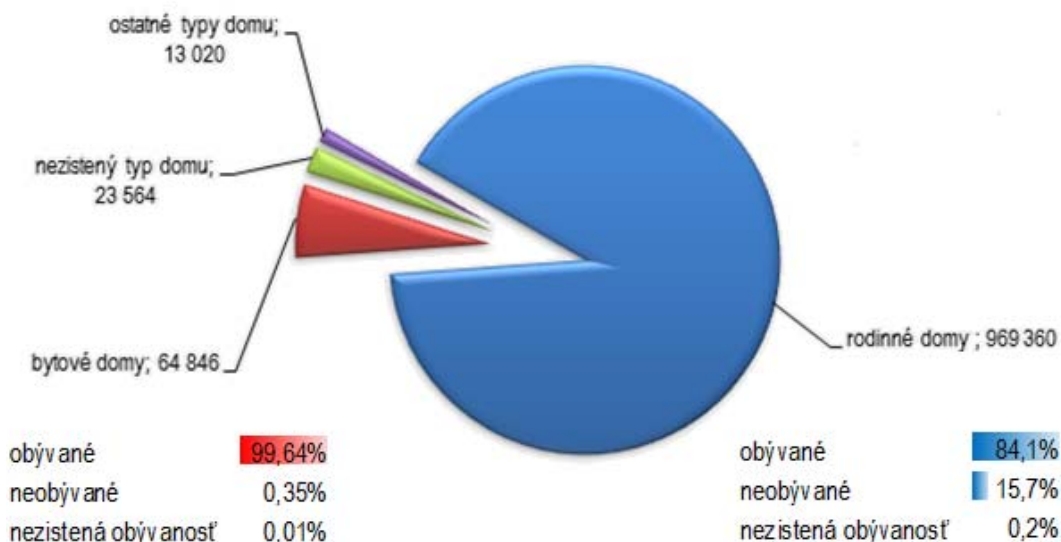
Jednou zo základných charakteristík dosiahnutej životnej úrovne obyvateľstva je úroveň bývania, ktorá súvisí s počtom obyvateľstva, jeho demografickou štruktúrou a rozmiestnením.

Pri sčítaní obyvateľov, domov a bytov v roku 2011 bolo v Slovenskej republike sčítaných **1 070 790** domov. Do tohto počtu boli započítané všetky budovy určené na bývanie, a to vrátane neobývaných budov, ktoré boli v čase sčítania označené

súpisným číslom, a ďalšie objekty, v ktorých niekto býval, alebo v nich v rozhodujúcom okamihu sčítania nocoval. Započítané neboli zastupiteľské úrady cudzích štátov. Na jeden dom pripadalo v čase sčítania 2011 v priemere 5 obyvateľov. Pri obývaných domoch to bolo v priemere 6 obyvateľov na jeden dom.

Sčítanie 2011 potvrdilo, že aj naďalej tvoria väčšinu domov **rodinné** (90,5 %) a **bytové domy** (6,1 %). Zvyšok tvoria ostatné domy (1,2 %) a domy nezisteného typu (2,2 %).

Graf č. 8: Rozdelenie domov podľa typu domu a obývanosti

Zdroj údajov: Štatistický úrad SR, SODB 2011

V porovnaní so sčítaním v roku 2001 sa celkový počet domov zvýšil o 33 053 domov, čo predstavuje nárast počtu domov o 3,2 %. V medzicenzovom období 2001 – 2011 tak bol zaznamenaný nárast počtu rodinných domov o **1 %** a bytových domov o **4,6 %**.

Zo všetkých domov bolo v roku 2011 **obývaných** spolu **905 815** (84,6 %) domov. Rodinné domy boli obývané na **84,1 %** a obývanosť bytových domov dosahovala až **99,6 %**.

Pokiaľ ide o obývanosť domov, v porovnaní so sčítaním pred desiatimi rokmi došlo na Slovensku v roku 2011 k poklesu počtu neobývaných domov o **4,9 %**. I tak bolo 15 % z celkového počtu (sčítaných) domov na Slovensku neobývaných.

Viac ako tretina (presne 35,9 %) z neobývaných domov bola určená na rekreáciu. Ich počet oproti sčítaniu v roku 2001 tak vzrástol skoro o jednu tretinu, teda o 31 %. Ak neberieme do úvahy iné dôvody, potom druhú najväčšiu skupinu neobývaných domov, asi pätinu, tvoria domy, ktoré boli nespôsobilé na bývanie (nárast je o 12 %).

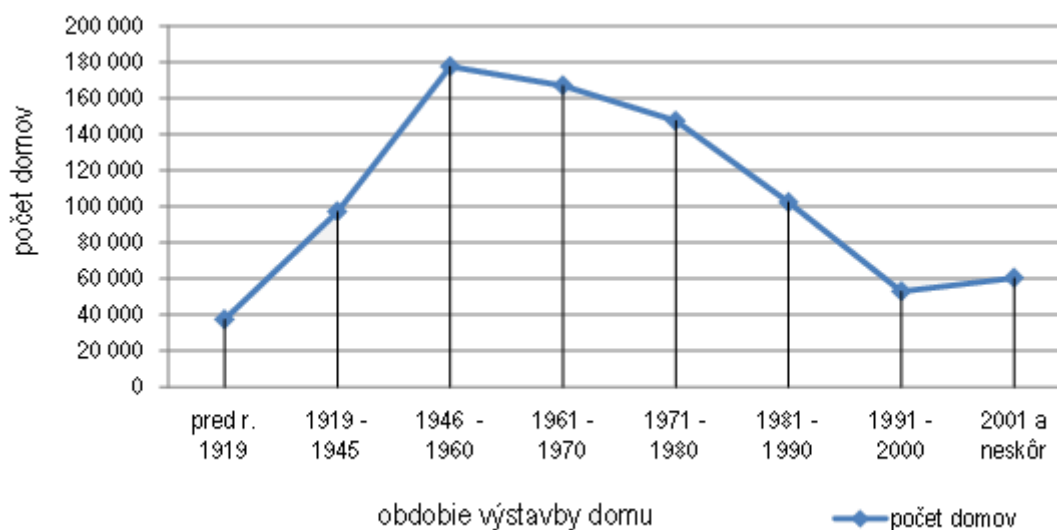
Z ostatných dôvodov neobývanosti domu je významnejším ešte dôvod zmena vlastníka v 13 % (čo predstavuje nárast o 102 % oproti sčítaniu v roku 2001) či uvoľnenie domu na prestavbu v 7 % domov (čo predstavuje nárast o 5 % oproti

sčítaniu v roku 2001). Podiel ďalších dôvodov neobývanosti domu oproti roku 2001 poklesol.

Na posúdenie úrovne a kvality bývania je dôležité aj obdobie výstavby domu a obdobie rekonštrukcie domu. Na rozdiel od roku 2001 boli pri sčítaní v roku 2011 tieto dva ukazovatele od seba oddelené.

Podľa výsledkov sčítania 2011 sa najviac (**16,6 %**) domov postavilo na Slovensku medzi rokmi **1946 až 1960**. Po tomto období intenzita výstavby nových domov postupne klesala. Najnižšiu úroveň dosiahla a najmenej domov sa postavilo v období rokov 1991 až 2000, pričom pokles bol výrazný a predstavoval skoro polovičné zníženie počtu novostavieb v porovnaní s predošlým desaťročím 1981 – 1990. Následne v období rokov 2000 – 2011 nasledoval pozitívny trend vo výstavbe nových domov, keď sa počet novostavieb zvýšil asi o **14 %** v porovnaní s predošlým desaťročím.

Graf č. 9: Obdobie výstavby domu

Zdroj údajov: Štatistický úrad SR, SODB 2011

Výber materiálu nosnej konštrukcie domu sa menil v závislosti od obdobia výstavby domu. V medzicenzovom období 2001 – 2011 bol pri výbere materiálu nosnej konštrukcie domu badateľný čiastočný návrat k tradičným materiálom, ako drevo a nepálená tehla, i keď dominantným materiálom zostali tehly (tvárnice, tehlové bloky).

Proporčne k množstvu obývaných rodinných domov postavených v danom desaťročí 2001 – 2011 a v porovnaní s obdobím 1990 – 2000 sa využitie dreva takmer stonásobilo a mierne narástlo aj využitie nepálenej tehly. Medzi rokmi 1990 – 2000 predstavovalo drevo materiál nosnej konštrukcie v 1,1 % z celkového počtu postavených novostavieb a nepálená tehla v 0,7 %, zatiaľ čo v prípade novostavieb z desaťročia 2001 až do sčítania bolo drevo ako nosný materiál využité v 3,2 % a nepálená tehla v 0,9 % nových domov.

Tabuľka č. 2: Obývané rodinné domy podľa obdobia výstavby domu a materiálu nosnej konštrukcie domu

Obdobie výstavby	Materiál nosnej konštrukcie					
	tehly (tvárnice, tehlové bloky)	nepálené tehly	stenové panely	kameň	drevo	kameň a tehly
pred r. 1919	8 431	8 515	-	5 833	1 651	9 481
1919 – 1945	44 014	17 211	-	6 705	3 460	18 559
1946 – 1960	109 398	15 616	437	4 699	3 523	24 932
1961 – 1970	129 763	2 988	743	953	1 019	12 230
1971 – 1980	116 298	1 057	1 035	221	840	3 766
1981 – 1990	81 407	560	842	110	779	1 561
1991 – 2000	45 427	327	390	48	548	821
2001 a neskôr	49 223	486	399	65	1 762	605
nezistené	8 782	1 324	68	654	316	1 789

Zdroj údajov: Štatistický úrad SR, SODB 2011

Poznámka: Ležatá čiarka (-) vyjadruje, že jav sa nevyskytoval.

Tabuľka č. 3: Obdobie výstavby domu

Obdobie výstavby	Počet domov
pred r. 1919	37 444
1919 – 1945	97 181
1946 – 1960	177 485
1961 – 1970	166 968
1971 – 1980	147 393
1981 – 1990	102 389
1991 – 2000	53 009
2001 a neskôr	60 365
nezistené	228 556

Zdroj údajov: Štatistický úrad SR, SODB 2011

Tabuľka č. 4: Obdobie rekonštrukcie domu

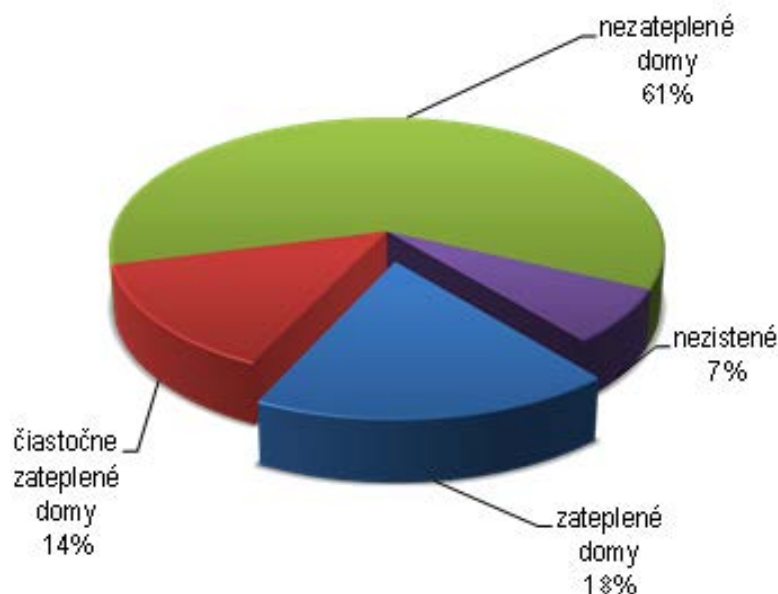
Obdobie rekonštrukcie	Počet domov
pred rokom 1980	55 005
1980 – 1990	38 923
1991 – 2000	65 712
2001 a neskôr	227 696
bez rekonštrukcie	373 194
nezistené	310 260

Pokiaľ ide o vek domov, sčítanie v roku 2011 ukázalo, že až 58,5 % z celkového počtu (teda aj vrátane neobývaných) domov bolo starších ako 30 rokov. Podľa údajov o období výstavby domu a obdobia rekonštrukcie zo sčítania 2011 z nich rekonštrukciou prešla len niečo viac ako polovica (presne 53,7 %) domov. Viac ako tretinu (37,8 %) domov starších ako 30 rokov teda tvorili obývané domy bez rekonštrukcie.

Najvýraznejšie tempo rekonštrukcie domov bolo zaznamenané v desaťročí po roku 2001, keď sa počet zrekonštruovaných domov zvýšil 3,5-krát oproti predchádzajúcemu obdobiu rokov 1991 – 2000.

Za rekonštrukciu domu sa v rámci sčítania 2011 považovalo aj zateplenie domu. Pokiaľ ide o údaje súvisiace s hospodárnym využívaním tepla a tepelnej energie, sčítanie 2011 prinieslo informáciu, že takmer dve tretiny všetkých domov (presne 61 %) nie je zateplených.

Graf č. 10: Tepelná izolácia domu

Zdroj údajov: Štatistický úrad SR, SODB 2011

Najviac obývaných domov, ktoré nemajú tepelnú izoláciu, bolo postavených v období rokov 1946 – 1980. Tieto domy tvoria 13,9 % z celkového počtu obývaných domov v roku 2011.

8. BYTY

K rozhodujúcemu okamihu sčítania v roku 2011 mali obyvatelia k dispozícii **1 994 897** bytov, čo znamená nárast o 5,2 % oproti sčítaniu v roku 2001. Podobne ako pri domoch, aj pri bytoch klesol v roku 2011 v porovnaní so sčítaním pred desiatimi rokmi počet neobývaných bytov, a to konkrétne o **1,8 %**. Počet obývaných bytov oproti údajom z roku 2001 vzrástol o **6,7 %**. Napriek tomu bolo **10,3 %** z celkového počtu bytov na Slovensku uvedených pri sčítaní ako neobývaných.

Pokiaľ ide o vybavenosť obyvateľstva bytmi, najpoužívanejším ukazovateľom pri porovnaní zabezpečenia bývajúceho obyvateľstva dostatočným počtom bytov je údaj o počte bytov na 1 000 obyvateľov. Podľa sčítania v roku 2001 pripadlo **310** obývaných bytov, resp. **352** všetkých bytov na 1 000 obyvateľov. Sčítanie 2011 prinieslo informáciu o miernom zvýšení počtu obývaných bytov na 1 000 obyvateľov, a to **329** obývaných bytov, resp. **369** všetkých bytov na 1 000 obyvateľov.

Z celkového počtu obývaných bytov bolo najviac, 43,6 % s tromi obytnými miestnosťami, potom nasledovali byty so štyrmi (16,7%), s dvoma obytnými miestnosťami (15 %) a s jednou obytnou miestnosťou (5,6 %). Takéto proporčné rozloženie počtu obývaných bytov podľa počtu obytných miestností bolo aj pri sčítaní v roku 2001.

Sčítanie 2011 potvrdilo, že obývané byty I. kategórie tvoria väčšinu (72,2 %) zo všetkých obývaných bytov. Avšak oproti roku 2001 možno sledovať pokles počtu obývaných bytov I. kategórie, a to o 5 %.

V štruktúre bytov podľa vlastníctva bytu je oproti roku 2001 viditeľný pokles počtu družstevných bytov o 75 % a na druhej strane nárast vlastných bytov v bytovom dome o 74 %.

8. 1. Podmienky bývania

Sčítanie 2011 potvrdilo trend zlepšovania podmienok bývania obyvateľov oproti roku 2001. Znížil sa počet obývaných bytov bez kúrenia (o 96,2 %), bez teplej vody (o 40,5 %), bez splachovacieho záchoda (o 51,5 %), bez vodovodu (o 48,4 %) a bez kúpeľne/sprchovacieho kúta (o 52,7 %).

V súvislosti s vybavenosťou domov a bytov základnými hygienickými štruktúrami prinieslo sčítanie v roku 2011 informáciu o výraznom poklese počtu domov bez septiku a bez kanalizácie. V porovnaní s predchádzajúcim sčítaním v roku 2001 klesol o 78 %. Počet domov, ktoré majú len žumpu alebo septik, sa znížil o 15 %.

Na rozdiel od roku 2001 mohli obyvatelia pri sčítaní v roku 2011 vyznačiť ako typ kanalizačného systému v dome aj možnosť „domáca čistička odpadových vôd“. Výsledky sčítania uvádzajú, že domácu čističku odpadových vôd v roku 2011 malo 1,4 % domov.

Pokiaľ ide o spôsob vykurovania, v medzicenzovom období 2001 – 2011 klesol počet bytov, ktoré sú vykurované elektrinou, o 12,3 %, pevným palivom o 5,5 % a plynom o 1,9 %. Naopak, v tomto období vzrástol počet bytov, ktorých zdrojom energie používanej na vykurovanie je kvapalné palivo, a to o 108,3 %. Na druhej strane, aj keď v malej miere, sa objavuje ako zdroj energie používanej na vykurovanie bytu solárna energia, ktorá tvorí 0,03 % zo všetkých zdrojov. I keď percentuálne ide o zanedbateľné množstvo, tento údaj v rámci výsledkov sčítania 2011 poukazuje na zvýšenie povedomia o využívaní trvalo udržateľných zdrojov energie.

Pri sčítaní 2011 sa prvýkrát zisťovalo aj vybavenie bytov klimatizáciou a stav a rozsah bezbariérového prístupu k bytu. V roku 2011 boli na Slovensku vybavené klimatizáciou 2 % obývaných bytov a obyvatelia mali k dispozícii menej ako 10 % bytov s bezbariérovým prístupom.

8. 2. Vybavenosť domácností

Pokiaľ ide o vybavenosť domácností v obývaných bytoch, sčítanie v roku 2011 potvrdilo rastúci trend vo vybavenosti domácností prístupom na internet o 1 458 %, mobilným telefónom o 239 %, osobným počítačom/notebookom o 389 % a osobným autom o 34 %. Naopak, v medzicenzovom období bol zaznamenaný pokles kategórie obývaných bytov pripojených na pevnú telefónnu linku o 36 %.

ZÁVER

Cieľom príspevku bolo poukázať na mnohostranné využitie výsledkov SODB 2011. Na vybraných dátach sme prezentovali možnosti ich spájania na rôzne účely podľa praktického využitia a potrieb jednotlivých územných úrovní.

Je potrebné zdôrazniť, že jedine sčítanie obyvateľov, domov a bytov poskytuje unikátne dáta, napr. o domácnostiach, o náboženskom vyznaní obyvateľov, o ich

najvyššom ukončenom vzdelaní, ktoré sa v Slovenskej republike nedajú získať iným spôsobom. Historická hodnota výsledkov sčítaní sa ďalšími sčítaniami neznižuje. Naopak, prax ukazuje, že historické dáta zo sčítaní sú stále žiadanejšie odborníkmi z rôznych vedných odborov, z výskumnej a pedagogickej praxe.

Do konca roka 2013 vydal Štatistický úrad SR 15 publikácií so základnými údajmi z SODB 2011. Výsledky SODB 2011 nájdú záujemcovia aj na internetových stránkach www.statistics.sk a www.scitanie2011.sk. Žiadosti o podrobnejšie dáta priebežne vybavuje Informačný servis Štatistického úradu SR.

Štatistický úrad SR poskytol OSN 104 a OECD 8 výstupov z SODB 2011. Posledným medzinárodným záväzkom vyplývajúcim z nariadenia Európskeho parlamentu a Rady Európskych spoločenstiev č. 763/2008 je spracovanie 60 hyperkociek (viacrozmerných krížových tabuliek) a 191 podkociek s údajmi zo sčítania a ich zaslanie Eurostatu, Štatistickému úradu Európskych spoločenstiev. Sprístupnením týchto dát zo všetkých členských štátov Európskej únie cez internetovú stránku Eurostatu sa projekt SODB 2011 zavŕši.

LITERATÚRA

- [1] Dubcová, A., Lauko, V., Tolmáči, L., Cimra, J., Kramáreková, H., Krogmann, A., Nemčíková, M., Némethová, J., Oremusová, D., Gurňák, D., Križan, F. 2008. Geografia Slovenska, vysokoškolská učebnica. Katedra geografie a regionálneho rozvoja, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. S. 120 – 163.
- [2] Škápik, P. 2010. História a súčasnosť najstaršieho štatistického zisťovania. In: Slovenská štatistika a demografia č. 4/2010. S. 73 – 85.
- [3] Zákon č. 263/2008 Z. z. o sčítaní obyvateľov, domov a bytov v roku 2011 a ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov. Zbierka zákonov č. 263/2008, čiastka 106, strana 217

NIEKTORÉ MOŽNOSTI VYUŽITIA VÝSLEDKOV SČÍTANIA OBYVATEĽOV, DOMOV A BYTOV 2011 V PRAXI. JE SČÍTANIE OBYVATEĽOV, DOMOV A BYTOV SKUTOČNE POTREBNÉ ALEBO NIE?¹

SOME POSSIBILITIES OF THE PRACTICAL USE OF THE 2011 POPULATION AND HOUSING CENSUS RESULTS. IS THE POPULATION AND HOUSING CENSUS ACTUALLY NECESSARY OR NOT?

RNDr. Branislav Šprocha, PhD., sprocha@infostat.sk

Inštitút informatiky a štatistiky - Výskumné demografické centrum, Leškova 16,
817 95 Bratislava

ABSTRAKT

Výsledky Sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011 predstavujú jeden z najdôležitejších a súčasne nezastupiteľných zdrojov údajov na analýzu skutočného obrazu, intercenzálneho vývoja a zmien spoločnosti na Slovensku. Okrem toho sčítanie tiež prináša potrebné podklady na tvorbu koncepcií politík a dlhodobých stratégií v štátnej správe, samospráve a tiež súkromnej sfére. Hlavným cieľom príspevku je poukázať na niektoré možnosti praktického využitia výsledkov Sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011 a tiež potrebu existencie podobných zisťovaní aj do budúcnosti.

ABSTRACT

The results of the 2011 Population and Housing census is one of the most important and an essential source of data for analysis of the relevant picture, intercensal development and changes in Slovak society. In addition, the census brings the necessary information for the production of concepts of policies and long-term strategies in state administration, self-government and also in the private sphere. The main objective of this paper is to point out some of the practical use of the 2011 Population and Housing census results, and also the need for a similar survey in the future.

KLÍČOVÉ SLOVÁ

Sčítanie obyvateľov domov a bytov 2011, výsledky, praktické využitie, Slovensko

KEY WORDS

The 2011 Population and Housing Census, results, practical use, Slovakia

¹ Príspevok je čiastkovým výsledkom projektu VEGA č. 1/0026/14 „Transformácia plodnosti žien Slovenska v 20. a na začiatku 21. storočia a jej prognóza do roku 2050“.

ÚVOD

V roku 2011 sa uskutočnilo v poradí druhé sčítanie obyvateľov, domov a bytov (SODB) v histórii samostatnej Slovenskej republiky. Celkovo však išlo už o šesťnásť oficiálne moderné sčítanie, ktoré prebehlo na našom území. Aj to svedčí o bohatej histórii a značnej informačnej nenahraditeľnosti a potrebnosti tohto najväčšieho, najkomplexnejšieho a súčasne aj logisticky a finančne najnáročnejšieho štatistického zisťovania. V podstate už takmer 150 rokov sa v rôznych sférach riadenia štátu, spoločnosti a na rôznych úrovniach môžeme opierať o výsledky získané práve zo sčítaní ľudu. Prostredníctvom existujúceho dlhého časového radu máme navyše nielen informácie o stave spoločnosti v posledných rokoch, resp. z posledného intercenzálneho obdobia, ale dokážeme hodnotiť aj jej transformáciu z rôznych uhlov pohľadu v dlhodobej perspektíve. Sčítanie obyvateľov, domov a bytov vo svojej terajšej podobe predstavuje unikátny a treba zdôrazniť nenahraditeľný zdroj údajov potrebných nielen pre širšiu vedeckú obec, ale dostupné informácie majú dosah, resp. veľký význam v rôznych oblastiach štátnej správy, na úrovni samospráv či v súkromnom sektore. Prináša tak nezastupiteľné informácie na riešenie reálnych situácií, analýzu súčasného stavu a zmien spoločnosti. Predstavuje tiež nenahraditeľný zdroj informácií pri konštrukcii prognostických scenárov [pozri 1, 12, 13]. S tým úzko súvisia ďalšie rozhodovacie mechanizmy, vďaka ktorým je možné na očakávaný vývoj reagovať vhodnými a celospoločensky prijateľnými opatreniami včas a budúci vývoj spoločnosti smerovať v čo najprijateľnejších mantineloch.

Výsledky sčítaní preto prinášajú informácie nielen o tom, ako vyzerá spoločnosť na Slovensku k rozhodujúcemu okamihu sčítania, ale umožňujú aj analyzovať jej zmeny v kratšom (posledné intercenzálne obdobie) či dlhšom časovom horizonte a súčasne predstavujú dôležitý vstupný aparát na tvorbu projekčných a prognostických scenárov.

Cieľom predloženého príspevku je upozorniť na význam sčítania pre prax, zhodnotiť využiteľnosť jeho výstupov z rôznych uhlov pohľadu a prispieť tak k diskusii, či je tento formát zisťovania skutočne potrebný alebo nie, a teda či je spoločensky žiaduce ho zachovať a realizovať aj do budúcnosti.

Na tomto mieste by sme čitateľa chceli tiež upozorniť, že predložený príspevok nemá ambíciu vyčerpávajúco zhodnotiť všetky možnosti využitia údajov získaných zo sčítania obyvateľov, domov a bytov (so zameraním na posledné SODB 2011), ale poukázať len na niektoré celospoločensky dôležité praktické aplikácie, ktorých úplné zhrnutie ďaleko prekračuje možnosti tohto príspevku.

1. CHARAKTER A ÚLOHY SODB

Sčítanie obyvateľov, domov a bytov predstavuje najväčšie, najvýznamnejšie celosvetové špeciálne štatistické zisťovanie s dlhou tradíciou, prepracovanou koncepciou, pravidelnou periodicitou a legislatívnym ukotvením. Zároveň ide o logisticky a finančne najnáročnejšie zisťovanie, preto sa k nemu spravidla pristupuje len raz za desať rokov. V podstate môžeme povedať, že sčítanie obyvateľov, domov a bytov predstavuje neustály kontinuálny proces, ktorý sa vyznačuje dlhodobou sofistikovanou prípravou, pokračuje realizáciou v podobe zberu údajov s nasledujúcim spracovaním, vyhodnotením a analýzou výsledkov. Okrem samotných údajov je pre proces prípravy cenzu veľmi dôležitou aj informácia

o priebehu a koncepcii predchádzajúceho sčítania. Prostredníctvom nej je možné vyvarovať sa niektorých problematických javov, lepšie reagovať na niektoré nepredvídané skutočnosti, lepšie formulovať otázky prípadne samotný obsah sčítania, ktorý by mal odrážať nielen povinné položky, ale reagovať aj na meniacu sa situáciu v spoločnosti, jej vývoj a praktické potreby.

Sčítanie obyvateľov, domov a bytov potom môžeme charakterizovať ako súhrnnú akciu pozostávajúcu z niekoľkých na seba nadväzujúcich krokov od prípravy sčítania, zberu údajov, ich spracovania, vyhodnotenia, analýzy a publikovania demografických, ekonomických, sociálnych dát, ďalej údajov týkajúcich sa domového a bytového fondu, ktoré boli zistené jednotnou metodikou, priamou metódou pod gesciou jedného úradu (najčastejšie štatistického úradu danej krajiny) k rozhodujúcemu okamihu sčítania. Okrem toho je pre sčítanie na rozdiel od ostatných (tzv. výberových) zisťovaní charakteristické, že má charakter úplného zisťovania, čiže zbiera vybrané premenné u všetkých osobách, domoch a bytoch patriacich z legislatívneho hľadiska do predmetnej populácie, bytového a domového fondu, na ktorý sa sčítacia akcia vzťahuje.²

2. SODB A JEHO VYUŽITIE PRI ANALÝZE POPULAČNÝCH ŠTRUKTÚR

Sčítanie obyvateľov, domov a bytov prináša približne raz za desať rokov predovšetkým informácie o počte obyvateľov a vybraných štruktúrach obyvateľstva. Aj keď niektoré štruktúrne znaky je možné získať aj z iných, napr. výberových zisťovaní (VZPS, SILC a pod.), v prípade cenzu je hlavným prínosom nielen jeho priama špecifikácia na tento typ údajov (a tým aj obsahová rôznorodosť), ale je to predovšetkým možnosť analyzovať tieto informácie na akejkoľvek administratívnej úrovni (od úrovne obcí, resp. ZSJ až po republiku), a to navyše vo viacnásobnom kombinačnom triedení. To žiadny z momentálne dostupných registrov a ani žiadne výberové zisťovanie neumožňuje.

Z pohľadu populačných štruktúr predstavuje preto posledné SODB 2011 jedinečný a nenahraditeľný zdroj údajov o nasledujúcich štruktúrach:

- 1) **vek** – konštruovaný v dokončených rokoch ako rozdiel medzi rozhodujúcim okamihom sčítania a dátumom narodenia osoby,
- 2) **pohlavie** – na Slovensku sa triedia údaje za dve pohlavia (muž, žena),
- 3) **rodinný stav** – údaje o štyroch stavoch: slobodný/slobodná, ženatý/vydatá, rozvedený/rozvedená, ovdovený/ovdovená,
- 4) **štátna príslušnosť** (SR, iná – cudzinec, dvojité občianstvo),
- 5) **ekonomická aktivita** (pracujúci okrem dôchodcov, pracujúci dôchodca, osoba na materskej dovolenke, osoba na rodičovskej dovolenke, nezamestnaný, študent strednej školy, študent vysokej školy, osoba v domácnosti, dôchodca, príjemca kapitálových príjmov, dieťa do 15 rokov, iná),
- 6) **najvyššie dosiahnuté vzdelanie** (bez vzdelania, základné, učňovské bez maturity, stredné odborné bez maturity, úplné stredné učňovské, úplné stredné odborné, úplné stredné všeobecné, vysokoškolské bakalárske, vysokoškolské magisterské, inžinierske, doktorské, vysokoškolské doktorandské),

² Napríklad pre SODB 2011 takéto vymedzenie legislatívne ošetril zákon č. 263/2008 Z. z. o sčítaní obyvateľov, domov a bytov v roku 2011, konkrétne § 2 tohto zákona.

7) národnosť (celkovo v roku 2011 boli použité nasledujúce kategórie: slovenská, maďarská, rómska, rusínska, ukrajinská, česká, nemecká, poľská, chorvátska, srbská, ruská, židovská, moravská, bulharská, sliezska, grécka, rumunská, rakúska, vietnamská, albánska, iná, ostatné),

8) materinský jazyk (v SODB 2011 triedené nasledujúce kategórie: slovenský, maďarský, rómsky, rusínsky, ukrajinský, český, nemecký, poľský, chorvátsky, srbský, ruský, jidiš, bulharský, anglický, francúzsky, španielsky, taliansky, arabský, rumunský, grécky, vietnamský, albánsky, ostatný),

9) najčastejšie používaný jazyk doma a na verejnosti,

10) náboženské vyznanie (bez vyznania, Rímskokatolícka cirkev, Evanjelická cirkev augsburského vyznania, Gréckokatolícka cirkev, Reformovaná kresťanská cirkev, Pravoslávna cirkev, Náboženská spoločnosť Jehovovi svedkovia, Evanjelická cirkev metodistická, Kresťanské zbory, Apoštolská cirkev, Bratská jednota baptistov, Cirkev adventistov siedmeho dňa, Cirkev bratská, Ústredný zväz židovských náboženských obcí, Starokatolícka cirkev, Cirkev československá husitská, Novoapoštolská cirkev, Bahájske spoločenstvo, Cirkev Ježiša Krista Svätých neskorších dní, hnutie zjednotenia, scientologické, českobratské evanjelické, sliezske evanjelické augsburského vyznania, islam (moslimské), budhizmus, hinduizmus, ostatné a nepresne určené kresťanské cirkvi, ostatné (nekresťanské) cirkvi a náboženské spoločnosti).

Okrem hodnotenia samotných vyššie uvedených štruktúr na všetkých administratívnych úrovniach charakter sčítania umožňuje aj viacnásobné kombinačné triedenie týchto znakov navzájom. Môžeme tak napríklad hlbšie analyzovať nielen priestorové rozmiestnenie osôb podľa náboženského vyznania, váhu jednotlivých náboženstiev a náboženských zväzov na úrovni obcí, okresov, krajov, republiky, miest, vidieckych obcí, ale aj charakterizovať, kto sú osoby (napr. z pohľadu veku, pohlavia, rodinného stavu, vzdelania, národnosti a pod.), ktoré sa k nim hlásia, resp. ktoré uviedli, že sú bez vyznania. Podobne môžeme postupovať aj v prípade ďalších premenných.

Takéto možnosti na takej úrovni podrobností nám žiadne z existujúcich zisťovaní a registrov na Slovensku nedokáže a vo svojej podstate ani nemôže poskytnúť. Okrem toho je potrebné tiež pripomenúť, že veľká časť z vyššie spomenutých štruktúrnych znakov predstavuje do značnej miery stabilný obsah cenzov. Vzhľadom na to tak disponujeme nesmierne cenným nástrojom na hodnotenie historických zmien a posunov v charaktere slovenskej spoločnosti z rôznych uhlov pohľadu.

3. ÚDAJE Z SODB AKO HLAVNÝ VSTUP PRE INTERCENZÁLNE BILANCIE

Okrem údajov o zložení obyvateľstva Slovenska podľa jednotlivých vybraných štruktúrnych znakov je hlavnou úlohou sčítania získať informácie o počte osôb s trvalým pobytom (a v roku 2011 aj obvyklým pobytom) na území Slovenskej republiky a o ich priestorovom rozmiestnení. Tieto informácie predstavujú nenahraditeľný vstup pre intercenzálne bilancie počtu a v kombinácii s niektorými štruktúrami aj zloženia obyvateľstva Slovenska. Keďže cenzus sa na Slovensku uskutočňuje približne raz za desať rokov, v období medzi jednotlivými sčítaniami je potrebné vybrané znaky bilancovať. Okrem počtu osôb od najnižšej úrovne (obce) po republikovú úroveň je to predovšetkým vek a pohlavie, ďalej národnosť a štátna

príslušnosť. Okrem nich na celorepublikovej úrovni je bilancovaná štruktúra obyvateľstva podľa najvyššieho dosiahnutého vzdelania, krajiny narodenia a od úrovne krajov v súčasnosti aj rodinný stav. Pre všetky tieto bilancie sú nevyhnutným vstupom údaje zo sčítania obyvateľov, domov a bytov. Navyše každé sčítanie plní ešte funkciu korekcie bilancovaných údajov, pretože v rámci bilančnej schémy vznikajú niektoré skreslenia vyplývajúce z určitých nepresností, nezrovnalostí. Okrem toho asi najvýznamnejším faktorom ovplyvňujúcim výsledky intercenžálnej bilancie na konci (teda ku dňu ďalšieho sčítania) je tzv. neevidovaná migrácia. Práve tento fenomén pravidelne spôsobuje, že počty osôb na Slovensku bilancované tradičnou demografickou rovnicou sú mierne nadhodnotené v porovnaní s reálnym stavom. Tieto nezrovnalosti jednorazovo odstránia údaje získané z nového sčítania, ktoré tak predstavujú nové vstupy pre bilančné schémy. O praktickom využití týchto a ďalších údajov sa zmienime nižšie.

4. SODB A ANALÝZA REPRODUKČNÉHO SPRÁVANIA

Na účely demografickej analýzy predstavuje SODB jeden z najdôležitejších zdrojov údajov. Ide pritom nielen o priame informácie, pomocou ktorých je možné hodnotiť charakter a zmeny v reprodukčnom správaní, ale je to tiež dôležitý nástroj, zdroj vstupov pre výpočet zložitejších analytických indikátorov. Ako sme už uviedli vyššie, práve sčítanie predstavuje hlavný a primárny zdroj vstupov pre konštrukciu intercenžálnych bilancií. Ich výsledky sú okrem iného v podstate základom pre všetky analytické indikátory intenzity a časovania jednotlivých demografických procesov. Jednoznačne najdôležitejšou je pritom štruktúra podľa veku a pohlavia. Veľký význam pre reprodukciu má tiež kombinované zloženie obyvateľstva podľa veku, pohlavia a rodinného stavu a tiež štruktúra obyvateľstva podľa najvyššieho dosiahnutého vzdelania v kombinácii s vekom a pohlavím. Na diferenčné analýzy je možné tiež využiť ďalšie štruktúrne znaky, akými sú napríklad národnosť, štátne občianstvo či najnovšie aj krajina narodenia.

Sčítanie navyše samo o sebe prináša niektoré údaje, bez ktorých by analýza reprodukčného správania bola veľmi ochudobnená. Už v roku 1930 bola medzi obsahové prvky cenzov zaradená otázka o počte živonarodených detí ženy. Od tohto obdobia môžeme analyzovať charakter a zmeny generačných ukazovateľov plodnosti v kombinácii s ďalšími znakmi, ktoré iným spôsobom nedokážeme nahradiť. Práve generačný pohľad predstavuje hlavný nástroj pri analýze zmien charakteru reprodukčného správania a súčasne tiež plní úlohu dôležitého zdroja informácií pri konštrukcii projekčných scenárov tohto procesu do budúcnosti [pozri 1]. Práve vďaka otázke o počte živonarodených detí v kombinácii s vekom a ešte častejšie s generáciou (rokom narodenia) vieme určiť priemerný počet detí pripadajúci na jednu ženu danej kohorty (prípadne v danom veku), štruktúru žien podľa počtu detí v prislúchajúcich generáciách, pravdepodobnosť narodenia prvého dieťaťa, resp. detí ďalších poradií a pod. [pozri napr. 10] Navyše uvedené charakteristiky je možné ľubovoľne kombinovať s ďalšími štruktúrnymi znakmi, čím sa nám značne rozširujú možnosti diferenčnej analýzy. V porovnaní s prierezovými ukazovateľmi počítanými každoročne z údajov štatistického zisťovania o prirodzenej mene má tento prístup niekoľko výhod, no vyznačuje sa aj jednou nevýhodou. Z pohľadu kladov je potrebné povedať, že je to prístup, ktorý hodnotí realizovanú plodnosť jednotlivých kohort žien, kým úhrnná plodnosť je v podstate konštrukt fiktívnej kohorty pozostávajúcej z niekoľkých (konkrétne 35) rôznych generácií. Okrem toho viaceré analýzy

[napr. 2, 3, 24] ukázali, že v čase hlbokkej transformácie reprodukčného správania sú prierezové ukazovatele výrazne náchylné na rôzne druhy skreslenia a nedávajú presný obraz o skutočnej intenzite a časovaní tohto procesu. Na druhej strane obraz o konečnej plodnosti nám dávajú až tie kohorty žien, ktoré sú už vo veku ukončenej reprodukcie. Ešte donedávna sa navyše generačné miery a štruktúra žien podľa parity dali analyzovať len v čase sčítania. Rozvoj bilančnej metodiky spolu s konštrukciou tabuliek plodnosti umožnil tento nedostatok odstrániť a uvedené informácie dokážeme relatívne spoľahlivo odhadnúť (bilancovať) aj v intercenzálnom období. Hlavným vstupom však naďalej zostávajú výsledky sčítaní obyvateľov, domov a bytov [bližšie k tejto problematike pozri napr. 5, 11].

Druhou oblasťou reprodukčného správania, pre ktorú sčítanie prináša informáciu, je sobášnosť. Dôležitou z tohto pohľadu je informácia o štruktúre obyvateľstva podľa veku, pohlavia a rodinného stavu. Uvedené triedenie má veľký význam predovšetkým pri hodnotení podielu osôb, ktoré už aspoň raz vstúpili do manželstva (ženatí, vydaté, rozvedení/rozvedené, ovdovení/ovdovené), resp. zostali slobodné. Okrem priebehu zastúpenia týchto kategórií podľa veku a pohlavia v mladších vekových skupinách a ich porovnania s predchádzajúcimi cenami je veľmi dôležitým aj údaj o váhe týchto osôb na konci reprodukčného veku. Informuje nás o zastúpení osôb, ktorým sa nepodarilo ani raz vstúpiť do manželstva do dovŕšenia 50. roku života, resp. aká časť z týchto osôb má skúsenosti s manželským životom.

Pri hodnotení reprodukčného správania má význam sledovať aj dĺžku trvania manželstva vo vzťahu k realizovanej reprodukcii. Konštruje sa z otázky, v ktorej osobe uvádzajú rok uzavretia súčasného manželstva.

5. SODB A JEHO VYUŽITIE NA SLEDOVANIE PRIESTOROVÝCH POHYBOV

Okrem štruktúrnych znakov boli súčasťou SODB 2011 aj otázky zamerané na sledovanie niektorých špecifických typov priestorových pohybov. Môžeme hovoriť o dvoch veľkých skupinách:

1) *Sťahovanie ako viac menej trvalá zmena bydliska* – v tomto prípade išlo o otázku týkajúcu sa predchádzajúceho miesta pobytu a štát a miesto narodenia. Okrem toho sa ešte zisťoval dátum (mesiac a rok) a dôvod prisťahovania do súčasného miesta pobytu. Ak sa predchádzajúce miesto pobytu nachádzalo na území Slovenska, sčítaná osoba mala uviesť aj obec a okres. Medzi dôvodmi prisťahovania do súčasného miesta bydliska je možné zvlášť vytriediť bytový, rodinný dôvod, zamestnanie, podnikanie, štúdium a iný dôvod. Okrem migračných tokov, ich smeru a samotného objemu môžeme hodnotiť aj ich časový aspekt a dôvody, ktoré k ich vzniku viedli. V kombinácii s ďalšími štruktúrными charakteristikami tiež vieme povedať, o aké osoby išlo. Tu však je potrebné upozorniť, že k zmene niektorých znakov (napr. rodinný stav, najvyššie dosiahnuté vzdelanie) mohlo dôjsť až po tom, ako sa osoba presťahovala.

Doplňujúcu informáciu k problematike sťahovania priniesla tiež otázka o štáte a mieste narodenia obyvateľa definovaná ako bydlisko matky v čase narodenia. Ak išlo o Slovensko, osoba mala uviesť aj obec a okres miesta narodenia. Pri porovnaní s trvalým bydliskom osoby v čase sčítania tak vieme povedať, či sa osoby od svojho narodenia presťahovali alebo zostali žiť v mieste svojho rodiska

(tzv. rodáci). Uvedený postup má však jedno úskalie. Tento spôsob nezaznamenáva migračnú históriu jedinca, ale informuje len o výsledku platnom k rozhodujúcemu okamihu cenzu. Na samotné migračné toky sa potom môžeme pozeriť dvomi smermi. Prvý analyzuje miesto bydliska osôb, ktoré sa narodili v určitej obci, čiže analyzujeme, kde sa v čase sčítania nachádzajú rodáci z tejto obce žijúci na území Slovenska. Druhý spôsob nazerá na údaje opačnou optikou, keď analyzuje štruktúru obyvateľstva danej administratívnej jednotky (obce, okresu) z pohľadu miesta ich narodenia. Z dlhodobého hľadiska tak môžeme hovoriť o priestoroch, ktoré sú zdrojovými centrami, a o regiónoch, ktoré predstavujú cieľové oblasti.

2) *Viac menej pravidelný mechanický pohyb za účelom dochádzky do zamestnania alebo do škôl bez efektu zmeny trvalého bydliska* – tento znak je konštruovaný na základe porovnania miesta trvalého bydliska a odpovedí na otázky o mieste výkonu zamestnania (obec, mestská časť, okres, štát), resp. mieste školy, vysokej školy alebo univerzity (obec, mestská časť, okres, štát). Súčasne je informácia doplnená o periodicitu dochádzky (denne, inak ako denne, nedochádza), trvanie cesty (v min.) a prevažujúceho spôsobu dopravy (osobné auto, vlak, autobus, MHD, pešo, iný).

Rovnako ako v predchádzajúcom prípade, aj tu môžeme vďaka viacnásobnému kombinačnému triedeniu údajov analyzovať o koho ide, aké osoby a kam dochádzajú s určitou periodicitou do práce, do škôl a tiež aký dopravný prostriedok na to používajú. Tieto informácie kombinované následne s ďalšími zdrojmi údajov predstavujú veľmi dôležité informácie pri hodnotení a projektovaní nových cestných komunikácií, vyťažnosti prímestských spojov, ich rušení prípadne posilňovaní a pod.

6. SODB A INFORMÁCIE O DOMÁCNOSTIACH

Obyvateľstvo Slovenska nie je len súbor jednotlivcov, ale jeho populácia pozostáva z viac či menej stabilných, väčších či menších kolektív. Malé sociálne skupiny sa pri sčítaniach zisťujú na báze zapísaného vzťahu sčítaných osôb k užívateľovi bytu (osoba na čele domácnosti, tzv. prednosta domácnosti), alebo k osobe na čele inak definovanej domácnosti (napr. spoločným hospodárením). Vychádza sa pri tom predovšetkým z príbuzenských vzťahov sčítaných osôb. Od roku 1961 je možné na základe údajov zo sčítania obyvateľov (resp. ľudu), domov a bytov konštruovať tri typy domácností: bytovú, hospodáriacu a cenzovú domácnosť.

Do sčítania ľudu, domov a bytov v roku 1961 bola československá štatistika založená na tzv. prítomnom obyvateľstve. Preto sa zisťovali okrem tzv. ústavných domácností (súbory osôb žijúcich prevažne v ústavnej sociálnej starostlivosti) len tzv. bytové strany, čiže súbory osôb žijúcich v bytoch spracované v členení podľa počtu osôb, resp. podľa počtu detí. V takomto prípade však mohol vzniknúť problém. V jednom trvalo obývanom byte mohla žiť len jedna bytová domácnosť, a preto sa počet bytových domácností príliš nelíšil od počtu trvalo obývaných bytov. Výnimku tvorili len administratívne rozdelené byty – stavebné technické jednotky rozdelené právnym aktom na užívanie dvom alebo viacerým samostatným domácnostiam, ktoré sa v tomto prípade považovali tiež za bytové domácnosti. Rozdiel medzi počtom bytov a bytových domácností bol tak len minimálny a bytová núdza formálne

neexistovala, resp. bola len minimálna. Realita však bola úplne odlišná [pozri napr. 22, 23]. Svedčili o tom desaťtisíce žiadostí o byt na bytových odboroch národných výborov, nepriamo tiež rozvrátené manželstvá následkom núteného dlhodobého spoločného bývania troch i viac generácií v jednom byte, a tiež odkladanie vstupu do manželstva pre nemožnosť získať vlastný byt.

V dôsledku tejto situácie a tiež po vlastných skúsenostiach vtedajšieho predsedu Státného úradu statistického Františka Fajfra s 3-generačným bývaním pripravila cenzová komisia pre organizačnú a metodickú prípravu sčítania 1960 (pre územnú reformu sa uskutočnilo až v roku 1961) úplne novú koncepciu spracovania výsledkov o domácnostiach [bližšie pozri 4, 6, 7, 21].

Bytové domácnosti boli zachované, ale len na sledovanie úrovne bývania (používané ukazovatele ako napr. priemerná obytná plocha na 1 bývajúcu osobu, priemerný počet osôb pripadajúcich na 1 obytnú miestnosť, neskôr podiel bytov obývaných 2 a viac cenzovými domácnosťami, či kvalitatívne triedy bytového a domového fondu). Tvoria ich všetky osoby bývajúce (majúce trvalý pobyt) v danom byte alebo dome.

Druhým typom domácnosti je hospodáriaca domácnosť. Tvoria ju osoby, ktoré v čase sčítania spoločne bývali v jednom byte a spoločne hradili prevažnú časť hlavných výdavkov domácnosti (výdavky za užívanie bytu, stravu, údržbu bytu alebo domu, výdavky na kúrenie, elektrinu, plyn a iné). Výška spoločného krytia nákladov na domácnosť pritom nie je rozhodujúca. Podkladom na spracovanie údajov o hospodáriacich domácnostiach je pritom vyhlásenie sčítaných osôb, že spoločne hospodária. Jedna hospodáriaca domácnosť sa môže skladať z jednej alebo z viacerých cenzových domácností.

Ako sme už spomenuli, v roku 1961 vznikol prvýkrát nový koncept cenzových domácností ako najmenších ďalej nedeliteľných sociálnych kolektív. Tvoria ich osoby, ktoré spoločne bývajú v jednom byte, vyčlenené na základe ich rodinných alebo iných vzťahov v rámci jednej hospodáriacej domácnosti. Cenzová domácnosť je základná jednotka, ktorá sa ďalej nedelí.

Práve konštrukt cenzových domácností založený na rodinných vzťahoch medzi spoločne bývajúcimi a hospodáriacimi osobami predstavuje jedinečný a nenahraditeľný zdroj údajov o rodine na Slovensku. Samotný vznik cenzovej domácnosti spočíva v odpovediach jednotlivých osôb na otázku týkajúcu sa vzťahov medzi členmi domácnosti. Sčítaná osoba v roku 2011 mala v sčítacom tlačive uviesť, či stojí na čele bytovej domácnosti, alebo je manželom, manželkou, druhom, družkou tejto osoby, synom, dcérou, zaťom, nevestou, vnukom, pravnukom, otcom, matkou, svokrom, svokrou, iným príbuzným alebo cudzou osobou či podnájomníkom. Na základe týchto vzťahov bol následne určený typ cenzovej domácnosti.

Vo všeobecnosti sa rozlišujú tieto typy cenzových domácností:

A) Rodinné domácnosti, ktorých jadro tvorí:

1) *Úplná rodina* – manželské dvojice (alebo spoložitie druh – družka) bez detí alebo s deťmi (bez ohľadu na ich vek, ak dospelé deti netvoria samostatnú cenzovú domácnosť).

2) *Neúplná rodina* – jeden z rodičov aspoň s jedným dieťaťom (bez ohľadu na vek dieťaťa, ale so zohľadnením spoločného hospodárenia).

B) Ostatné domácnosti

1) *Viacčlenná nerodinná domácnosť*, ktorú tvoria dve alebo viac osôb, príbuzných i nepríbuzných, hospodáriacich spoločne, ktoré však netvoria rodinnú domácnosť.

2) *Domácnosť jednotlivca* – jediná fyzická osoba, ktorá býva v byte buď sama, alebo ako podnájomník, alebo spoločne s ďalšou cenzovou domácnosťou, ale samostatne hospodári.

Vhodnou kombináciou databáz o osobách a cenzových domácnostiach dokážeme následne analyzovať nielen charakter prednostov domácností, ale aj jednotlivých členov, ktorí domácnosti tvoria. Vieme tak napríklad odpovedať na otázky, kto sú osoby žijúce v neúplných rodinách, kto žije v kohabitácii alebo, kto žije sám [pozri napr. 9]. Aj v tomto prípade je však potrebné upozorniť na skutočnosť, že tieto údaje sú viazané na inštitúciu trvalého pobytu. V prípade, že osoby síce dlhodobo žijú spoločne (napr. v kohabitácii), no jedna z nich nemá v danom mieste trvalý pobyt, nemôže byť členom takejto cenzovej domácnosti.

Veľmi dôležitou informáciou vo vzťahu k rodinám sú aj ich bytové podmienky. Prepojením s databázou získanou zo sčítania bytov a domov potom následne vieme analyzovať stav, vybavenosť (kvalitu) a ďalšie znaky bytového a domového fondu, v ktorom žijú. Nepriamo tak dokážeme získať predstavu o možnej nenaplnenej potrebe bytového fondu, o jeho kvalitatívnej úrovni a tiež priestorovej lokalizácii. Tieto a ďalšie údaje tak môžu priniesť dôležité informácie pre budúcu bytovú a domovú výstavbu.

7. NIEKTORÉ ĎALŠIE UKÁŽKY PRAKTICKÉHO VYUŽITIA VÝSLEDKOV SODB

Sčítanie obyvateľov (ľudu) má na Slovensku veľmi bohatú a v niektorých ohľadoch aj pohnutú históriu. Veľkú pozornosť dlhodobo pútať predovšetkým zisťovanie národnostnej skladby obyvateľstva. V Uhorsku ako multietnickom štátnom útvare najmä na začiatku 20. storočia vznikli rozsiahle snahy o pomaďarčenie, resp. zvýraznenie vedúcej pozície maďarského etnika. Hlavným atribútom pri zisťovaní etnickej skladby bola materinská reč. Tá však v roku 1910 nebola len rečou, ktorou sa k sčítanej osobe prihovárala jej matka v detstve, ale bola to i reč, ktorú sa osoby naučili v škole. Na tomto mieste je určite dôležitou poznámkou, že maďarčina bola nielen úradným jazykom, ale aj vyučovacím jazykom. Preto nachádzame podľa výsledkov sčítania ľudu na Slovensku vo zvýšenej miere osoby maďarskej národnosti aj v oblastiach, ktoré nepatria a nikdy nepatrili do historicky maďarského etnického prostredia (napr. Orava) [14, 15].

Oveľa dôležitejšiu úlohu zohralo sčítanie pri budovaní a vôbec existencii samostatnej Československej republiky po 1. svetovej vojne. Kým v prípade západnej časti krajiny sa mierová delegácia v Paríži opierala o historické právo a existenciu samostatného Českého kráľovstva, na území Slovenska bola situácia veľmi problematická a do popredia sa dostala predovšetkým otázka etnicity. Už v decembri 1918 vznikol plán uskutočniť na Slovensku predbežné sčítanie, ktorého výsledky by podporili snahy mierovej delegácie [16, 17, 18]. Keďže ako sme uviedli vyššie, výsledky cenzu z roku 1910 vyznievali pre etnickú štruktúru Slovenska dosť nepriaznivo, tejto problematike bola venovaná značná pozornosť. V realizovanom

sčítaní ľudu v roku 1919 sa napokon použila úplne odlišná metodika zisťovania národnosti, ktorá sa opierala o vlastné presvedčenie sčítanej osoby.³ Veľký význam táto otázka nadobúdala aj v medzivojnovom období. Opätovne sa prostredníctvom nej deklarovala oprávnenosť existencie samostatného Československa ako štátneho útvaru Čechov a Slovákov. Za účelom štatistického zníženia váhy nemeckého a maďarského etnika bolo umožnené prihlásiť sa k židovskej národnosti, pričom osoby českej a slovenskej národnosti boli spoločne vykazované ako národnosť československá [14, 15].

Veľmi negatívnu historickú úlohu zohrali výsledky sčítania ľudu z roku 1940. Týkalo sa to predovšetkým osôb cigánskej a židovskej národnosti. V oboch prípadoch vyvstávala povinnosť prihlásiť sa k tejto národnosti (nebola pre nich možnosť slobodnej voľby), pričom vopred boli presne stanovené pravidlá, kto bol, resp. koho bolo potrebné sčítať ako osobu židovskej alebo cigánskej národnosti [20]. Ďalší osud týchto etnických skupín je verejnosti všeobecne známy. Dosah zistenej národnostnej štruktúry z roku 1940 je možné sledovať aj po skončení druhej svetovej vojny a opätovnom vzniku Československa. Benešove dekréty, strata občianstva a celkovo nepriaznivá situácia osôb nemeckého a maďarského etnika v prvých povojnových rokoch prinútila mnohých obrátiť sa priamo na predchodcu dnešného Štatistického úradu SR s prosbou o preukázanie skutočnej národnosti, ktorú uviedli v roku 1940 prípadne v roku 1930 v sčítaní. Potvrdzujú to viaceré osobné listy nachádzajúce sa vo fonde Štátneho plánovacieho a štatistického úradu v Slovenskom národnom archíve.

Tieto príklady ukazujú, ako výsledky sčítaní plnili viaceré historické úlohy v pozitívnom i negatívnom svetle. V prípade sčítania z roku 1940 si treba uvedomiť, že samotné sčítanie a ani osoby zodpovedné za prípravu a realizáciu sčítacej akcie nemali možnosť tomu zabrániť. Je to výsledok poplatný vtedajšej dobe, zriadeniu, politickej a spoločenskej situácii a ukážka toho, ako bolo možné zneužiť údaje zo sčítania na naplnenie niektorých zvrátených cieľov.

Národnostná štruktúra predstavuje dôležitý znak aj v súčasnosti. Práve výsledky sčítania a na ne nadväzujúce intercenzálné bilancie (pozri vyššie) predstavujú hlavný atribút pri prideľovaní finančných dotácií z Ministerstva kultúry SR na rozvoj kultúry národnostných menšín na Slovensku. Okrem počtu osôb podľa národnosti je ďalším rozhodujúcim faktorom určujúcim výšku príspevku materinský jazyk. Ten opätovne predstavuje dôležitú integrálnu súčasť sčítaní a z iných zdrojov nie je možné tento znak získať. S národnostnou štruktúrou úzko súvisí aj zákon o používaní jazyka národnostných menšín.

Ešte väčší význam na obecnej úrovni zohráva počet obyvateľov a ich intercenzálna bilancia z pohľadu financovania miestnych samospráv. Pre výšku tzv. podielových daní (podiel z dane z príjmov fyzických osôb) je jedným z hlavných určujúcich kritérií práve počet obyvateľov prihlásených na trvalý pobyt v danej obci.

Údaje zo sčítania však neslúžia len na hodnotenie súčasného, prípadne minulého stavu spoločnosti, ale predstavujú dôležitý vstup pri konštrukcii prognostických

³ Podrobne sa problematike sčítania ľudu z roku 1919 na Slovensku venoval vo svojich prácach Pavol Tišliar [16, 17, 18, 19].

scenárov na rôznej úrovni a s rôznym obsahom. Asi najdôležitejšie sú pre populačné prognózy. Práve z údajov zo sčítania sa pripravuje tzv. kmeňová prognóza, od ktorej sa následne odvíjajú aj ďalšie regionálne a prípadne odvodené prognózy (prognóza pracovných síl, vzdelanostnej štruktúry, počet detí v materských školách, základných, stredných a vysokých školách, počet seniorov a pod.) [pozri napr. 1, 12, 13]. Takéto informácie potom predstavujú veľmi dôležité rozhodovacie nástroje pri plánovaní viacerých aktivít, ktoré sa bytostne týkajú života každého občana. Heslovite uvádzame niektoré z nich:

- 1) Plánovanie počtu miest v materských školách, v základných školách a pod. (kde otvoriť nové, kde je možné redukovať počet tried či dokonca zatvoriť školu).
- 2) Objednávanie počtu vakcín úzko súvisí s vývojom počtu detí.
- 3) S počtom seniorov a ich vývojom úzko súvisí dopyt po službách hospícov, domovov dôchodcov, rôznych služieb určených pre seniorov (ako napr. donáška jedál a pod.). Podobne len z údajov z SODB vieme presnejšie určiť, kde je väčší potenciál na využívanie služieb žien na materskej alebo rodičovskej dovolenke.
- 4) Analýza údajov o dochádzke do škôl a do zamestnania nielenže môže pomôcť pri určení vyťaženia cestných komunikácií a pri rozhodovaní o budovaní nových sietí, ale umožňuje plánovať aj vznik záchytných parkovísk, parkovacích miest a pod.
- 5) S dochádzkou úzko súvisí aj dopravná obsluha MHD a odpovede na otázky kedy, ako často, kam s ohľadom na vyťaženosť miestnych komunikácií.
- 6) Geografické rozmiestnenie obyvateľstva a jeho charakter predstavujú dôležité informácie pre budovanie siete rôznych služieb: vozidlá integrovanej záchranej služby, obchody, lekárne, nemocnice, školy, úrady a pod.
- 7) Financie z fondov EÚ budú naviazané priamo na údaje zo SODB 2011, a preto obce s nekvalitnými, prípadne neúplnými údajmi sa pripravujú o možnosť čerpať tieto prostriedky, resp. čerpať tieto prostriedkov v reálnej výške. Z tohto pohľadu sa ako dôležité javia tiež výsledky o obvyklom bydlisku, pretože práve na faktické bydlisko sa budú prideľovať peniaze z eurofondov na výstavbu kanalizácie, ČOV, opravu ciest, z čoho následne vyplýva možnosť plánovania investícií a zdrojov pre škôlky, školy, nemocnice, verejnú dopravu a pod.
- 8) V súvislosti s výsledkami SODB 2011 sa uvažuje aj o ich previazaní s počtom mandátov v Európskom parlamente.
- 9) Charakter a početnosť pracovných síl predstavuje dôležité kritérium pre smerovanie investícií a tvorbu nových pracovných miest.
- 10) Počet domov a bytov spolu s počtom obyvateľov a ich predpokladaným vývojom do budúcnosti sú dôležitými nástrojmi pre plánovanie odpadového hospodárstva.
- 11) Charakter bytového a domového fondu (počet podlaží, počet bytov, napojenosť

na inžinierske siete, materiál nosnej konštrukcie a ďalšie údaje) predstavujú dôležité informácie v krízových situáciách (požiar, povodeň a pod.) a sú tak zahrnuté do prípravy krízových a evakuačných plánov.

ZÁVER

Cieľom príspevku bolo poukázať predovšetkým na niektoré praktické možnosti využitia výsledkov sčítania obyvateľov, domov a bytov a prispieť do diskusie snažiacej sa nájsť odpoveď na to, či Slovensko potrebuje ďalšie sčítanie obyvateľov, domov a bytov, teda či je toto štatistické zisťovanie skutočne potrebné.

Myslíme si a viaceré prezentované ukážky to potvrdzujú, že sčítanie obyvateľov, domov a bytov je jedným z najdôležitejších a z mnohých uhlov pohľadu nezastupiteľným zdrojov údajov na analýzu nielen súčasného stavu spoločnosti a jej zmien, ale je tiež hlavným vstupom pri formovaní viacerých prognostických scenárov v rôznych oblastiach. Okrem toho výsledky sčítania a ich erudovaná analýza prinášajú potrebné podklady pri konštrukcii komplexných koncepcií politík a rôznych dlhodobých stratégií nielen v štátnej správe a samospráve, ale veľký význam majú aj pre súkromnú sféru.

Jednoznačne sa preto prikláňame na stranu obhajcov sčítania a vyslovujeme rozhodný súhlas so zachovaním predmetného štatistického zisťovania aj do budúcnosti. Jeho absencia je v súčasných informačných podmienkach nepredstaviteľná a z hľadiska medzinárodných záväzkov Slovenska v EÚ nemožná. Preto je zrejmé, že otázkou by už nemalo byť, či je sčítanie potrebné, alebo či by sa mal na Slovensku v roku 2021 uskutočniť ďalší census. Hlavnou otázkou sa stáva, ako urobiť sčítanie tak, aby obsahovo reflektovalo dynamické zmeny, ktorými slovenská spoločnosť prechádza, a ako zabezpečiť, aby sčítacia akcia prebehla v oveľa priaznivejšom svetle, ako to bolo v prípade posledného cenzu.

LITERATÚRA

- [1] Bleha, B. – Šprocha, B. – Vaňo, B. 2013. Prognóza populačného vývoja Slovenskej republiky do roku 2060. Bratislava: INFOSTAT.
- [2] Bongaarts, J., Feeney, G. 1998. On the quantum and tempo of fertility. *Population and Development Review* 24, 2, s. 271 – 291.
- [3] Bongaarts, J., Feeney, G. 2000. On the quantum and tempo of fertility: Reply. *Population and Development Review* 26, 3, s. 560 – 564.
- [4] Fajfr, F. – Jureček, J. – Ullman, O. 1960. Sčítání lidu, domů a bytů. Podklad pro zkoumání životní úrovně obyvatelstva. Praha: Státní úřad statistický.
- [5] Jasilioniene, D. A. Jdanov, T. Sobotka, E. M. Andreev, K. Zeman, V. M. Shkolnikov. 2012. Methods Protocol for the Human Fertility Database. (cit. 2013-11-22) Dostupné z WWW: <http://www.humanfertility.org/Docs/methods.pdf>
- [6] Kučera, M. 1980. Definice cenové domácnosti a její perspektiva. In: *Demografie*, r. 22, č. 3, s. 232 – 238.
- [7] Kučera, M. 1987. Domácnosti v čs. demografii a statistice. In: *Demografie*, r. 29, č. 3, s. 228 – 233.
- [8] Lukáčová, M. – Pilinská, V. 2005. Obyvatelstvo Slovenska podľa SODB. Bratislava: INFOSTAT.

- [9] Pilinská, V. a kol. 2005. Demografická charakteristika rodiny na Slovensku. Bratislava: INFOSTAT.
- [10] Potančoková, M. 2008. Plodnosť žien na Slovensku v období rokov 1950 – 2007 v generačnom pohľade. Bratislava: INFOSTAT.
- [11] Potančoková, M. 2010. Prierezové tabuľky plodnosti pre Slovenskú republiku. Bratislava: INFOSTAT.
- [12] Šprocha, B. 2013. Transformácia ľudských zdrojov na Slovensku a projekcia ich očakávaného vývoja. Bratislava: EKONÓM.
- [13] Šprocha, B. – Vaňo, B. – Bleha, B. 2013. Prognóza vývoja obyvateľstva v okresoch Slovenskej republiky do roku 2035. Bratislava: Prognostický ústav SAV, INFOSTAT, Katedra humánnej geografie a demografie Prírodovedeckej fakulty Univerzity Komenského.
- [14] Šprocha, B. – Tišliar, P. 2009. Štruktúry obyvateľstva Slovenska v rokoch 1919 – 1940. Bratislava: INFOSTAT.
- [15] Šprocha, B. – Tišliar, P. 2012. Demografický obraz Slovenska v sčítaniach ľudu 1919 – 1940. Brno: Tribun EU.
- [16] Tišliar, P. 2007. Mimoriadne sčítanie ľudu na Slovensku z roku 1919: Príspevok k populačným dejinám Slovenska. Bratislava: STATIS, 2. doplnené vydanie, 132 s. (optický disk CD-ROM)
- [17] Tišliar, P. 2007. Mimoriadne sčítanie ľudu na Slovensku z roku 1919: Príspevok k populačným dejinám Slovenska. Bratislava: STATIS, 1. vydanie, 126 s.
- [18] Tišliar, P. 2008. Šrobárov popis ľudu v roku 1919 a jeho výsledky z pohľadu administratívnych žúp. In: Demografie, r. 50, č. 2, s. 42 – 58.
- [19] Tišliar, P. 2009. Etnická a konfesijná štruktúra Gemera a Malohontu (prehľad stavu podľa vybraných statických prameňov v 18. - 1. pol. 20. storočia). Brno: Tribun EU, 220 s.
- [20] Tišliar, P. 2011. Národnostný kataster Slovenska v roku 1940. Bratislava: Slovenský národný archív.
- [21] Vávrovský, F. 1986. Poznámka k pojmom domácnosti zavedeným v praxi v ČSSR. In: Demografie, r. 28, č. 3, s. 225 – 229.
- [22] Veselá, A. 1980. Cenzové domácnosti a odhad potreby bytů. In: Demografie, r. 22, č. 3, s. 238 – 242.
- [23] Volko, V. 1980. K objektivizácii potreby a zdrojov bytového fondu. In: Demografie, r. 22, č. 3, s. 223 – 232.
- [24] Zeman, K. 2010. Dvacet let nízké plodnosti ve střední Evropě z pohledu alternativních ukazatelů plodnosti a vlivu na kohortní plodnost. In ČSÚ: Dvacet let sociodemografické transformace. Sborník příspěvků XL. konference České demografické společnosti, Brno 27. – 28. května 2010, s. 27 – 43.

RIZIKÁ MERANIA RELIGIOZITY NA SLOVENSKU METODOLOGICKÉ POZNÁMKY

RISKS OF MEASURING RELIGIOSITY IN SLOVAKIA METHODOLOGICAL NOTES

Mgr. Miroslav Tížik, PhD., miroslav.tizik@savba.sk
Sociologický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava

ABSTRAKT

Pri výskume náboženstva a religiozity sa často pracuje s údajmi zo sčítaní obyvateľstva alebo z výsledkov reprezentatívnych výskumov. Porovnávanie výsledkov pri rôznom spôsobe položenej otázke naznačuje, že znenie otázky a jej porozumenie výrazne ovplyvňuje mieru, v akej sa jednotlivci prihlasujú alebo neprihlasujú k náboženstvu. Problémom však môže byť aj meranie menších, nových alebo neregistrovaných náboženských vier, čo môže mať dôsledky na celkové výsledky v sčítaniach. Pri realizácii niektorých reprezentatívnych výskumov na Slovensku boli preto urobené aj dodatočné validizačné a kontrolné hĺbkové rozhovory zamerané na sledovanie spôsobu, akým respondenti interpretujú položenú otázku. Kombinácia rôznych metód ukazuje na viaceré problémy pri zovšeobecňovaní výsledkov o vyznaní a religiozite bez použitia kontrolných nástrojov alebo primeranej interpretácie používaných údajov, no zároveň ukazujú na nezastupiteľné miesto sčítania obyvateľov v meraní niektorých aspektov religiozity.

ABSTRACT

In the investigation of religion and religiosity, the data from the census or surveys are often used. Comparing the results with different manner of inquiry suggest that the wording of the question and its understanding by respondent greatly affects the degree to which individuals enrol or not identify themselves to religion. However, the problem may be the measurement of small, new or unregistered religious beliefs, which may have implications for the results of censuses. In the implementation of some representative surveys in Slovakia were therefore made an additional validation of control and in-depth interviews conducted to examine how respondents interpret the question. The combination of different methods shows the number of problems in generalizing the results of beliefs and religiosity without the use of control instruments used or reasonable interpretation of the data, but also show the irreplaceable census in measuring certain aspects of religiosity.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

sčítanie, metodológia, religiozita, validizácia, komparácia, členstvo, vierovyznanie

KEY WORDS

census, methodology, religiosity, validation, comparison, membership, confession, affiliation

ÚVOD

Dôležitou témou v spoločenskovedných výskumoch je náboženstvo a religiozita.¹ Okrem akademických výskumov sa však na túto tému zameriavajú aj inštitúcie štátu a verejnej správy, najmä v súvislosti s realizáciou štátnej politiky garantovania základných náboženských práv a slobôd a v prípade Slovenska aj z dôvodu regulácie náboženského života a financovania cirkví, náboženských spoločností a konfesiónálnych právnych subjektov. Najčastejšie používaným zdrojom informácií bývajú výsledky pravidelných sčítaní obyvateľstva. Hoci ide o najpodrobnejší spôsob zisťovania religiozity, výsledky majú pri snahe interpretovať podobu religiozity na Slovensku množstvo obmedzení. Často sú sčítania z týchto dôvodov aj spochybňované, no na druhej strane aj napriek istým obmedzeniam výpovednosti výsledkov mnohé iné inštitúcie s nimi narábajú ako s nespochybniteľným zdrojom informácií. Pre lepšie porozumenie výsledkov sčítaní a primeranejšiemu pochopeniu podoby religiozity na Slovensku je preto nutné:

- a) jednoznačne a komplexnejšie definovať, čo je to religiozita a aké sú jej dimenzie,
- b) ukázať, čo je v sčítaniach obyvateľstva naozaj merané a aké sú ďalšie možnosti merania religiozity ako multidimenzionálneho javu,
- c) poukázať na problémy validity údajov zo sčítaní, obzvlášť pri porovnávaní výsledkov z rôznych rokov a v medzinárodnom porovnaní,
- d) poukázať na alternatívne spôsoby merania religiozity.

Cieľom štúdie je rozbor týchto štyroch problémov, ktorý bude doplnený niekoľkými odporúčaniami, ako možno narábať s údajmi z rôznych zdrojov výskumov. Už na úvod však treba upozorniť, že výsledky rôznych výskumov a rôzne výskumné metódy sú politicky neutrálne. Ale aj napriek tomu sú využívané v politických a mocenských zápasoch a aj pri formovaní verejných a štátnych politík. Táto ukotvenosť výsledkov rôznych zisťovaní vo verejnom diskurze a vo verejnom priestore musí byť zohľadňovaná aj z dôvodu, že spätne ovplyvňuje respondentov pri ich ochote odpovedať v prieskumoch pravdivo, úprimne a otvorene tak, ako to sami cítia. Práve posledné sčítanie obyvateľov v roku 2011 bolo sprevádzané silnou mediálnou a politickou kampaňou proti dôveryhodnosti ochrany osobných údajov v sčítaní a dvoma paralelnými angažovanými kampaňami, ktoré sa pokúšali ovplyvniť výsledky sčítania v prospech nejakých výsledkov. Katolícka cirkev mobilizovala verejnosť, aby sa prihlásila ku katolíckej cirkvi, na druhej strane rôzne skupiny ľudí bez vyznania okrem kritiky metodiky sčítania apelovali na verejnosť, aby sa nenechala ovplyvňovať a v prípade, že sú neveriaci alebo ateisti, aby to aj zapísali do sčítacích hárkov.

1. MERANIE RELIGIOZITY

Jednou zo základných otázok pri výskumoch náboženského života a merania miery religiozity je, koľko ľudí v populácii je nábožensky založených, prípadne koľko ľudí sa hlási k rôznym náboženským skupinám. V najvšeobecnejšom význame slova možno rôzne takto zaradené výskumy a merania zaradiť pod výskumy religiozity. Pri konkrétnych interpretáciách však musí byť jednoznačne identifikované, ktorá časť

¹ Text vznikol v rámci riešenia grantového projektu Agentúry pre podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-0627-12.

religiozity je meraná. Najčastejšie totiž v súvislosti s religiozitou ide o rozlíšenie jej piatich dimenzií:²

- a) prihlásenie sa k cirkvi alebo náboženskej skupine ako prejav subjektívneho vyjadrenia prináležitosti k skupine,
- b) praktizovanie náboženstva, či už v podobe účasti na rituáloch a kolektívnych akciách náboženskej skupiny alebo ako individuálne náboženské úkony, k akým patrí napríklad modlitba alebo meditácia,
- c) náboženská viera alebo svetonázorové predstavy jednotlivca a miera ich súladu s deklarovateľnými predstavami skupiny,
- d) etické normy a hodnoty, ktoré jednotlivec vyznáva a praktizuje, a ich vzťah ku kolektívne prezentovaným hodnotám a normám,
- e) znalosť náboženského učenia skupiny alebo vyznania, ku ktorému sa jednotlivec hlási.

Na získanie údajov o reálnej podobe jednotlivých dimenzií religiozity sa najčastejšie využívajú rôzne výskumné metódy, z ktorých je možné v súvislosti s celoplošnými a hromadnými zisťovaniami (teda vyčerpávajúcimi zisťovaniami) pripomenúť štyri:

- a) **Sčítania obyvateľstva.** Táto metóda však umožňuje merať len jednu dimenziu religiozity, a to prihlásenie sa k náboženskej skupine a aj to s istými obmedzeniami.
- b) **Reprezentatívne výskumy verejnej mienky.** Pomocou tejto metódy sa síce nedajú zachytiť prejavy menšinových foriem náboženského života, no ako jediná metóda umožňuje na vzorke reprezentujúcej istú populáciu rekonštruovať podobu všetkých vyššie uvedených dimenzií religiozity.³
- c) **Interné evidencie cirkví a svetonázorových skupín.** Táto metóda dokáže rekonštruovať tri základné dimenzie religiozity – prináležitosť (zapísaní v interných zoznamoch ako členovia), účasť na živote cirkvi (na spoločných náboženských akciách) a čiastočne, v prípade rôznych foriem vzdelávania a školenia veriacich, aj podoba znalosti náboženských doktrín. Takéto štatistiky sú však len zriedka dostupné na výskumné účely.
- d) **Expertné rozhovory s predstaviteľmi cirkví a náboženských spoločností.** V tomto prípade je možné nad rámec údajov zo štatistík cirkví využiť aj ich pohľad pozorovateľov prostredia a ich odhad o podobe rôznych dimenzií religiozity v ich spoločenstve.

Už len naznačenie odlišných možností rôznych metód merania zachytiť mnohodimenzionálnosť religiozity núti k opatrnosti pri využívaní údajov zo sčítaní obyvateľov ako indikátorov religiozity. Zároveň sa ukazuje nutnosť tieto údaje dopĺňať a čiastočne korigovať výsledkami získanými inými metódami výskumu. Triangulácia, teda podpora argumentu alebo záveru údajmi z aspoň troch zdrojov alebo pohľadmi z aspoň troch uhlov pohľadu, je postupom, ktorý dovoľuje objektivizovať a validizovať

² Podrobnejší prehľad rôznych spôsobov definovania religiozity ako multidimenzionálneho javu sa venujem vo svojej publikácii *K sociológii novej religiozity* [1], prípadne zdrojom inšpirácie môžu byť iné práce, napríklad českých sociológov Nešpora a Václavíka [2] alebo Lužného [3].

³ Údaje z viacerých reprezentatívnych výskumov v určitej miere umožňujú sledovať aj také stránky náboženského života, akými je obsah viery, náboženské praktiky, participácia na živote náboženského spoločenstva, ale aj sledovanie praktík a vier, ktoré nebývajú explicitne spájané s náboženstvom (vzťah k ideológiám, vede, ezoterike, vzťah k potratom, rozvodom alebo sexualite a podobne).

závery výskumníkov alebo tých, ktorí pracujú s údajmi z rôznych výskumov. Takýmto spôsobom sa dá pristúpiť aj k údajom zo sčítaní obyvateľov.

2. SČÍTANIA OBYVATEĽOV

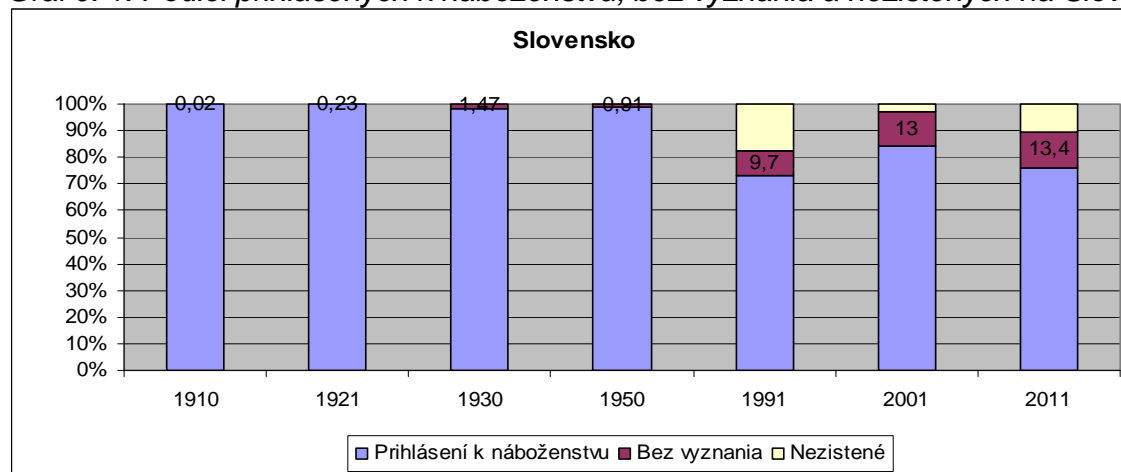
Pri narábaní s výsledkami zo sčítaní obyvateľov na Slovensku, obzvlášť pri ich porovnávaní v čase alebo s výsledkami z iných krajín treba brať do úvahy tri dôležité okolnosti:

- V rôznych rokoch sa používala iná metodika zisťovania, konkrétne respondent bol k odpovedi stimulovaný inak položenou otázkou a inými inštrukciami. Tento faktor je dôležité brať do úvahy aj pri medzinárodných porovnaníach.
- Treba brať do úvahy, či bola otázka v sčítacom formulári zadaná ako povinná alebo dobrovoľná. Tento faktor je dôležitý najmä pri porovnávaní Česka a Slovenska (najmä pri údajoch za rok 2011) a pri vysvetľovaní výšky podielu tých, ktorí na otázku neodpovedali.
- Jednoznačnosť alebo nejednoznačnosť položenej otázky môže tiež ovplyvniť podiel tých, ktorí sa prihlásia k nejakému vyznaniu a podmieňuje aj možnosti interpretácie výsledkov.

Pri sčítaniach v roku 1950 a skôr sa v sčítacích hárkoch sledovala najmä matriková príslušnosť; respondent bol inštruovaný, aby zapísal to, či bol pokrstený a teda symbolicky integrovaný do nejakej cirkvi, inými slovami, aká konfesia mu bola zapísaná v matrike. Nesledoval sa subjektívny pocit príslušnosti k cirkvi alebo to, či človek verí alebo nie. Takto boli vykazovaní ako veriaci a členovia cirkví aj ľudia, ktorí neverili a dokonca aj takí, ktorí sa z ideologických dôvodov snažili o vytlačenie náboženstva z verejného života. Takto koncipovaný sčítací hárok umožnil, že takmer všetci obyvatelia Československa (rovnako v českej ako aj v slovenskej časti) boli uvádzaní ako príslušníci nejakej cirkvi (grafy č. 1 a č. 2).

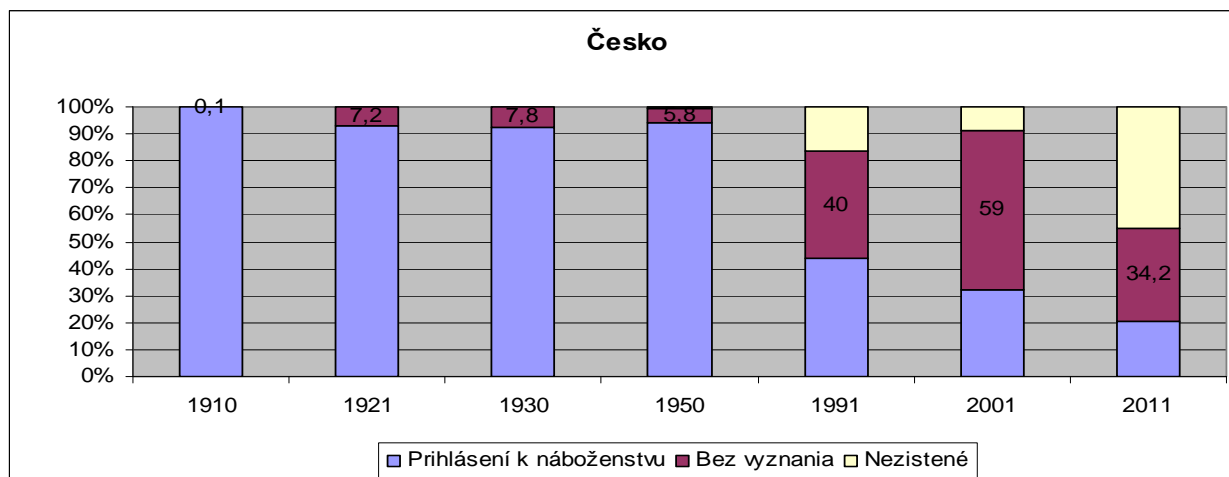
Nasledujúce sčítanie, ktoré zisťovalo aj vierovyznanie, bolo v Československu až v roku 1991. Otázka však už bola formulovaná inak a zisťovala sa ako povinná otvorená otázka s tým, že merala subjektívne prihlásenie sa k nejakému náboženstvu alebo vyjadrenie toho, že je obyvateľ bez vyznania. Ako ukazujú výsledky, v tomto sčítaní bola na Slovensku aj v ČR vysoká miera tých, ktorí sa neprihlásili k žiadnej cirkvi, alebo nezistených.

Graf č. 1. Podiel prihlásených k náboženstvu, bez vyznania a nezistených na Slovensku

Zdroj údajov: ŠÚ SR, Brezák [4]

Graf č. 2. Podiel prihlásených k náboženstvu, bez vyznania a nezistených v ČR

Zdroj údajov: Český statistický úřad

Odišný spôsob merania bol použitý v rokoch 2001 a 2011 na Slovensku a úplne iná metodika bola v oboch posledných sčítaniach použitá v ČR. Na Slovensku sa použila zatvorená povinná otázka, keď bol respondentom predložený zoznam registrovaných náboženských skupín s možnosťou vyznačiť a uviesť konkrétne aj inú možnosť alebo odpoveď bez vyznania. Špecifickou zmenou na Slovensku tiež bolo, že v rokoch 2001 a 2011 bola použitá dvojhlavňová otázka, ktorá definuje náboženské vyznanie ako: 1) „účasť obyvateľa na náboženskom živote niektorej cirkvi“, alebo 2) veľmi vágne naznačený „vzťah k nej“. Uvádzanie zoznamu len registrovaných náboženských skupín zároveň ovplyvňuje a istým spôsobom „normalizuje“ práve tieto registrované skupiny. Príslušníci ostatných, teda neregistrovaných náboženských skupín môžu svoju príslušnosť zapisovať len do kolónky iné. V sčítaní obyvateľov, domov a bytov v roku 2001 z tohto dôvodu nebola v zozname napríklad zahrnutá Novoapoštolská cirkev, ktorej registrácia prebiehala práve v období sčítania, a preto v medializovaných vyhodnocovaniach sčítania údaje o tejto cirkvi neboli neskôr bežne uvádzané.⁴ Ako bude ukázané ďalej, môže tiež dochádzať k omylom a u príslušníkov neregistrovaných skupín k prihláseniu sa k podobne znejúcej registrovanej skupine. V neposlednom rade výsledky dvoch posledných sčítaní na Slovensku obsahujú spolu odpovede tých, ktorí sa podieľajú aktívne na živote nejakej cirkvi s odpoveďami tých, ktorí pociťujú akokoľvek viac alebo menej záväzný a viac alebo menej formalizovaný vzťah k niektorej cirkvi.

V Českej republike bola v oboch posledných rokoch použitá dvojstupňová otázka, kde v prvej časti sa respondent rozhoduje, či sa prihlási k náboženstvu a v prípade, že áno, vypisuje v druhej otvorenej, ku ktorej konkrétne. V roku 2011 bola otázka na vyznanie dobrovoľnou otázkou, čo výrazne zvýšilo podiel tých, ktorí na otázku neodpovedali.

Zmena metodiky viedla na Slovensku k vykázaniu vyššieho podielu prihlásených k niektorej z cirkví, ale aj deklarovaných bez vyznania a znížila počet nezistených.

⁴ Tým, že údaje o neregistrovaných náboženských skupinách nie sú v médiách a iných verejných výstupoch zo sčítania prezentované (ani v prípade, keď sú početnejšie ako niektoré z registrovaných skupín) vzniká situácia, že nemajú ani priestor vo verejnom diskurze a tým ani legitimitu normality.

V Českej republike zmenená metodika naznačuje podľa výsledkov najskôr výrazný nárast ľudí bez vyznania a pokles počtu nezistených, no po zdobrovoľnení tejto otázky v roku 2011 všeobecný pokles tých, ktorí túto rubriku vypísali, teda výrazný nárast nezistených. Ak v roku 1991 na otvorenú otázku odpovedalo na Slovensku vyše 82 % obyvateľov, na zatvorenú otázku odpovedalo v roku 2001 až 97 % a o desať rokov neskôr 91 % obyvateľov, teda šlo o výrazne vyššiu mieru odpovedí. V Českej republike viedlo zdobrovoľnenie otázky k poklesu odpovedajúcich z 91 % v roku 2001 na necelých 55 % v roku 2011.

Na to, aby bolo možné posúdiť mieru vplyvu položenej otázky na výsledky však musia byť použité kontrolné postupy alebo porovnania s výsledkami výskumov realizovaných inými metódami. No predtým musia byť naznačené viaceré možné silné a slabé stránky samotného sčítania obyvateľov. Ako ukazuje tabuľka č. 1, údaje zo sčítania sú v prípade zisťovania prináležitosti ku konkrétnej náboženskej alebo svetonázorovej skupine nenahraditeľné.

Tabuľka č. 1. Prehľad silných a slabých stránok sčítania obyvateľstva na Slovensku

Silné stránky	Slabé stránky
Plošné (vyčerpávajúce) zisťovanie celej populácie Slovenska na úrovni jednotlivca, rodiny (domácnosti), obcí aj regiónu.	Informácie o jednotlivcoch môžu byť robené často v zastúpení (rodičia za deti, hlava rodiny za iných členov domácnosti) – riziko nadhodnocovania údajov v rámci konfesii. ⁵
Jediný zdroj informácií o dynamike rozloženia konfesionality v populácii.	Dvojhľavňová otázka v rokoch 2001 a 2011 (nejasné, čo vlastne meriame).
Jediné údaje o počtoch neveriacich a príslušníkov menšinových a neregistrovaných náboženstiev.	Meranie len jednej dimenzie religiozity – len prináležitosť, no interpretácie často stotožňujú túto dimenziu s religiozitou ako takou. Z tohto vyplýva nutnosť doplnkových výskumov o iných aspektoch religiozity.
Opakovanie postupu zisťovania a opakovateľnosť (v rokoch 2001 a 2011).	Meranie aj latentnej religiozity (krst v detstve, sympatia s nejakým náboženstvom).
Presnejšie a úplnejšie údaje v rokoch 2001 a 2011 ako v ČR, kde bola použitá dvojestupňová, polouzavretá a dobrovoľná otázka.	Skresľovanie údajov v prípade malých a neštandardných skupín, ktoré nie sú uvádzané v zozname ponúknutých v sčítacích hárkoch.

3. PROBLÉMY MALÝCH NÁBOŽENSKÝCH SKUPÍN

Dobrou metódou validizácie výsledkov zo sčítania je ich kombinácia a kontrola s výsledkami iných zisťovaní. Príkladom takejto validizácie môžu byť údaje o dvoch menších registrovaných cirkvách, ktoré sú vyhodnocované v rámci zverejňovania výsledkov – Náboženskej spoločnosti Jehovovi svedkovia a Evanjelickej cirkvi metodistickej.

⁵ Napriek pokynom v metodikách sčítania je možné predpokladať (napríklad na základe hĺbkových rozhovorov), že nielen v prípade nedospelých detí, ale aj u dospelých (a nielen detí) sú, ak nie aj celé hácky, tak aspoň niektoré otázky vypĺňané v zastúpení.

Náboženská spoločnosť Jehovovi svedkovia bola oficiálne zaregistrovaná až v roku 1993, k čomu bolo podľa zákona potrebné získať súhlas s takýmto úkonom až od 20 000 obyvateľov Slovenska.⁶ Vzhľadom na to, že práve táto náboženská spoločnosť nie je vo verejnosti veľmi obľúbená⁷, dá sa predpokladať, že pri registrácii sa obracala so žiadosťou o podpisy najmä na svojich členov. Podľa údajov zo sčítania z roku 1991 by to však znamenalo v priebehu roku nárast až takmer o 100 %, teda na dvojnásobok počtu členov len za dva roky. Aj výsledky neskorších sčítaní, kde už bola otázka položená ako uzavretá a so zoznamom registrovaných cirkví, kde boli uvedení aj Jehovovi svedkovia, ukazujú na ich oveľa väčšiu početnosť. Napriek miernemu poklesu vo výsledkoch sčítania medzi rokmi 2001 a 2011 však vidieť, že ide o výrazne väčšiu početnosť tohto náboženstva v slovenskej populácii. V roku 1991 sa ich prihlásilo 10 501, v roku 2001 až 20 630 a v roku 2011 sa ich počet mierne znížil na 17 222. Celkovo by to malo znamenať nárast až 1,64x za dvadsať rokov. No porovnanie s inými údajmi naznačuje, že chyba vznikla skôr pri meraní v roku 1991, keď sa v sčítaní prihlásila asi len polovica členov Jehovových svedkov.

Pri porovnaní výsledkov zo sčítaní a interných evidencií tejto náboženskej spoločnosti je však vidieť, že trend je v posledných dvadsiatich rokoch skôr opačný a že počet ich aktívnych členov pravdepodobne dlhodobo mierne klesá. A že už začiatkom 90. rokov mala spoločnosť viac ako 20 000 členov, z ktorých sa však veľká časť v sčítaní k svojmu vyznaniu neprihlásila a pravdepodobne na túto otázku neodpovedala. Údaje z ročeniek Náboženskej spoločnosti Jehovovi svedkovia (tabuľka č. 2) ukazujú odhady aktívnych členov a odhad počtu účastníkov každoročnej Pamätnej slávnosti, ktorá je najväčším a najzáväznejším rituálom veriacich tohto vyznania.

Tabuľka č. 2: Počty aktívnych členov, zborov, pokrstených a účastníkov Pamätnej slávnosti Jehovových svedkov

Rok	Priemerný počet zvestovateľov	Rast (v %)	Počet zborov	Počet pokrstených	Počet Priekopníkov	Účasť na Pamätnej slávnosti
1994	11 423	5	193	844	596	25 010
1999	12 263	-1	183	385	564	24 016
2000	12 262	0	178	346	599	24 383
2001	12 132	-1	170	284	510	23 957
2004	12 100	- *	160	261	- *	23 146
2008	11 217	-*	160	237	-*	20 526
2010	11 289	-*	161	216	289	20 889
2012	11 184	-1	159	173	396	20 709

Zdroj údajov: Ročenka Jehovových svedkov 1995, 2000, 2001, 2002, 2005 a ďalšie interné štatistiky, dostupné prostredníctvom www.watchtower.org.

* údaje neboli v ročenkách uvádzané

⁶ Počiatky pôsobenia tejto náboženskej spoločnosti však siahajú do roku 1912, keď boli založené na území Slovenska prvé zbory.

⁷ Ako ukázali výsledky výskumu ISSP na Slovensku v rokoch 2006 – 2008, práve k Jehovovým svedkom má odstup najväčšia časť opýtaných obyvateľov Slovenska [5].

Pri porovnaní týchto údajov je možné predpokladať, že vo všetkých doterajších sčítaniach obyvateľov sú podhodnotené počty príslušníkov tejto náboženskej skupiny a že aj v súčasnosti, napriek klesajúcemu počtu členov, možno odhadovať ich počet približne na 20 000.

Druhým príkladom je Evanjelická cirkev metodistická. Ako ukazuje tabuľka č. 3, podľa údajov zo sčítania narástol počet jej členov za dvadsať rokov až 2,4-násobne. Okrem toho vidieť, že sa najväčšie centrá tejto cirkvi akoby sťahovali po Slovensku.

Tabuľka č. 3: Počty prihlásených k Evanjelickej cirkvi metodistickej v sčítaniach obyvateľov a geografická lokalizácia ich najväčších spoločenstiev

Rok	Počet prihlásených	Okresy s najväčším počtom prihlásených
1991	4 359	Galanta, Šaľa a Dunajská Streda
2001	7 347	Rožňava, Martin, Komárno a Rimavská Sobota
2011	10 328	Rožňava, Martin, Banská Bystrica, Rimavská Sobota, Komárno, Galanta

Zdroj údajov: Štatistický úrad SR

Údaje zo sčítania však boli rok po sčítaní 2001 (v septembri 2002) konfrontované s názorom predstavitel'a tejto cirkvi na Slovensku P. Prochádzkom. Ten upozorňuje na niekoľkonásobne nižšie počty evidovaných členov cirkvi a na vysokú pravdepodobnosť omylov zo strany respondentov, ktorí si mýlili túto cirkev s Evanjelickou cirkvou a. v. alebo s inými cirkvami, prípadne sa za členov vydávali len zo sympatie.

„Štatistika je presné narábanie s nepresnými číslami. Je zaujímavé, že členstvo, ktoré my evidujeme, zaznamenáva v percentách rovnaký nárast, ako uvádzajú štatistiky, len absolútne čísla sú iné. ()...Samozrejme, že tieto čísla (v sčítaní), tento nárast, vznikli vo veľkom počte prípadov tým, že ľudia nevedeli, kam patria. Ale je tiež možné a pravdepodobné, že niektorí sa prihlásili k cirkvi, pretože sympatizujú s názvom. Napríklad, že je metodistická, pomýlia si to s Metodom. ()... Ale je ešte aj jedná veľká pravdepodobnosť, že sa k nám prihlásili niektorí, ktorým pomáhame s diakonickou a charitatívnou činnosťou. Oni síce nie sú veriaci, nepatria k nám, no pri sčítaní ľudí si možno spomenuli a prihlásili sa. To je tiež možné. Treba zdôrazniť, že je to demokratický inštitút a ľudia sa môžu prihlásiť, kam chcú. Takže spochybňovať sa to nedá. No, samozrejme, naše čísla sú celkom iné. Aktívnych, ktorých my evidujeme, je do 1500. ()... Mne sa to vidí, že je to ako vo voľbách. Sú tu názvy a programy a mnohokrát dajú ľudia hlas len kvôli názvu. A ja mám silný pocit, že vo väčšine prípadov šlo o sympatizantov s názvom tej či onej cirkvi. A možno sú to aj sympatizanti aktivít cirkvi.“⁸

⁸ Ukážky aj komentár k tomuto príkladu sú citované podľa [1].

Tradične totiž cirkev pôsobí podľa vyjadrení predstaviťa cirkvi najmä v oblasti Bratislavy, Serede a v Jenkovciach na východnom Slovensku. V roku 2002 podľa oficiálnych údajov cirkvi mali svoje farnosti, zbory alebo misijné stanice v týchto okresoch alebo obciach: Banská Bystrica, Bratislava I., Bratislava V., Jenkovce v okrese Sobrance, Michalovce (aj misijná stanica v Lastomíre), Slavkovce v okrese Michalovce (aj misijná stanica vo Veľkých Kapušanoch), Partizánske (misijné stanice Sklené, Prievidza, Piešťany), Sereď, Trnava. Cirkev má tiež už polstoročné skúsenosti s evanjelizáciou, ide už v určitom ohľade o u nás etablovanú tradičnú cirkev.

„Už po vojne sa v Bratislave a v Seredi otvorili stanice, neskôr v 60. rokoch navrátilci z Užhorodu začali prácu v Jenkovciach na východnom Slovensku. Postupne sa otvorili na Slovensku tri farnosti – Bratislava, Sereď a Jenkovce. V roku 1986 sme otvorili farnosť v Partizánskom, ale to bola vytvorená takou skupinou, ktorá chcela byť len prekrytá našou cirkvou, lebo ich Štátna bezpečnosť naháňala a my sme boli ochotní im v tom trochu pomôcť. Oni pozdejšie, o desať rokov neskôr, v roku 1996, od nás všetci odišli. Takže od toho roku sa tá farnosť znova buduje. No a medzitým nám vznikli ešte nové farnosti v Michalovciach, v Banskej Bystrici a v Slavkovciach. Tieto tri. ()...Tí, čo od nás v roku 1996 odišli, sa pripojili do tej skupiny, ktorá sa označuje ako Kresťanské spoločenstvá ... Bolo to asi štyridsať ľudí. ()...Najťažšie sa nám pracuje v oblasti stredného Slovenska, kde sme podnikli rôzne pokusy, tak ohlas na našu službu je pomerne malý, väčší ohlas máme na západnom a na východnom Slovensku. Na západe je to oblasť Sereď, Bratislava, oblasť Trnavy, v Piešťanoch je to zatiaľ slabučké. Ale je viac miest, kde sa slúži aj domácimi pobožnosťami. Podobne pomerne veľký ohlas je medzi rómskou komunitou na východnom Slovensku, máme tam už od roku 1996 pomerne intenzívnu prácu. ()... postupne sa to ukázalo, že v Slavkovciach je najväčší záujem a kúpili sme tam pre nich taký starý gazdovský dom pre prácu s nimi. ()... A farnosť tam bola otvorená v roku 2000, až vtedy to bolo schopné a s dostatkom členov na farnosť.“

Údaje za ostatné okresy sú pravdepodobne skôr nedorozumením (alebo len deklarovaným členstvom) ako praktickým angažovaním sa v cirkvi. Cirkev má totiž oveľa užšiu skupinu aktívnych veriacich, hoci aj medzi nimi bol zaznamenaný nárast.

„Ale my si robíme ešte aj plnoprávne členstvo, kam nepatrí každý, kto chodí na zhromaždenia alebo do kostola. Tam patria len tí, ktorí prešli prípravným členstvom, musí sa osvedčiť, vyznať svoju vieru a potom môže byť prijatý do plnoprávneho členstva. My nie sme ľudovou cirkvou, že prijímame každého, kto sa prihlási, a už je členom. To my nie. My síce zapíšeme každého, kto sa prihlási, musí sa však osvedčiť a až potom sa stáva plnoprávnym členom. A týchto plnoprávných členov máme menej ako 400, presné čísla si nepamätám, ale je to do 400 plnoprávných členov. No a celkový počet je o 1 000 viacej, to sú tí, čo sa zúčastňujú na bohoslužbách a rôznych aktivitách. No a v roku 1991 to bolo necelých 200 členov, niečo viac ako 170 členov, takže nárast sme predsa len mali, skoro taký, ako je v číslach zo sčítania.“

Štatistické údaje konfrontované s výpoveďou predstaviťa cirkvi ukazujú, že hoci bol zaznamenaný rast deklaratívneho členstva, tieto údaje nemožno interpretovať ako nárast intenzity náboženského života a vznik nových náboženských

spoločenstiev. Ako naznačuje aj rozhovor, po legislatívnom uvoľnení od roku 1989 nastalo skôr profilovanie charakteru skupín, keď niektoré sa pripojili k iným teologicky bližším skupinám.

Pri podrobnejšom pohľade na rast početnosti ďalších cirkví na Slovensku od roku 1991 možno vidieť, že najväčší úspech v svojom šírení majú štatisticky Kresťanské zbory a medzi najúspešnejšie patrí aj Cirkev adventistov siedmeho dňa a Jehovovi svedkovia, teda skupiny, ktoré nevyužívajú priamu finančnú štátnu podporu. Ako vidieť z predchádzajúcich dvoch príkladov, v prípade jednej možno čítať výsledky zo sčítaní ako podhodnotené, v prípade druhej zasa ako nadhodnotené.

Údaje zo sčítania obyvateľstva najmä v otázke náboženského vyznania nie sú úplne spoľahlivé, či už z dôvodu, že tesne po zmene režimu nie všetci príslušníci predtým stigmatizovaných skupín pravdivo deklarovali svoje presvedčenie, ale aj preto, lebo pri sčítaní v roku 2001 sa výrazne ozývali hlasy, že ide o osobné údaje, ktoré nemôžu byť vyžadované štátnymi inštitúciami. Mnohí preto náboženské vyznanie neuvádzali. Okrem toho je rozšírené, že za dospelé deti, ktoré ešte nežijú v samostatnej domácnosti, vypisujú niektoré (niekedy aj všetky) údaje rodičia na základe rodinnej tradície bez ohľadu na náboženské presvedčenie svojich detí.

4. REPRESENTATÍVNE VÝSKUMY RELIGIOZITY NA SLOVENSKU

Celoštátne reprezentatívne výskumy môžu prispieť k lepšiemu poznaniu podoby a úrovne religiozity v istom ohľade komplexnejšie ako sčítania obyvateľstva, lebo dokážu merať subjektívne predstavy, názory, sebaidentifikáciu a konanie, teda viac dimenzií religiozity naraz. Okrem toho umožňujú aj lepšie interpretovať výsledky údajov zo sčítaní. Otázka, ktorá býva položená v sčítaniach, teda deklarácia príslušnosti k náboženstvu alebo konkrétnej cirkvi, sa objavuje vo väčšine reprezentatívnych výskumov ako jeden zo základných sociodemografických znakov. Druhým znakom, ktorý je sledovaný aj mimo výskumov špecificky zameraných na religiozitu, je sledovanie účasti na bohoslužbách, inými slovami frekvencia návštev kostola. Tieto dve otázky vyjadrujúce dve zo základných dimenzií religiozity je možné analyzovať na veľkom množstve výskumov. Ostatné dimenzie sú však zvyčajne súčasťou len niekoľkých málo reprezentatívnych výskumov. Tabuľka č. 4 poskytuje prehľad o základných výskumoch, ktoré umožňujú analyzovať religiozitu v širšom a v užšom význame slova.⁹ Veľké množstvo výskumov pokrývajúcich vyše dve dekády od roku 1990 umožňuje podrobnejšie sledovať dynamiku zmien práve v tej istej otázke, ktorá je obsiahnutá aj v pravidelných cenzoch – príslušnosť k náboženstvu alebo niektorej cirkvi. Zaujímavosťou je, že skôr v medzinárodných výskumoch je okrem tejto otázky štandardom sledovať aj náboženskú prax v podobe účasti na bohoslužbách.

⁹ Podklady a dátové súbory z uvedených výskumov sú všetky prístupné cez elektronický Slovenský archív sociálnych dát SASD www.sasd.sav.sk.

Tabuľka č. 4: Prehľad výskumov obsahujúcich otázky na religiozitu na Slovensku

Názov výskumu (skratka)	Domáci(D)/ medzinárodný výskum (M)	Prináležitosť k náboženstvu (cirkvi)	Účasť na bohoslužbách	Ďalšie dimenzie religiozity
WVS 1990	M	+	+	+
EVS 1991	M	+	+	+
Biblia 1991	M	+	+	+
ISSP 1992	M	+	+	-
SSEE 1993	M	+	+	-
ISSP 1995	M	+	+	-
ISSP 1998	M	+	+	+
WVS 1998	M	+	+	+
EVS 1999	M	+	+	+
Aktuál. problémy 1999	D	+	-	-
PCE 2000	M	+	+	+
ISSP 1999 (v r. 2001)	M	+	+	-
ISSP 2002	M	+	+	-
Kolektív. identity 2003	D	+	-	-
Spoločnosť 2004	D	+	-	-
Národná identita a ISSP 2003 (v r. 2004)	M	+	+	-
ESS 2_2004	M	+	+	-
EES 2004	M	+	+	-
ISSP 2004 (v r. 2005)	M	+	+	-
ESS 3_2006	M	+	+	+
Rodová rovnosť 2006	D	+	-	-
TNS cirkev 2007	D	+	+	+
EVS 2008	M	+	+	+
ISSP 2006-2008	M	+	+	+
ESS 4_2008	M	+	+	+
Občianstvo a participácia 2008	D	+	-	-
Rovnosť a menšiny 2008	D	+	-	-
ISSP 2009-10	M	+	+	-
CSES 2010	M	+	-	-
ISSP 2011-12	M	+	+	-

Zdroj údajov: SASD www.sasd.sav.sk

Poznámka: Výskumy Biblia 1991 a TNS cirkev 2007 nie sú zatiaľ verejne dostupné na stránkach SASD. V prípade medzinárodných výskumov je možné robiť vo väčšine prípadov porovnanie s ČR a inými krajinami.

Výsledky týchto výskumov ukazujú, že počas celého sledovaného obdobia miera prihlásených k náboženstvu kolíše (niekedy aj medzi výskumami realizovanými v jednom roku) od necelých 72 % až po úroveň 87,7 %, teda v rozmedzí 15 %. Je to vyšší rozptyl ako v troch posledných sčítaniach, kde sa k náboženstvu hlásilo v rovnakom období necelých 73 % až 84 %.

V tabuľke uvedené výskumy však podobne ako sčítania obyvateľstva nesledujú otázku náboženskej príslušnosti jednotnou metodikou a práve použitá metóda zisťovania príslušnosti zjavne ovplyvňuje, či sa k náboženstvu prihlási viac alebo menej respondentov. Ako ukazuje tabuľka č. 5, v uvedených výskumoch sú použité celkovo štyri rôzne spôsoby zisťovania náboženskej afiliácie. Prvé dva spôsoby, ktoré sú aj najčastejšie využívané, sú v podstate rovnaké, ako boli použité v sčítaniach obyvateľov, teda otvorená otázka a zatvorená otázka s ponúknutým zoznamom vyznaní.

Tabuľka č. 5: Spôsoby sebazaradenia v rôznych výskumoch na Slovensku

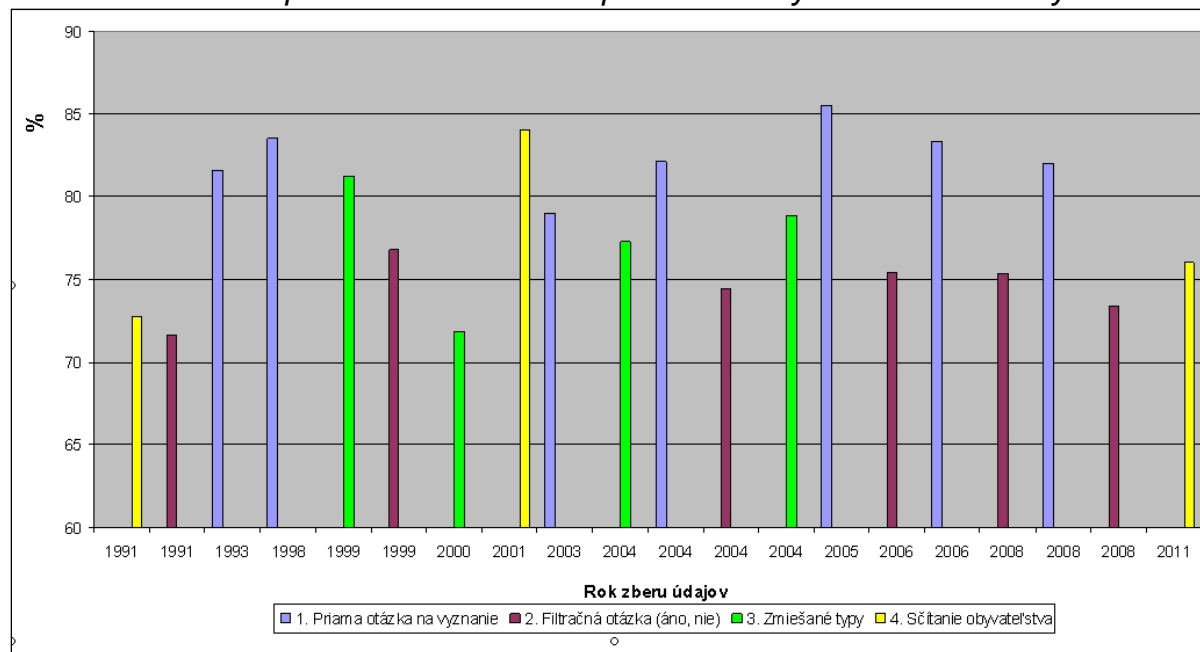
	Použitá otázka	Výskum alebo výskumný program	Typ otázky	Vyšší/nížší podiel prihlásených
1.	<i>Aké je vaše náboženské vyznanie?</i>	ISSP 1992, 1995, 1998	Otvorená otázka ako v sčítaní 1991.	nižší
2.	<i>Aké je vaše náboženské vyznanie? + zoznam konfesií, iné a bez vyznania</i>	SSCEE 1993, Kol. identity 2003, ISSP 2004, 2005, 2006-08, 2009-10, Rodová rovnosť 2006	Uzavretá otázka so zoznamom konfesií, podobné ako v sčítaní 2001 a 2011.	vyšší
3.	<i>Patríte (hlásite sa) k nejakému náboženskému vyznaniu (cirkvi)? V prípade odpovede Áno je v druhej uzavretej otázke ponúknutý zoznam konfesií.</i>	EVS 1991, 1999, 2008, ESS 2004, 2006, 2008, Občianstvo a participácia 2008	Filtračná otázka uzavretá, podobná ako v ČR v rokoch 2001 a 2011.	nižší
4.	<i>Patríte alebo ste v minulosti patrili do nejakej cirkvi alebo náboženskej organizácie? Dva varianty Áno (teraz už patrím, vždy som patrím), dva varianty Nie (kedysi som patrím, nikdy som nepatrím). Tí, ktorí odpovedali áno, v druhom kroku vyberajú zo zoznamu konfesií.</i>	PCE 2000	Filtračná otázka uzavretá.	nižší

Zdroj údajov: SASD, www.sasd.sav.sk

Podrobnejší pohľad na presné údaje z jednotlivých výskumov a porovnanie výsledkov podľa druhu použitej otázky (graf č. 3) potvrdzuje predpoklad, že znenie otázky má vplyv na to, či sa k náboženstvu, či už v sčítaní alebo v reprezentatívnych prieskumoch, prihlási viac alebo menej respondentov. Tento záver však neznamená, že by bol jeden spôsob merania lepší ako iný, ale ide skôr o to, že každá z metód meria čiastočne odlišné veci. Zatiaľ čo v prípade otvorenej otázky je možné predpokladať, že otázka meria nielen formalizované členstvo, ale aj vyššiu mieru identifikácie s cirkvou alebo náboženskou skupinou, a teda hovorí viac o religiozite respondenta, v prípade uzavretej otázky, pri ktorej je respondent stimulovaný na výber niektorej z ponúknutých možností, tento spôsob pravdepodobne oslovuje aj tých respondentov, ktorí subjektívne nepociťujú vzťah k náboženstvu, prípadne neveria, ale vedia, že boli v nejakej tradícii iniciovaní ako deti, prípadne túto tradíciu prijímajú ako súčasť svojej kultúrnej identity bez akejkoľvek spirituálnej dimenzie alebo bez väzby na konkrétnu cirkev. Filtračné otázky majú na odpovede podobný vplyv ako otvorené, ba dokonca viac znižujú mieru prihlásených a zvyšujú podiel nezaradených respondentov, čo sa ukázalo na príklade ČR v posledných rokoch.

Ako vidieť z grafu č. 3, metódy výskumu a kontext, v akom sú otázky kladené (napríklad výskumy s použitými priamymi otázkami z rokov 1998 a 2008 boli explicitne zamerané na výskum religiozity), ovplyvňujú mieru, v akej sa respondenti hlásia k nejakému vierovyznaniu, alebo či sa k nemu vôbec prihlásia. Pri kombinácii týchto faktorov ako faktorov ovplyvňujúcich meranie by sa dalo konštatovať, že napriek miernemu nárastu počtu prihlásených na konci 90. rokov, po ktorom nasledoval mierny pokles, je dlhodobá konfesijná štruktúra pomerne stabilná.

Graf č. 3: Miera príslušnosti k cirkvi podľa metódy merania v rôznych rokoch

Zdroj údajov: SASD, www.sasd.sav.sk

Poznámka: Údaje nie sú za všetky výskumy archivované v SASD, ale výber bol urobený tak, aby boli v rôznych rokoch uvedené výsledky z rôznych výskumov používajúcich rôzne metódy zisťovania.

ZÁVER

K testovaniu spoľahlivosti údajov z rôznych výskumov môžu okrem porovnávaní základných výsledkov pomôcť aj ďalšie kontrolné operácie. Testovať možno napríklad predpoklad, že v sčítaniach, kde za deti vypisuje údaje ich zástupca, prípadne za domácnosť vypisuje údaje hlava rodiny (alebo len jeden jej člen), dochádza k zvyšovaniu podielu prihlásených k náboženstvu v porovnaní s reprezentatívnym výskumom realizovaným anketármi, ktorí robia rozhovory zoči-voči s jednotlivcom. Pri podrobnejšom overovaní tohto predpokladu sa ukázalo, že zatiaľ čo v sčítaní v roku 2001 sa k náboženstvu prihlásilo 82,1 % mužov, žien sa prihlásilo o 3,8 % viac. V roku 2011 sa prihlásilo k nejakému náboženstvu 73 % mužov, čo je o 5 % menej ako žien. No v reprezentatívnych výskumoch, kde respondent odpovedá len sám a v prítomnosti anketára je to oveľa menší podiel mužov v porovnaní so ženami a celkovo nižšia miera prihlásených mužov v porovnaní s výsledkami v sčítaní. V EVS 2008 sa k náboženstvu pri filtračnej otázke (áno/nie) prihlásilo len 69,8 % z populácie oslovených mužov (oproti 81,3 % spomedzi žien). V tom istom roku vo výskume ISSP na priamu otázku s priloženým zoznamom cirkví to bolo 78 % mužov (oproti 86,4 % žien) a vo výskume Občianstvo a participácia na Slovensku v tom istom roku sa k náboženstvu prihlásilo 68 % mužov, čo bolo o 10 % menej ako žien. Teda v sčítaniach na Slovensku, kde sa v otázkach kultúrnej identity pravdepodobne častejšie ako zástupcovia vyjadrujú ženy, sa systematicky ukazuje menší rozdiel v prihlásení sa mužov a žien ako v reprezentatívnych výskumoch, kde sa tento rozdiel zvyšuje v prípade, že je na zistenie prináležitosti otvorená alebo filtračná otázka, teda možno predpokladať, že v sčítaniach sú výsledky na mužov mierne nadhodnotené.

Druhým dôležitým záverom tohto rozboru je, že treba byť opatrný pri zostavovaní časových radov zo sčítaní a pri vysvetľovaní dynamiky zmien v náboženskej afilácii obyvateľov Slovenska. Zmeny musia byť interpretované práve s ohľadom na zmenu metodiky medzi rokom 1991 a 2001, keď práve zvolená metodika mohla mať výrazný vplyv na vykazovaný nárast podielu obyvateľov prihlásených k náboženstvu. Jednoznačnejšie interpretácie môžu byť robené z porovnaní rokov 2001 a 2011, keď bola použitá rovnaká metodika, ktorá dokázala znížiť podiel tých, ktorí na otázku neodpovedali, alebo inak zneprehľadnili tento údaj. Táto opatrnosť je oveľa dôležitejšia pri medzinárodných porovnávaníach, kde musí byť zohľadnená práve metóda, akou boli údaje zozbierané a aj to, či išlo o povinnú alebo dobrovoľnú otázku. Zdobrovoľnenie, aspoň v prípade slovensko-českého porovnávaní, výrazne znižuje podiel tých, ktorí na otázku odpovedia.

Presnosť merania však v každom prípade súvisí aj so širšou spoločenskou klímou a podmienkami v spoločnosti. Akékoľvek výskumy sú odkázané na dôveru respondentov a ich ochotu odpovedať pravdivo a otvorene. No napríklad v prípade náboženstva výsledky ovplyvňujú, aký obraz bude o spoločnosti vytváraný. A samotné spôsoby merania prispievajú k tomu, či bude krajina prezentovaná ako viac alebo menej náboženská. Ak sa použije otvorená otázka, je pravdepodobné, že sa k náboženstvu prihlásia práve tí, čo majú vyššiu mieru náboženského založenia a menšie zábrany deklarovať svoju religiozitu navonok, no ich početnosť bude pravdepodobne nižšia. V prípade stimulovaných odpovedí zoznamami najrozšírenejších cirkví sa síce zvyšuje podiel tých, ktorí sa zaradia, no pravdepodobne je medzi nimi aj časť tých, ktorí berú náboženskú identitu skôr ako

tradíciu a nie ako osobnú vieru alebo väzbu na cirkev, k čomu by mohla navádzať aj dvojznačne položená otázka. Okrem toho tento spôsob môže viesť k tomu, že sa vyznávači menších neregistrovaných skupín alebo menej aktívni príslušníci registrovaných menšinových cirkví pri vyplňaní pomýlia, zle zaradia a podobne. Vyšší podiel odpovedí je dosahovaný na úkor presnosti informácie, o čom vlastne výsledky vypovedajú.

Dôležitým kontextom vplyvujúcim na výsledky sčítania je aj spôsob, akým sa s výsledkami narába v bežnom a verejnom živote. Nepresnejší spôsob merania, ktorý však naznačuje vyšší podiel prihlásených v cirkvi, sa práve od obdobia v roku 2001 využíval aj pri výpočte podpory pre tie registrované cirkvi, ktoré prijímajú finančnú podporu od štátu.¹⁰ Teda vyššie počty prihlásených sú aj v prospech ich financovania a vedú k zvýšenej aktivite týchto cirkví pri mobilizácii verejnosti, aby sa prihlásila práve k nej. Aj z toho dôvodu nižší počet prihlásených k najväčším cirkvám v roku 2011 nebol predstaviteľmi cirkví prijímaný ako fakt, ale keďže od počtu prihlásených nepriamo závisí aj ich financovanie zo strany štátu, zdôvodňovali pokles politicky, prípadne priamo spochybňovali výsledky sčítania, čo neprispieva k udržaniu dôvery verejnosti v nestrannosť a presnosť sčítania. Na druhej strane ten istý dôvod mobilizoval skupiny ľudí bez vyznania, aby spochybňovali metodiku výskumu, prípadne aby mobilizovali verejnosť neprihlasovať sa k cirkvi, ak sa v nej aktívne neangažujú.

V roku 2011, tesne pred sčítaním, prebehla pomerne masívna mediálna kampaň, ktorá spochybňovala anonymitu sčítania a ochranu osobných údajov v sčítaní, čoho dôsledkom bola pomerne výrazne znížená návratnosť sčítacích formulárov v hlavnom meste Bratislava. S ohľadom na celkový podiel vyplnených sčítacích formulárov a na skutočnosť, že podiel tých, čo vyplnili sčítacie formuláre a podiel tých, čo odpovedali na otázku o vyznaní je približne identický, je možné vplyv tejto kampane na mieru prihlásených k náboženstvu považovať za minimálny. Podobne ako boli dve desaťročia politicky využívané výsledky sčítania pri vytváraní obrazu Slovenska ako tradične kresťanskej krajiny, čo mohlo viesť k rastu stotožnenia sa obyvateľov s cirkvami, rovnako môže za iných podmienok rastúce využívanie údajov zo sčítania v politike viesť k zníženiu podielu deklarovanych veriacich alebo k zníženiu ochoty odpovedať na túto otázku, či v prípade nábožensky nevyhranených obyvateľov to môže viesť k deklarovaniu bezverectva.

Tak ako financovanie cirkví na základe výsledkov sčítania, aj politické využívanie výsledkov sčítania môže mať dva protichodné efekty – zvyšovanie identifikácie sa užšieho jadra veriacich so svojím vyznaním a znižovanie sa identifikácie s náboženstvom u nábožensky vlažných, nerozhodných alebo protestných obyvateľov Slovenska. Pri výbere metódy merania, rovnako ako aj pri interpretácii výsledkov, treba preto vždy brať ohľad aj na to, na aké účely sú výsledky prieskumov využívané. Nie najpresnejšie a najjednoduchšie výsledky, ktoré sú však výskumne a heuristicky veľmi dôležité, lebo sú najúplnejšie, môžu byť využívané a zneužívané politickými a záujmovými skupinami na presadzovanie svojich partikularistických a súkromných cieľov, no aj s reálnymi dôsledkami na celkovú atmosféru

¹⁰ Viac k problematike vývoja vzťahov štátu a cirkví na Slovensku, zmien v legislatíve a financovaní cirkví je v publikácii *Náboženstvo vo verejnom živote na Slovensku* [5].

v spoločnosti. A naopak, presnejší spôsob merania môže spôsobiť, že sa stratí časť informácií o pomernej veľkej časti obyvateľov Slovenska.

LITERATÚRA

- [1] Tížik, M. 2006. K sociológii novej religiozity. Univerzita Komenského v Bratislave, Bratislava.
- [2] Nešpor, Z. – Václavík, D. a kol. 2008. Příručka sociologie náboženství. Sociologické nakladatelství, Praha.
- [3] Lužný, D. 1999. Náboženství a moderní společnost. Masarykova univerzita v Brně, Brno.
- [4] Brezák, J. 1996. Prehľad vývoja náboženskej príslušnosti obyvateľov Slovenska vo svetle štatistických čísiel. Pax Christi Slovakia, Bratislava.
- [5] Náboženstvo. ISSP na Slovensku 2006 – 2008. Pramenná publikácia. 2009. Sociologický ústav SAV, Filozofická fakulta UK v Bratislave, Bratislava.
- [6] Tížik, M. 2013. Náboženstvo vo verejnom živote na Slovensku. Sociologický ústav SAV, Bratislava.

CentropeSTATISTICS AKO PROSTRIEDOK CEZHRANIČNEJ PREZENTÁCIE DÁT ZO SČÍTANIA

CentropeSTATISTICS AS A MEANS OF CROSS-BORDER PRESENTATION OF CENSUS DATA

DI Manfred Schrenk, m.schrenk@ceit.at

DI Clemens Beyer, c.beyer@ceit.at

Christian Eizinger, c.eizinger@ceit.at

CEIT - Stredoeurópsky inštitút technológie, Concorde Business Park 2/F, 2320 Schwechat, Rakúsko/CEIT - Central European Institute of Technology, Concorde Business Park 2/F, 2320 Schwechat, Austria

DI Walter Pozarek, walter.pozarek@noel.gv.at

Komunitné plánovanie Východ, Rockgasse 6, 1010 Viedeň, Rakúsko/
Planungsgemeinschaft Ost, Rockgasse 6, 1010 Vienna, Austria

ABSTRAKT

CentropeMAP je on-line geoportál, ktorý pomáha projektantom a ďalším zainteresovaným stranám, aby získali prehľad o regióne Centrope prostredníctvom konverzie štatistických dát do ľahko čitateľných tematických máp a rôznych typov grafov. CentropeMAP kladie dôraz na dátové súbory, ktoré sú zaujímavé pre územné plánovanie a podobné oblasti; vizualizuje štatistické údaje z regiónov Vysočina, Juhomoravský kraj, Bratislavský kraj, Trnavský kraj, Győr – Mošon – Šoproň, Burgenland, Dolné Rakúsko a Viedeň. Takmer všetky dátové súbory sú zostavené v časových radoch tak, aby bolo možné vývoj v regióne preskúmať od roku 2001 v jednoročných časových intervaloch. K dispozícii je široká škála dát z rôznych oblastí, akými sú štatistika obyvateľstva, vývoj obyvateľstva a projekcia „land use“, štatistika vzdelávania, cestovného ruchu alebo migrácie. Výsledky sčítania 2011 umožnia CentropeSTATISTICS rozšíriť svoju databázu cezhraničných štatistík.

ABSTRACT

CentropeMAP is an online geoportal which helps planners and stakeholders to get an overview of the Centrope region by means of converting statistic data into easily legible thematic maps and various types of charts on the fly. CentropeMAP emphasises on datasets that are of interest for spatial planning and similar professions and visualises statistical data from the regions Vysocina, Jihomoravsky, Bratislavsky, Trnavsky, Győr – Moson – Sopron, Burgenland, Lower Austria, and Vienna. Almost all datasets are collected in a time series so that the development of the region can be explored in yearly steps since 2001; the data range comprises various fields like population statistics, population development and projection as well as land use, educational statistics, tourism or migration. The 2011 census results will allow CentropeSTATISTICS to widely expand its cross-border statistics database.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

geoportál, web map service, cezhraničný, Centrope, databáza

KEY WORDS

geoportal, web map service, cross-border, Centrope, database

INTRODUCTION

The Centrope region is situated at the mutual borders of Austria, the Czech Republic, Hungary, and Slovakia. Its aim is to foster cultural, ecologic and economic development in an area that had to suffer enormous disadvantages during the decades of existence of the Iron Curtain and is now ready to catch up.

To help planners and stakeholders to get an overview of the Centrope region, the geoportal CentropeMAP went online in 2005 and was soon extended by a cross-border statistics database which is directly linked to the map view. This powerful tool allows you to convert statistic data into easily legible thematic maps and various types of charts on the fly.

CentropeMAP is an online geoportal, which means it collects web map services (WMS) from all parts of the Centrope Region and presents all these services to the user compiled into one single map. CentropeMAP emphasises on datasets that are of interest for spatial planning and similar professions, comprising multiple data layers from the fields of biota, boundaries, elevation, imagery/base maps, inland waters, planning/cadastré, structure, and transportation.

Planners and stakeholders receive a great help from maps. Also, statistic data is important to analyse a region. So why not combine maps and statistics and create a combined view of statistic data directly in a map? CentropeSTATISTICS joins data from the regions Vysocina, Jihomoravsky, Bratislavsky, Trnavsky, Győr – Moson – Sopron, Burgenland, Lower Austria, and Vienna and features readymade thematic maps as well as an expert mode which gives full access to the whole Centrope cross-border statistics database. Note that you can also download these data and, for example, use it in a spread-sheet. Almost all datasets are collected in a time series so that the development of the region can be explored in yearly steps since 2001; the data range comprises various fields like population statistics, population development and projection as well as land use, educational statistics, tourism or migration.

Parts of this paper are written similar to the style of a user manual; this should encourage the reader to open <http://www.centropemap.org> and try CentropeMAP and CentropeSTATISTICS themselves!

1. HISTORY

Growing together – together we grow. This is the head note of Centrope, the dynamic cross-border region between the Czech Republic, Slovakia, Hungary and Austria. Cross-border access to standardised spatial data sets is essential for a common development of this region in the near future. CentropeMAP provides an interface for geodata stored in four different countries since 2003 when the project was initiated on behalf of the Eastern Austrian Planning Association PGO, a co-operation of the three Austrian federal provinces Lower Austria, Burgenland and Vienna with a base map of the region created with GIS software. For the first two years data exchange happened only offline, exchanging GIS layers on CD-ROM.

After an experimenting and testing phase with early forms of web mapping clients, the CentropeMAP server was set up in the year 2005 and hosts a map server as well as geodata and a map viewing client. Since this time there has been free web access

to all CentropeMAP-related datasets. The user receives maps showing data from servers all over the region together in the same view. In 2010 CentropeMAP was extended by the cross-border statistics database CentropeSTATISTICS, featuring statistic data for the whole region for download and map view. Also the statistical data comes from local authorities and is merged to a single table for the whole region. These tables can be queried, exported, aggregated, and even visualised at the CentropeMAP portal. The statistics database is continuously expanded in close co-operation with the statistical offices of Hungary, Slovakia, the Czech Republic, Vienna, Lower Austria and Burgenland. Twice a year representatives from all partner regions meet to discuss the further development of CentropeMAP and CentropeSTATISTICS.

2. TECHNICAL IMPLEMENTATION

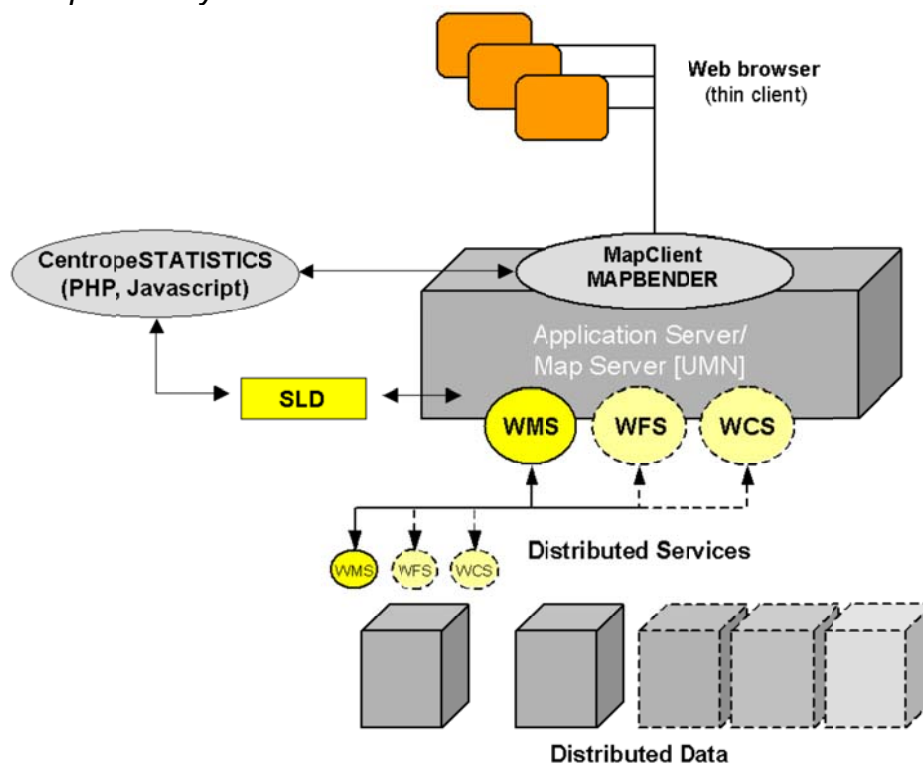
2.1. Server Hardware, Operating System, Software

The CentropeMAP applications and files are hosted on a Linux server. All geodata and viewing applications for CentropeMAP and CentropeSTATISTICS use open source software, for example UMN Mapserver, Geoserver, PostgreSQL (with PostGIS), Mapbender, Typo3, and some in-house developed PHP and Javascript code.

2.2. System Architecture

The Mapbender map viewing client is the heart of the CentropeMAP system. It gives access to all embedded web map services, manages user access rights and hosts the web interface for map viewing. CentropeMAP uses Web Map Services (WMS) to access geodata and Web Feature Services (WFS) to access attribute data; Web Catalogue Services (CSW) are currently not in operation.

Fig. 1: CentropeMAP system architecture

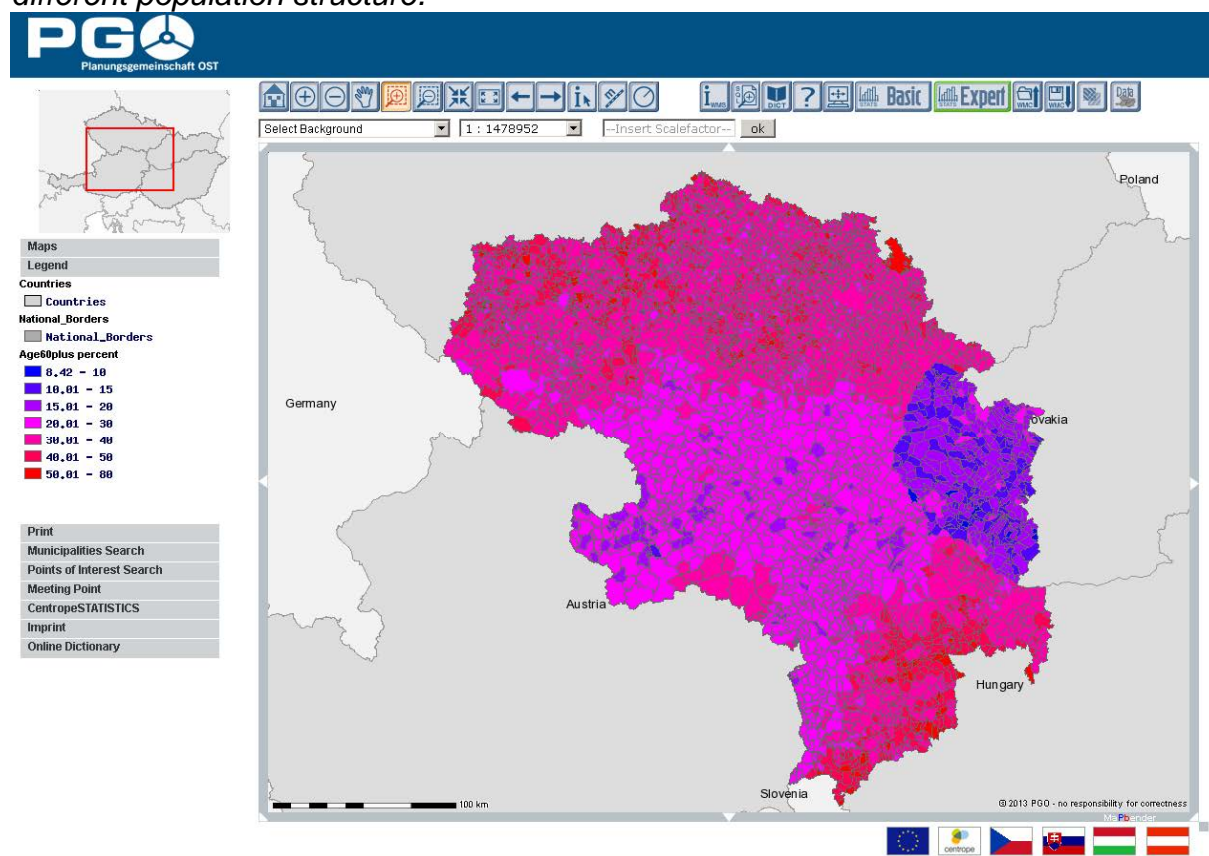

Source: authors

Mapbender composes the GetMap requests and sends them either to the own map servers (UMN and Geoserver) or to the distributed servers in other parts of the Centrope region. CentropeMAP's own map servers now also use cascading WMS to interact with the other map servers within the region to return only a single image per thematic map layer. The CentropeSTATISTICS extension is a PHP, SQL and Javascript application interacting with Mapbender. It is developed and kept up to date by CEIT Alanova. Thematic maps are created with Styled Layer Descriptor (SLD) which is an XML standard defined by the OGC (Open Geospatial Consortium) to define the appearance of map layers. The statistic data are linked with an XML generator which allows the user to create choroplethic thematic maps on the fly.

There are two ways to work with CentropeSTATISTICS: Basic mode: In the basic mode certain maps are predefined. The user selects a theme (e. g. "Age Group Percentage 2008, 80 years and older") and immediately gets a preview. With just one more click the map is created in the CentropeMAP main window. The basic mode is meant for quick access to frequently queried data and for users who do not often work with statistical data. Expert mode: In the expert mode the user selects a theme (e. g. "Population Indicators: Age Group Percentage (by year)"). Then the query parameters have to be defined (in our example, the user would have to select a year). In the next step the table is shown that contains all data from which thematic maps can be created, and, in addition, also other useful data (in our example, the user would find both the absolute and the percentage values of age groups 0 to 14, 15 to 60, 60plus, and 80plus). At this stage the statistic data can also be exported for use outside CentropeMAP in CSV or MS Excel format. The user selects the desired column and can then choose the grouping method, the number of classes, and a colour ramp. Again, a preview is shown like in the basic mode, and with one more click the map is transferred to the CentropeMAP main window (see fig. 2).

Fig. 2: Statistic map created from census 2011 data with CentropoSTATISTICS (showing percentage of population aged more than 60). Although the boundaries are not shown in the data overlay, you can clearly recognize the countries by their different population structure.

Source: www.centropemap.org

2.3. Styled Layer Descriptor and Web Map Services

SLD describes the appearance of layers in a web map service when the data are delivered to a client. A map layer has a default style which is defined for standard display. However, this style can be overruled by attaching a SLD document to this layer (as far as the map server supports SLD). In the GetMap request, the SLD code can either be directly added to the URL of the request or it can be saved in a separate file of which the URL is referred to in the GetMap request. This may bring along the advantage that a GetMap request always refers to the same URL, but the SLD file at this URL may be altered by user interaction. Of course, the SLD URL can be anywhere, it need not be stored at the same server as the geodata. It is therefore a great advantage of SLD to customise layers of web map services without influencing the way other users see this layer.

However, only a few map servers which are referred to in CentropoMAP accept GetMap requests containing SLD information. If all servers of the CentropoMAP project partners interpreted SLD documents, there would not be any problems matching the styles of layers from different servers containing the same information. If this can be changed, the cross-border geodata integration in CentropoMAP will make a big step forward.

SLD is also the main technique behind CentropeSTATISTICS: The user-defined maps are created through SLD only. The layer containing the geodata for the statistical map has a pre-defined transparent layout so that it is invisible without any attached SLD document. As soon as the user creates their own map layer from statistic data, their selections are converted into a SLD document on the CentropeMAP server. The map view is refreshed then, containing the SLD URL as part of the GetMap request of the statistics layer. Also a timestamp is added to this request. These timestamp characters are ignored by the mapserver, but Mapbender only reloads a layer when the request string has changed, so the timestamp ensures that every GetMap request is different from the one before, causing the client to load the new map on refresh.

3. WORKING WITH THE BASIC MODE

The CentropeSTATISTICS Basic Mode allows to create a couple of thematic maps which have been predefined by the CentropeMAP team consisting of experts in spatial planning, regional development and statistics. It is mainly for quick queries or for people who do not have much experience in creating thematic maps or charts from statistic tables. All available statistics themes are collected in a menu tree on the left part of the CentropeSTATISTICS window. After selection, it may take a couple of seconds until a map preview appears in the right half of the window. In the meanwhile, the selected theme is prepared to be displayed as web map service image in the CentropeMAP window. As the preview appears, the user can hit the "Create Map" button. The map, which has been precalculated in the background, is now brought into the CentropeMAP window, and the CentropeMAP window is automatically brought to the desktop.

4. WORKING WITH THE EXPERT MODE

4.1. Creating maps and charts

The CentropeSTATISTICS Expert Mode gives full access to the whole Centrope cross-border statistics database, these data can be downloaded and several options can be set while creating a thematic map or chart. The expert mode is meant for planners, statisticians and other professionals who know how to create meaningful thematic maps and charts.

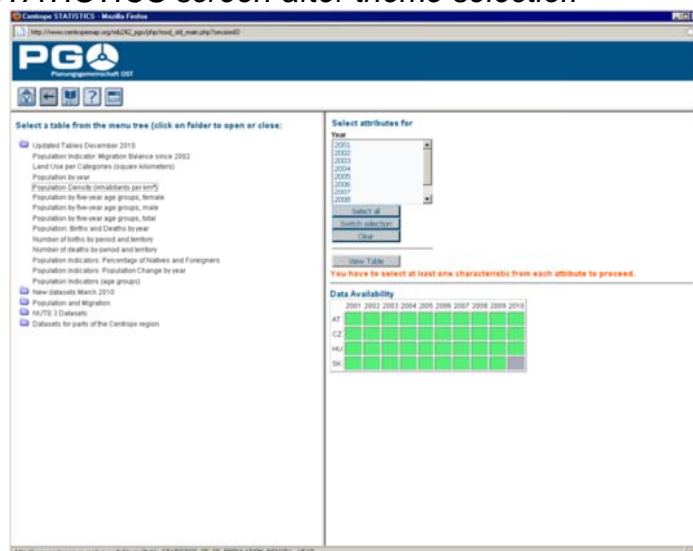
Fig. 3: Start window of the CentropesSTATISTICS expert mode

Source: www.centropemap.org

The CentropesSTATISTICS Expert Mode start screen is divided into three parts. At the top there is the title bar with some buttons, and below the screen is divided into a left and a right half. All available statistics themes are collected in a menu tree on the left part of the CentropesSTATISTICS window. After selecting a theme by clicking on it, the availability form is loaded into the right half of the statistics window. It shows which attributes are available for selection. In most cases, this will be the year only as we tend to prepare the statistics table in a way that similar themes are shown in separate tables and not altogether in one large table. Another example for an attribute to be selected is whether the number should be shown as absolute values or, for instance, per 1,000 inhabitants.

Fig. 4: CentropesSTATISTICS screen after theme selection

Source: www.centropemap.org

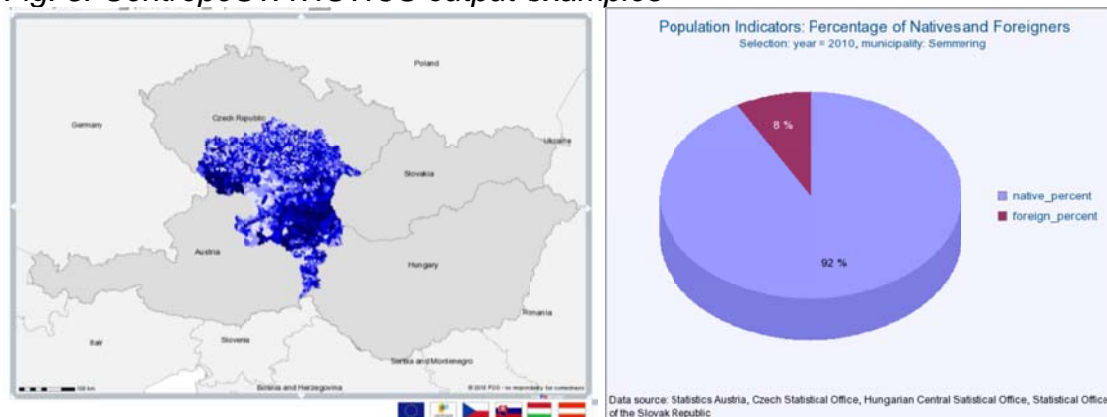
A green square means that data is available, a grey square indicated that data is not available in a certain part of the Centrope region for a certain year. Clicking the

“View Table” buttons opens the selected table in the statistics window. The division between left and right half of the window does not exist further on. From this point, the user can

- create maps,
- create bar/line/point charts,
- create pie charts,
- create symbol maps.

The result may look like this:

Fig. 5: CentropeSTATISTICS output examples

Source: www.centropemap.org

4.2. Class definition and zero handling

There are several statistical methods for class definition:

- equal interval: The numeric range of all classes has the same size;
- quantiles: The elements are evenly distributed so that each class contains the same number of elements;
- standard deviation: The class ranges are defined according to the standard deviation of the elements;
- equal area: The elements are distributed in a way that each class covers (approximately) the same area (sum of municipality areas in each class is equal);
- natural breaks (ArcView): The natural breaks algorithm minimises the variance within classes and maximises the variance between classes. This option produces an output similar to the algorithm used in ESRI's ArcView GIS;
- natural breaks (Jenks): same as above but using the Jenks algorithm which produces slightly different results than the ArcView method;

If there is data with positive and negative values (e. g. population density increase/decrease) and a dichromatic colour ramp is used, special zero handling can be defined:

- no special zero handling: leave everything as it is;
- treat white as zero only: The class including zero is split into two classes, and a separate class having zero as only value is added. Note: The effective number of classes is higher by 2 than the preselected number of classes;
- use white for class incl. 0: preserve class definition, but shift the colour ramp so that white is used for the class including the zero value;

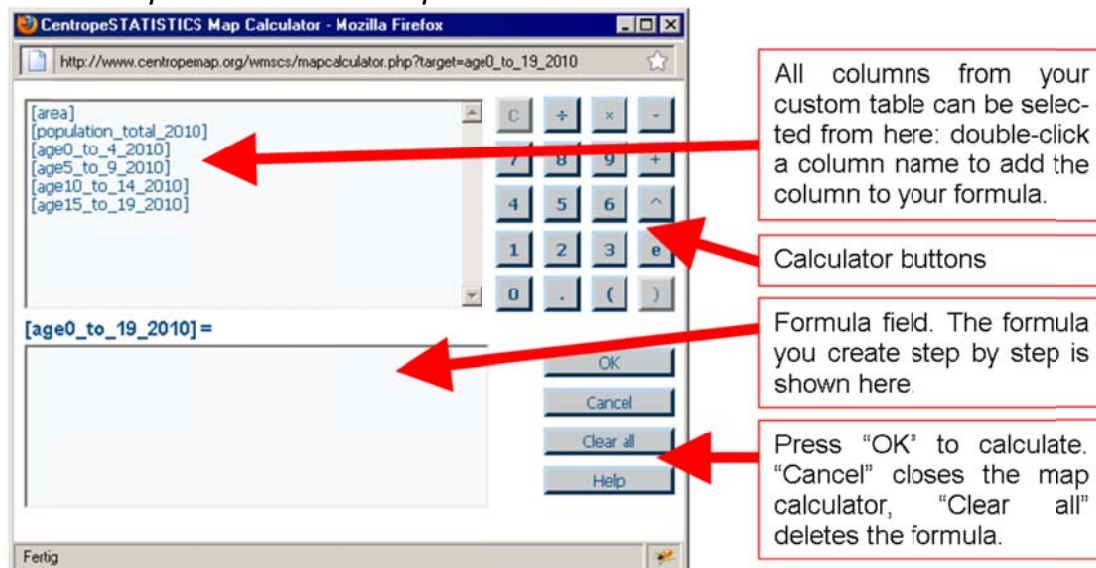
- no white in legend: preserve class definition, but build a colour ramp with no white class.

Of course all class values and all colours can be set manually if something different than the given options is required.

4.3. Working with user-defined tables

CentropeSTATISTICS is not restricted to the given tables in the cross-border statistics database. There is also a possibility to combine data from more than one table, put it together in a custom table, and even calculate own values and indicators. First of all, if you want to work with a custom table, you have to create one. The “Create custom table” button is situated below the table tree menu on the start page of the CentropeSTATISTICS expert mode. After table creation, if you press the “View custom table” button, the same happens as if you selected any other table from the menu tree. It is still empty, so in the next step you have to add columns to your custom table. Return to the start page and select any table you want from the menu tree. Open it as usual. You can see that an additional button appears on the top of each column: “Add to custom table”. Map calculations and map output are done only for the geographic intersection of the data added to your table. E. g. if you add a column containing data for the whole Centrope region and another column with data for whole Austria, all following operations will only be performed for the Centrope part of Austria. If you try to add a column which would set the intersection to null, CentropeSTATISTICS will notice this and prevent you from adding this column.

Fig. 6: CentropeSTATISTICS map calculator

Source: www.centropemap.org, authors

The map calculator works similar to any standard desk calculator. The “C” button lets you undo your last calculator action, i. e. remove a digit, an operator or a column name from the formula field. If you press “OK”, the formula will be checked for errors and executed, resulting in a new column within your custom table.

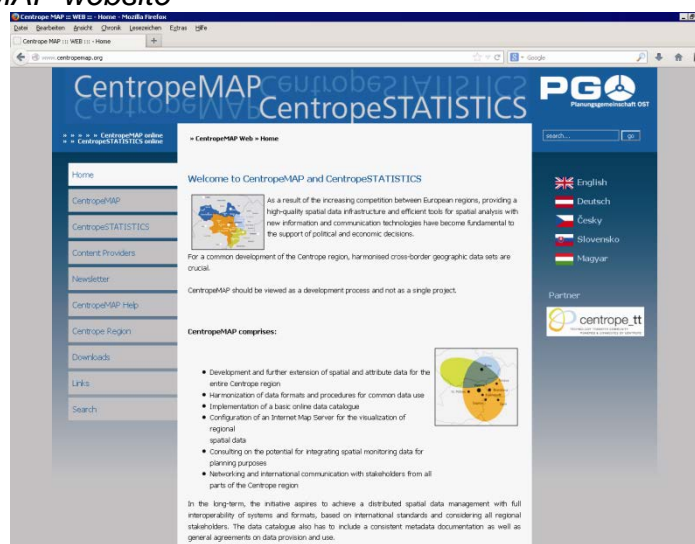
CentropeSTATISTICS also allows to upload user-generated content into custom tables. Uploaded data may be used for indicator calculation and map creation like any other values – the only difference is that, for reasons of ensuring data quality, user-generated content is only stored temporarily and cannot be accessed by other users through the cross-border database.

There is also a possibility to reclassify data by assigning new values to user-defined attribute ranges. This can be a useful tool to hide or combine certain value ranges as the reclassification also influences the map layout. In case of data reclassification, a new column is created so that the original values are preserved.

5. MULTI-LINGUAL WEBSITE

The CentropeMAP website (see figure 7) is available in five languages (German, English, Czech, Slovak, Hungarian). It offers information about the region, the project, and also a lot of downloadable material from maps and tables to workshop protocols. Also the CentropeMAP help (“How to Use” guides for CentropeMAP and CentropeSTATISTICS) are offered multilingually (German and English).

Fig. 7: CentropeMAP website

Source: www.centropemap.org

6. ON THE IMPORTANCE OF CENSUS

CentropeSTATISTICS has been collecting comparable data from Austria, the Czech Republic, Slovakia, and Hungary. Due to different methods of survey and analysis, only a small number of datasets turned out to be really comparable so that these numbers could be put together in one common table for all four countries. The result of this data compatibility restriction is an emphasis on population data in CentropeSTATISTICS because this is the only group of data so far which is comparable within the Centrope region. With the availability of census 2011 data, this will change dramatically. Census data are going to be the main source of information in CentropeSTATISTICS, and they will allow CentropeSTATISTICS to expand the cross-border statistics database onto new thematic fields because the census was done in a way that data become comparable throughout all countries.

As many data series in CentropeSTATISTICS go back to 2001, the 2011 census now opened the large field of long-term comparisons (2001–2011). From our point of view, it would be very important to have the possibility to extend this long-term view by having further census in the years 2021, 2031, etc.

CONCLUSION

Behind CentropeMAP and CentropeSTATISTICS there is a cross-border database for both geodata and statistics. This database is growing – slowly, but steadily. Approximately twice a year experts from all partner regions meet to discuss the further extension of this database. For various reasons, the extension of the cross-border database is not an easy task:

All incoming datasets have to be checked on their compatibility and comparability with existing data. This is extremely important for statistical data because it has to be verified that datasets from different countries were collected in the same way before they are put together in one table. Otherwise, they cannot be compared with each other.

This situation will improve in the future: The statistic offices of the partner regions are more and more following guidelines of the European statistical office EUROSTAT, so their data output is automatically comparable between different regions and countries. Data delivery from each EU country to Eurostat has already been running for many years; however, these datasets are not on municipality level but often on a quite rough regional level which is good for a pan-European point of view, but too general for the Centrope region; therefore, our partnership with the statistical offices of the participating countries and regions will be maintained and extended in the future to compile a cross-border overview of the 2011 census results which will be included from all partner countries and so generate a wide range of additional information in the cross-border statistics database.

VYBRANÉ PROBLÉMY SÍDELNÉHO ROZVOJA NA SLOVENSKU V KONTEXTE VÝSLEDKOV ZO SČÍTANIA

SELECTED ISSUES OF THE SETTLEMENT DEVELOPMENT IN SLOVAKIA IN THE CONTEXT OF THE CENSUS RESULTS

PhDr. Katarína Moravanská, PhD., katarina.moravanska@savba.sk

PhDr. Peter Gajdoš, CSc., peter.gajdos@savba.sk

Sociologický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava

ABSTRAKT

Príspevok prezentuje vybrané problémy sídelného rozvoja na Slovensku za obdobie rokov 1991 – 2011. Prezentácia sa orientuje na priblíženie stavu a vývojových zmien v ľudských potenciáloch rôznych typov obcí a štruktúrnych charakteristík ich obyvateľov. Analýzy sú založené na využití údajov zo sčítania, zo štatistických zdrojov i zo sociologických výskumov. Príspevok poukazuje na miesto výsledkov zo sčítania ako zdroja jedinečných poznatkov o sociálno-priestorových zmenách v slovenskej spoločnosti.

ABSTRACT

The article presents the selected issues of the settlement development in Slovakia in the period from 1991 to 2011. It is focused on analysing the status and development changes in the human potentials of various types of municipalities and structural characteristics of their citizens. The analyses are based on the census data, statistical sources as well as sociological researches. The article points at the fact that the census results are a source of unique information about the socio-spatial changes in the Slovak society.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

sídelný rozvoj, ľudský potenciál, sčítanie, sociologický výskum

KEY WORDS

settlement development, human potential, census, sociological research

ÚVOD

Dovoľte nám na začiatok jedno konštatovanie/reminiscenciu súvisiacu so sčítaním 2011. Boli to práve sociológovia zo Sociologického ústavu SAV, ktorí v období pred sčítaním 2011, keď vrcholilo spochybňovanie sčítania a jeho spoločenskej prospešnosti, uverejnili výzvu, ktorá poukazuje okrem iného aj na to, že *„sčítanie je základným zisťovaním údajov o podmienkach života, ktoré nie je možné získať iným spôsobom, že sčítanie umožňuje poznávať a porovnávať trendy v demografickom vývoji obyvateľstva, vo vzdelanostnej úrovni, pracovnej migrácii či v kvalite bývania, že je základom pre lepšie spravovanie krajiny založené na faktoch, že sčítanie je zároveň východiskom pre všetky ďalšie prieskumy a výberové zisťovania realizované v období medzi sčítaniami a od jeho kvality závisí aj ich hodnovernosť.“*

Z uvedeného vyplýva, že väčšina sociológov, spoločenských vedcov a celkovo odborníkov, ktorí sa snažia analyzovať a poznávať spoločnosť na základe zovšeobecnenia rozsiahlych údajových, empirických databáz, bude súhlasiť s názorom, že sčítanie je významným a často nezastupiteľným zdrojom poznávania spoločnosti v jej štrukturálnych, sociálno-priestorových a iných súvislostiach a významových rámcoch. Predstavuje hlboké časové a problémové rezy do štruktúr spoločnosti, do jej sociálnych a iných segmentov, ktoré predstavujú pevné body, o ktoré sa dá oprieť pri analýze vývojových zmien, pri komparácii časových období, priestorových jednotiek či iných oblastí. Naše výskumy rôznych sociálno-priestorových jednotiek zvyčajne verifikujú výsledky kvantitatívnych analýz založených na báze sčítania a potvrdzujú relevantnosť ich analytickej pozície ako seriózneho údajového zdroja.

Pre sociológov zaoberajúcich sa sociálno-priestorovými aspektmi spoločnosti a jej vývoja, ktorí pracujú s rôznymi priestorovými jednotkami (regióny, subregióny, sídla), vyplývajú z vývojových zmien súčasných spoločností a ich sociálno-priestorovej organizácie viaceré požiadavky tak v obsahovej, ako aj v metodologickej oblasti ich analýz, ktoré majú úzku väzbu na štatistické údajové zdroje, osobitne na sčítanie.

V súčasnej diskusii o možnostiach lokálneho a regionálneho rozvoja sa kladie výrazný dôraz na endogénne rozvojové potenciály lokalít, regiónov a sociálnych zoskupení ich obyvateľov. Začína dominovať presvedčenie o ťažiskovom význame endogénnych potenciálov spočívajúcich najmä v ľudských zdrojoch a ľudskej iniciatíve. Zvyšuje sa význam sociálnych a socio-kultúrnych faktorov v rozvoji sídiel a regiónov a zvyšuje sa orientácia na poznanie ich ľudských, sociálnych, kultúrnych či vzdelanostných kapitálov a ich životných podmienok, ako aj potreba ich analýzy na lokálnej resp. mikroregionálnej úrovni. Tu je pozícia sčítania nezastupiteľná.

Vo vývoji slovenskej spoločnosti sa kombinujú novovznikajúce a znovu sa rozvíjajúce diferenciačné dimenzie súvisiace s posttotalitnou a postindustriálnou transformáciou spoločnosti, keď dochádza nielen k zmenám sociálnej stratifikácie a hodnotových orientácií obyvateľstva, ale tiež k ich diferenciačným prejavom/dopadom v území. Výsledkom priestorovo selektívneho pôsobenia týchto procesov je *novovo sa formujúca sociálno-priestorová diferenciácia spoločnosti na rôznych priestorových úrovniach*. Menia sa zdroje, mechanizmy i faktorové pozadie týchto polarizačných tendencií.

Vzhľadom na neustále sa prehlbujúcu diferenciáciu a fragmentáciu spoločnosti i sociálno-priestorových jednotiek rastie význam sprehľadnenia týchto diferenciačných procesov a vymedzenia relevantných skupín (typov), ktoré vykazujú špecifické štrukturálne a socio-kultúrne znaky, diferencujú sa životnými podmienkami atď. Typologické analýzy sprehľadňujúce situáciu a vymedzujúce vnútornú štruktúru územných komunit taktiež vo významnej miere stavajú práve na výsledkoch sčítania, najmä pokiaľ ide o kvalitatívne sociálne premenné, bez zohľadnenia ktorých sú sociálne typy sídiel a regiónov jednofarebné. My sme realizovali viaceré typologické analýzy tak na regionálnej, subregionálnej i na sídelnej úrovni a pozícia údajov zo sčítania bola vždy významná.

Metodologické súvislosti analýzy zmien v súčasných spoločnostiach poukazujú na potrebu polozenia analytického dôrazu na nižšie priestorové úrovne analýz, ako je regionálna (kraje) a presunutie analytického dôrazu na subregionálnu a lokálnu úroveň, kde sú často zdroje problémov, ale aj zdroje ich riešenia. To spolu s *potrebou nových prístupov k analýzam potenciálov i k zdrojom diferenciácie územných jednotiek*, kde rastie najmä potreba dostupnosti sociálnych údajov za obce, taktiež poukazuje na nezastupiteľný význam sčítania.

V našom príspevku by sme chceli prezentovať niektoré výstupy, ktoré sme získali aj využitím údajových zdrojov zo sčítaní. Sústreďíme sa na stručnú prezentáciu sociálnej typológie sídiel, ktorej cieľom bolo na základe multivariačných analýz štatistických dát rozkategorizovať všetky obce Slovenska na pokiaľ možno čo najhomogénnejšie skupiny obcí. Rôzne kombinácie charakteristík v oblasti ľudského potenciálu a sídelných podmienok týchto skupín obcí (sídelných typov) indikujú možné predpoklady či bariéry lokálneho a regionálneho rozvoja, ako i problémy sídelného rozvoja na Slovensku (podrobná metodika pozri Gajdoš – Moravanská 2009). V ďalšom kroku sme overovali hypotézu, či problémy indikované sídelnou typológiou (ktorú sme vypracovali aj na základe výsledkov zo sčítania) reflektujú podobne i zástupcovia týchto obcí. V príspevku poukážeme na reflexiu hlavných problémov obcí s dôrazom na sociálne problémy.

1. SPREHLADNENIE SOCIÁLNO-PRIESTOROVEJ SITUÁCIE SLOVENSKA NA SÍDELNEJ ÚROVNI S VYUŽITÍM TYPOLOGICKEJ ANALÝZY

Vývojové zmeny, ktoré sa v období od roku 1990 uskutočnili na makro a regionálnej úrovni na Slovensku, boli zásadné a podstatne menili celkovú sociálno-priestorovú situáciu spoločnosti. Jej špecifiká na regionálnej úrovni boli do značnej miery dané aj celkovými legislatívnymi, organizačnými a systémovými podmienkami, ktoré vytváral štát a jeho inštitúcie. Práve v tomto kontextuálnom rámci pretrvávalo od počiatku transformačného procesu viacero problémov, ktoré mali aj výrazné sociálne a územné dopady.

Výsledkom tohto obdobia bolo prehĺbovanie fragmentácie a polarizácie slovenskej spoločnosti na územnom, sídelnom i sociálno-ekonomickom princípe. Spoločnosť sa polarizovala tak horizontálne, čo sa prejavilo v diferenciácii medzi regiónmi a sídelnými typmi (sociálno-priestorová diferenciácia), ako aj vertikálne, čo sa prejavilo v diferenciácii medzi ekonomickými a sociálnymi subjektmi a sociálnymi skupinami (sociálno-ekonomická polarizácia).

Zmeny viedli na jednej strane k zlepšovaniu stavu a zvyšovaniu kvality ľudských potenciálov v niektorých územiach SR, ale na druhej strane aj ku koncentrovaniu (prehĺbovaniu) problémov v kvalite ľudských potenciálov v iných územiach. Dokumentuje to proces diferenciácie, ktorý je pre prvú etapu transformácie spoločnosti charakteristický a ktorého výsledkom je pretrvávanie rozdielov medzi rozvinutými a málo rozvinutými územnými jednotkami. Regióny sú vnútorne značne diferencované, potreba analýzy lokálnej úrovne, kde problémy vznikajú, ale zvyčajne sú na tejto úrovni aj mnohé zdroje ich riešenia. Zmeny, ktoré sa v spoločnosti udiali, na jednej strane priniesli nový priestor na lokálny rozvoj, na druhej strane aj celý rad bariér rozvoja. Ukázala sa potreba poznať reálny stav, ako aj rozsah a smer vývojových zmien v sociálnych potenciáloch obcí, nakoľko práve tento potenciál má

značné aktivačné vplyvy i na ostatné potenciály sídla. Na tento účel sme vypracovali *sociálnu sídelnú typológiu Slovenska* (Gajdoš, Moravanská 2009), ktorej zámerom bolo sprehľadniť sídelnú situáciu Slovenska a identifikovať špecifické zoskupenia obcí, ktoré vykazujú podobné charakteristiky. Na vytvorenie typológie obcí SR sme použili zhukovaciu (clusterovú) metódu k-priemerov (k-means).

Realizovaná sociálna typológia sídiel SR je spracovaná za všetky obce SR (pričom Bratislavu a Košice sme chápali ako dve obce) a indikačné inštrumentárium, z ktorého typologická analýza vychádzala, tvorili tie ukazovatele, ktoré sú orientované na indikáciu sociálnej dimenzie sledovanej problematiky, resp. na oblasti, ktoré sú vo výraznej korelácii so sociálnou oblasťou. Tieto oblasti boli indikačne vyskladané 16 premennými. Ide o oblasti, ktorých údlajové pokrytie je náročné a niektoré zo sledovaných premenných sú dostupné na úrovni obcí iba zo sčítania (z cenzov). Premenné pokrývali tieto oblasti za jednotlivé obce: *prírodný pohyb obyvateľstva, sťahovanie obyvateľov (pristťahovaní, vystťahovaní), veková štruktúra obyvateľov, vzdelanostná štruktúra obyvateľov, hospodárske sektory zamestnanosti, ekonomická aktivita obyvateľov, nezamestnanosť obyvateľov, prírastky bytového fondu, neobývaný bytový fond, pracovná odchádzka z obce, autochtónnosť obyvateľov.*

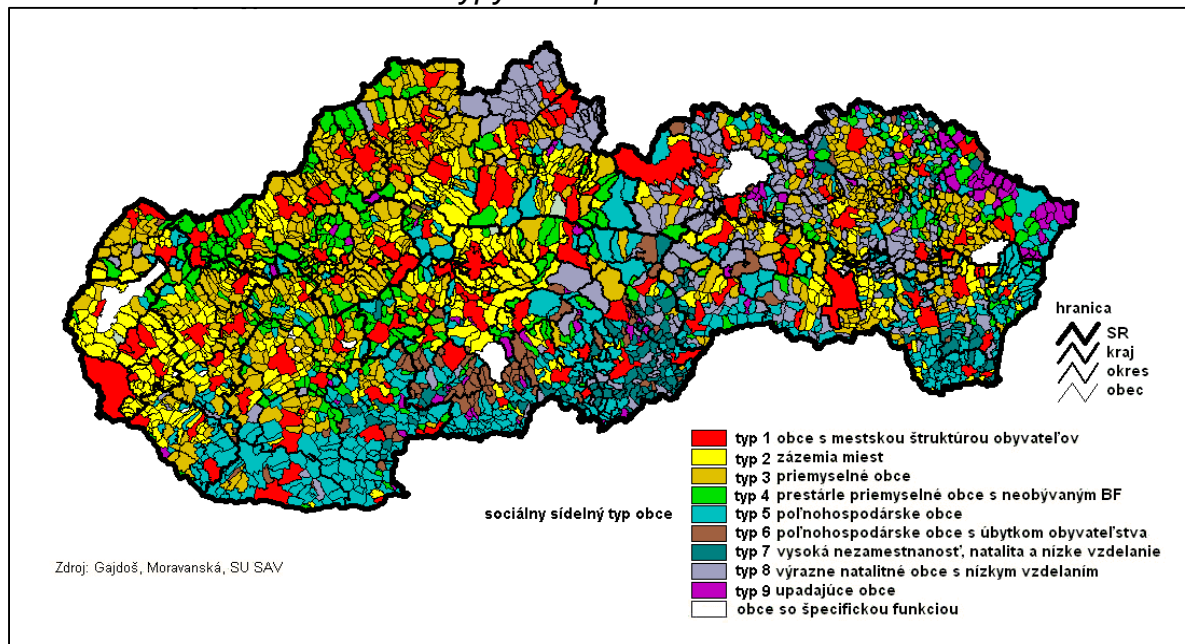
Na základe uskutočnených štatistických analýz sme vypracovali empirickú sociálnu typológiu sídiel. Vymedzené sídelné typy uvádzame v tabuľke č. 1. a ich priestorové rozmiestnenie na obrázku č. 1.

Tabuľka č. 1: Sociálne sídelné typy a ich zastúpenie v sídelnej štruktúre Slovenska

Sociálny sídelný typ	Počet obcí SR v danom type	Podiel obcí daného typu
1 obce s mestskou štruktúrou obyvateľov	145	5,01
2 zázemia miest	523	18,09
3 obce s nadpriemernou zamestnanosťou v priemysle	697	24,10
4 populačne staré priemyselné obce s neobývaným byt. fondom	352	12,17
5 obce s nadpriemernou zamestnanosťou v 1. sektore	487	16,84
6 výrazne poľnohospodárske obce s úbytkom obyvateľstva	89	3,07
7 obce s vysokou nezamestnanosťou, vysokou natalitou a nízkym vzdelaním	153	5,29
8 obce s prevahou predproduktív. obyvateľstva a vysokou natalitou	324	11,20
9 upadajúce obce	100	3,45
Obce s chýbajúcimi údajmi resp. špecifickou funkciou	21	0,72
Spolu	2891	100,0

Zdroj údajov: Gajdoš, P. – Moravanská, K. 2009. *Typologická analýza a vymedzenie sociálnych sídelných typov na Slovensku*. SÚ SAV, Bratislava.

Obrázok č. 1: Sociálne sídelné typy a ich priestorová lokalizácia

Typológia poukázala na rozmanitosť sídelnej situácie na Slovensku z hľadiska výrazných diferenciácií v oblasti charakteristík obyvateľov na úrovni regionálnej, vidiecko-mestskej i na úrovni veľkostných kategórií obcí, a to aj napriek tomu, že zámerne do typológie nevstupovali premenné zamerané na veľkosť obce (počet obyvateľov).

Z vymedzených sídelných typov sa niektoré vymedzili pomerne jednoznačne; poukážeme stručne na ich charakteristiky. Obce so štatútom mesta sa vyčlenili ako samostatný sídelný typ (typ 1 – obce s mestskou štruktúrou obyvateľstva) a vyznačujú sa osobitými kvalitatívnymi charakteristikami na úrovni ľudského potenciálu, ktoré nenachádzame v žiadnom inom sídelnom type. Špecifiká sú predovšetkým v oblasti vzdelanostnej úrovne (veľmi výrazne nadpriemerný podiel obyvateľov s vysokoškolským vzdelaním), ekonomickej aktivity (nadpriemerný podiel ekonomicky aktívnych obyvateľov, nadpriemerný podiel obyvateľov pracujúcich v službách), priestorovej mobility (nízka odchádzka za prácou mimo obec a nízky podiel autochtónneho obyvateľstva), ale aj bytového fondu (málo neobývaných bytov).

V okolí „mestského sídelného typu“ (obce s mestskou štruktúrou obyvateľstva) sa vyprofilovala špecifická skupina vidieckych obcí „zázemie miest“ (typ 2) s charakteristikami podobnými mestským obciam. Obce, ktoré sa priestorovo nachádzajú v blízkosti mestských centier, sa od typu 1 odlišujú najmä výraznou bytovou výstavbou, dochádzkou za prácou mimo obec a vyšším podielom prisťahovaných obyvateľov do obce. Charakteristiky tohto sídelného typu indikujú nové procesy sídelného vývoja na Slovensku, predovšetkým hovoria o atraktivnosti vidieckych obcí v zázemí miest, o ich meniacich sa sociálnych štruktúrnych charakteristikách a sčasti indikujú proces suburbanizácie.

Prostredníctvom typológie sídiel sme identifikovali aj obce s veľmi zložitými a nepriaznivými kombináciami ľudských potenciálov a sídelných podmienok, ktoré

charakterizuje kumulácia viacerých sociálnych bariér rozvoja. Ide o vidiecke obce, pričom väčšinou nejde o solitérne obce, ale tieto obce sú koncentrované v určitých územiach (regiónoch). Práve kumulatívnosť problémov a koncentrácia v území ich vháňa do pasce tzv. kumulatívnej cirkulujúcej kauzality (pozri Musil – Müller 2008), z ktorej je zložitá cesta späť a vytvárajú sa tak celé marginálne územia.

Na základe realizovanej typológie môžeme obce s nepriaznivými potenciálmi rozdeliť do kategórií s rôznymi kombináciami sociálnych bariér rozvoja:

- *vysoký podiel neobývaných bytov – vysoký podiel poproduktívneho obyvateľstva – nadpriemerná práca v priemysle (typ 4)*
- *vysoký podiel obyvateľov so základným vzdelaním – nízka ekonomická aktivita – vysoký podiel obyvateľov pracujúcich v poľnohospodárstve – vysoký podiel vystáňovaných z obce a veľa neobývaných bytov (typ 5 a typ 6)*
- *vysoký podiel obyvateľov so základným vzdelaním – vysoká nezamestnanosť – nízka priestorová mobilita (typ 7)*
- *vysoká natalita – veľmi vysoký podiel obyvateľov so základným vzdelaním a vysoká nezamestnanosť (typ 8)*

Špecifický sídelný typ tvoria „upadajúce obce“ (typ 9), ktoré vykazujú úpadok – marginalizáciu vo všetkých sledovaných oblastiach (vek, vzdelanie, ekonomická aktivita, bytový fond, nezamestnanosť).

Tieto obce so sociálnymi bariérami (prevažne vidiecke obce) možno rozdeliť na dve zásadne odlišné skupiny, kde sa úpadok prejavuje rôzne. Na jednej strane sú to vidiecke obce, v ktorých dochádza k poklesu počtu obyvateľov či už emigráciou (typ 6), nízkou natalitou (typ 5), kombináciou vysokého podielu obyvateľov v poproduktívnom veku a nízkou natalitou (typ 4) alebo kombináciou všetkých troch faktorov (typ 9). Ubúdanie počtu obyvateľov v spojitosti s nezamestnanosťou vytvára začarovaný kruh, ktorý vedie až k vyludňovaniu týchto území. Zásadným faktorom, ktorý môže byť spúšťačom stagnácie či úpadku, môže byť práve absencia rozvojového centra (výraznejších mestských centier); táto hypotéza by si však zaslúžila podrobnejšie preskúmanie.

Na druhej strane sú vidiecke obce, kde síce počet obyvateľov rastie (predovšetkým v dôsledku vysokej natality) – ide o sídelný typ 7 a 8, ale napriek tomu sa tieto obce nachádzajú v zložitej sociálno-ekonomickej situácii (vysoká nezamestnanosť sa spája s nízkym vzdelaním obyvateľov a s nízkou ekonomickou aktivitou). V týchto sídelných typoch do popredia vystupuje problematika rómskej populácie (podiel obyvateľov s rómskou národnosťou je v týchto obciach vyšší ako v iných typoch), pri ktorej sa ukazuje významná štatistická závislosť s nezamestnanosťou a vyšším podielom obyvateľov so základným vzdelaním. Sociálny úpadok má charakter komplexnejšieho sociálno-kultúrneho vylúčenia, ktoré v spojení s ekonomicko-sociálnymi bariérami vytvára opäť začarovaný kruh úpadku obcí až celých regiónov. Zásadným faktorom, ktorý môže byť spúšťačom nabaľovania ďalších sociálnych problémov v týchto obciach, môže byť práve nízke vzdelanie obyvateľov, ktoré ako inštitucionalizovaný druh kultúrneho kapitálu (Bourdieu, 1973) prispieva k reprodukcii nízkych sociálnych pozícií rodičov a ich detí.

2. REFLEXIA STAVU A VÝVOJA ŽIVOTNÝCH PODMIENOK OBYVATEĽOV A ROZVOJOVÝCH MOŽNOSTÍ OBCÍ

V zložitom spektre problémov, ktoré je možné identifikovať na lokálnej/sídelskej úrovni, tvoria sociálne problémy podstatnú časť a následne vplývajú aj na ostatné oblasti sídla a rôzne vrstvy jeho prostredia. Práve s dôrazom na tento aspekt poznania sociálno-priestorovej problematiky sídelného vývoja sme sa pokúsili identifikovať niektoré lokálne, mikroregionálne problémy a čiastočne aj ich regionálne kontexty, ktoré bezprostredne súvisia s ľuďmi, sociálnymi skupinami, spoločenstvami žijúcimi v rôznych sídelných typoch v rámci regiónov s rôznou úrovňou rozvoja.

Kvalitatívne údaje sme získali prostredníctvom sociologického výskumu (Gajdoš, Moravanská 2013). Sociologický výskum obcí modelového územia¹ a jeho jednotlivých okresov, z ktorého vychádzame pri hodnotení stavu obcí z pohľadu predstaviteľov ich samospráv, bol realizovaný vo vybraných obciach modelového územia, a to formou interview prostredníctvom štandardizovaného dotazníka.

Obce, v ktorých sa realizoval sociologický výskum, boli vyberané tak, aby zachytili celé typologické spektrum sociálnych typov obcí v okrese a taktiež, aby boli vhodnými reprezentantmi daného sídelného typu v okrese, a to tak charakteristikami svojich potenciálov, ako aj priestorovou lokalizáciou v rámci okresu.

Základom výberu obcí však bola vzdialenosť obce od konečného streda zoskupenia, ktorá charakterizuje hodnotu smerodajnej odchýlky od priemeru SR. Vyberali sa obce, ktoré boli čo najbližšie priemeru SR a zároveň najlepšie reprezentujú daný typ v rámci okresu. Počet vybraných obcí v jednotlivých okresoch modelového územia nebol rovnaký, ale *závisel od typologickej diferencovanosti daného okresu* – pri typologickej bohatosti okresu bol počet vybraných obcí vyšší. *Každý sídelný typ bol vo výskume reprezentovaný aspoň 1 obcou.*

Respondentmi sociologického výskumu boli starostovia obcí. Výskum zachytával hodnotenia stavu a vývojových zmien rôznych oblastí sídelného a sociálneho prostredia jednotlivých sídelných typov. Problémové okruhy, ktorým sme v sociologickom výskume venovali pozornosť, zachytávali široký okruh problémov, ktoré vypovedajú o rôznych sférach sídelných a životných podmienok v obciach, o oblastiach dôležitých pre život spoločenstiev, pre kvalitu života obyvateľov, pre spravovanie a rozvoj obce, o prednostiach a problémoch obcí, o medzisídelskej

¹ Výskum sme realizovali v r. 2010. Modelové územie tvorili nasledovné regióny (okresy) a uvádzame aj ich typologickú príslušnosť:

- Bratislavský región – zahŕňa okrem mesta Bratislava aj okresy prepojené na mesto (okresy Malacky, Pezinok a Senec) – reprezentuje najrozvinutejšie regióny SR (regionálny typ 1)
- Okres Žilina – reprezentuje regionálny typ 2 – rozvinuté regióny
- Okres Topoľčany – reprezentuje regionálny typ 3 – prevažne rozvinuté regióny
- Okres Spišská Nová Ves – reprezentuje regionálny typ 4 – prechodný typ s inklináciou k rozvinutému regiónu
- Okres Námestovo – reprezentuje regionálny typ 5 – prechodný typ s inklináciou skôr k zaostávajúcemu regiónu
- Okres Levice – reprezentuje regionálny typ 6 – málo rozvinutý typ regiónu
- Okres Bardejov – reprezentuje regionálny typ 7 – značne zaostávajúci typ regiónu
- Okres Rimavská Sobota – reprezentuje regionálny typ 8 – výrazne zaostávajúci (marginálny) typ regiónu

spolupráci a jej efektoch, aj o charaktere vývojových zmien z ostatného obdobia. Jednou z našich hypotéz bolo tiež overiť predpoklad, či problémy identifikované na základe typológie korešpondujú s názormi a postojmi predstaviteľov týchto obcí.

Identifikácia sociálnych problémov obcí z pohľadu predstaviteľov obcí

Sociálna oblasť sídla predstavuje rozhodujúci zdroj pre jeho ďalší rozvoj (Flora – Flora 2008), ako i pre zvyšovanie kvality života jeho obyvateľov. Autori pracujú s konceptom komunitných kapitálov (kapitálové spoločenstvá - community capitals), kde sa ľudský, kultúrny a sociálny kapitál v najvýraznejšej miere podieľa na rozvoji sídelného spoločenstva a posilňuje i ostatné kapitály (prírodný, infraštruktúrny, politický a finančný) a tak prispieva k vyššej kvalite života, zdravému ekosystému, sociálnej inklúzii a prosperujúcej ekonomike. Vyššie predstavená sociálna sídelná typológia poukázala na viaceré typy obcí, ktoré sú spojené s kombináciou rôznych problémov v tejto oblasti (predovšetkým typy 7, 8, 9, 6). Našou snahou bolo preto zistiť, ako predstavitelia obcí hodnotia sociálnu oblasť a ktoré problémy považujú za najvýraznejšie. Výsledky výskumu nám umožnili konfrontovať objektívne charakteristiky a subjektívne vnímanie tejto oblasti v reálnych podmienkach.

Celkové hodnotenie situácie v sociálnej oblasti obcí je síce priaznivejšie ako v iných oblastiach (hospodárskej a infraštruktúrnej), ale i tu sa obce boria s viacerými problémami. Napriek tomu reálnu situáciu v sociálnej oblasti hodnotia predstavitelia obcí celkovo ako pomerne priaznivú i keď s problémami, keďže 37,9 % obcí ju hodnotí ako priemernú a 34,6 % obcí ako pomerne dobrú. Asi ¼ obcí hodnotí existujúcu situáciu ako skôr či úplne nepriaznivú

Rozdiely v hodnotení sociálnej oblasti však registrujeme na úrovni sídelných typov. Viac pozitívne ako ostatné typy hodnotia situáciu v sociálnej oblasti predstavitelia obcí v zázemí miest (typ 2), naopak, výrazne negatívne predstavitelia výrazne poľnohospodárskych obcí s úbytkom obyvateľstva (typ 6), ale aj obcí s vysokou nezamestnanosťou, vysokou natalitou a nízkym vzdelaním (typ 7) a upadajúcich obcí (typ 9) – teda veľká časť obcí, ktoré i na základe analýz štatistických dát môžeme zaradiť medzi obce s výraznými problémami v sociálnej oblasti.

Okrem celkového zhodnotenia situácie nás zaujímali konkrétne problémy, ktoré predstavitelia obcí vnímajú v tejto oblasti. Zo zoznamu možných problémov obcí v sociálnej oblasti sa výrazne najčastejšie objavil problém nezamestnanosti (tento problém vybralo 64,8 % obcí), s ktorým súvisia ďalšie výraznejšie hodnotené problémy spojené s rozsahom chudoby, nízkej životnej úrovne a sociálnej odkázanosti.

Ďalšou oblasťou, ktorá je výrazne naviazaná na celkový rozvoj obce, je problém nezaujmu ľudí participovať na riešení problémov obce (42,9 %). Dochádza tiež k prehĺbovaniu sociálno-ekonomických rozdielov medzi obyvateľmi a celkovo k zhoršovaniu medziľudských vzťahov (29,1 %). Podľa predstaviteľov samospráv sa zväčšuje aj rozsah problémových sociálnych skupín (13,2 %), ktoré sa grupujú predovšetkým z dlhodobo nezamestnaných a sociálne odkázaných osôb.

Špecifická skupina sociálnych problémov súvisí so zmenami v demografickej štruktúre obyvateľov a jej vývojom v obciach. Ide hlavne o prehlbovanie nepriaznivej vekovej štruktúry obyvateľov (23,6 %), k čomu prispieva aj odchod mladých ľudí z obce (22,5 %). Ide o závažný problém niektorých regiónov, ktorý zasahuje nielen sociálnu oblasť, ale premieta sa aj do iných oblastí života obcí. Podobne sa tu prejavuje aj vplyv migrácie a fungovania sídelných spoločenstiev, resp. procesy zmien, ktorými prechádzajú. Vážny je nedostatok finančných prostriedkov obcí na zriadenie a prevádzku sociálnych služieb. Ide o významný problém obcí (28,6 %) najmä vzhľadom na prestarnuté vekové štruktúry sledovaných okresov. S tým sú spojené aj problémy zabezpečenia sociálnej a zdravotnej starostlivosti pre obyvateľov (16,5 %).

Tabuľka č. 2: Najvýraznejšie problémy obce v sociálnej oblasti podľa sociálnych sídelných typov

Problémy v sociálnej oblasti	Sociálny sídelný typ								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Hodnotené problémy	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Nezamestnanosť v obci	52,6	38,2	65,7	66,7	65,4	85,7	100,0	85,7	40,0
Životná úroveň obyvateľov obce	21,1	11,8	14,3	8,3	26,9	0	6,7	7,1	40,0
Rozsah chudoby obyvateľov obce	10,5	2,9	11,4	0	15,4	42,9	40,0	28,6	20,0
Vzťahy medzi ľuďmi v obci	31,6	41,2	25,7	8,3	26,9	14,3	20,0	35,7	40,0
Ochota občanov riešiť problémy obce	57,9	55,9	40,0	50,0	38,5	14,3	26,7	42,9	20,0
Veková štruktúra obyvateľov obce	5,3	35,3	25,7	58,3	23,1	28,6	6,7	0	100,0
Vzdelanostná štruktúra obyvateľov obce	0	0	0	0	7,7	28,6	20,0	10,7	0
Sociálne a zdravotné zabezpečenie	36,8	35,3	17,1	8,3	0	28,6	0	7,1	0
Spoločenský a kultúrny život v obci	10,5	0	2,9	16,7	19,2	0	0	7,1	20,0
Sociálne slabší obyvatelia obce	26,3	2,9	5,7	0	11,5	0	20,0	35,7	0
Odchod mladých ľudí z obce	10,5	14,7	28,6	41,7	30,8	28,6	33,3	10,7	20,0
Finančné prostriedky na sociálne služby	31,6	44,1	40,0	41,7	19,2	28,6	0	17,9	0
Kriminalita v obci	5,3	5,9	2,9	0	3,8	0	0	0	0

Zdroj údajov: Gajdoš - Moravanská 2013

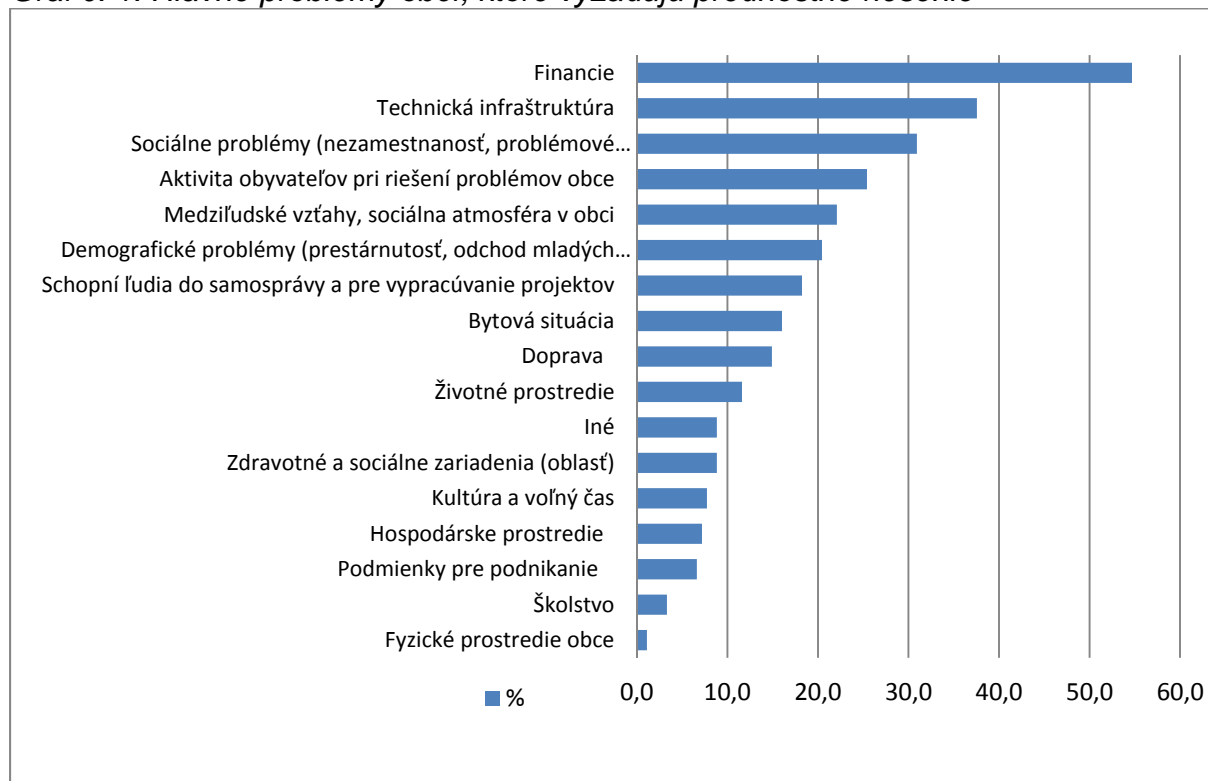
Poznámka: Respondenti mali možnosť vybrať zo zoznamu tri najvýraznejšie problémy. Percentuálne podiely odpovedí za celý súbor i podľa jednotlivých kategórií sú prepočítané na počet odpovedajúcich respondentov za celý súbor či kategóriu. Suma podielov za jednotlivé kategórie tak prevyšuje 100 % a zodpovedá otázke, aký podiel obcí z danej kategórie (alebo za celý súbor) označil danú možnosť.

Pozícia sociálnych problémov v kontexte najvýraznejších problémov obcí

Zaujímalo nás ďalej, v akej pozícii sa nachádzajú sociálne problémy obcí v kontexte ďalších problémov (infraštruktúrnych, finančných, hospodárskych a ďalších) a tiež, ktoré z týchto problémov vyžadujú prednostné prioritné riešenie.

Medzi takéto ťažiskové problémy obcí ich predstavitelia najčastejšie zaradili nedostatok financií (54,7 % obcí), nedostatočnú technickú infraštruktúru (37,6 % obcí), sociálne problémy (nezamestnanosť, problémové sociálne skupiny...) (30,9 % obcí), malú aktivitu obyvateľov (25,4 % obcí), zlé medziľudské vzťahy (22,1 % obcí), demografické problémy, resp. problémy s kvalitou ľudských zdrojov (prestarnutosť vzdelanostná úroveň...) (20,4 % obcí). (Podrobnejšie pozri graf č. 1.)

Graf č. 1: Hlavné problémy obcí, ktoré vyžadujú prednostné riešenie

Zdroj: Gajdoš – Moravanská, 2013

Poznámka: Respondenti mali možnosť vybrať zo zoznamu tri najvýraznejšie problémy. Percentuálne podiely odpovedí za celý súbor i podľa jednotlivých kategórií sú prepočítané na počet odpovedajúcich respondentov za celý súbor či kategóriu. Suma podielov za jednotlivé kategórie tak prevyšuje 100 % a zodpovedá otázke, aký podiel obcí z danej kategórie (alebo za celý súbor) označil danú možnosť.

Z uvedeného vyplýva, že medzi ťažiskové problémy obcí popri finančných a infraštruktúrnych či už priamo alebo nepriamo patria sociálne problémy, resp. problémy spojené s kvalitou a aktivizáciou ľudských potenciálov obce. Existujúci ľudský potenciál sa v nedostatočnej miere využíva na sídelný rozvoj, ktorý je v súčasnosti podstatne determinovaný kvalitou ľudského kapitálu, a to tak v sídlach mestského, ako aj dedinského charakteru. Najhoršie sú na tom dedinské sídla s nepriaznivou vekovou štruktúrou obyvateľov a tým aj s klesajúcou úrovňou vzdelania a kvalifikácie, s veľkým podielom počítačovej a digitálnej negramotnosti, so stále klesajúcou šancou týchto obyvateľov umiestniť sa na pracovnom trhu.

Výsledky výskumu nám tak do značnej miery potvrdili vhodnosť analýz „objektívnych ukazovateľov“, ktoré viedli k identifikácii problémov (či bariér rozvoja)

jednotlivých typov obcí. Subjektívne vnímanie tejto „problémovosti“ zo strany predstaviteľov týchto obcí do značnej miery korešponduje s našimi analýzami. Zároveň nám výskum priniesol širší kontextuálny rámec, ktorý umožňuje lepšie pochopiť napr. princíp tzv. *kumulatívnej cirkulujúcej kauzality* (pozri Musil – Müller 2008), keď sa obec dostáva do akéhosi začarovaného kruhu a keď pôsobenie jedného faktora (napr. poloha na okraji rozvíjajúceho sa regiónu, nezamestnanosť, nízke vzdelanie obyvateľov a pod.) posilňuje ďalšie a tie sa potom kumulatívne sčítajú do efektu stagnácie či úpadku územia, z ktorého je zložitá cesta späť, a vytvára celé marginálne územia. Napr. z výskumu vyplynulo, že určité sociálne disponibilít ľudskeho potenciálu obce (vysoký podiel obyvateľov s nízkym vzdelaním, prestarnuté obyvateľstvo, neochota obyvateľov podieľať sa na riešení problémov obce atď.) sa dostávajú do pozície limitujúceho faktora. Tento často ovplyvňuje aj efektívnosť uchádzania sa o finančné zdroje a tým aj možnosť rozšíriť zdroje, ktoré je možné využívať a zapájať do lokálneho rozvoja.

ZÁVER

Výsledky typologickej analýzy preukázali existujúcu širokú typologickú diferencovanosť sídiel na Slovensku. Poukázali tiež na to, že vývojové zmeny v jednotlivých štrukturálnych charakteristikách ľudských potenciálov sídiel vedú na jednej strane k zlepšovaniu stavu a zvyšovaniu kvality ľudských potenciálov v niektorých územiach, ale na druhej strane aj ku koncentrovaniu (prehlbovaniu) problémov v kvalite ľudských potenciálov v iných územiach. Dokumentuje to pretrvávajúce procesy diferenciácie a prehlbovanie rozdielov medzi rozvinutými a málo rozvinutými územnými jednotkami a základnými sídelnými typmi, ako aj v rámci týchto sídelných typov. Dôsledky týchto rozdielov na sídelnej úrovni majú svoje kontexty a dopady i na regionálnu úroveň a prejavujú sa diferencovane. Profiluje sa široké spektrum regionálnych (ale i sídelných) typov, pričom základná línia delenia na „silných“ a „slabých“ sa stáva čoraz relevantnejšou. V prípade vidieckych sídiel sa vo väčšej miere zviditeľňuje problém kvality ľudských zdrojov. Rozvojové možnosti vidieckych sídiel sú ohrozované aj nedostatočným rozvojom infraštruktúr a obmedzovaním dopravných možností. Znevýhodňovanie tohto druhu zvyšuje ich priestorovú, sídelnú i sociálnu marginalizáciu. Suburbanizačné procesy ovplyvňujú premeny len časti vidieckej sídelnej štruktúry Slovenska. Jej podstatná časť sa musí vyrovnáť s tým, že jej endogénne rozvojové potenciály sú často veľmi obmedzené a ak sa nachádzajú v tzv. problémových regiónoch, tak je limitovaný aj prerozvojový vplyv faktorov exogénneho charakteru. K výraznej sídelnej a sídelno-priestorovej diferenciácii s dopadmi práve na vidiecke sídla prispieva skutočnosť, že regionálna hospodárska infraštruktúra, na ktorú bola orientovaná podstatná časť pracovnej sily na vidieku, bola málo diverzifikovaná.

Výsledky analýz potvrdili vhodnosť zvolenej metodiky a metodologického inštrumentária sprehľadnenia sociálno-priestorovej situácie a poukázali vo veľkej miere na zhodu problémových oblastí indikovaných štatistickými dátami a expertnými vyjadreniami predstaviteľov obcí. Sídelná typológia, ktorá bola realizovaná na základe štatistických dát, sa ukázala ako prínosná z pohľadu indikovania problémov jednotlivých obcí. Jednotlivé sídelné typy sa vyznačujú špecifickými sociálno-ekonomickými problémami. Výsledky analýz poukázali na výraznú diferencovanosť týchto problémov. Diferenciácia podľa hodnotenia možností a bariér rozvoja sa ukazuje na úrovni vidiek – mesto a sídelných typov, ako i na úrovni

okresov či typov regiónov. Obce s mestskou štruktúrou obyvateľstva (typ 1), vidiecke obce v zázemí miest (typ 2) a aj vidiecke obce, ktoré sú rôznym spôsobom (hlavne zamestnanosťou) napojené na mestské obce (obce s nadpriemernou zamestnanosťou v priemysle (typ 3)), hodnotia svoje aktuálne rozvojové možnosti, ale i budúci vývoj pozitívnejšie ako ostatné typy obcí. Na druhej strane predstavitelia sídelných typov s najvýraznejšou kumuláciou sociálnych problémov hodnotia svoje ďalšie rozvojové možnosti najmenej pozitívne. Značný rozsah problémov, s ktorými sa obce stretávajú (najmä vidiecke obce, ktoré predovšetkým tvorili analyzovaný sídelný typ), poukazujú na malú pozornosť (i v analýzach), ktorá sa lokálnej úrovni pri riešení problémov venuje.

Na druhej strane sa však tiež ukazuje, že popri nesporných problémoch s dostatkom finančných zdrojov, ktoré komplikujú saturovanie potrieb obyvateľov primeranou úrovňou infraštruktúrneho zabezpečenia obcí či kultivácie ich prostredia, pôsobí v tejto oblasti i významný faktor ľudského potenciálu. Jeho kvality (objektívneho, ale i subjektívneho charakteru) sa dostávajú do pozície limitujúceho faktora, ktorý ovplyvňuje efektívnosť uchádzania sa o finančné zdroje a tým aj možnosť rozšíriť zdroje, ktoré je možné využívať a zapájať do lokálneho rozvoja.

Aj tieto závery naznačujú, že údajové databázy vychádzajúce zo štatistických zisťovaní v rámci cenzov sú významným a často nezastupiteľným zdrojom poznávania spoločnosti v jej štruktúrnych, sociálno-priestorových a iných súvislostiach a významových rámcach. Predstavuje hlboké časové a problémové rezy do štruktúr spoločnosti, do jej sociálnych a iných segmentov. Ide o pevné body, o ktoré sa dá oprieť pri analýze vývojových zmien, pri komparácii časových období, priestorových jednotiek či iných oblastí.

LITERATÚRA

- [1] BORDIEU, P. 1973. "Cultural Reproduction and Social Reproduction". Pp. 71 – 84 in R. Brown (ed.). Knowledge, Education and Cultural Change. London: Tavistock.
- [2] FLORA, C. B. – FLORA, J. 2008. Rural Communities. Legacy and Change. Third Edition. Westview Press, Boulder, CO. ISBN- 13: 978-0-8133-4377-8.
- [3] GAJDOŠ, P. – MORAVANSKÁ, K. 2009. Typologická analýza a vymedzenie sociálnych sídelných typov na Slovensku. In: Gajdoš, P., Moravanská, K., Faltán, Ľ. Špecifiká sídelného vývoja na Slovensku: Typologická analýza sídiel. Bratislava: Sociologický ústav SAV, 2009, 179 s. ISBN 978-80-85544-62-6.
- [4] GAJDOŠ, P. – MORAVANSKÁ, K. 2013. Problémy a možnosti sídelného vývoja na Slovensku z pohľadu predstaviteľov obcí. Pramenná publikácia. Bratislava: Sociologický ústav SAV.
- [5] MUSIL, J. – MULLER, J. 2008. Vnitřní periferie v ČR jako mechanismus sociálního vyloučení. Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 2008, 44, No. 2, pp. 321 – 348.

DOCHÁDZKA DO ZAMESTNANIA A DOCHÁDZKOVÉ REGIÓNY SR PODĽA SODB 2011

COMMUTING REGIONS OF SR ACCORDING TO CENSUS 2011

Mgr. Michal Katuša, michal.katusa@statistics.sk

Štatistický úrad SR, Miletičova 3, 824 67 Bratislava

Mgr. Andrej Sopkuliak, sopkuliak@fns.uniba.sk

Prírodovedecká fakulta UK v Bratislave, Katedra humánnej geografie a demografie,
Mlynská dolina, 842 15 Bratislava

ABSTRAKT

Údaje zo sčítania 2011 poskytujú okrem iného informácie o dochádzke do zamestnania a škôl. Dochádzka do zamestnania a škôl je významným mechanickým pohybom obyvateľstva, ktorý je na jednej strane podmienený fyzicko-geografickými a socio-geografickými faktormi, ale na druhej strane utvára a modeluje aj prostredie okolo nás. Na základe údajov o dochádzke do zamestnania sme sa venovali vymedzeniu dochádzkových regiónov na Slovensku. Regióny dennej dochádzky do zamestnania vystihujú denný pohyb obyvateľstva v priestore a tieto regióny by mohli lepšie slúžiť ako administratívne územné jednotky, prípadne by sa mohli stať podkladom na riešenie dopravnej infraštruktúry v rámci regiónov SR.

ABSTRACT

Data from the 2011 census can provide us, among other things, information about commuting of citizens to work and school. Commuting to work and schools is an important mechanical movement of the population. On the one hand it is affected by physical-geographic and socio-geographic factors, but on the other hand it also creates and changes environment and landscape around us. In this paper we create daily commuting regions in Slovakia, by using the data from census 2011. Regions of daily commuting describes the daily movement of the population in the area and these regions could better serve as administrative territorial units, or could be the basis for the solution of transport infrastructure in the regions of Slovakia.

KĹÚČOVÉ SLOVÁ

sčítanie 2011, dochádzka do zamestnania, dochádzkové regióny

KEY WORDS

census, commuting to work, commuting regions

ÚVOD

Pri štúdiu dochádzky sa pozornosť odborníkov zameriava predovšetkým na štrukturálne charakteristiky dochádzajúcich do zamestnania, ako sú štruktúry podľa veku, pohlavia, vzdelanosti, odvetvia a iné.

Jedným z problémov pri štúdiu dochádzky do zamestnania sú jej priestorové aspekty, keď si všimame (skúmame) priestorový nesúlad medzi miestom bývania a miestom pracoviska. K takýmto problémom patrí dochádzka vidiek – mesto, mesto – vidiek, mesto – mesto a vidiek – vidiek, dochádzka za prácou na väčšie

vzdialenosti, do iných okresov, do zahraničia. Osobitná pozornosť sa však v mnohých prípadoch venuje aj centrám dochádzky do zamestnania a ich zázemiam, ktorými sa v tomto príspevku zaoberáme aj my. Cieľom bolo vyčleniť centrá a regióny dochádzky na Slovensku na základe údajov zo Sčítania obyvateľov domov a bytov 2011 (ďalej „SODB 2011“). Vzhľadom na to, že údaje zo sčítania obyvateľov, domov a bytov sú jediným úplným zdrojom údajov o dochádzke obyvateľov do zamestnania a škôl, ide o jedinečné údaje o mechanickom dennom pohybe obyvateľstva a výsledné dochádzkové regióny predstavujú jedinečné regióny.

1. TEÓRIA

Nehomogénny charakter geografického prostredia má za následok vznik horizontálnych tokov rôzneho druhu od energetických, cez materiálové, informačné až k „tokom obyvateľov“. Tieto toky (interakcie) zásadným spôsobom ovplyvňujú geografickú organizáciu priestoru a vyjadrujú vzájomnú závislosť medzi časťami geografického priestoru rôznej hierarchickej úrovne. [5]

Dochádzka do zamestnania je jedným z najvýznamnejších druhov priestorového pohybu obyvateľstva, ktorá významným spôsobom ovplyvňuje priestorovú štruktúru spoločnosti a zároveň citlivo reaguje na jej zmeny. Dochádzka do zamestnania je výrazne ovplyvňovaná fyzicko-geografickými danosťami regiónov a historicko-ekonomickým vývojom osídlenia v priestore. Človek sa snaží vždy svoje správanie racionalizovať a minimalizovať tak úsilie, ktoré vedie k požadovaným cieľom. V spojitosti s dennou dochádzkou do zamestnania spoločnosť tak vytvára relatívne uzatvorené regióny denného pohybu obyvateľstva.

Regióny Slovenska sú výrazne rozdielne tak z hľadiska prírodných podmienok a predpokladov, ako aj z hľadiska sociálno-ekonomických rozdielov medzi regiónmi, a preto je regionalizácia na akejkolvek hierarchickej úrovni veľmi náročná úloha. Dosiahnuté výsledky môžu byť ovplyvnené do značnej miery hlavne voľbou regionalizačného kritéria; regionalizáciu teda nemožno považovať za dokončený proces a môže sa stať predmetom ďalších úvah. [6]

Územno-správne jednotky možno pokladať za priestorovo efektívne vtedy, „keď v maximálnej miere odzrkadľujú existujúcu regionálnu štruktúru, t. j. keď územno-správne jednotky určitého stupňa v maximálnej miere koincidujú s funkčnými, resp. nodálnymi regiónmi, ktoré sa dajú identifikovať na korešpondujúcej úrovni priestorovej organizácie“. [2]

Slovenské okresy v tomto zmysle nemôžu byť použité ako základné oblasti, pretože ich vymedzenie bolo účelové a silno politické, pričom kritérium priestorovej spravodlivosti nebolo dodržané. Na severe Slovenska bol štatút okresného mesta priradený aj malým strediskám (napr. Bytča, Kysucké Nové Mesto, Turčianske Teplice) a tieto okresy nezodpovedajú svojim náprotivkom z južného Slovenska, pokiaľ ide o ich veľkosť (napr. Nové Zámky, Levice, Rimavská Sobota, Trebišov). [6]

Intenzita dochádzky je jedným z najvýznamnejších indikátorov postavenia centra (v týchto prípadoch mestského sídla) v regióne. Dochádzka sa ako forma premiestňovania obyvateľstva viaže na existujúce dopravné ťahy a s tým súvisiacu dostupnosť (v zmysle času či vzdialenosti). Vzájomné prepojenie sídla regiónu

s hierarchicky nižšími sídlami je tiež jednou z dôležitých podmienok fungovania regiónu. [8] Pod pojmom dochádzka do zamestnania rozumieme cestovanie medzi miestom bývania a miestom pracoviska. [4] Za dochádzajúcich do zamestnania sa považujú ekonomicky aktívni obyvatelia, ktorí na ceste do zamestnania prekročia hranice štatistickej jednotky. [7]

Sídla sú dlhodobo formované a väzby medzi nimi prebiehajúce zväčša i v súlade s fyzicko-geografickým prostredím tvoria funkčné mestské regióny, ktoré často predstavujú vhodnejšie priestorové jednotky na regionálnu analýzu než existujúce administratívne členenie danej krajiny, ktoré vychádza z potrieb štátnej správy a neposkytuje adekvátnu predstavu o priestorovej organizácii sídelného systému a regionálneho členenia. [8]

Údaje o dennej dochádzke do zamestnania lepšie vystihujú priestor, v ktorom sa obyvatelia počas dňa pohybujú a ktorý využívajú. Tieto regióny môžeme nazvať aj dennými urbánnymi systémami. Denný urbánny systém je definovaný ako „priestorovo súvislé územie, ktoré je relatívne uzavreté vzhľadom na denný pohyb obyvateľov za prácou, vzdelaním, službami, rekreáciou a sociálnymi kontaktmi“. [2] Denné urbánne systémy sú teda špeciálnym typom nodálnych regiónov. Nodálne regióny predstavujú typ homogénnych (vnútorne rovnorodých) regiónov, v ktorých dominujú horizontálne väzby (toky, vzťahy) medzi centrom (jadrom, uzlom v podobe mesta) a zázemím (perifériou, okolím v podobe „vidieka“), pričom hranice sú stanovené slabnúcimi väzbami. Klasickým typom sú takzvané spádové regióny vyčlenené na základe odchádzkovo-dochádzkových vzťahov, teda dennej mobility obyvateľstva do zamestnania a škôl. [8] Proces vymedzovania funkčných mestských regiónov má svoje pravidlá (ako každá regionalizácia) a v podstate podľa A. Bezáka [1] pozostáva z troch krokov:

1. Prvý krok spočíva v identifikácii jadrových sídel a zahŕňa klasifikáciu základných priestorových (sídelných) jednotiek podľa rôznych kritérií, ktoré odhalia ich diferenciaciu na základe ich funkčného významu (najmä počet obyvateľov či pracovných miest).
2. V druhom kroku sa na základe dát o pohybe obyvateľov za prácou pričlení k jadrovým sídlam ich zázemie tvorené základnými sídelnými jednotkami, ktoré môžeme považovať za hierarchicky nižšie v rámci urbánneho systému. Počet identifikovaných jadier závisí od voľby prahovej hodnoty zvolenej pri prvom kroku a zvolená intenzita interakcie určuje veľkosť zázemia. Funkčné mestské regióny musia byť vymedzené ako disjunktné (vzájomne sa priestorovo neprekrývajúce).
3. V treťom kroku overujeme, či vymedzené funkčné mestské regióny spĺňajú (dodatočné) podmienky (teoreticky či podrobnou empirickou analýzou).

Na tejto báze boli Bezákom [1,3] vyčlenené na Slovensku tzv. funkčné mestské regióny vo forme prirodzených spádových regiónov (spolu 66 regiónov na úrovni najbližšej súčasnej okresom). Cieľom nášho príspevku nebolo vyčlenenie funkčných mestských regiónov, ale vyčlenenie jednoduchých regiónov dennej dochádzky obyvateľov do zamestnania, pričom za základné a jediné kritérium sme si zvolili

podiel odchádzajúcich za prácou z celkového počtu ekonomicky aktívnych obyvateľov. Pri vyčleňovaní regiónov sme sa ale pridržali definícií denných urbánnych systémov a nodálnych regiónov tak, aby nami vyčlenené regióny čo najviac spĺňali kritériá denných urbánnych systémov, nodálnych regiónov a akceptovali základné pravidlá vyčleňovania funkčných mestských regiónov podľa A. Bezáka. [1]

2. METODIKA

Z údajov zo sčítania obyvateľov, ktoré sú jediným úplným zdrojom informácií o dochádzke do zamestnania a škôl, sme zostrojili dochádzkové toky obyvateľov medzi jednotlivými obcami. Mestské časti Bratislavy a Košíc sme spojili do celkov Bratislavy a Košíc. Počet odchádzajúcich za prácou do jednotlivých obcí sme vydělili počtom ekonomicky aktívnych obyvateľov danej obce a získali tak podiel odchádzajúcich obyvateľov z celkového počtu ekonomicky aktívnych obyvateľov obce do všetkých ostatných obcí na Slovensku. Pre každú obec Slovenska boli následne zoradené jednotlivé toky (podieľy) podľa poradia od najvyššieho podielu po najnižší. Obec, do ktorej odchádzal najvyšší podiel obyvateľov danej obce z celkového počtu ekonomicky aktívnych obyvateľov danej obce, je teda prirodzeným centrom dochádzky pre danú obec.

Identifikácia centier regiónov

Vyčleňovanie dochádzkových regiónov prebehlo na základe podielu počtu odchádzajúcich obyvateľov za prácou z obce, z celkového počtu ekonomicky aktívnych obyvateľov danej obce. Voľba centier regiónov je zásadná pre celú regionalizáciu a jej výsledok. V príspevku sme si na určenie obce ako centra regiónu dochádzky za prácou stanovili nasledovné pravidlá:

- 1) minimálne 10 obcí, pre ktoré je daná obec (mesto) centrom (centrum má minimálne 10 obcí, pre ktoré je daná obec na 1. mieste v podiele odchádzajúcich z ekonomicky aktívneho obyvateľstva),
- 2) počet dochádzajúcich obyvateľov z obcí, pre ktoré je daná obec centrom (je na 1. mieste), je väčší ako 1 000 obyvateľov,
- 3) výnimky: kde obec nespĺňala jednu z dvoch podmienok, ale druhú podmienku spĺňala, prípadne nespĺňala ani jednu podmienku, ale toto centrum bolo prirodzeným centrom v danom regióne a dané obce by nebolo možné pričleniť jednoznačne k inému regiónu (centru).

Pričlenenie zázemia k centráam regiónov

Po vyčlenení centier regiónov je potrebné k týmto centráam pričleniť obce zázemia. Rozhodujúcim na zaradenie obce do zázemia regiónu bol najvyšší podiel odchádzajúcich z obce z celkového počtu ekonomicky aktívnych obyvateľov v obci do centra regiónu (vybraného v prvom kroku). V prípade, že na prvom mieste nebolo jedno z vybraných centier (z prvého kroku), priradili sme obci centrum s (ďalším) najvyšším podielom dochádzajúcich z celkového počtu ekonomicky aktívnych obyvateľov.

V prípade, že obec bola výrazne vzdialená od svojho centra a územne nebola spojená s regiónom, danú obec sme priradili do ďalšieho centra v poradí, prípadne

k regiónu, v ktorom sa daná obec územne nachádzala, aby bolo dodržané pravidlo celistvosti a uzavretosti dochádzkových regiónov.

Obciam s počtom obyvateľov odchádzajúcich do zahraničia menším ako 100 bolo priradené nové centrum s (ďalším) najvyšším podielom odchádzajúcich z počtu ekonomicky aktívnych obyvateľov. Dochádzkový tok pod 100 obyvateľov, ktorí odchádzali za prácou do zahraničia, nie je významný. Vo väčšine prípadov išlo o obce vnútri územia SR a podiel odchádzajúcich z celkového počtu ekonomicky aktívnych obyvateľov bol zanedbateľný. S najväčšou pravdepodobnosťou nešlo o dennú dochádzku, ale týždennú, prípadne mesačnú dochádzku za prácou. Medzi výnimky patrili obce, ktoré nemali na prvých miestach podielu odchádzajúcich z celkového počtu ekonomicky aktívnych obyvateľov ani jedno z vyčlenených centier z prvého kroku. Vo väčšine prípadov išlo o obce s celkovo nízkym počtom odchádzajúcich obyvateľov za prácou. Tieto obce boli následne pridelené k centru (regiónu) na základe toho, kde patrila obec, ktorá bola prvotne vyčlenená ako jej centrum, a aj na základe podmienky zachovania územnej celistvosti.

3. VÝSLEDKY

Na základe uvedenej metodiky bolo vyčlenených 62 centier regiónov a k nim spadajúcich území. Okrem toho boli vyčlenené ešte 3 špeciálne regióny, v ktorých prevládala odchádzka za prácou do zahraničia, a jeden, v ktorom sa nedalo vyčleniť jedno dochádzkové centrum, a to región Revúca – Jelšava – Tornaľa.

Z hľadiska počtu obyvateľov bol bratislavský región s celkovým počtom obyvateľov 692 043 a s počtom obyvateľov 214 593 dochádzajúcich do Bratislavy **najväčším vyčleneným regiónom**, čo potvrdzuje dominantné postavenie Bratislavy ako centra nielen západného Slovenska, ale aj celého Slovenska. Druhým najväčším regiónom je košický región s počtom 84 758 dochádzajúcich obyvateľov do centra regiónu a celkovým počtom 415 903 obyvateľov regiónu (grafy č. 1 a 2, tabuľka č. 1).

Najvyšší počet obcí v rámci regiónu sme zaznamenali v prešovskom regióne (164) s celkovým počtom 248 116 obyvateľov a 18 016 dochádzajúcich za prácou do Prešova. Druhým v poradí je košický región so 161 obcami nasledovaný Michalovcami (128) a Bratislavou (127) (graf č. 3).

Z pohľadu počtu dochádzajúcich je výrazne najdominantnejším centrom Bratislava s takmer 215 tisícmi denne dochádzajúcich obyvateľov. Na druhom mieste sú Košice s takmer 85 tisícmi dochádzajúcich a na treťom mieste Žilina s takmer 25 tisícmi denne dochádzajúcich obyvateľov. Ďalšie výraznejšie centrá sú Nitra, Trnava a Prešov s počtom dochádzajúcich za prácou nad 18 000 obyvateľov (graf č. 1, tabuľka č. 1).

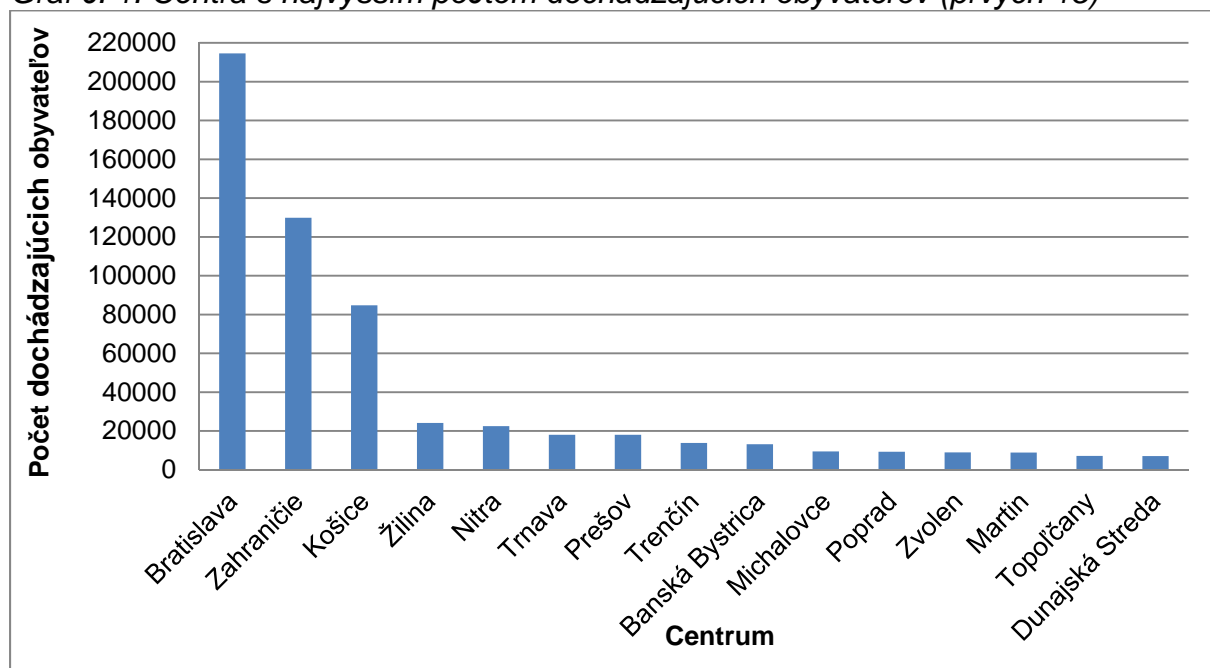
Najmenším vyčleneným regiónom bol región Podbrezovej, ktorý zahŕňa 13 450 obyvateľov a 6 469 obyvateľov denne dochádzajúcich za prácou do Podbrezovej.

Priemerný počet obcí pripadajúcich na región je 44,4, ak prirátame k čadčianskemu regiónu aj 5 obcí s prevažujúcou odchádzkou do zahraničia a ostatné 3 špecifické regióny (Štúrovo, Šahy, Revúca – Jelšava – Tornaľa)

považujeme za samostatné regióny. V porovnaní s okresmi (37,1) je to o 7,3 obce menej.

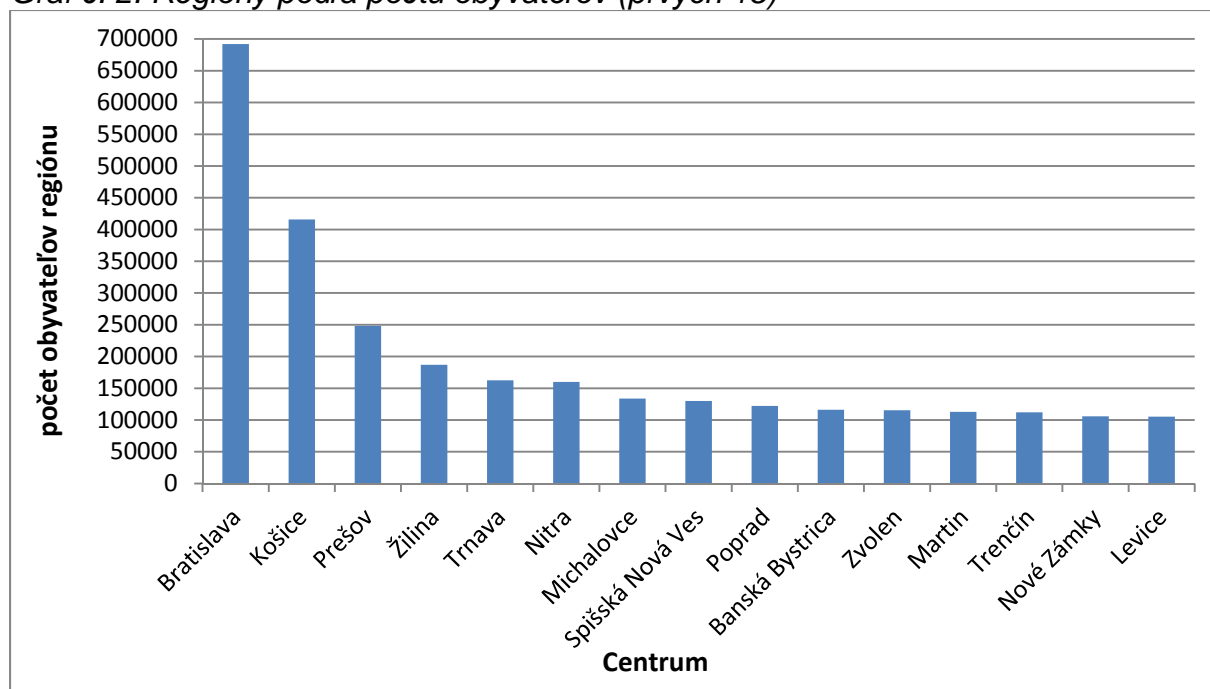
Priemerný počet obyvateľov pripadajúcich na jeden región je 83 031, čo je v porovnaní s priemerným počtom obyvateľov v okresoch (68 317) takmer o 15 tisíc viac.

Graf č. 1: Centrá s najvyšším počtom dochádzajúcich obyvateľov (prvých 15)

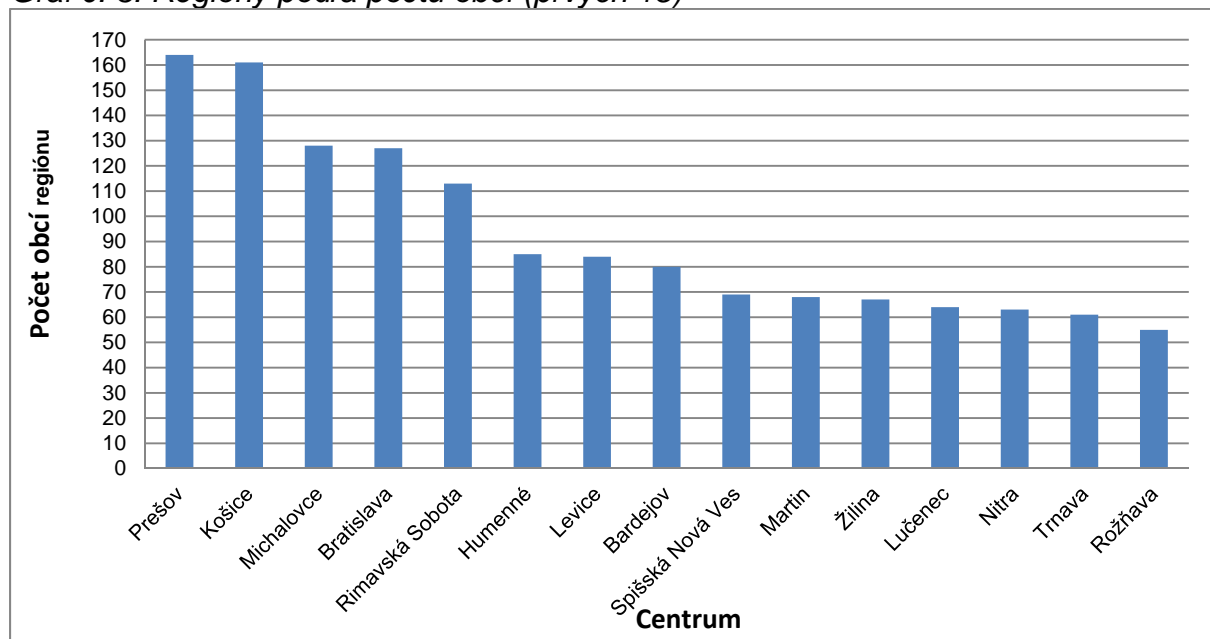
Zdroj údajov: Štatistický úrad SR, SODB 2011

Graf č. 2: Regióny podľa počtu obyvateľov (prvých 15)

Zdroj údajov: Štatistický úrad SR, SODB 2011

Graf č. 3: Regióny podľa počtu obcí (prvých 15)

Zdroj údajov: Štatistický úrad SR, SODB 2011

Tabuľka č. 1: Dochádzkové regióny SR podľa SODB 2011

	Centrum regiónu	Počet obcí	Počet obyvateľov regiónu	Podiel počtu obyvateľov (%)	Počet všetkých dochádzajúcich do centra	Počet ekonomicky aktívnych obyvateľov regiónu
1	Bratislava	127	692043	12,8	214593	367264
2	Košice	161	415903	7,7	84758	190783
3	Prešov	164	248116	4,6	18016	113118
4	Žilina	67	187068	3,5	24186	92334
5	Trnava	61	162392	3	18065	81282
6	Nitra	63	159997	3	22535	80231
7	Michalovce	128	133807	2,5	9449	61263
8	Spišská Nová Ves	69	130092	2,4	6487	59859
9	Poprad	43	122189	2,3	9282	57860
10	Banská Bystrica	49	116172	2,2	13147	59520
11	Zvolen	48	115341	2,1	9014	56017
12	Martin	68	112828	2,1	8878	54348
13	Trenčín	35	112003	2,1	13882	54888
14	Nové zámky	31	105740	2	6766	52556
15	Levice	84	105264	2	6465	50417
16	Zahrančie**	80	104829	1,9	129893	50714
17	Prievidza	31	102331	1,9	6672	49657
18	Komárno	36	92184	1,7	5167	46393
19	Rimavská Sobota	113	85982	1,6	3075	40740
20	Humenné	85	78936	1,5	5515	36679
21	Dunajská Streda	38	77677	1,4	7110	40536
22	Lučenec	64	75610	1,4	5482	35181
23	Topoľčany	49	73810	1,4	7172	36895
24	Čadca	17(22*)	73641	1,4	4821	35923
25	Bardejov	80	72365	1,3	4602	33476
26	Ziar nad Hronom	51	72148	1,3	3713	34044
27	Vranov nad Topľou	51	69025	1,3	3878	31627
28	Piešťany	35	67002	1,2	6277	32565
29	Považská Bystrica	29	64364	1,2	4627	31813

Pokračovanie tabuľky č. 1

	Centrum regiónu	Počet obcí	Počet obyvateľov regiónu	Podiel počtu obyvateľov (%)	Počet všetkých dochádzajúcich do centra	Počet ekonomicky aktívnych obyvateľov regiónu
30	Kežmarok	31	60282	1,1	3025	26918
31	Nové Mesto nad Váhom	30	59629	1,1	6609	29758
32	Dubnica nad Váhom	20	59238	1,1	4895	29891
33	Rožňava	55	58850	1,1	3578	27788
34	Ružomberok	25	58014	1,1	5332	27341
35	Námestovo	24	57022	1,1	3905	25303
36	Stará Ľubovňa	47	53452	1	2647	23774
37	Liptovský Mikuláš	43	51917	1	5483	25570
38	Galanta	20	51715	1	6873	27489
39	Šaľa	13	50756	0,9	3429	25828
40	Púchov	23	48224	0,9	4827	23799
41	Brezno	19	47056	0,9	2281	22591
42	Skalica	20	44321	0,8	4500	22681
43	Trebišov	27	43955	0,8	3693	20521
44	Dolný Kubín	25	42698	0,8	3822	20392
45	Veľký Krtíš	60	42227	0,8	1904	19573
46	Bánovce nad Bebravou	48	41711	0,8	4625	20966
47	Hlohovec	21	40526	0,8	3906	20105
48	Partizánske	17	39717	0,7	2687	19222
49	Čierna and Tisou	32	36990	0,7	2142	18549
50	Senica	18	35985	0,7	3489	18408
51	Zlaté Moravce	25	35876	0,7	3478	17347
52	Snina	29	35545	0,7	1479	16612
53	Trstená	14	35169	0,7	1801	16683
54	Kysucké Nové Mesto	12	31389	0,6	4498	15647
55	Myjava	17	27531	0,5	1965	13414
56	Vráble	25	26743	0,5	3650	13252
57	Nováky	16	26364	0,5	4800	12790
58	Svidník	56	24365	0,5	1634	11762
59	Fiľakovo	21	23628	0,4	1604	11140
60	Krupina	36	22269	0,4	1309	10585
61	Stropkov	42	20853	0,4	1245	9791
62	Liptovský Hrádok	13	20710	0,4	2135	10110
63	Podbrezová	8	13450	0,2	2769	6469

Zdroj údajov: Štatistický úrad SR, SODB 2011

* S pričlenenými obcami, v ktorých prevažuje odchádzka za prácou do zahraničia.

** Zahŕňa 4 špecifické regióny (Štúrovo/zahranie, Šahy/zahranie, Revúca/Jeľšava/Tornaľa/zahranie a Čadca/zahranie)

Rozdiely medzi dochádzkovými regiónmi a administratívnym členením na okresy sú zrejme z obrázku č. 1. Najvýraznejšie rozdiely sú viditeľné v centrách a ich zázemiach v prípade Bratislavy, Košíc, Žiliny, Michaloviec, Martina, Zvolena, Lučenca, Čadce, Humenného a Žiaru nad Hronom, keď každé z týchto centier preberá takmer všetky obce aspoň jedného susedného okresu. Predstavuje teda centrum aj pre iný okres, resp. pre obce iných okresov.

S druhým výrazným rozdielom sa stretávame v rámci okresov, kde okresné mesto stratilo význam centra pre aspoň polovicu obcí okresu, ktoré z hľadiska dochádzky obyvateľov za prácou patria pod iné centrum.

Obrázok č. 1:

Dochádzkové regióny SR podľa SODB 2011

Zdroj údajov: Štatistický úrad SR, SODB 2011

Takýmito okresmi sú Senica (Bratislava), Galanta (Bratislava, Trnava), Dunajská Streda (Bratislava), Nové Zámky, Prievidza, Brezno (Podbrezová), Liptovský Mikuláš (Liptovský Hrádok), Trebišov (Košice, Čierna nad Tisou).

Na obrázku č. 1 si môžeme ďalej všimnúť okresy, ktorých význam úplne zanikol z dôvodu, že ich okresné mestá nie sú pre obyvateľov obcí jednotlivých okresov primárnym dochádzkovým centrom za prácou. Sú to okresy Senec, Pezinok, Malacky, Bytča, Kysucké Nové Mesto, Turčianske Teplice, Detva, Poltár, Žarnovica, Banská Štiavnica, Revúca, Levoča, Gelnica, Košice-okolie, Medzilaborce a Sobrance. Na druhej strane na obrázku č. 1 môžeme identifikovať aj „nové regióny“ (centrá dochádzky) v porovnaní s okresmi a okresnými mestami. Vo všetkých prípadoch ide o malé, ale relatívne uzavreté regióny z hľadiska dochádzky do zamestnania, konkrétne o centrá (regióny) Vrábľa, Filákov, Podbrezová, Nováky, Liptovský Hrádok a špeciálne vyčlenené regióny, v ktorých bola denná dochádzka do zamestnania výrazná hlavne do zahraničia prípadne do malého centra (Štúrovo, Šahy, Čadca).

Osobitým regiónom je región, ktorý sa sformoval na území súčasného okresu Revúca. Dochádzkové vzťahy za prácou v tomto regióne neurčili ani jedno výrazné centrum. Ani jedno z troch miest okresu (Revúca, Jelšava a Tornaľa) nie je výraznejšie ziskové v tomto vyčlenenom regióne a ani jedno samostatne nespĺňa kritériá na vyčlenenie samostatného regiónu. Výrazný vplyv v tomto regióne zohráva aj odchádzka za prácou do zahraničia.

Ostatné rozdiely v porovnaní s administratívnym členením na okresy sú vo väčšine prípadov iba v podobe niekoľkých hraničných obcí medzi okresmi, kde o pričlenení k jednému alebo k druhému regiónu rozhodovala s najväčšou pravdepodobnosťou atraktivita a dopravná dostupnosť jedného alebo druhého centra, ktoré pri vyčleňovaní okresov neboli zohľadnené, prípadne sa v priebehu času zmenili.

ZÁVER

V našom príspevku sme na základe údajov zo SODB 2011 o dochádzke do zamestnania vyčlenili 62 dochádzkových regiónov a 3 špeciálne regióny. Tieto regióny boli vyčlenené ako nodálne, čiže homogénne regióny, kde prevládajú horizontálne väzby, v našom prípade denná dochádzka do zamestnania. Na vyčlenenie sme použili jednoduchú techniku najvyššieho podielu odchádzajúcich obyvateľov z celkového počtu ekonomicky aktívnych obyvateľov v obci.

Vyčlenili sme 62 centier regiónov a k nim spadajúcich území. Okrem toho boli vyčlenené ešte 3 špeciálne regióny, v ktorých prevládala odchádzka za prácou do zahraničia a jeden, v ktorom sa nedalo vyčleniť iba jedno dochádzkové centrum, a to región Revúca/Jelšava/Tornaľa/zahranie.

V porovnaní s administratívnym členením na okresy „zaniklo“ 16 okresov (centier), ktorých obce boli pričlenené k iným regiónom (centrám) a na druhej strane „vzniklo“ 5 nových regiónov dochádzky (Vrábľa, Filákov, Podbrezová, Nováky, Liptovský Hrádok) a 4 špeciálne (Štúrovo/zahranie, Šahy/zahranie, Čadca/zahranie a Revúca/Jelšava/ Tornaľa/zahranie).

Z hľadiska počtu obyvateľov bol výrazne najväčším vyčleneným regiónom bratislavský región s celkovým počtom obyvateľov 692 043 a s počtom obyvateľov 214 593 dochádzajúcich do Bratislavy. Druhým najväčším regiónom je košický región s počtom dochádzajúcich 84 758 obyvateľov do centra regiónu a celkovým počtom 415 903 obyvateľov regiónu. Ďalšími v poradí boli regióny Prešov, Žilina, Trnava a Nitra, ktoré zaznamenali viac ako 150 000 obyvateľov.

Z hľadiska počtu dochádzajúcich je výrazne najdominantnejším centrom Bratislava s takmer 215 tisíc obyvateľmi denne dochádzajúcimi za prácou. Na druhom mieste sú Košice s takmer 85 tisíc obyvateľmi dochádzajúcimi za prácou a na treťom mieste Žilina s takmer 25 tisíc denne dochádzajúcimi obyvateľmi. Za ďalšie výraznejšie centrá možno označiť Nitru, Trnavu a Prešov, v ktorých sa počet osôb dochádzajúcich za prácou pohybuje nad hranicou 18 000 obyvateľov. V regióne Prešov s celkovým počtom 248 116 obyvateľov a 18 016 obyvateľmi dochádzajúcimi za prácou do Prešova bol zaznamenaný najvyšší počet obcí (164). Len o tri obce menej ako Prešov mali Košice (161), druhý najväčší región Slovenska vyčlenený na základe kritéria počet obcí. Priemerný počet obcí pripadajúcich na región je 44,4. V porovnaní s počtom obcí v existujúcich okresoch (37,1) je to o 7,3 obce viac. Priemerný počet obyvateľov pripadajúcich na jeden dochádzkový región je 83 031, čo je v porovnaní s okresmi (68 317) takmer o 15 tisíc viac.

Cieľom príspevku bolo na základe jedinečných údajov o dennej dochádzke do zamestnania, ktoré nám poskytuje sčítanie, jednoduchým spôsobom vyčleniť regióny dochádzky do zamestnania. Tieto regióny by podľa nášho názoru mohli lepšie ako súčasné okresy vystihovať denný pohyb obyvateľstva v priestore. Táto regionalizácia by teda mohla poslúžiť ako podklad na ďalšie štúdie v oblasti vyčleňovania regiónov denných urbánnych systémov a mestských funkčných regiónov a pri rozhodovaní o doprave a ďalších otázkach v rôznych oblastiach verejnej správy.

LITERATÚRA

- [1] Bezák A., 1990. Funkčné mestské regióny v sídelnom systéme Slovenska. Geografický časopis, 42, s. 57 – 73.
- [2] Bezák A., 1996. Reflexie nad novým administratívnym členením Slovenskej republiky. Geografické informácie, 4, Univerzita Konštantína Filozofa, Fakulta prírodných vied, Nitra, s. 7 – 9.
- [3] Bezák A., 2000. Funkčné mestské regióny na Slovensku. Geographia Slovaca, 15, GÚ SAV, Bratislava, 89 s.
- [4] Goodall 1987. Dictionary of Human geography. Penguin group, London, pp. 81 – 82.
- [5] Halás M., Klapka P., 2010. Regionalizace Česka z hlediska modelování prostorových interakcí. Geografie 115 (2) 2010.
- [6] Halás M., Klapka P., 2012. Contribution to regional division of Slovakia based on the application of the Reilly's model. Hungarian Geographical Bulletin 61 (3) (2012) 237 – 255.
- [7] Michniak D., 2005. Niektoré priestorové aspekty dochádzky za prácou na Slovensku v roku 2001 na úrovni okresov. Geografický časopis, 57, 3, 207 – 227.
- [8] Sloboda D., 2006. Slovensko a regionálne rozdiely. Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika, Bratislava 2006.

DOSTUPNOSŤ A KVALITA BÝVANIA AKO VEC VEREJNÁ AJ BEZ CENZU?¹

HOUSING AVAILABILITY & QUALITY AS A PUBLIC ISSUE WITHOUT THE CENSUS?

PhDr. Zuzana Kusá, CSc., zuzana.kusa@savba.sk
Sociologický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava

ABSTRAKT

Príspevok sa zaoberá vývojom dostupnosti a kvality bývania na Slovensku tak, ako ho dokumentujú sčítania od roku 1960. Údaje zo SOBD 2011 dopĺňa a porovnáva so zisteniami EU SILC 2011 týkajúcimi sa materiálnej deprivácie v oblasti bývania. Cieľom je ukázať, že údaje založené na výberovom zisťovaní neposkytujú dostatočne presný obraz o kvalite a dostupnosti bývania na Slovensku. V medzinárodnom porovnaní dokonca posilňujú predstavu, že ambicióznejšia verejná politika v oblasti bývania nie je potrebná. Zistenia SOBD 2011 však dokumentujú rast podielu bytov obývaných väčším počtom cenzových domácností a osobitne rast podielu populácie žijúcej v bytoch najnižšej kategórie. Preto by mali byť podnetom na prehodnotenie existujúcich politík v oblasti podpory rozvoja bývania.

ABSTRACT

Paper analyses the development of housing availability and quality in Slovakia since 1960 on the basis of Census data. Findings of the 2011 Census are compared with the EU-SILC 2011 findings concerning material deprivation. The aim is to show that the data based on representative sampling do not provide fully adequate picture of quality and availability of housing in Slovakia. Cross-country comparisons might even promote an idea that more ambitious housing policy is not necessary. The 2011 Census findings however document continuing increase of the share of apartments with two or more census households and, especially the increase of share of the population living in the lowest category apartments. The 2011 Census data should become impetus for revision of present housing development.

KĽÚČOVÉ SLOVÁ

dostupnosť a kvalita bývania, EU SILC, cenzus, verejná politika

KEY WORDS

availability and quality housing, EU SILC, Census, public policy

ÚVOD

Reflexívnosť je podľa spoločenských vedcov typickou črtou súčasných spoločností. Tento pojem označuje okrem iného spôsob, akým sa realita obohacuje o poznatky, znalosti a viery aktérov. S nástupom modernosti a osobitne s nástupom neskorej modernosti sa reflexívnosť stáva súčasťou samotných základov systémovej

¹ Tento príspevok bol spracovaný v rámci riešenia projektu VEGA 2/0119/11 Využitie súčasných sociologických teórií pri analýze sociálnych problémov na Slovensku.

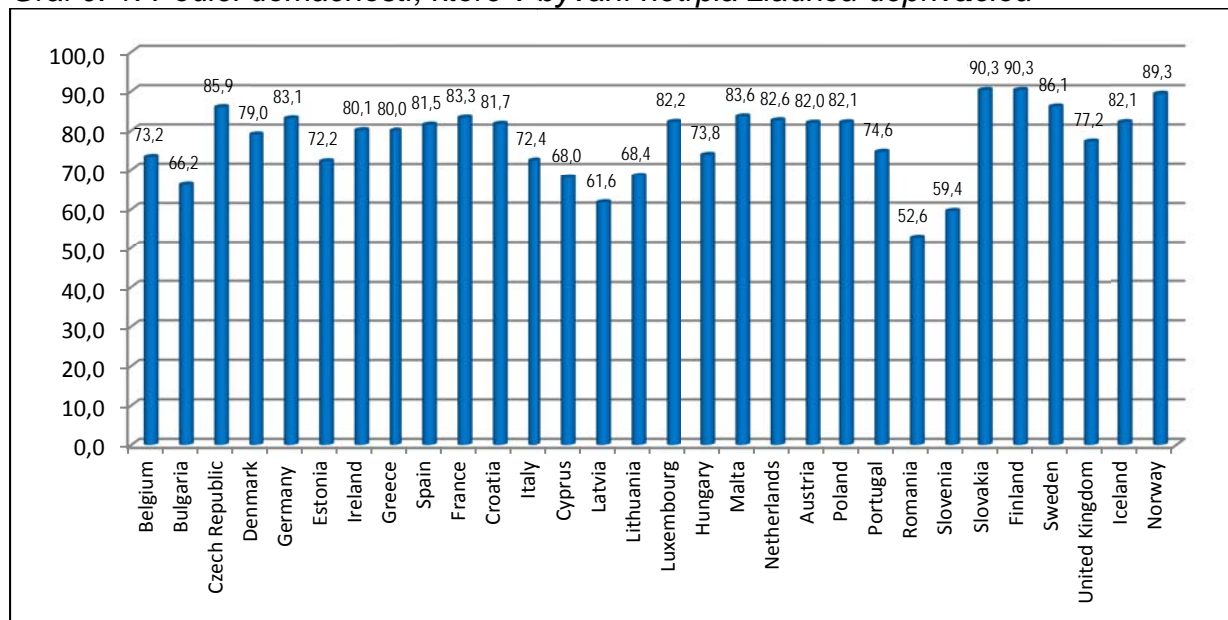
reprodukcie. V tomto období je výskum úzko prepojený s verejnými politikami a „neustála revízia sociálnych postupov vo svetle vedomostí o týchto postupoch je súčasťou samotného tkaniva moderných inštitúcií“. (Giddens 2001: 42)

Štatistické zisťovania, rôzne druhy evidencií a reprezentatívnych výskumov sú dôležitou súčasťou procesu reflexívnosti a nástrojom revízie postupov verejných politik. Tento príspevok rieši otázku, či v čase, keď máme k dispozícii viaceré ročne sa opakujúce reprezentatívne zisťovania, potrebujeme aj sčítanie obyvateľov, domov a bytov (SODB) na uvážlivé hodnotenie sociálnej situácie a efektov verejných politik. Túto otázku si kladie vo vzťahu k bývaniu a bytovej politike.

1. ZDROJE ÚDAJOV O KVALITE A DOSTUPNOSTI BÝVANIA: DOPŔŇANIE SA ČI SPOR?

Podľa zisťovania EU SILC Slovenská republika patrí ku krajinám s najvyšším podielom domácností bez akejkoľvek deprivácie v bývaní. Graf č. 1 ukazuje, že v medzinárodnom porovnaní má Slovensko spolu s Fínskom najlepšiu pozíciu v oblasti kvality bývania; až 90,3 % domácností uvádza, že nepociťuje v bývaní žiadnu zo zisťovaných nedostatocností, ako napr. zatekajúca strecha, vlhké steny, chýbajúca kúpeľňa či splachovací záchod alebo hlučné, znečistené či pocit bezpečia nevzbudzujúce okolie. Len tri percentá slovenských domácností opytovaných v zisťovaní príjmov a životných podmienok EU SILC 2011 uviedli, že ich byt je príliš tmavý (oproti napr. 12 % slovinským či 10 % britským domácnostiam). Necelých 8 % slovenských domácností žije v byte, v ktorom zateká, má vlhké steny, alebo mu hniú okenné rámy či dlážka (oproti vyše 20 % belgických, talianskych, litovských a takmer 30 % slovinských domácností). Len 0,3 % slovenských domácností uviedlo, že v byte nemajú sprchu (oproti 15 % bulharským, 18 % lotyšským či takmer 37 % rumunským domácnostiam).

Graf č. 1: Podiel domácností, ktoré v bývaní netrpia žiadnou depriváciou

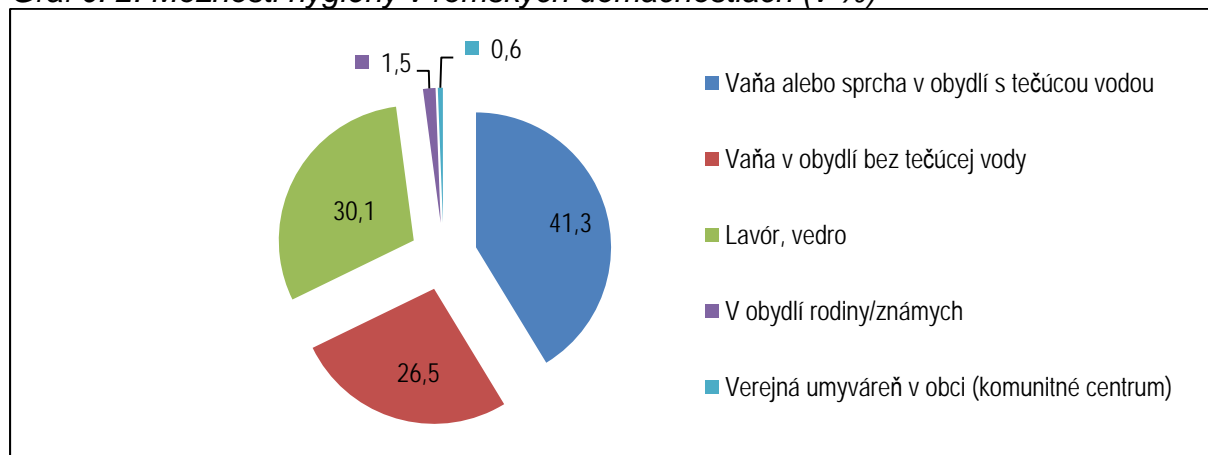

Zdroj údajov: Eurostat, EU SILC 2011

Takéto priaznivé zistenie navodzuje dojem bezproblémovej situácie v tejto oblasti. Zisťovanie UNDP zamerané na hodnotenie bývania rómskych domácností žijúcich

v mestských a vidieckych koncentráciách poukazuje na výrazne horšiu úroveň bývania v porovnaní s ostatným obyvateľstvom. Graf č. 2 informuje o dostupnosti sprchy byte v týchto domácnostiach. Podľa zistení UNDP 2010 bez sprchy či vane v obydli s tečúcou vodou sú obydlia takmer troch pätín rómskych domácností.

Graf č. 2: Možnosti hygieny v rómskych domácnostiach (v %)

Zdroj údajov: UNDP 2010

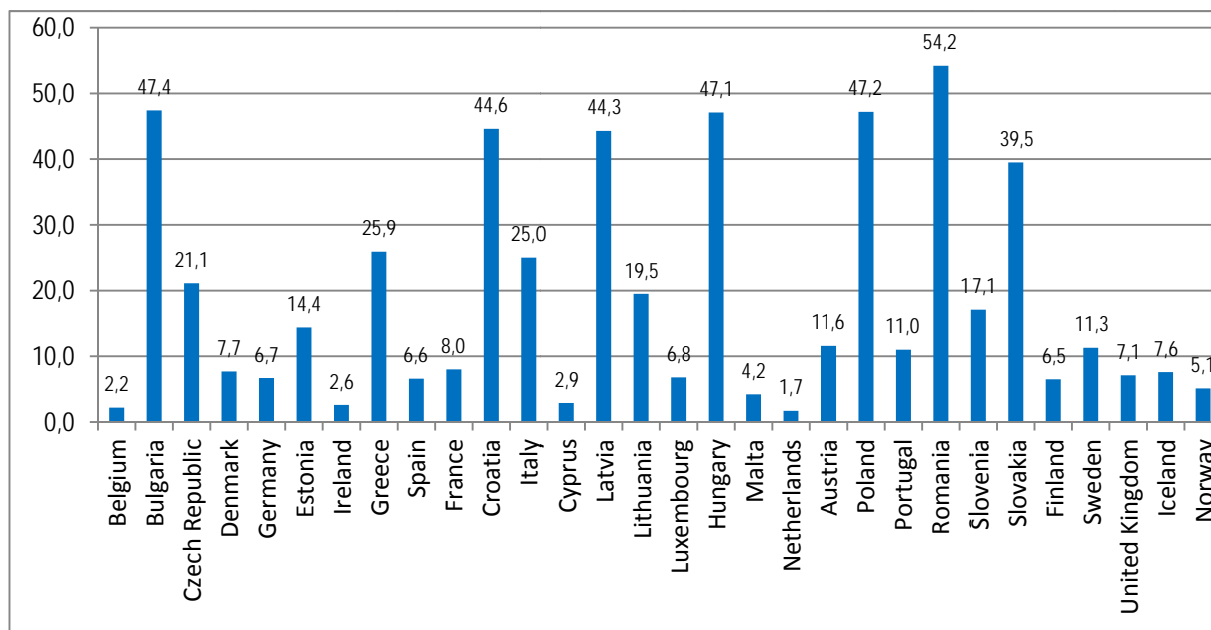
Nie je však namieste tvrdiť, že výberové zisťovanie príjmov a životných podmienok nemá potenciú signalizovať aj problémy v oblasti bývania. Dáta z EU SILC umožňujú zisťovať podiel obyvateľov žijúcich v preplnených domácnostiach. Domácnosť sa považuje za preplnenú, ak počet miestností nepostačuje na zabezpečenie súkromia všetkým dospelým a dospelievajúcim členom.² Nerušený osobný priestor je nepochybne súčasťou podmienok na psychickú pohodu a osobný rozvoj. Preplnenie domácnosti preto možno považovať za vhodný ukazovateľ podmienok pohody a kvality života.

Graf č. 3 zobrazuje podiel obyvateľov jednotlivých členských štátov EÚ, ktorí žijú v preplnených domácnostiach. Vidíme, že v nových členských štátoch sú výrazne horšie podmienky v tejto oblasti. Slovenská republika patrí k štátom s najväčším podielom obyvateľov, ktorí žijú v preplnených bytoch – týka sa to štyroch z desiatich obyvateľov. Najmenej komfortu majú domácnosti so závislými deťmi; každá druhá takáto domácnosť žije v preplnenom byte.³

² Preplnenie sa zisťuje ako odklon od štandardu, ktorý je stanovený ako jedna miestnosť pre domácnosť, jedna miestnosť pre každý pár žijúci v domácnosti; jedna miestnosť pre každú osobu staršiu ako 18-ročnú a nežijúcu v páre; jedna miestnosť pre dvojicu osôb rovnakého pohlavia vo veku od 12 do 17 rokov; jedna miestnosť pre každú osobu medzi 12 a 17 rokom, ktorá nepatrí do predchádzajúcej kategórie; jedna miestnosť pre dve deti mladšie ako 12 rokov.

³ <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>

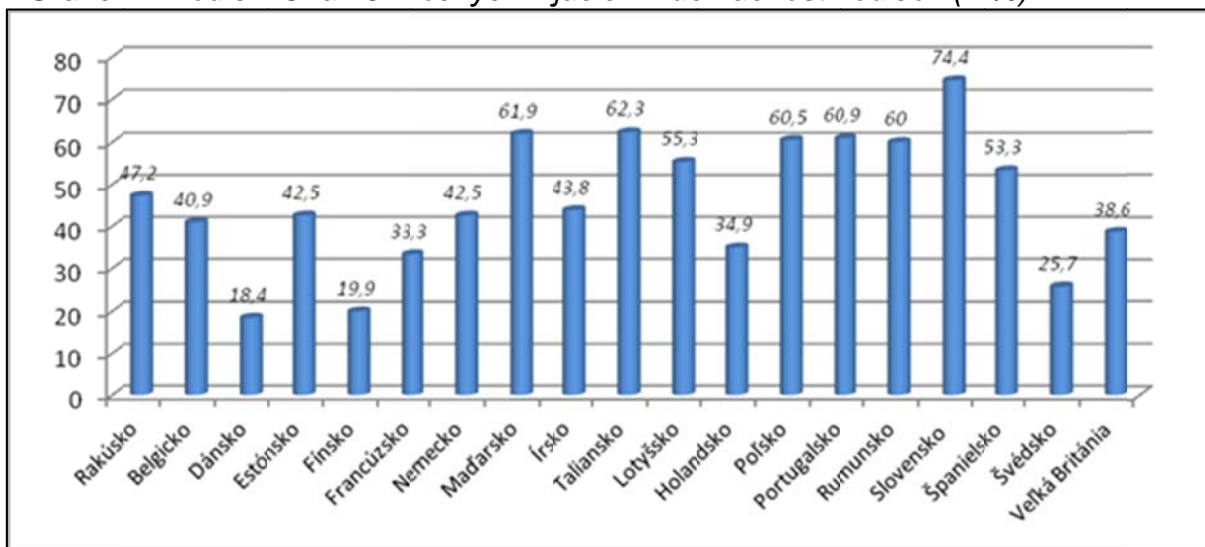
Graf č. 3: Podiel obyvateľov, ktorí žijú v preplnených domácnostiach

Zdroj údajov: Eurostat, EU SILC 2011

Slovensko je súčasne krajinou s najvyšším podielom mladých ľudí vo veku 18 až 34 rokov, ktorí žijú v domácnosti svojich rodičov. Toto zistenie je dostatočne medializované a podobne ako inde aj u nás sa stretávame s jeho rôznymi výkladmi. Najpopulárnejšie sú hypotézy sformulované v zahraničí, ktoré hovoria o hoteli mama. Sú to psychologické vysvetlenia, podľa ktorých súčasná mladá generácia uprednostňuje pohodlie domova a predĺženú rodičovskú starostlivosť a odkladá čas, keď prevezme plnú zodpovednosť za život a založí si vlastnú rodinu. Kritici namietajú, že toto vysvetlenie odvádza pozornosť od možných štrukturálnych príčin odkladania samostatného života u mladých ľudí. Takými príčinami môžu byť napríklad finančná či celková nedostupnosť samostatného bývania.

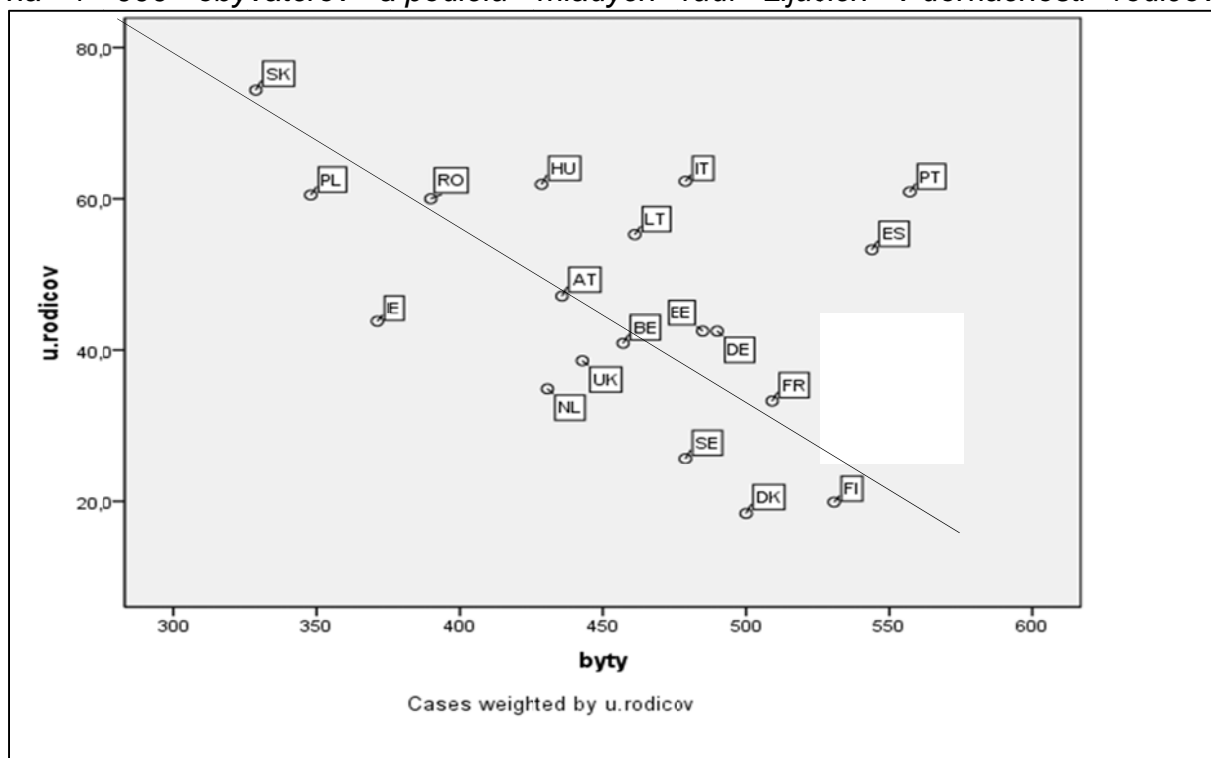
Graf č. 4: Podiel 18- až 34-ročných žijúcich v domácnosti rodičov (v %)

Zdroj údajov: Eurostat, EU SILC 2011

Dáta z EU SILC vhodne dokumentujú problémy s osamostatňovaním, no nedávajú odpoveď na to, aké sú prevažujúce dôvody zotrvávania mladej generácie v rodičovskej domácnosti. Zistenia EU SILC o pociťovanej vysokej záťaži nákladmi na bývanie môžu byť použité aj na podporu hypotézy hotelu mama (môžu svedčiť o tom, že mladá generácia neprispieva rodičom na chod domácnosti, čo zvyšuje pociťovanú záťaž nákladmi na bývanie), rovnako ako na jej podkopanie (môžu naznačovať, že napriek spoločnému hospodáreniu a prispievaniu dospelých detí je záťaž nákladmi na bývanie taká vysoká, že samostatné bývanie by bolo finančne neúnosné pre rodičov aj pre deti).

Graf č. 5: Umiestnenie vybraných členských štátov EÚ podľa počtu obývaných bytov na 1 000 obyvateľov a podielu mladých ľudí žijúcich v domácnosti rodičov

Zdroj údajov: EU SILC 2011; [2]

Ak sa obmedzíme len na dáta z reprezentatívneho zisťovania EU SILC, nemáme možnosť posúdiť, ktoré z vysvetlení pretrvávajúceho bývania dospelých detí s rodičmi väčšmi zodpovedá realite a či zistené vysoké podiely indikujú na Slovensku problémy s dostupnosťou bývania.

2. REALIZMUS CENZU

Na zodpovedanie tejto otázky nutne potrebujeme „staromódne“ cenzové údaje. Ak porovnáme cenzové údaje o počte obývaných bytov na tisíc obyvateľov s údajmi o bývaní mladých ľudí s rodičmi v jednotlivých členských štátoch (graf č. 5), vidíme pomerne výrazný inverzný vzťah medzi týmito premennými. Rozsah bývania s rodičmi má sklon byť vyšší v členských štátoch s nižšou fyzickou dostupnosťou bývania a s rastom fyzickej dostupnosti bývania (s vyšším počtom bytov na 1 000 obyvateľov) podiel bývania s rodičmi klesá. Hypotéza o hoteli mama môže mať empirické základy v prípade štátov, ktoré sa na grafe nachádzajú v pravom hornom kvadrante (Taliansko, Portugalsko, Španielsko). Na vysvetľovanie slovenskej situácie

je zjavne nevhodná. Slovensko s 329 obývanými bytmi na tisíc obyvateľov (SODB 2011) je členskou krajinou EÚ s najnižšou fyzickou dostupnosťou bývania.⁴ Osamostatnenie sa mladých ľudí má u nás zjavné štrukturálne prekážky, fyzické a logicky aj finančné.

Cenzové údaje o počte bytov (obývaných aj neobývaných) na tisíc obyvateľov majú silnú výpovednú hodnotu pre verejné politiky aj v časovom rade. Umožňujú sledovať dôsledky nerovnako intenzívnej bytovej výstavby v jednotlivých dekádach a posúdiť v širšom časovom horizonte výkony či efekty štátnej politiky rozvoja bývania posledného obdobia. Nepostačujúci bytový fond na Slovensku je okrem historických súvislostí⁵ dôsledkom značného poklesu intenzity bytovej výstavby po roku 1990. V 80. rokoch 20. storočia sa na Slovensku každoročne postavilo viac ako 40 tisíc bytov. Bytová výstavba bola v tom období súčasťou populačnej politiky. V 90. rokoch mal počet postavených bytov najnižšiu úroveň v roku 1995, keď bolo dokončených len 6 157 bytov (viac pozri v [3] a [6]).

Cenzus 2011 potvrdil aj ďalšiu štrukturálnu bariéru dostupnosti bývania pre mladých ľudí. Je ňou nedostatočný podiel cenovo dostupnejšieho verejného nájomného bývania, konkrétne obecných nájomných bytov. Zaznamenal ešte nižší podiel obecných nájomných bytov ako obvykle uvádzané tri percentá.⁶ Zdokumentoval 32 239 obecných bytov, čo predstavuje len 1,81 % bytového fondu.⁷ Najnižší podiel nájomného bývania bol podľa SODB 2011 v Bratislavskom kraji, kde podiel obývaných obecných bytov z celkového počtu obývaných bytov predstavoval len 0,8 % z obývaných bytov.⁸

V európskom meradle je to značne podpriemerný podiel. Podľa Konceptie štátnej bytovej politiky do roku 2015 [5] v krajinách Európskej únie sa podiel nájomných bytov pohybuje od 19 % do 62 %, pritom verejný nájomný sektor predstavuje v priemere 18 % z bytového fondu. V Česku je to asi 25 %, vo Veľkej Británii 30 %, v Nemecku je to 55 %.

⁴ Celkový počet bytov je vyšší. SODB 2011 zaznamenalo v SR 1 994 897 bytov (370 bytov na 1 000 obyvateľov). Z toho obývaných bolo 1 776 698 bytov (spomínaných 329 bytov na 1 000 obyvateľov).

⁵ Bytový fond Slovenska, osobitne na východe krajiny, značne utrpel v posledných dvoch rokoch druhej svetovej vojny. Úplne zničených bolo vyše 21 tisíc domov, ďalších 9 168 bolo poškodených tak, že neboli spôsobilé na bývanie a vyše 63 tisíc domov bolo čiastočne poškodených. (Štatistická príručka Slovenska 1947, s. 384)

⁶ Štúdiá OECD z roku 2009 [3] odhadovala, že sociálne nájomné byty tvoria štyri percentá bytového fondu SR. Konceptia štátnej bytovej politiky do roku 2015 uvádza, že podľa odborných odhadov je v súčasnosti vo vlastníctve obcí a štátu cca 2,7 % bytov [5]. Rovnaký údaj uvádza aj Housing Europe Review 2012. [2]

⁷ Treba mať na pamäti, že pre nespoluprácu časti obyvateľov a sčítacích komisárov vlastnícky vzťah k bytu nebolo možné určiť u takmer štyroch percent bytov.

⁸ Na úrovni okresov bol zistený najvyšší podiel – 3,8 % obývaných obecných bytov – v okresoch Prievidza (1 738) a Banská Štiavnica (219).

Ďalšími údajmi, ktoré dôležitým spôsobom osvetľujú bytový deficit na Slovensku, sú údaje SODB o podiele bytov obývaných dvoma a viac cenзовými domácnosťami.⁹ Tieto údaje uvádza tabuľka č. 1. Tabuľka č. 1 však ukazuje, že počet bytov obývaných dvoma a viac cenзовými domácnosťami je výrazne nižší ako podiel mladých ľudí, ktorí podľa zisťovania EU SILC žijú v domácnosti svojich rodičov (graf č. 4). To súvisí s tým, že EU SILC nedisponuje údajmi o cenзовých domácnostiach a neumožňuje tak zistiť, či a v akej miere 18- až 34-roční žijúci s rodičmi tvoria samostatnú cenзовú domácnosť alebo tvoria s nimi jednu cenзовú domácnosť. Zdá sa preto, že SODB lepšie zachytilo skutočnosť, že časť mladých dospelých reálne nebýva so svojimi rodičmi, hoci majú v ich domácnosti trvalé bydlisko.

Tabuľka č. 1: Bývanie cenзовých domácností

	1961	1971	1981	1991	2001	2011
Hospodáriace domácnosti zložené z dvoch a viac cenзовých domácností (%)	-	5,8	4,3	2,9	7,8	15,4
Podiel obývaných bytov s dvoma a viac cenзовými domácnosťami (%)	18,4	15,1	15,1	11,8	18,8	20,9

Zdroj údajov: Štatistický úrad SR, sčítanie 1961, 1971, 1981, 1991, 2001, 2011

Časový rad v tabuľke č. 1 si zasluhuje pozornosť. Podiel bytov obývaných dvoma a viac cenзовými domácnosťami sa medzi sčítaniami 1991 a 2001 prudko zvýšil a ďalší, aj keď miernejší rast tohto podielu zaznamenalo aj posledné sčítanie. Podľa SODB 2011 v každom piatom obývanom byte u nás žijú dve a viac cenзовých domácností. Tento podiel signalizuje neuspokojenú potrebu bývania u časti obyvateľov Slovenska, najmä u mladšej generácie. Z tabuľky č. 1 je zrejmé, že bytový deficit je v súčasnosti väčší ako v roku 1961, odkedy klesal až do roku 1991.

Vzrástol aj podiel hospodáriacich domácností zložených z dvoch a viac cenзовých domácností. Ich podiel na celku domácností sa zvýšil medzi sčítaniami 2001 a 2011 takmer dvojnásobne. Tento nárast môže okrem iného odrážať aj nárast podielu mladých ľudí, ktorí po 18. roku pokračujú v štúdiu a sú odkázaní na podporu rodičov. Môže odrážať aj zmeny v politike sociálnej ochrany v období medzi sčítaniami a osobitne odklon od individuálne orientovanej podpory k podpore (široko definovanej domácnosti).¹⁰

3. KVALITA BÝVANIA – POHĽAD NA CELOK SPOLOČNOSTI

Vráťme sa ešte k otázke, ktorej sme sa venovali v úvodných častiach príspevku, a to k otázke kvality bývania. Uviedli sme, že výsledky zisťovania EU SILC týkajúce sa deprivácie kvality bývania sú veľmi pozitívne a zaraďujú Slovensko ku krajinám s najlepšou situáciou v tejto oblasti. Značne odlišný obraz však ponúkajú uvedené

⁹ Cenзовú domácnosť tvoria osoby, ktoré spoločne obývajú jeden byt, na základe rodinných alebo iných vzťahov v rámci jednej hospodáriacej domácnosti. Cenзовá domácnosť je základná jednotka a ďalej sa nedelí.

¹⁰ Zákon č. 599/2003 Z. z. považuje za členov domácnosti aj dospelé deti žijúce s rodičmi, a to až do veku 25 rokov, vrátane. Poberanie dávky pomoci v hmotnej núdzi adresovanej takto domácnosti tak núti k spoločnému hospodáreniu viac cenзовých domácností.

výsledky výberového zisťovania UNDP 2010, ktoré ukazujú vysokú mieru nedostatočnosti rómskych obydľí, pokiaľ ide o možnosť sprchovania sa, kúpania priamo v obydľí.

Podľa časti odborníkov¹¹ údaje z EU SILC a zisťovania UNDP treba chápať ako samostatné zdroje, ktoré hodnotia kvalitu bývania v zmysle svojho pokrytia, a nemožno ich porovnávať. Pri uvažovaní o dostupnosti a kvalite bývania na Slovensku sa však sotva vyhneme otázke, aký podiel obyvateľstva SR reálne žije v domácnostiach, ktoré čelia podobným závažným depriváciám v bývaní. Pri súčasnom nedostatku administratívnych údajov (ako je chýbajúci register bytov) odpoveď na túto otázku môžu priniesť jedine údaje o SODB.

Údaje EU SILC o podieloch domácností bez sprchy či splachovacieho záchodu v byte môžeme porovnať s údajmi o podiele populácie SR, ktorá žije v bytoch štvrtej kategórie. To sú byty bez ústredného alebo centrálného vykurovania a bez základného príslušenstva alebo iba s neúplným základným príslušenstvom. Kategorizácia používaná Štatistickým úradom SR však nevylučuje, že byty bez sprchy či vane v byte s pripojením na tečúcu vodu budú zaradené aj do vyšších kategórií.¹²

Tabuľka č. 2: Podiel populácie žijúcej v bytoch danej kategórie

	1961	1971	1981	1991	2001	2011
Byty 1. kategórie	7,4	23,1	46,2	75,9	77,8	72,2
Byty 2. kategórie	10,3	15,1	18,8	9,3	11,8	14,7
Byty 3. kategórie	5,0	11,4	12,8	4,9	2,9	1,5
Byty 4. kategórie	77,3	50,4	22,2	9,9	7,5	11,6

Zdroj údajov: Štatistický úrad SR, sčítanie 1961, 1971, 1981, 1991, 2001, 2011

Podľa cenzu 2011 byty najnižšej štvrtej kategórie tvorili približne 5,6 % bytov zistenej kategórie. Tabuľka č. 2 však ukazuje, že podiel populácie žijúcej v takýchto bytoch bol výrazne vyšší. V bytoch štvrtej kategórie žilo až 11,6 % populácie SR. To niekoľkonásobne prevyšuje podiel populácie žijúcej v bytoch bez sprchy či vane, ktorý zaznamenal EU SILC 2011. Oproti predchádzajúcemu cenzu sa tento podiel zvýšil o 4,1 percentuálneho bodu. Nastal aj negatívny obrat trendu, ktorý pokračoval od roku 1961 a mal podobu postupného znižovania vysokého podielu populácie žijúcej v bytoch štvrtej kategórie a rastu podielu osôb, ktoré žili v bytoch 1. kategórie.

¹¹ Napríklad podľa posudzovateľa tohto príspevku

¹² Podľa kategorizácie používanej Štatistickým úradom SR medzi byty I. kategórie patria byty s ústredným, diaľkovým alebo etážovým kúrením a úplným základným príslušenstvom; do II. kategórie patria byty s vyššie uvedeným vykurovaním, bez vlastného základného príslušenstva alebo byty s vlastným základným príslušenstvom bez vyššie uvedeného vykurovania; do III. kategórie patria byty bez vyššie uvedeného vykurovania iba s kúpeľňou alebo iba so splachovacím záchodom <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=3914>

ZÁVER

V príspevku sme ukázali, že napriek nespornej užitočnosti údaje založené na výberovom zisťovaní neposkytujú dostatočne presný obraz dostupnosti a kvality bývania na Slovensku. Medzinárodné porovnania môžu posilňovať predstavu, že Slovensko patrí medzi členské štáty s najnižšou mierou materiálnej deprivácie v oblasti bývania a ambicióznejšia verejná politika v tejto oblasti nie je potrebná. Cenzové zistenia poukazujú na iluzórnosť takejto predstavy a sú zásadne dôležité na to, aby sme sa pri tvorbe verejnej politiky vrátili na zem. Nedostatočný počet bytov, rast počtu bytov obývaných väčším počtom cenzových domácností a osobitne zvyšujúci sa podiel populácie bývajúcej v bytoch najnižšej kategórie sú závažnými zisteniami. Takéto zistenia by sa v dostatočne sebakritickej a reflexívnej spoločnosti mali stať podnetom na prehodnotenie existujúcich politík v oblasti podpory rozvoja bývania vrátane prehodnotenia rozdelenia kompetencií v tejto oblasti.

LITERATÚRA

- [1] Giddens, A. 2001. Důsledky modernity. Slon Praha.
- [2] Housing Europe Review 2012. The nuts and bolts of the European social housing systems. CECODHAS Housing Europe Observatory Brussels 2011. Dostupné na http://www.housingeurope.eu/www.housingeurope.eu/uploads/file_/HER%202012%20EN%20web2_1.pdf
- [3] Hüfner, F. 2009. Adjusting Housing Policies in Slovakia in Light of Euro Adoption. Economics Department Working Papers No. 682 OECD.
- [4] Informácia o vlastníckej štruktúre bytového fondu v Slovenskej republike. MVRR SR 2009.
- [5] Konceptia štátnej bytovej politiky do roku 2015. MDVRR SR 2010.
- [6] Kusá, Z. 2011. Bytová politika a dostupnosť bývania na Slovensku. In *Potrebujeme sociálny štát?: úvahy (nielen) o verejnej politike*. Bratislava: Fridrich Ebert Stiftung, s. 65 – 86. ISBN 978-80-89149-16-2.
- [7] Sčítanie 1961, 1971, 1981, 1991, 2001, 2011. Štatistický úrad SR.
- [8] Štatistická príručka Slovenska 1947, s. 384. Citované podľa: <http://www.druhasvetova.sk/OLD/view.php?cisloclanku=2010070005>

POTREBA BÝVANIA PODĽA SČÍTANIA

DEMAND OF HOUSING BY CENSUS

Ing. Mikuláš Cár, PhD., mikulas.car@nbs.sk

Národná banka Slovenska, Imricha Karvaša 1, 813 25 Bratislava

ABSTRAKT

Potreba bývania je v prvom rade daná demografickým vývojom, ale môže byť významne ovplyvňovaná aj rôznymi historickými udalosťami. Bývanie ovplyvňujú významnou mierou aj také demografické charakteristiky, ako sú sobášnosť a rozvodovosť. Rast potreby bývania je v posledných rokoch vyvolávaný aj zmenou spôsobu života v tom smere, že rastie počet jednočlenných domácností. Potreba bývania na Slovensku v súčasnosti kulminuje a potrvá to ešte niekoľko rokov. Aktuálny stav bytového fondu je na Slovensku z regionálneho pohľadu značne diferencovaný. Samotné riešenie potreby bývania je podmieňované celým radom faktorov, medzi ktorými má významné miesto príjmová situácia obyvateľstva.

ABSTRACT

The demand for housing is primarily affected by demographic trends, but can also be influenced by various historical events. Among those demographic factors, marriage and divorce appear to be significant components influencing housing demand. The growing demand for housing has been recently propelled also by a new trend in the way of living – rising number of single-person households. The need for housing in Slovakia currently culminates and it will take a few more years. The current state of the housing stock in Slovakia is significantly differentiated from regional perspective. Current solution of the need for housing is conditioned by a variety of factors, including prominently the income situation of the population.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

demografický vývoj, vekové zloženie obyvateľstva, domácnosť, potreba bývania, cenzus

KEY WORDS

demographic developments, age structure of population, household, housing needs, census

ÚVOD

Bývanie je fenomén, s ktorým je konfrontovaný občan počas životného cyklu zjednodušene vo viacerých podobách. Tou prvou je bývanie s rodičmi v detstve a ranej mladosti. Tou druhou podobou je zabezpečovanie si vlastného bývania a nakoniec v určitom období sa domácnosti odhodlávajú k vylepšovaniu existujúceho bývania.

Potrebu bývania možno zjednodušene kvantifikovať po zohľadnení hlavných determinantov objektívne určujúcich potenciálny počet bytových jednotiek, ktoré by mali uspokojiť jednu z hlavných životných potrieb obyvateľov. K takým objektívnym determinantom potreby bývania možno jednoznačne zaradiť vývoj celkového počtu

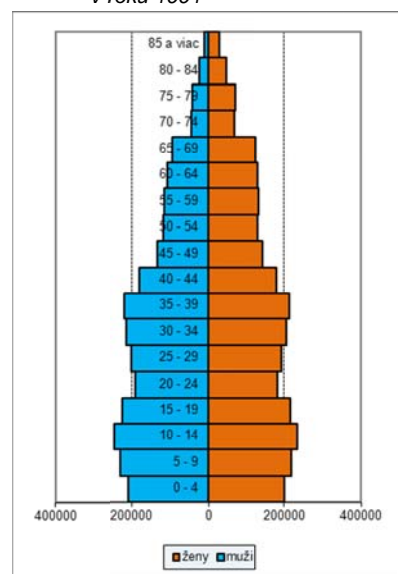
obyvateľov, ale hlavne tej vekovej skupiny, v ktorej je najvyššia pravdepodobnosť zakladania novej domácnosti¹ a s tým súvisiaca miera sobášnosti. K ďalším faktorom, ktoré významne determinujú objektívnu potrebu bývania, možno zaradiť mieru rozvodovosti a rastúci počet domácností jednotlivcov, ktorý je dôsledkom prenikajúcich nových trendov v postojoch mladých ľudí k ich kariéernemu rastu a k ich celkovému chápaniu rodiny a domácnosti. Prostredníctvom odhadnutia miery vplyvu jednotlivých determinantov možno potom kvantifikovať aj potenciálnu potrebu bývania.

Subjektívne vnímanie potreby bývania môže teoreticky presahovať objektívne kvantifikovanú potrebu bývania v prípade, ak pripustíme model, že dospelý mladý človek by sa mal osamostatniť od svojich rodičov. Naša novodobá realita je však skôr opačná, keď čoraz viac mladých ľudí zostáva v spoločnej domácnosti ich rodičov do dosť vysokého veku aj v dôsledku zlej dostupnosti bývania.

1. POTREBA BÝVANIA NA SLOVENSKU DOSIAHLA VRCHOL

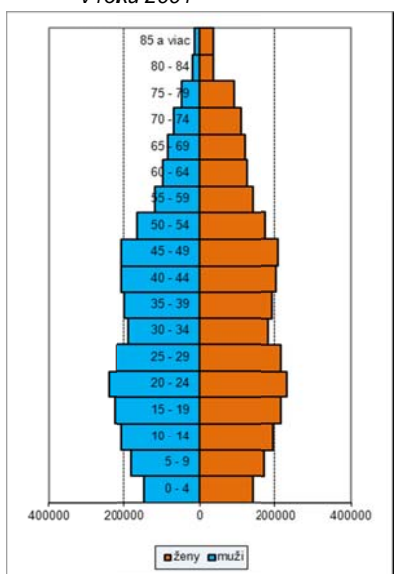
Demografický vývoj má svoje zákonitosti, ale je ovplyvňovaný aj rôznymi spoločenskými udalosťami, ktoré determinujú populačnú situáciu i zakladanie domácností. Z histórie sú známe obdobia, ktoré znamenali výraznejšie úbytky obyvateľstva, napr. v dôsledku vojnových konfliktov, ale aj obdobia s populačnými opatreniami, ktoré spôsobili tzv. populačné vlny (napr. v 80. rokoch aj v bývalom Československu).

Graf 1: Vekové skupiny obyvateľstva SR v roku 1991

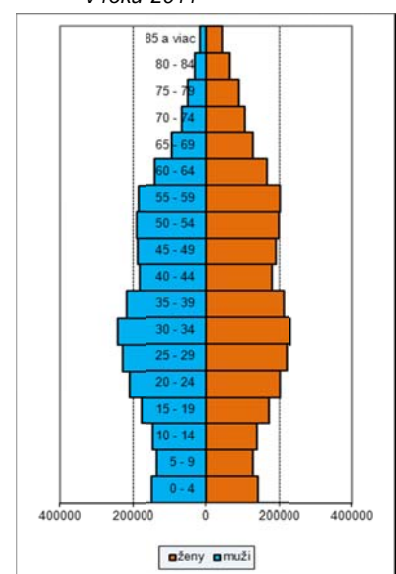
Zdroj: ŠÚ SR (SLDB), NBS

Graf 2: Vekové skupiny obyvateľstva SR v roku 2001

Zdroj: ŠÚ SR (SODB), NBS

Graf 3: Vekové skupiny obyvateľstva SR v roku 2011

Zdroj: ŠÚ SR (SODB), NBS

Z porovnania údajov o vývoji vekovej štruktúry obyvateľstva na Slovensku na konci troch posledných dekád je zrejmé, že tie skupiny mužov a žien, ktoré majú od

¹ Najväčšia pravdepodobnosť uzatvorenia prvého sobáša oscilovala v roku 1996 zhruba okolo 28. roku veku slobodných osôb a postupne sa posúva k vyššiemu veku. Pozri Šprocha, B.: *Tabuľky sobášnosti slobodných a tabuľky rozvodovosti podľa dĺžky trvania manželstva na Slovensku v rokoch 1996 – 2007*. Infostat – VDC, 2008.

25 rokov do 39 rokov, sú aktuálne najpočetnejšie. Ak prijmeme predpoklad, že ide o skupiny obyvateľstva, ktoré majú najväčšiu pravdepodobnosť zakladať si rodinu, resp. vytvárať si samostatnú domácnosť, tak to znamená, že aktuálne vrcholí objektívna potreba uspokojovania bývania tejto skupiny obyvateľov. Otázka riešenia potreby bývania je teda v podmienkach Slovenska v súčasnosti najviac aktuálna pre vekové skupiny tridsiatnikov, ale je podporovaná aj druhou najpočetnejšou vekovou skupinou päťdesiatnikov, ktorí si zvyknú vylepšovať doterajšie bývanie.

V čase posledného sčítania žilo na Slovensku 1 326 988 obyvateľov vo veku od 25 do 39 rokov, čo predstavuje takmer štvrtinu z celkového počtu obyvateľstva. Najviac takých obyvateľov žilo v Prešovskom kraji a v Košickom kraji a najmenej v Trnavskom kraji. Súvisí to s celkovým počtom obyvateľov v jednotlivých krajoch, avšak v Bratislavskom kraji a Trnavskom kraji je podiel vekovej kohorty od 25 do 39 rokov v porovnaní s celkovým počtom obyvateľov vyšší ako je celoslovenský priemer (26,6 %, resp. 25,3 %).

Tabuľka č. 1: Počet a podiel vybranej vekovej skupiny obyvateľov podľa regiónov

	BA	TT	TN	NR	ZA	BB	PO	KE	SR
2001									
25 – 39 rokov	124 043	123 493	132 215	156 168	152 967	143 642	172 067	167 308	1 171 903
spolu	599 015	551 003	605 582	713 422	692 332	662 121	789 968	766 012	5 379 455
v rámci regiónu	20,7	22,4	21,8	21,9	22,1	21,7	21,8	21,8	21,8
v rámci SR	10,6	10,5	11,3	13,3	13,1	12,3	14,7	14,3	100,0
2011									
25 – 39 rokov	160 347	140 126	144 426	167 698	168 763	159 480	193 980	192 168	1 326 988
spolu	602 436	554 741	594 328	689 867	688 851	660 563	814 527	791 723	5 397 036
v rámci regiónu	26,6	25,3	24,3	24,3	24,5	24,1	23,8	24,3	24,6
v rámci SR	12,1	10,6	10,9	12,6	12,7	12,0	14,6	14,5	100,0

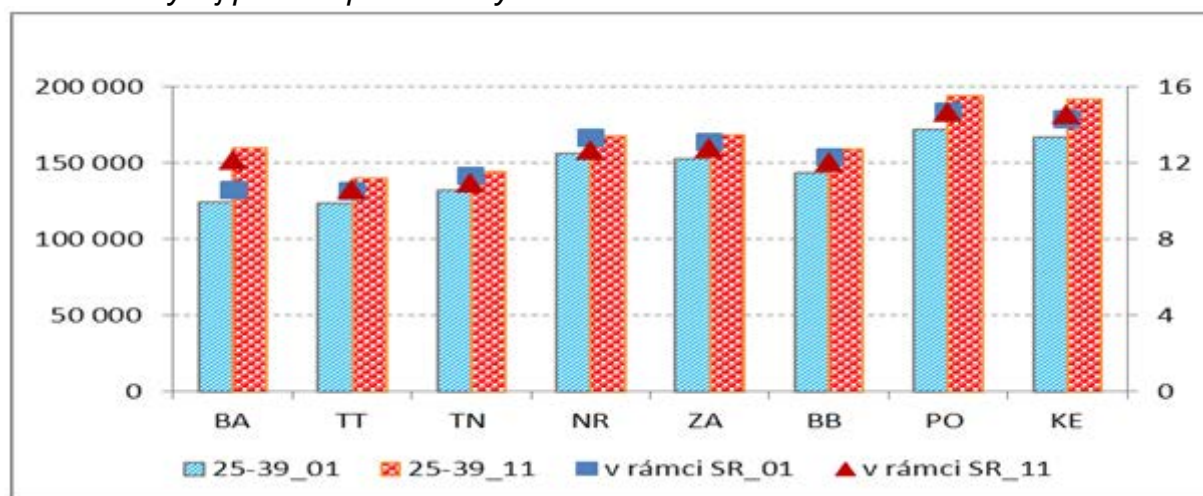
Zdroj údajov: Štatistický úrad SR, SODB 2001, 2011

Z porovnania údajov z dvoch posledných cenzov je evidentné, že za poslednú dekádu vzrástol počet osôb vo veku od 25 do 39 rokov o 155 085. Najviac mužov a žien v tomto veku pribudlo za posledných 10 rokov v Bratislavskom kraji (36 304 osôb), v Košickom kraji (24 860 osôb) a v Prešovskom kraji (21 913 osôb). Naopak, najmenej vzrástol počet obyvateľov tejto vekovej kategórie medzi poslednými sčítaniami v Nitrianskom kraji (o 11 530 osôb). Uvedené čísla potvrdzujú pomerne diferencovaný vývoj potreby bývania v jednotlivých slovenských regiónoch. Medzi poslednými sčítaniami sa v rámci celého Slovenska zvýšil podiel obyvateľov vo veku od 25 do 39 rokov len v Bratislavskom kraji a v Košickom kraji.

Určitým relativizujúcim faktorom vplyvu počtu obyvateľov, resp. určitých vekových skupín obyvateľov na potrebu bývania v jednotlivých regiónoch je otázka migrácie obyvateľstva. Predovšetkým sťahovanie za prácou v dôsledku rozdielnych pracovných príležitostí v jednotlivých regiónoch je dosť príznačné hlavne pre mladšie ročníky ekonomicky aktívneho obyvateľstva, ktorých časť ešte nemusí byť trvalo usadená. V dôsledku toho môžu vzniknúť rozdiely v počte obyvateľov trvalo žijúcich a prechodne sa zdržiavajúcich v tom-ktorom regióne, čo môže mať dosť výrazný vplyv na kvantifikáciu potreby bývania. Kladné saldo sťahovania vykazuje

západoslovenský región (hlavne Bratislavský kraj) a najvyššie záporné saldo sťahovania je dlhodobo charakteristické predovšetkým pre Prešovský kraj.

Graf č. 4: Vývoj počtu a podielu obyvateľov vo veku 25 – 39 rokov v %

Zdroj údajov: Štatistický úrad SR, SODB 2001, 2011, NBS

Tabuľka č. 2: Prognóza obyvateľov SR 2012 – 2060 (stredný variant)

	Počet obyvateľov		Podiel v %
	spolu	25 – 39 rokov	
2011	5 397 036	1 326 988	24,6
2012	5 415 634	1 332 257	24,6
2013	5 426 639	1 328 075	24,5
2014	5 437 434	1 316 668	24,2
2015	5 448 310	1 305 569	24,0
2016	5 459 449	1 291 466	23,7
2017	5 470 804	1 273 899	23,3
2018	5 481 917	1 255 225	22,9
2019	5 492 678	1 229 649	22,4
2020	5 503 107	1 204 054	21,9

Zdroj údajov: Infostat – VDC

Aktuálnu kulmináciu potreby bývania na Slovensku možno potvrdiť aj pomocou odbornej predikcie vývoja obyvateľstva, podľa ktorej bol rok 2012 zlomový, keď počet obyvateľov vo veku od 25 do 39 rokov dosiahol maximálnu hodnotu (1 332 257 osôb). Počet obyvateľov tejto skupiny sa bude v nasledujúcich rokoch postupne znižovať v dôsledku vstupovania menej početných mladších ročníkov mužov a žien do tejto vekovej kategórie. Vzhľadom na nakumulovaný deficit v uspokojovaní potreby bývania bude táto otázka ešte niekoľko rokov stále aktuálna.

Tabuľka č. 3: Vybrané charakteristiky bývania podľa sčítaní obyvateľstva

Charakteristika	1961	1971	1981	1991	2001	2011
Počet obyvateľov	4 174 046	4 537 290	4 991 168	5 274 335	5 379 455	5 397 036
Cenzové domácnosti spolu	1 183 316	1 344 687	1 660 477	1 832 484	2 071 743	2 228 882
Priemerný počet osôb na cenzovú domácnosť	3,52	3,37	3,01	2,88	2,60	2,42

Zdroj údajov: Štatistický úrad SR, sčítanie 1961, 1971, 1981, 1991, 2001, 2011

Pri úvahách o potrebe bývania nemožno zabúdať na vývoj počtu a zloženia domácností. Situácia na Slovensku, pre ktorú boli v minulosti dosť charakteristické početné a často aj viacgeneračné domácnosti, sa postupne mení. Údaje z cenzov od šesťdesiatych rokov jednoznačne potvrdzujú výraznejší rast počtu domácností ako celkového počtu obyvateľstva. Hlavným dôvodom je postupná atomizácia alebo znižovanie priemerného počtu členov domácností, čo je zrejmé z údajov v tabuľke č. 3. Za posledné polstoročie sa znížil priemerný počet členov cenzovej domácnosti z 3,5 osôb na 2,4 osôb.

Tabuľka č. 4: Vývoj počtu cenzových domácností a domácností jednotlivcov

Rok	Počet cenzových domácností (CD)	Počet domácností jednotlivcov (DJ)	Vývoj domácností jednotlivcov (DJ) (v %)	DJ/CD (v %)
1991	1 831 162	397 966	.	21,7
2001	2 071 743	622 023	156,3	30,0
2011	2 231 619	805 255	129,5	36,1

Zdroj údajov: Štatistický úrad SR, sčítanie 1991, 2001, 2011

K zvyšovaniu počtu a k znižovaniu početnosti slovenských domácností v posledných rokoch významnou mierou prispieva rastúca rozvodovosť a aj už zmienený rýchly rast počtu domácností jednotlivcov, ktorý za poslednú dekádu vzrástol o takmer 30 %² a v súčasnosti tvorí už viac ako tretinu celkového počtu cenzových domácností. Dynamika rastu domácností jednotlivcov bola v poslednej dekáde v porovnaní s tou predchádzajúcou stlmená pravdepodobne aj v dôsledku pomerne rýchlo rastúcich cien nehnuteľností na bývanie, čo objektívne spomaľuje proces osamostatňovania sa už dospelých mladých ľudí³.

Problematika rozvodovosti sa javí samostatnou kapitolou pri hodnotení potreby bývania na Slovensku. Z porovnania údajov z posledných dvoch cenzov vyplýva, že v rámci celého Slovenska sa za desať rokov zvýšila rozvodovosť o takmer 77 % (z vyše 233 tis. prípadov na takmer 413 tis. prípadov). Podľa posledného sčítania obyvateľstva najviac rozvedených jednotlivcov žije v Košickom kraji (vyše 68 tis. osôb), v Banskobystrickom kraji (vyše 65 tis. osôb), v Nitrianskom kraji (takmer 58 tis. osôb) a v Bratislavskom kraji (vyše 50 tis. osôb). Obrovský nárast rozvodovosti bol za posledných 10 rokov zaznamenaný najmä vo východoslovenských regiónoch (v Košickom kraji o takmer 125 % a v Prešovskom kraji o takmer 129 %). Najnižší nárast, ale vysokej rozvodovosti, bol zaznamenaný v Bratislavskom kraji (o vyše 26 %).

² Od sčítania v roku 1991 do sčítania v roku 2001 vzrástol na Slovensku počet domácností jednotlivcov až o vyše 56 %.

³ Odhaduje sa, že až tretina slobodných tridsiatnikov v rámci slovenskej populácie býva stále v spoločnej domácnosti s rodičmi.

Tabuľka č. 5: Stav a vývoj rozvodovosti na Slovensku

Územie	Trvalo bývajúci obyvatelia		Rozvedení		R 11/01 v %	RO_01 v %	RO_11 v %
	2001	2011	2001	2011			
BA	599 015	602 436	39 829	50 313	126,3	6,6	8,4
TT	551 003	554 741	23 757	41 027	172,7	4,3	7,4
TN	605 582	594 328	26 231	42 983	163,9	4,3	7,2
NR	713 422	689 867	34 997	57 711	164,9	4,9	8,4
ZA	692 332	688 851	24 525	44 112	179,9	3,5	6,4
BB	662 121	660 563	34 928	65 128	186,5	5,3	9,9
PO	789 968	814 527	18 725	42 802	228,6	2,4	5,3
KE	766 012	791 723	30 560	68 669	224,7	4,0	8,7
SR	5 379455	5 397036	233 552	412 745	176,7	4,3	7,6

Zdroj údajov: Štatistický úrad SR, SODB 2001, 2011

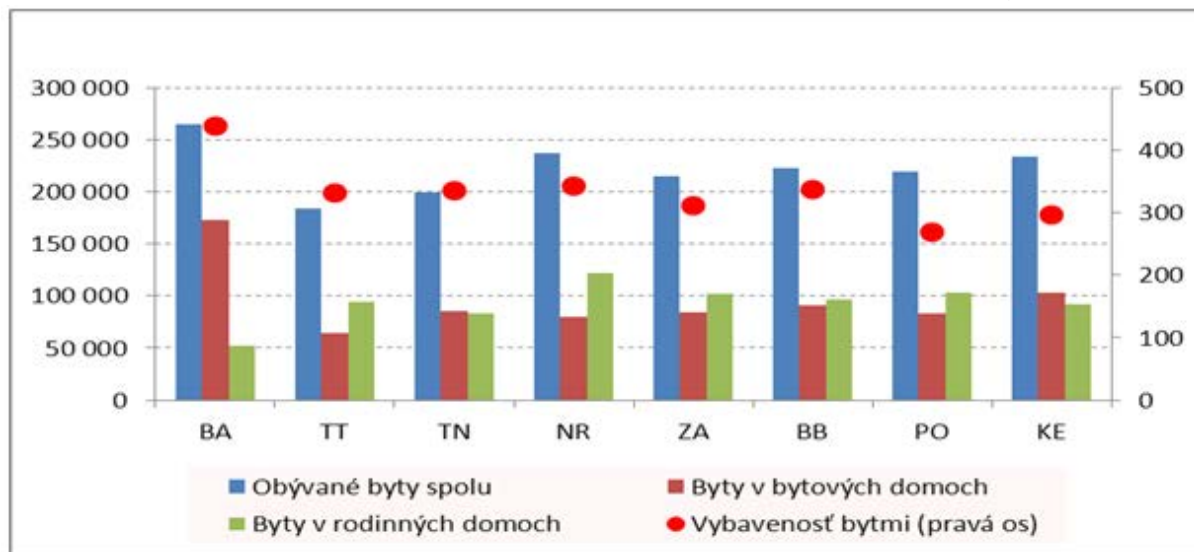
Vyššie uvedené demografické aspekty sú spojené s dopytovou stránkou bývania a sú objektívnou výzvou pre ponukovú stránku bývania. Stále pretrvávajúca potreba bývania vytvára priestor na rozvoj momentálne stagnujúcich aktivít smerom k budovaniu dobre dispozične riešených domov a bytov v primeraných cenových reláciách.

2. PONUKOVÁ STRÁNKA TRHU S BÝVANÍM

Podľa sčítania obyvateľov, domov a bytov v roku 2011 najväčším fondom obývaných bytov disponuje Bratislavský kraj (264 629 bytov) a najmenším Trnavský kraj (184 059 bytov). Rozhodujúcu časť bytového fondu predstavujú obydlia v bytových domoch a rodinných domoch. Zvyšok tvoria obecné, družstevné a iné byty.

Vo väčšine slovenských krajov je prevaha bytov v rodinných domoch nad bytmi v bytových domoch, avšak celkom za Slovensko tvoria byty v bytových domoch vyšší podiel na celkovom počte trvalo obývaných bytov ako byty v rodinných domoch (43 % oproti len necelým 42 %). Je to spôsobené hlavne výrazným počtom bytov v bytových domoch v Bratislavskom kraji (viac ako pätina z celkového počtu bytových domov na Slovensku). Najväčší počet rodinných domov je v Nitrianskom kraji (121 432, resp. 16,3 % z celkového počtu rodinných domov na Slovensku).

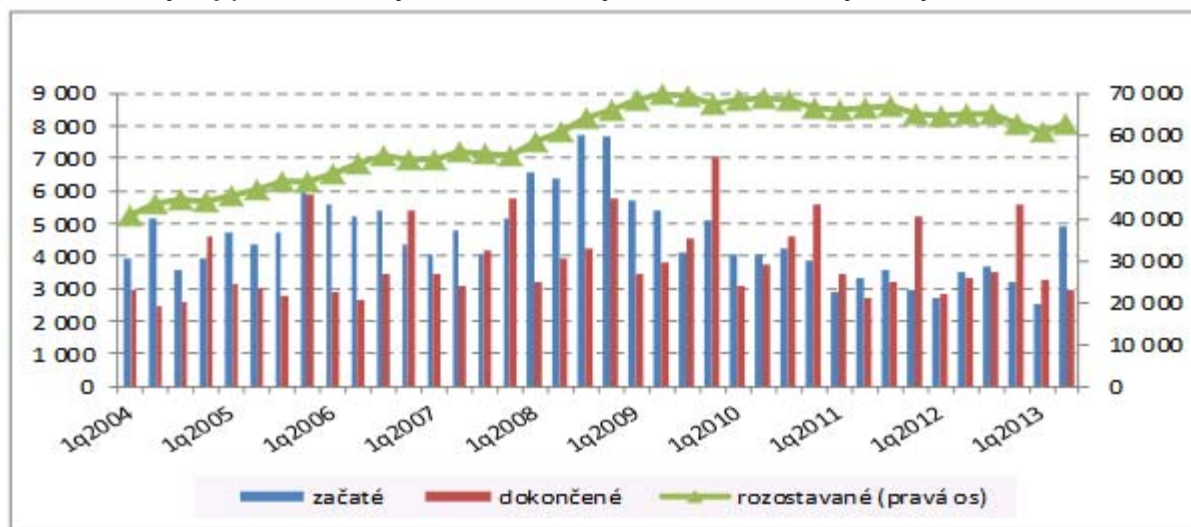
Graf č. 5: Bytový fond a vybavenosť bytmi (na tis. obyvateľov) podľa regiónov

Zdroj údajov: Štatistický úrad SR, SODB 2011, NBS

Aktuálny stav bytového fondu je výsledkom aj staršej výstavby rodinných domov a bytových domov a z regionálneho pohľadu je značne diferencovaný. Vyše 80 % obývaných bytov mimo bratislavského regiónu bolo postavených do roku 1990, okolo 6 % obývaných bytov bolo postavených zhruba pred 20 rokmi a zhruba 7 % bytov je mladších ako 10 rokov. Bytový fond v Bratislavskom kraji je relatívne mladší, k čomu prispel aj výrazný podiel nových bytov (takmer 15 %) postavených po roku 2001.

Graf č. 6: Vývoj počtu začatých, dokončených a rozostavaných bytov

Zdroj údajov: Štatistický úrad SR, NBS

Vybavenosť obyvateľstva bytmi je na Slovensku (s výnimkou Bratislavského kraja) hlboko pod európskym priemerom. Výstavba bytov na Slovensku zaznamenala po roku 2000 mierne rastovú tendenciu a kulminovala v roku 2009, keď bolo dokončených 3,5 bytu na tisíc obyvateľov. V ďalších rokoch sa výstavba bytov postupne spomaľovala. Prejavilo sa to na znižujúcom sa počte začatých aj dokončených bytov až do roku 2011. V roku 2012 sa skončilo zhoršovanie situácie

v bytovej výstavbe, lebo sa začalo aj dokončilo viac bytov ako v predchádzajúcom roku. Avšak aj mierne zlepšená situácia znamenala, že v roku 2012 boli dokončené len necelé tri byty na tisíc obyvateľov.

Slovenský trh s bývaním naráža v poslednom období jednak na slabšiu finančnú disponovanosť záujemcov o uspokojovanie vlastného bývania, ale aj na ponuku skôr nadštandardného bývania, s čím súvisí opatrný reálny dopyt po domoch a bytoch už niekoľko rokov. Pretrvávajúca potreba bývania Slovákov je stále výzvou pre investorov a developerov na trhu s bývaním v tom smere, aby na trhu ponúkali produkty, ktoré reflektujú požiadavky klientov jednak pokiaľ ide o dispozičné riešenie bývania, ale hlavne pokiaľ ide o ich cenovú dostupnosť.

Na ponuke bývania participujú v rôznej miere viaceré subjekty. Medzi občanom, štátom, obcami, vyššími územnými celkami a súkromným sektorom sú väzby a každý má svoju špecifickú pôsobnosť. Primárnu zodpovednosť a starostlivosť za obstaranie vlastného bývania však nesú občania, ktorí sú aj užívateľmi bytového fondu. Pôsobnosť štátu je zameraná najmä na koordináciu podporných opatrení a zdokonaľovanie nástrojov podpory rozvoja bývania, ako aj vytváranie potrebného legislatívneho rámca v podmienkach trhovej ekonomiky.⁴

K úlohám štátu patrí aj vyčleňovanie zodpovedajúceho objemu finančných prostriedkov na rozvoj bývania v štátnom rozpočte. Zo štátneho rozpočtu sú každoročne vyčleňované finančné prostriedky na obstaranie súvisiacej technickej vybavenosti, na obnovu, odstránenie systémových porúch bytových domov a najnovšie aj na sprístupnenie výhodných úverov pre podnikateľskú sféru na výstavbu bytov a výraznejší rozvoj nájomného bývania, a to prostredníctvom Štátneho fondu rozvoja bývania⁵.

ZÁVER

Kvantifikácia aktuálneho stavu a vývoja potreby bývania je nemysliteľná bez spoľahlivých informácií o demografických charakteristikách obyvateľstva a potrebných údajov o bytovom fonde. Takýto druh údajov je k dispozícii z pravidelne sa opakujúceho sčítania obyvateľov, domov a bytov, ktoré si aj preto zasluhuje primeranú pozornosť nielen jeho organizátorov, ale aj všetkých občanov. Od profesionality organizácie sčítania a zodpovedného prístupu každého občana závisí spoľahlivosť údajov (informácií), na základe ktorých sa môže kvalifikovane hodnotiť aktuálny stav a projektovať predpokladaný vývoj potreby bývania v podmienkach Slovenska. Aktuálne údaje z posledného sčítania o populácii a bytovom fonde budú významnou oporou aj pri koncipovaní štátnej bytovej politiky do roku 2020.

⁴ Konkrétne zámery, kompetencie a ďalšie otázky súvisiace s rozvojom bývania sú podrobnejšie rozpracované v zatiaľ platnej *Koncepcii štátnej bytovej politiky do roku 2015* schválenej uznesením vlády SR č. 96 z 3. 2. 2010. Aktuálne sa pripravuje *Koncepcia štátnej bytovej politiky do roku 2020*, v ktorej by medzi hlavné ciele malo patriť predovšetkým zvyšovanie dostupnosti bývania, podpora nájomného bývania, ako aj obnova bytového fondu v bytových i rodinných domoch.

⁵ Nový zákon NR SR č. 150/2013 Z. z. o Štátnom fonde rozvoja bývania nadobudol účinnosť 1. 1. 2014.

Pokiaľ ide o prípadné nové požiadavky na údajovú základňu vo vzťahu k analyzovaniu a projektovaniu potreby bývania, bolo by vhodné prostredníctvom sčítania získať napr. aj informácie o subjektívne odhadovanej hodnote vlastnenej, resp. obývanej nehnuteľnosti na bývanie.

LITERATÚRA

- [1] Cár, M.: Vybrané aspekty slovenského trhu s bývaním. In. Biatec č. 7/2012, s. 12 – 17.
- [2] Housing Europe Review 2012. CECODHAS Housing Europe's Observatori. Brussels, October 2011.

OCHRANA DÔVERNÝCH ŠTATISTICKÝCH ÚDAJOV V MIKRODÁTOVÝCH SÚBOROCH

STATISTICAL DISCLOSURE CONTROL IN MICRODATA FILES

Mgr. Boris Frankovič, boris.frankovic@statistics.sk
Štatistický úrad SR, Miletičova 3, 824 67 Bratislava

ABSTRAKT

So stúpajúcim objemom dostupných údajov vzrastajú aj požiadavky na ich ochranu, čo spôsobuje nutnosť používať na tento účel čoraz sofistikovanejšie metódy. Rozsiahle mikrodátové súbory i výstupy z nich ukrývajú v sebe okrem veľkej informačnej a vedeckej hodnoty aj množstvo ľahšie či ťažšie identifikovateľných dôverných štatistických údajov. Je v záujme tvorcu štátnej štatistiky naplno využívať informačný potenciál získaných údajov, a preto považuje za kľúčové umožniť prístup k nim v rôznych formách výskumným inštitúciám, ale aj širokej verejnosti. Neoddeliteľnou súčasťou toho je však aj aplikácia metód ochrany tak, aby sa respondenti nemuseli obávať, že ich citlivé údaje budú odhalené. Tento postup sa tak týka všetkých štatistických zisťovaní a najrozsiahlejšie z nich, sčítanie obyvateľov, domov a bytov, nie je výnimkou.

ABSTRACT

Increasing amount of available data implies raised requirements for protection of them, which induces necessity of using more sophisticated methods to this end. Besides great information and scientific value, large microdata files along with outputs out of them comprise more or less identifiable confidential statistical data. It is state statistics producer's interest to fully utilize informative potential of data collected and therefore deems access to them in various forms for research institutes and general public to be a key point. Inseparable part of that is application of proper SDC methods so that respondents don't have to worry that disclosure of their sensitive information could happen. This procedure pertains to every statistical survey, the largest among them, population and housing census, is not an exception.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

ochrana dôverných údajov, mikrodáta, sčítanie, hyperkocky

KEY WORDS

statistical disclosure control, microdata, Census, hypercubes

ÚVOD

Silnejúci záujem o štatistické výstupy, ako i oficiálne mikroúdaje na vedecké účely implikujú Štatistickému úradu SR (ďalej len „úrad“) zvýšenie aktivít tak na tvorbu štatistík, ako aj na ich ochranu. V závislosti od typov výstupov sa líšia aj metódy potrebné na ochranu dôverných štatistických údajov v nich. Iné riziká hrozia vo frekvenčných tabuľkách, iné v agregovaných tabuľkách a úplne iné v detailných mikroúdajoch. Úlohou úradu je prijať potrebné opatrenia a metódy na zachovanie dôvernosti údajov jednotlivých respondentov, a to z legislatívnych, etických dôvodov,

avšak v neposlednom rade aj z dôvodu zvyšovania dôvery respondentov, že ich údaje nebudú prezradené. Aplikovaním správnej ochrany sa tak dá doceliť výrazne pozitívnejšia odozva zo strany spravodajských jednotiek a vyššia miera návratnosti údajov.

V tomto článku sa pozrieme na základné riziká, ktoré hrozia pri publikovaní frekvenčných tabuliek (teda výstupov z SODB 2011), na metódy ich ochrany vrátane sofistikovanej metódy *targeted record swapping*, ktorú navrhol Office for National Statistics UK ako primárnu metódu na ochranu výstupov z cenzu 2011.

1. POTREBA OCHRANY

Po vstupe Slovenska do Európskej únie sa rozšírila množina legislatívy vymedzujúca okruh štátnej štatistiky. K pôvodnému zákonu č. 540/2001 Z. z. o štátnej štatistike v znení neskorších predpisov sa pridružilo aj nariadenie č. 223/2009 o európskej štatistike a v neposlednom rade Kódex postupov pre európsku štatistiku. Z prvých dvoch menovaných je zrejmé, že dôverné štatistické údaje sa nesmú bez súhlasu právnických osôb alebo fyzických osôb, ktoré ich poskytli a ktorých sa týkajú, zverejňovať, ani komukoľvek oznamovať, ani použiť na iné než štatistické účely. Pod štatistickým účelom sa rozumie použitie štatistických údajov na číselný, slovný alebo grafický popis hromadných javov a procesov v spoločnosti, hospodárstve a v životnom prostredí prostredníctvom štatistických informácií obsahujúcich informácie o celku alebo o jeho častiach, pričom štatistické informácie sú informácie sociálno-ekonomického, technického alebo ekologického charakteru, ktoré vznikli sumarizáciou dôverných štatistických údajov, ktoré neumožňujú priamu alebo nepriamu identifikáciu spravodajskej jednotky. V Kódexe postupov pre európsku štatistiku sa píše, že ochrana súkromia subjektov poskytujúcich údaje (domácnosti, podniky, správne orgány a iní respondenti), dôvernosť poskytovaných informácií a obmedzenie použitia týchto informácií len na účely štatistiky sú bezvýhradne zaručené. Z tohto je evidentné, že dôvernosť údajov poskytovaných na štatistické účely je skutočne právne garantovaná. Nie je to však jediný aspekt. Etický kódex a potreba budovať dôveru spravodajských jednotiek v to, že ich údaje sú v bezpečí je neoddeliteľnou súčasťou práce úradu.

Na tomto mieste vyvstáva otázka, či aplikácia ochrany dôverných štatistických údajov neochráni poskytované dáta natoľko, že prestanú spĺňať svoju informačnú hodnotu. Je však potrebné si uvedomiť, že presné dáta na individuálnej úrovni nie sú dôležité, ak poskytujú dobrý štatistický opis populácie a vyhovujú predmetu skúmania. Ďalej sa v článku budeme venovať postupom, ktoré tento fakt dokážu zrealizovať. Nakoľko úrad neposkytuje výstupy s identifikátormi, je možná iba nepriama identifikácia.

2. FREKVENČNÉ TABUĽKY

Frekvenčné tabuľky sú hlavným výstupom zo Sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011. Sú to tabuľky, ktoré znázorňujú počty respondentov spadajúcich do daných oblastí, napríklad počet mužov bývajúcich v Prešovskom kraji. Azda najčastejšia otázka, ktorá sa vynorí pri premýšľaní o ochrane dôverných údajov vo frekvenčných tabuľkách, je, či takéto tabuľky predstavujú určité riziko. Odpoveďou je, že v niektorých prípadoch môžu. Pri každej tabuľke zvlášť je však potrebné uvedomiť si, či triediace premenné, ktoré ju tvoria, sú citlivé a ak áno, či je potrebná ochrana.

Pozrime sa teraz na typy rizík, ktoré môžu nastať v spojitosti s frekvenčnými tabuľkami, ako stojí v Hundepool (2010).

a) Identifikácia

Identifikácia sama o sebe nepredstavuje priame riziko odhalenia dôverných údajov. Skrýva však v sebe potenciál umožniť nepriamu identifikáciu, a to použitím iných tabuliek. Identifikácia je jav, keď votrelec (osoba, ktorá sa snaží odhaliť dôverné údaje pomocou tabuliek publikovaných úradom) nadobudne vedomosť o existencii malého počtu jednotlivcov s určitými vlastnosťami. Táto vedomosť mu sama o sebe nepovie o koho ide, v spojitosti s inými údajmi však takáto situácia môže nastať. Štandardne sa preto za citlivé považujú bunky frekvenčnej tabuľky s hodnotami 1 alebo 2. V druhom prípade jeden z dvoch, ktorí tvoria bunku tabuľky, vie, že s danými vlastnosťami je už iba jeden respondent, čo však predpokladá, že sa o identifikáciu bude snažiť – scenár zvedavého suseda. Pozrime sa na príklady identifikácie v niektorých ilustračných tabuľkách.

Tabuľka č. 1

Odpracované hodiny Rodinný stav	Muži			Ženy			Spolu
	viac ako 30	16 – 30	menej ako 16	viac ako 30	16 – 30	menej ako 16	
Ženatý/vydatá	30	6	2	14	3	2	57
Rozvedený/rozvedená	3	4	0	2	2	3	14
Slobodný/slobodná	2	0	1	2	1	1	7
Spolu	35	10	3	18	6	6	78

V tabuľke č. 1 môžeme vidieť, že niektoré bunky obsahujú hodnoty 1 alebo 2. Napríklad slobodný muž, ktorý pracuje menej ako 16 hodín týždenne, je v regióne, za ktorý sa tabuľka publikuje, jediný. Podobne vydatá žena, ktorá pracuje menej ako 16 hodín týždenne, vie, že v regióne je už iba jedna taká žena.

b) Odhalenie individuálnej vlastnosti

Je to spôsob odhalenia individuálnych vlastností, pričom je nutná identifikácia. Odhalenie individuálnej vlastnosti je v podstate pokračovaním identifikácie, keď sa z informácie, ktorá má malú výpovednú hodnotu, dá získať individuálny citlivý údaj. To sa môže udiť buď priamo z publikovanej tabuľky, alebo pomocou iného, prípadne externého súboru. Takýto typ odhalenia môže nastať predovšetkým pri publikovaní veľkého množstva tabuliek z jedného zdroja, čo je aj prípad Sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011. Bez ďalších tabuliek je možno odhaliť individuálny atribút konkrétneho jednotlivca vtedy, ak v niektorom riadku alebo v stĺpci tabuľky je sumárna hodnota citlivej premennej 1 alebo 2 a táto citlivá premenná má úplný rozklad.

Napríklad z tabuľky č. 2 je zrejmé, že v regióne, za ktorý sa tabuľka publikuje, je jediný slobodný muž a navyše pracuje menej ako 16 hodín týždenne. Ten, kto tohto muža pozná, dozvedá sa o ňom jeho citlivý dôverný údaj, takže v tomto prípade už nejde iba o klasickú identifikáciu. Podobne rozvedená žena, ktorá pracuje viac ako 30 hodín týždenne, vie, že zvyšná rozvedená žena v tomto regióne pracuje menej

ako 16 hodín týždenne. Takýto typ odhalenia v sebe pochopiteľne nesie nižšiu mieru rizika, nakoľko odhalenie individuálneho atribútu môže nastať jedine v prípade, že konkrétne tá žena, ktorá je rozvedená a pracuje viac ako 30 hodín týždenne, sa pokúsi o odhalenie (na rozdiel od prvého prípadu, keď sa odhalenie môže podariť komukoľvek, kto použije tabuľku).

Tabuľka č. 2

Opracované hodiny Rodinný stav	Muži			Ženy			Spolu
	viac ako 30	16 – 30	menej ako 16	viac ako 30	16 – 30	menej ako 16	
Ženatý/vydatá	30	6	2	14	3	2	57
Rozvedený/rozvedená	3	4	0	1	0	1	9
Slobodný/slobodná	0	0	1	2	1	1	5
Spolu	33	10	3	17	4	4	71

Veď si prípad dvoch tabuliek publikovaných z toho istého zdroja, konkrétne tabuliek č. 3 a č. 4, ktoré znázorňujú počty obyvateľov určitých obcí v závislosti od veku a vzdelania. Z tabuľky č. 3 dokážeme identifikovať jediného obyvateľa žijúceho v obci Rovná staršieho ako 80 rokov a je ním muž. Táto informácia sama o sebe nepredstavuje riziko, avšak spojením tejto tabuľky s tabuľkou č. 4 votrelec dokáže zistiť, že tento muž má iba základné vzdelanie.

Tabuľka č. 3

Vek Obec	Muži			Ženy			Spolu
	menej ako 60	60 – 80	80+	menej ako 60	60 – 80	80+	
Dlhá	40	5	3	32	8	5	93
Rovná	25	4	1	27	6	0	63
Široká	35	7	2	39	10	5	98
Spolu	100	16	6	98	24	10	254

Tabuľka č. 4

Vzdelanie Obec	Základné			Stredné			Spolu
	menej ako 60	60 – 80	80+	menej ako 60	60 – 80	80+	
Dlhá	10	3	0	20	5	4	42
Rovná	8	1	1	15	4	0	29
Široká	11	3	0	22	6	3	45
Spolu	29	7	1	57	15	7	254

c) Odhalenie skupinovej vlastnosti

Ide o mimoriadne nebezpečný a podceňovaný typ identifikácie, keď vo vzácných prípadoch všetci respondenti určitého triedenia majú spoločnú vlastnosť a táto informácia je citlivá. Nebezpečnosť takéhoto scenára je okrem iného preto taká vysoká, lebo tento typ odhalenia nevyžaduje identifikáciu. Nastáva vtedy, keď všetci respondenti spadajú do jednej kategórie citlivej premennej, pričom táto premenná má v rámci tabuľky úplný rozklad (sú zastúpené všetky kategórie).

Tabuľka č. 5

Obec Vzdelanie	Malá	Veľká	Spolu
Základné	6	20	26
Stredné	0	15	15
Vysoké	0	22	22
Iné	0	20	20
Spolu	6	77	83

Z tabuľky č. 5 je možné zistiť, že všetci obyvatelia obce Malá, ktorých je 6, majú základné vzdelanie. Ktokoľvek, kto pozná aspoň jedného obyvateľa obce Malá, získava tak o ňom dôvernú informáciu. Podobne obyvateľ obce Malá z tabuľky č. 6 so stredoškolským vzdelaním vie, že všetci ostatní obyvatelia tejto obce majú základné vzdelanie.

Tabuľka č. 6

Obec Vzdelanie	Malá	Veľká	Spolu
Základné	6	20	26
Stredné	1	15	16
Vysoké	0	22	22
Iné	0	20	20
Spolu	7	77	84

Takáto situácia opäť vyžaduje scenár odhalenia „zvedavý sused“. Zvýšenú pozornosť treba venovať aj situáciám, keď príliš veľké percento ľudí spadá do citlivej kategórie, napríklad v tabuľke č. 7 môžeme vidieť, že až 15 zo 17 ľudí má iba základné vzdelanie, čo môže byť pre obyvateľov so stredoškolským vzdelaním zaujímavé z pohľadu predstavy o vzdelanostnej štruktúre obce.

Tabuľka č. 7

Obec Vzdelanie	Malá	Veľká	Spolu
Základné	15	20	35
Stredné	2	15	17
Vysoké	0	22	22
Iné	0	20	20
Spolu	17	77	94

d) Odhalenie odčítaním

Tento typ odhalenia nastane vtedy, keď odpočítanie hodnôt medzi dvoma rovnako štruktúrovanými tabuľkami umožní niektoré z predchádzajúcich typov odhalení. Takto publikované tabuľky umožnia odhalenie tabuľky odpočítaním za obecnú časť Dolná, kde môže nastať predtým nepredpokladané riziko odhalenia dôverných údajov.

Tabuľka č. 8

Pohlavie Vzdelanie	Horná - Dolná		
	muži	ženy	spolu
Základné	15	20	35
Stredné	20	15	35
Vysoké	28	22	50
Iné	16	20	36
Spolu	79	77	156

Tabuľka č. 9

Pohlavie Vzdelanie	Horná		
	muži	ženy	spolu
Základné	9	19	28
Stredné	15	14	29
Vysoké	20	22	42
Iné	10	20	30
Spolu	54	75	129

e) Prepájanie tabuliek

Ide o najsofistikovanejšie a tým najmenej zvládnuteľné riziko. Votrelec môže hlbším skúmaním publikovaných tabuliek zistiť vzťahy medzi triediacimi kategorickými premennými a prepájaním týchto tried odhaliť dôverné údaje. Takéto odhalenie hrozí najmä v prípade, že všetky tabuľky sú publikované z toho istého zdroja, čo je aj prípad SODB 2011. Efektívne zamedziť takémuto riziku sa dá štruktúrovaným a štandardizovaným publikovaním tabuliek s rovnakými kategóriami na rovnakej hierarchickej úrovni (najmä v prípade geografických premenných), keď sa dajú odstrániť riziká typov a – d.

3. METÓDY OCHRANY

Medzi metódy ochrany dôverných štatistických údajov vo frekvenčných tabuľkách patrí ochrana pred vytvorením tabuľky, prestavba tabuľky alebo ochrana po vytvorení tabuľky.

a) *Pred vytvorením tabuľky*

Aplikácia ochrany dôvernosti pred vytvorením samotnej tabuľky spočíva v aplikácii metód ochrany v mikroúdajoch, z ktorých sa frekvenčná tabuľka napočítava. Použijú sa vhodne zvolené metódy, aby sa čo najviac zachovala informačná hodnota tabuľky pri súčasnom minimalizovaní rizika späťso s danou konkrétnou tabuľkou (v prípade viacerých publikovaných tabuliek treba zväžiť riziko späťso so všetkými tabuľkami súčasne).

Výhodami takéhoto typu ochrany sú:

- vhodný systém na publikovanie veľkého množstva tabuliek z toho istého dátového zdroja,
- aditívne výstupy,
- zachovaná konzistencia medzi tabuľkami (tá istá bunka vo viacerých tabuľkách má tú istú hodnotu),
- jednoduché napočítanie tabuliek,
- dostatočná miera ochrany.

Medzi **nevýhody** patrí:

- nutný prístup k mikroúdajom,
- nižšia miera transparentnosti vzhľadom na užívateľov tabuliek (užívateľ nevie, aké metódy sa v skutočnosti použili a k akému skresleniu prichádza).

b) *Prestavba tabuľky*

Triediace premenné tabuľky sa agregujú do vyššej úrovne (napríklad namiesto geografickej jednotky obec bude tabuľka publikovaná na úrovni okresu).

Výhody sú:

- veľmi jednoduchá aplikácia,
- ponechanie skutočných hodnôt bez skreslenia,
- vysoká miera transparentnosti,
- aditivita,
- konzistencia.

Medzi **hlavné nevýhody** patrí:

- výrazná redukcia podrobnosti údajov.

c) *Po vytvorení tabuľky*

i) *zakrytie buniek*

V tabuľkách sa indikujú citlivé bunky a ich hodnoty sa zakryjú. Keďže však tabuľky obsahujú aj sumárne hodnoty, treba zakryť aj niektoré ďalšie bunky, aby sa tie citlivé nedali vypočítať rozdielom.

Výhody sú jednoznačné:

- zrozumiteľnosť metódy,
- aditivita,
- vysoká miera aplikovanej ochrany.

Nevýhody však často prevyšujú výhody:

- náročne dosiahnuteľná konzistentnosť,
- vysoká informačná strata,

- neaplikovateľné v prípade veľkého množstva mnohorozmerných tabuliek vytvorených z jedného zdroja – prípad SODB 2011.

ii) prídanie šumu a zaokrúhlenie

Hodnoty buniek tabuliek sa buď zaokrúhlia na vopred určený násobok základnej bázy, alebo sa tieto hodnoty upravujú o náhodne aplikovaný šum.

Výhodami sú:

- jednoduchá aplikácia v prípade jednej tabuľky
- zrozumiteľnosť metód

Nevýhody sú však nesporné:

- nekonzistentnosť,
- prakticky nedosiahnuteľná aditivita,
- vysoká informačná strata,
- nedostatočná ochrana (znalosť základnej bázy dokáže pomôcť odhaleniu údajov).

4. SČÍTANIE OBYVATEĽOV, DOMOV A BYTOV 2011

Z databáz SODB 2011 sa publikuje veľké množstvo viacrozmerných tabuliek. Z hore uvedených metód preto navrhujeme ako metódu na ochranu hyperkociek SODB ochranu pred vytvorením tabuľky, teda na úrovni mikroúdajov. Ako najlepšia sa javí metóda *targeted record swapping* navrhnutá v Office for National Statistics UK (ďalej „ONS“) ako primárna ochrana tabuliek z britského sčítania obyvateľov 2011 (Frend, 2011). Táto metóda, ktorej princípom je výmena hodnôt geografickej premennej jednotlivým domácnostiam, má obrovské výhody – aditivita a konzistencia vo všetkých tabuľkách, zameriavanie sa iba na citlivé údaje, rýchle a efektívne publikovanie štandardných i neštandardných výstupov, časová náročnosť aplikácie ochrany a čo je najpodstatnejšie, zachovanie vekovo-pohlavnej štruktúry a niektorých iných základných ukazovateľov na úrovni obce. Podstatou metódy je ani tak nie ochrana každej možnej citlivej hodnoty, ale vytvorenie neistoty o hodnotách, ktoré sa javia ako citlivé. Votrelec preskúmaním tabuľky dokáže indikovať citlivé údaje, avšak iba niektoré z nich sú skutočné, ostatné sú umelo vytvorené a z tabuľky nie je zrejmé, o ktorý prípad ide.

Presnejšie sa v mikrodátach identifikuje rizikový jednotlivec vypočítaním jeho rizikového skóre. Domácnosť, ktorej je členom, sa označí ako riziková. Rizikové skóre sa vypočíta ako priemer pravdepodobnosti odhalenia vzhľadom na každú rizikovú premennú pre každého jednotlivca na každej geografickej úrovni zvlášť. O tom, ktoré premenné sa označia ako rizikové, rozhodne úrad v rámci procesu ochrany a táto informácia sa nezverejní. Pre každý kraj sa zvolí *swap miera*, čo je percentuálny podiel bytov v kraji, ktoré sa medzi sebou vymenia. Táto je závislá od miery neodpovedí a imputácií v danom kraji, nakoľko vysoká miera imputácií sama o sebe spôsobí veľkú informačnú neistotu. Počet domácností, ktoré budú podliehať *swappingu*, sa pre každú obec určí v závislosti od jej veľkosti (inverzne) a podielu rizikových domácností v nej. Najviac sa tak ochrana dotkne malých obcí s veľkým počtom rizikových domácností. V každej obci sa následne náhodným výberom s pravdepodobnosťou výberu úmernou rizikovému skóre vyberie množina domácností, ktoré sa ochránia. Ku každej domácnosti vo výbere sa nájde iná

domácnosť v inej obci v tom istom okrese spĺňajúca vekovo-pohlavnú štruktúru spolu s niektorými ďalšími základnými ukazovateľmi a tieto dve obce si vymenia adresy. Problém môže nastať, ak takáto domácnosť v rámci okresu neexistuje. Vtedy by sme navrhli voliť kroky v tomto poradí:

1. hľadanie domácnosti v inom kraji,
2. nájsť pokiaľ možno najpodobnejšiu domácnosť – váhu jednotlivých premenných určí úrad pri aplikácii metódy,
3. použiť metódu PRAM (Hundepool, 2010) v rámci domácnosti, pre ktorú neexistuje párová. Pravdepodobnostným modelom sa zmenia niektoré hodnoty domácnosti tak, aby sa párová domácnosť dala nájsť, pričom premenná, ktorej sa hodnota zmení, musí byť zvolená tak, aby spôsobila minimálnu informačnú stratu.

ZÁVER

Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2011 je významným a dôležitým štatistickým zisťovaním. Jeho výstupy sú kľúčové pre celú spoločnosť. Je v záujme občanov i úradu publikovať pokiaľ možno najväčší počet výstupov z tohto zisťovania. Táto snaha však naráža na prekážku v podobe ochrany dôverných štatistických údajov. Aj napriek pomerne nízkemu riziku v spojitosti s frekvenčnými tabuľkami ho nemožno podceňovať.

Scenáre odhalenia dôverných údajov sú v prípade takého veľkého množstva tabuliek vytvorených z jedného zdroja nepochybne reálnou hrozbou, ktorej treba v čo najväčšej miere zabrániť, pri súčasnom zachovaní vysokej informačnej hodnoty publikovaných údajov. Doterajšie metódy sú v tomto prípade neaplikovateľné, je preto potrebné hľadať iné riešenia. Ako najlepšia sa javí metóda *targeted record swapping* navrhnutá britským ONS ako metóda na ochranu cenzu. Túto metódu sme sa preto rozhodli aplikovať aj v Sčítaní obyvateľov, domov a bytov 2011 v Slovenskej republike.

LITERATÚRA

- [1] HUNDEPOOL, A. et al. 2010. *Handbook on Statistical Disclosure Control*. ESSNet SDC. Dostupné na http://neon.vb.cbs.nl/casc/.%5CSDC_Handbook.pdf
- [2] FRIEND, J. et al. 2011. *Statistical Disclosure Control for Communal Establishments in the UK 2011 Census*. Tarragona: Joint UNECE/Eurostat work session on statistical data confidentiality. Dostupné na http://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/documents/ece/ces/ge.46/2011/15_UK.pdf
- [3] *Kódex postupov pre európsku štatistiku*. Verzia z roku 2011 prijatá Výborom pre Európsky štatistický systém 28. septembra 2011.
- [4] Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 223/2009 z 11. marca 2009 o európskej štatistike a o zrušení nariadenia (ES, Euratom) č. 1101/2008 o prenose dôverných štatistických údajov Štatistickému úradu Európskych spoločenstiev, nariadenia Rady (ES) č. 322/97 o štatistike Spoločenstva a rozhodnutia Rady 89/382/EHS, Euratom o založení Výboru pre štatistické programy Európskych spoločenstiev.
- [5] Zákon č. 540/2001 Z. z. o štátnej štatistike, ako vyplýva zo zmien a doplnení vykonaných zákonom č. 215/2004 Z. z., zákonom č. 358/2007 Z. z., zákonom č. 90/2008 Z. z., zákonom č. 55/2010 Z. z. a zákonom č. 136/2010 Z. z.

OTÁZKY K SČÍTANIU¹

QUESTIONS ABOUT THE CENSUS

Doc. Ing. Jozef Chajdiak, CSc., chajdiak@statis.biz

Slovenská štatistická a demografická spoločnosť, Miletičova 3, 824 67 Bratislava

ABSTRAKT

Na otázku v názve konferencie *Potrebuje ešte Slovensko po sčítaní 2011 ďalší census?* má autor jednoznačný názor: **Potrebuje!** Príspevok obsahuje niekoľko otázok vo vzťahu k cieľom, k hodnoteniu, k organizácii a priebehu minulých aj budúcich sčítaní a tiež konkrétny návrh ako pozitívne výchovne pôsobiť v prospech sčítania na mladú generáciu a obyvateľstvo spolu.

ABSTRACT

The question in the title of the conference "After the 2011 Census does Slovakia still need another one?" the author has a clear view "Needs!" The contribution contains a few questions about the objectives, evaluation, organization, during the past and future censuses and also a concrete proposal on the positive educational activity for the benefit of the census in the young generation and people together.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

úspešnosť, cieľ, organizácia, efektívnosť sčítanie, obyvatelia v zahraničí

KEY WORDS

success, target, organization, counting efficiency, residents abroad

ÚVOD

V máji 2011 sa uskutočnilo sčítanie obyvateľov, domov a bytov. Pri tejto akcii sme sa stretli tak s pozitívnymi reakciami, ako aj s niektorými negatívnymi javmi. V tejto súvislosti sa natíska otázka: Čo je to úspešné sčítanie? Zdá sa, že za úspešné sčítanie môžeme považovať len to, ktoré je realizované úplným zisťovaním. Po diskusiách s otáznikmi možno nezistené údaje dozistiť hodnoverným zisťovaním. Otázky o vierovyznaní, národnosti, vzdelaní majú vlastnú vypovedaciu schopnosť, ale aj o triednych početnostiach získaných kombináciou týchto hodnôt znakov môžeme zistiť zaujímavé skutočnosti.

1. OTÁZKY

Na otázku v názve konferencie *Potrebuje ešte Slovensko po sčítaní 2011 ďalší census?* má autor jednoznačný názor **Potrebuje!** Autor považuje úroveň realizácie sčítania za indikátor úrovne **civilizačného rozvoja krajiny**. Ostatné sčítanie 2011

¹ Práca bola podporená grantmi:

- úloha VEGA č. 1/1164/12: *Možnosti uplatnenia informačných a komunikačných technológií na zvyšovanie efektívnosti medzinárodnej spolupráce malých a stredných podnikov SR v oblasti inovácií*
- úloha VEGA č. 1/0335/13: *Štatistická analýza vybraných ukazovateľov konkurencieschopnosti na súbore podvojne účtujúcich podnikov SR*

naznačuje, že na ceste civilizačného rozvoja krajiny má naša Slovenská republika ešte dosť miesta pre ďalší rozvoj.

Sčítanie 2011 prebehlo podobne ako predchádzajúce. Vyžadovalo obrovské nasadenie aparátu rezortu štatistiky, rozsiahly súbor sčítacích komisárov, pozitívny postoj celého súboru obyvateľov, nemalé prostriedky atď. Treba si však položiť a zodpovedať niekoľko otázok.

Čo je to „úspešné“ sčítanie? Úspešné znamená, že sa sčítali všetci obyvatelia a ich odpovede na položené otázky boli úplné a vierohodné? Autor zastáva názor, že sčítanie je presným obrazom demografického stavu, počtu a štruktúry obyvateľstva v danom momente, t. j. všetci obyvatelia sa sčítajú. Časť pracovníkov Štatistického úradu SR má tendenciu spájať úspešnosť sčítania so štatistickým úradom, jeho aparátom a zložkami. Podľa názoru autora úspešnosť/neúspešnosť sčítania je úspešnosťou/neúspešnosťou celej Slovenskej republiky, aj keď je objektívne zrejmý veľký a nenahraditeľný podiel rezortu štatistiky na tejto akcii, na kladoch a prípadných nedostatkoch.

Časť zisťovaných údajov slúži na riadenie krajiny (zaujímavé sú tak hlavne podklady na delenie finančných dotácií). V tejto súvislosti si môžeme položiť otázku: *Zistili sa dostatočne presne počty obyvateľov, počty obyvateľov relevantných národností, veriacich, vzdelanostná úroveň občanov SR?* Počty obyvateľov potrebujeme na delenie finančných prostriedkov. Počty obyvateľov relevantných národností potrebujeme na hodnotenie demografického vývoja z pohľadu hlavnej národnosti (Slovákov) a ostatných národností (napr. Maďari, Rómovia). Maďarov a Slovákov ubúda a Rómov pribúda. Počet veriacich sa postupne znižuje, počet obyvateľov „bez vyznania“ sa zvyšuje. Odluka cirkvi od štátu je významná otázka a počet veriacich a neveriacich a ich vývoj dá jasnejšie odpovede. Zdá sa, že vzdelanostná úroveň obyvateľstva rastie. Je však rozdiel medzi konštatovaním „zdá sa“ a konkrétnym vyčíslením, že počet vysokoškolsky vzdelaných v roku 2011 oproti roku 2001 vzrástol x-krát.

Pri príprave budúceho sčítania si okrem iných musíme zodpovedať pri každom jednom údaji zo sčítacieho formuláru nasledujúce otázky: *Má príslušná otázka a ponúkané odpovede zostať v nezmenenej podobe? alebo Má sa príslušná otázka, resp. časť ponúkaných odpovedí vynechať? alebo Má sa príslušná otázka, resp. časť ponúkaných odpovedí modifikovať?* V tejto súvislosti ide aj o úplné zisťovanie z jedného zdroja (obyvatelia) alebo o úplné zisťovanie z viacerých zdrojov (obyvatelia, registre) alebo sa môžeme spoľahnúť na výberové zisťovanie? Autor sa prikláňa k prvým dvom verziám – počet obyvateľov a ich štruktúru musíme zistiť poriadne, t. j. úplným zisťovaním, prípadne úplným zisťovaním doplneným dozisťovaním.

Môžeme sformulovať otázky, ktoré zisťujú nové, resp. nezisťované údaje o našej krajine. Autora by napríklad zaujímal počet, veková a pohlavná štruktúra našich obyvateľov pracujúcich, resp. združujúcich sa v zahraničí vrátane očakávanej dĺžky pobytu a pravdepodobnosti ich návratu domov (do SR). V tejto súvislosti môžu byť zaujímavé počty ich sobášov, sobášov v zahraničí, sobášov s cudzincami a tiež potenciál a realita počtu narodených detí. Zaujímavé môžu byť aj informácie

v obrátenom garde o cudzincoch u nás. *Má byť príslušný okruh údajov zisťovaný sčítaním?*

Sčítanie je pomerne nákladná akcia. Zisťovali sme z pohľadu nákladov „dost“ úmerne k vynaloženým prostriedkom a silám alebo sme mali zisťovať „viac“? Ak „viac“, tak „čoho“? Zdá sa, že sme zisťovali počet obyvateľov a ich základné štruktúry (pohlavie, vek, národnosť, vierovyznanie, vzdelanie) pridraho a ďalej zdá sa, že formuláre neboli dostatočne objemné v pomere k vynaloženým prostriedkom.

2. PROBLÉMY

Na druhej strane u časti obyvateľstva sa sčítanie 2011 stretlo s **nepochopením** jeho významu, ignorovaním samosčítania či aspoň časti otázok (hlavne v Bratislave). Zdá sa, že aj časť top riadiaceho aparátu krajiny nie plne chápe obsah a účel sčítania a potenciálne dopady výsledkov sčítania na riadenie krajiny. Úroveň kvality časti top riadiaceho aparátu krajiny tak viedla k tomu, že možno sme nezisťovali niektoré aspekty stavu a vývoja krajiny, ktoré sme mohli a asi aj mali zistiť, alebo sme ich dostatočne nezistili (národnosť, vierovyznanie, vzdelanie).

Úmerne riadiacim potrebám riadiaceho aparátu krajiny možno formulovať aj ďalšie ciele zisťovania pri sčítaní.

Nervózna atmosféra tesne pred a počas ostatného sčítania núti k budovaniu zvýšenia **kladného** postoja obyvateľstva. Obyvatelia by mali chápať potrebu úplného, presného a spoľahlivého zistenia príslušných údajov v sčítaní a chápať ich miesto v procese ich transformácie na informáciu, ktorá sa bude využívať v procesoch riadenia krajiny, ktorá bude ovplyvňovať v dlhodobom aspekte ich život. O to lepšie a bohatšie by tieto skutočnosti mali chápať top riadiace kádre krajiny. Im by malo byť jasné, ktoré otázky v sčítaní budú/sú prakticky trvalé, ktoré je vhodné už vynechať a, naopak, ktoré nové otázky zisťovať. A stále treba mať na pamäti, že sčítanie slúži na vrcholové riadenie krajiny.

Autor navrhuje vytvoriť **súbor materiálov** o problematike sčítania, ktoré by sa využili pri výučbe v rámci predmetu občianska náuka alebo podobných, či iných na základných a stredných školách (desaťročný cyklus sčítaní – desať ročníkov výučby v škole).

Podobný súbor materiálov o problematike sčítania by sa mal vytvoriť a prezentovať vo verejnoprávnom Rozhlase a televízii Slovenska (RTVS).

Súbory materiálov by mali obsahovať:

- problematiku prípravy sčítania,
- problematiku vlastného sčítania,
- problematiku logickej aj obsahovej kontroly spracovaných údajov,
- problematiku prezentácie výsledkov,
- problematiku bezprostredného využitia výsledkov sčítania.

Dostať problematiku sčítania do školských lavíc, verejnoprávneho rozhlasu a televízie môže zvýšiť úroveň civilizačného rozvoja Slovenska.

Určité problémy vyvoláva pojmový aparát v konfrontácii s realitou. Napríklad špecifikácia pobytov ako trvalý, prechodný, obvyklý, prítomný, vykázaný poskytuje bohaté možnosti výkladu a z toho vyplývajúcu rôznorodosť priradenia rovnakého bydliska rôznej forme bývania.

Taktiež sa budeme musieť vyrovnáť s pojmom „anonymne“. Na jednej strane pod pojmom „anonymne“ máme zákonnú ochranu osobných údajov, na druhej strane s pojmom „anonymne“ máme taktiež zákonnú ochranu osobných údajov. Dve navzájom protirečiace strany jedného problému. Neľahký problém, ale musíme ho vyriešiť.

3. ZÁVER

Bolo sčítanie 2011 „úspešné“? Hovorí sa, že áno, hoci definíciu úspešnosti sčítania postrádame a počet vybraných nezistených údajov je prekvapujúco dosť vysoký. Zistili sa dostatočne presne počty obyvateľov, počty obyvateľov relevantných národností, veriacich, vzdelanostná úroveň občanov SR? Počty obyvateľov možno áno, ale počty relevantných národností, veriacich, podľa vzdelanostnej úrovne majú úroveň nezistených údajov privysokú. Má príslušná otázka a ponúkané možnosti odpovede na ňu zostať v nezmenenej podobe? Alebo sa má príslušná otázka, resp. časť ponúkaných možností odpovede vynechať? Alebo sa má príslušná otázka, resp. časť ponúkaných možností odpovede modifikovať? Odpovede na tieto otázky poskytne až príprava budúceho zisťovania.

Môžeme sformulovať otázky, ktoré zisťujú nové, resp. nezisťované údaje o našej krajine. Autora by napríklad zaujímal počet, veková a pohlavná štruktúra našich obyvateľov pracujúcich, resp. združujúcich sa v zahraničí vrátane očakávanej dĺžky pobytu a pravdepodobnosti ich návratu domov (do SR). V tejto súvislosti môžu byť zaujímavé počty ich sobášov, sobášov v zahraničí, sobášov s cudzincami a tiež potenciál a realita počtu narodených detí. Zaujímavé môžu byť aj informácie v obrátenom garde o cudzincoch u nás. Má byť príslušný okruh údajov zisťovaný sčítaním? Autor si myslí, že áno.

Sčítanie je pomerne nákladná akcia. Z pohľadu nákladov *zisťovali sme „dost“ úmerne vynaloženým prostriedkom a silám alebo sme mali zisťovať „viac“?* Zdá sa, že pridraho a ďalej zdá sa, že dotazník nebol dostatočne hrubý v pomere k vynaloženým prostriedkom.

Problémom je aj budovanie kladného postoja obyvateľstva k sčítaniu, šírenie osvety. Školské lavice alebo verejnoprávny Rozhlas a televízia Slovenska sa zdá byť rozumnou cestou.

Žijeme v období demografických výziev pred spoločnosťou. Mení sa demografická štruktúra obyvateľov. Rodí sa menej detí. Predlžuje sa stredná dĺžka života. Tým žijeme dlhšie a zároveň starneme. Naš priestor je otvorenejší migračnému pohybu. Migruje sa vnútroštátne a tiež v rámci EÚ. Môžeme tiež vidieť aj migráciu mimo EÚ, t. j. môžeme sledovať ďalšiu vlnu pohybu vysťahovalectva a prisťahovalectva. Na ich zvládnutie ďalšie sčítanie potrebujeme.

LITERATÚRA

- [1] Chajdiak, J.: Odhad počtu živonarodených v Slovenskej republike do roku 2020. In: Slovenská štatistika a demografia. 11. ročník 3/2001, s. 26 – 45.
- [2] Chajdiak, J. 2009. Štatistika v Exceli 2007. Bratislava, Statis, s. 151 – 156.
- [3] Vaňo, B. 2008. DEMOGRAFICKÉ PROGNOZY. EKOMSTAT, Trenčianske Teplice, 3. 6. 2008
- [4] Bleha, B. – Vaňo, B. 2007. Prognóza vývoja obyvateľstva SR do roku 2025 (aktualizácia). Bratislava, INFOSTAT.
- [5] Vaňo, B. – Bleha, B. 2008. Prognóza vývoja obyvateľstva v okresoch SR do roku 2025. Bratislava, INFOSTAT.
- [6] Chajdiak, J.: Odhad vývoja počtu a podielu poproduktívneho obyvateľstva SR do roku 2040. In: Forum Statisticum Slovacum 5/2009.
- [7] Chajdiak, J.: Zamyslenie sa nad dvoma výzvami. In Forum Statisticum Slovacum. In: 1/2013, s. 27 – 29.
- [8] www.infostat.sk/slovakpopin
- [9] www.ssds.sk

MERANIE SOCIÁLNEHO POSTAVENIA AKO SÚČASŤ ŠTATISTICKÝCH ZISŤOVANÍ¹

THE MEASUREMENT OF SOCIAL POSITION AS A PART OF STATISTICAL SURVEYS

Mgr. Roman Džambazovič, PhD., dzambazovic@phil.uniba.sk

Filozofická fakulta UK v Bratislave, Katedra sociológie, Gondova 2, 814 99 Bratislava

ABSTRAKT

Údaje o sociálnom postavení (pozícii) jednotlivcov sú jednou z dôležitých informácií vypovedajúcou o stratifikačnom systéme spoločnosti. Sociálna pozícia meraná prostredníctvom sociálneho statusu či triedneho postavenia determinuje tak názory, ako aj konkrétne správanie jednotlivcov. Meranie sociálneho postavenia by sa malo stať súčasťou dôležitých štatistických zisťovaní, sčítanie nevynímajúc. Na Slovensku zatiaľ absentuje využívanie medzinárodne štandardizovaných indikátorov na meranie sociálneho postavenia. Príspevok predstavuje štandardné stratifikačné indikátory (napr. ISEI, EGP, ESeC) merajúce sociálnu pozíciu na základe vykonávaného zamestnania, ktoré sa využívajú v medzinárodných výskumoch.

ABSTRACT

Data on the social status (position) of individuals is one of the important information about the stratification system of a society. Social position, measured by social status or class position, determines opinions as well as specific behavior of individuals. The measurement of social status should become part of the realized statistical surveys, including Census. The internationally standardized indicators to measure social status have not been introduced in Slovakia yet. The study presents standard stratification indicators (e.g. ISEI, EGP, ESeC) measuring a job-based social position. These indicators are used in international studies.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

sociálne postavenie/pozícia, sociálna stratifikácia, klasifikácia zamestnaní ISCO, koncepty merania sociálneho statusu a sociálnych tried, Európska sociálno-ekonomická klasifikácia (ESeC)

KEY WORDS

social status/position, social stratification, International Standard Classification of Occupations (ISCO), concepts of measurement of social status and social class, European Socio-economic Classification (EseC)

¹ Autor sa chce poďakovať anonymnému recenzentovi/recenzentke za veľmi podnetné pripomienky a odporúčania.

Štúdia vznikla ako súčasť riešenia grantovej úlohy VEGA č. 1/0515/12 *Sociálna diferenciacia slovenskej spoločnosti, jej determinanty a konzekvence* a VEGA č. 1/0190/12 *Sociologické teórie moderny ako východisko skúmania vývoja slovenskej spoločnosti*.

NAMIESTO ÚVODU ALEBO PREČO SLEDOVAŤ SOCIÁLNE POSTAVENIE

V spoločenskovednej spisbe sa sociálne postavenie vymedzuje ako sociálny status človeka. Status odkazuje na určitú pozíciu v sociálnej štruktúre konkrétnej spoločnosti a súvisí s vlastníctvom cenených hmotných a nehmotných statkov (zdrojov) a s prístupom k nim. Nakoľko sú zdroje obmedzené, ľudia s odlišným sociálnym postavením nemajú k nim rovnaký prístup a nie sú distribuované rovnako ku všetkým. Ľudia s rôznym sociálnym postavením sa odlišujú príležitosťami, ktoré majú k dispozícii, aby získali spomínané zdroje a zmenili svoje spoločenské postavenie. Tento stav možno charakterizovať ako sociálnu nerovnosť².

Vzťahy medzi jednotlivými sociálnymi pozíciami sú zhmotnené v hierarchickej štruktúre – v sociálnej stratifikácii. Skúmanie sociálneho postavenia vlastne vypovedá o postavení jednotlivca (jeho domácnosti) v stratifikačnom systéme spoločnosti. Sociálna stratifikácia je výrazom dvoch typov nerovností, a to nerovnosti v životných podmienkach a nerovnosti v životných šanciach³. Sledovanie sociálneho postavenia umožňuje popísať hierarchickú sociálnu štruktúru spoločnosti, charakter sociálnych nerovností (rozsah, štruktúru atď.), ponúka informácie o faktoroch, ktoré spolupôsobia na sociálne postavenie jednotlivca a jeho domácnosti a v neposlednom rade získavame informácie o „mobilitných kanáloch“ vzostupu či zostupu jednotlivcov a celých sociálnych kategóriách. Longitudinálne sledovanie sociálneho postavenia jednotlivca a jeho domácnosti umožňuje rekonštruovať mobilitnú trajektóriu – inter (medzigeneračnú) ako i intrageneračnú (v priebehu jeho života). Získavame dôležité informácie o charaktere spoločnosti z hľadiska jej otvorenosti resp. uzavretosti. Zistenia sú dôležitým odkazom pre samotných občanov ako i pre tvorcov verejných politík. Sledovanie sociálneho postavenia a sociálnej stratifikácie by z tohto dôvodu malo byť nevyhnutnou súčasťou úsilia o zvyšovanie kvality verejných politík a politík sociálnej inklúzie obzvlášť. Umožňujú identifikáciu oblastí zvyšujúcich rovnosť životných šancí jednotlivcov. Sociálne indikátory vo všeobecnosti predstavujú pre verejnú politiku dôležitý predpoklad kvalifikovaného politického rozhodovania. Umožňujú totiž nielen spoznať sociálnu realitu, ale pravidelne získavať informácie o tom, aké efekty realizované intervencie priniesli, čo je kľúčové tak pri rozhodovaní o definovaní sociálneho problému (nastolovaní agendy), ako aj pri výbere vhodných nástrojov či ich implementácií⁴.

Príspevok ponúka informácie: 1. o vymedzeniach sociálneho postavenia, 2. o indikátoroch sociálno-ekonomického postavenia, ktoré sa sledujú na Slovensku v dostupných zdrojoch údajov, 3. o medzinárodne štandardne využívaných nástrojoch merania sociálneho postavenia vychádzajúceho z informácií o pozícii jednotlivca na trhu práce (zamestnaneckom statuse) (EGP, ISEI) a 4. o novej alternatíve – Európskej sociálno-ekonomickej klasifikácii (ESeC), ktorej testovanie odporúčame aj v našich podmienkach.

² Sopóci, J. 2008. Sociálna stratifikácia a mobilita. Teoretická analýza. Bratislava: IRIS.

³ Katrňák, T. 2005. Třídní analýza a sociální mobilita. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

⁴ Gerbery, D. – Džambazovič, R. 2011. Inovatívne orientácie v sociálnej politike: Perspektíva sociálnej inklúzie. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.

1. SPÔSOBY VYMEDZENIA SOCIÁLNEHO POSTAVENIA

Skúmanie sociálnej stratifikácie, sociálnej mobility a sociálnych nerovností patrí medzi ústredné a klasické témy sociologickej teórie a výskumu. Aj z tohto dôvodu nachádzame veľmi prepracovanú teoretickú konceptualizáciu a empirickú indikovateľnosť sociálneho postavenia. Najčastejšie sa sociálne postavenie definuje prostredníctvom dosiahnutého sociálno-ekonomického postavenia jednotlivca alebo jeho domácnosti a je operacionalizované prostredníctvom sociálno-ekonomických premenných.

Existuje množstvo vymedzení a spôsobov merania sociálneho postavenia. Ako východisko pri indikovaní sociálneho postavenia chápeme však v prvom rade: *zamestnanecký status* (vypovedá o dosiahnutej pozícii na trhu práce a v rámci vykonávanej pracovnej činnosti, zamestnania), *dosiahnuté vzdelanie* či *životnú úroveň* (príjem/majetok, výdavky, vybavenosť domácnosti, kvalita bývania, životné podmienky). Pri uvádzaných vymedzujúcich charakteristikách sociálneho postavenia zaznamenávame silnú vzájomnú koreláciu. Vyššie dosiahnuté vzdelanie je s vysokou pravdepodobnosťou spojené s lepšími vyhlídkami a pozíciou na trhu práce, so zamestnaním poskytujúcim možnosť vyššieho príjmu a ďalších dividend, ktorá sa „pretavuje“ do životnej úrovne. Sociálno-ekonomické postavenie je následne operacionalizované na úrovni indikátorov (či indexov), napríklad ako *postavenie v triednej štruktúre spoločnosti* (skúma sa príslušnosť k sociálnej triede či vrstve, ktorá sa definuje napríklad pomocou charakteristík zamestnania, dosiahnutej pozície na trhu práce a v rámci vykonávanej práce); *pozícia v príjmovej/majetkovej distribúcii* (úroveň príjmov, majetku a bohatstva), „miestom“ v *škále (statusom) zamestnaní*. Takéto merania sociálneho postavenia vychádzajú z objektívneho vymedzenia, ktoré je založené na tzv. objektívnych aspektoch a sociálne postavenie je určené zvonka – nezávisle od mienky jednotlivcov.

Subjektívne vymedzenie sociálno-ekonomického statusu je založené na hodnotení vlastného postavenia a spočíva v názoroch a pocitoch samotných respondentov a respondentiek výskumov. Sú považované skôr za pomocné meracie nástroje a využívajú sa ako doplnkové pri objektívnych vymedzeniach. Najčastejšie sa zisťuje „subjektívne“ sociálne postavenie za pomoci a) *sebazaradenia* do určitej sociálnej triedy (vrstvy) či na určitej škále (stupnici) sociálneho postavenia, t. j. na označenej (triednej) alebo neo značenej (voľnej) škále sebazaradenia⁵ a b) určenia *minimálnej úrovne príjmu* potrebného (postačujúceho) na uspokojenie základných potrieb. V prípade oboch typov vymedzení sociálneho postavenia ide o konsenzuálne vymedzenie zakladajúce sa na teoretickom ukotvení a empirickom testovaní. Našu pozornosť sústredíme na objektívne vymedzenie sociálneho postavenia.

2. MERAJÚ DOSTUPNÉ ZISŤOVANIA NA SLOVENSKU SOCIÁLNE POSTAVENIE?

Pri identifikácii možných zdrojov údajov nachádzame veľmi rôznorodé zdroje údajov, ktoré môžeme rozlíšiť podľa mnohých kritérií. Jedným z kritérií je spôsob,

⁵ Bližšie pozri Bahna, M. – Džambazovič, R. 2010. Subjektívna identifikácia vlastnej pozície v stratifikačnom systéme slovenskej spoločnosti. In: Sociológia. č. 2/2010. S. 87 – 112.

akým sú údaje zozbierané⁶, a to:

1. Prostredníctvom výskumov, prieskumov, štatistických zisťovaní

Údaje sú zhromažďované pomocou kvantitatívneho alebo kvalitatívneho výskumu. Ide o oficiálne štatistické zdroje údajov (populačné cenzy, oficiálne výberové zisťovania, prieskumy a výskumy), ako i rôzne akademické a ad hoc výskumy. Okrem ad hoc výskumov sa väčšina zisťovaní realizuje pravidelne s určitou periodicitou, čo umožňuje sledovať dlhšie časové obdobie a komparáciu výsledkov v čase a identifikáciu vývojových trendov. Typickým príkladom na Slovensku je sčítanie obyvateľov, domov a bytov (SODB), výberové zisťovanie pracovných síl (VZPS), zisťovanie o príjmoch a životných podmienkach (EU-SILC), štatistika príjmov a výdavkov domácností (Rodinné účty – RÚ), OECD Programme for International Student Assessment (OECD PISA), Európske zisťovanie o zdraví (EHIS)⁷ a zo sociologických longitudinálnych zisťovaní napríklad European Value Study (EVS), European Social Survey (ESS), International Social Survey Program (ISSP)⁸ či Eurobarometer.

2. Prostredníctvom administratívnych procesov

Údaje sa zhromažďujú v priebehu vykonávania správy zodpovednými orgánmi. V tomto prípade ide o oficiálne štatistické zdroje údajov, akými sú administratívne záznamy a registre (tak centrálné, ako aj lokálne populačné registre). Príkladom môžu byť rôzne formuláre a žiadosti vyplňané na úradoch práce, sociálnych vecí a rodiny, súdoch, polícii a rôzne hlásenie – napríklad o narodení, uzavretí manželstva, o rozvode alebo List o prehliadke mŕtveho a štatistické hlásenie o úmrtí.

Do súčasného obdobia nezaznamenávame výraznejší záujem zo strany decíznych orgánov vyčleniť prostriedky na realizáciu výskumov sociálnej stratifikácie a sociálnej mobility, čo je v príkrom nesúlade so strategickým významom informácií a poznatkov o týchto otázkach pre politické a hospodárske riadenie spoločnosti⁹. Z dôvodu výraznej finančnej náročnosti realizácie longitudinálneho výskumu sociálnej stratifikácie a sociálnej mobility sa náš záujem upriamil na už vyššie uvedené dostupné databázy údajov. Predpokladáme, že mnohé potrebné údaje na meranie sociálneho postavenia sú zisťované, len sa napríklad nevykazujú pravidelne alebo vôbec. Fokusovanie na dostupné zdroje dát spĺňa aj veľmi dôležité kritérium smerované na získavanie, vykazovanie a prácu s údajmi a sociálnymi indikátormi vo

⁶ Džambazovič, R. 2012. Sociálne postavenie ako zabudnutý faktor pri sledovaní diskriminácie na Slovensku. In: Kotvanová, A. Dáta o rovnosti v slovenskej realite. Bratislava: Equilibria. S. 66 – 93.

⁷ Údaje z vyššie spomínaných zisťovaní sú využívané nielen na národnej úrovni, ale aj v zahraničí (napríklad EUROSTAT, OECD, Svetová banka, UNICEF, OSN). Ide o dôsledok postupnej harmonizácie metodiky výskumov.

⁸ Ide o realizáciu výskumov v rámci medzinárodných výskumných programov, ktorých je Slovensko súčasťou. Bližšie pozri <http://sasd.sav.sk/sk/>.

⁹ Viac pozri o stave a príčinách Sopóci, J. 2000. K vývoju sociálnej stratifikácie v SR v deväťdesiatych rokoch. In: Sopóci, J. (Ed.). Sociológia a spoločenská zmena. Bratislava: Stimul. S. 93 - 108. Džambazovič, R. 2007. Chudoba na Slovensku. Diskurz, rozsah a profil chudoby. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.

všeobecnosti, a tým je nízka finančná náročnosť. Meranie sociálnych indikátorov by nemalo znamenať veľmi veľké bremeno pre jednotlivé štáty a ich obyvateľov¹⁰.

Už sme spomínali, že meranie sociálneho postavenia má v sociologickom výskume dlhú tradíciu. Vieme sa preto inšpirovať štandardne využívanými indikátormi sociálneho postavenia v európskom priestore, využiť už preverený spôsob práce s údajmi a pod. Otvára sa priestor na možnosť učenia sa z postupov využívaných v iných krajinách, na výmenu skúseností a možnú komparáciu a spoločný postup pri získavaní, práci a spracovaní údajov. Výmena skúseností a spoločný postup je v neposlednom rade podporovaný aj stále vyššou harmonizáciou štatistických zisťovaní.

Podrobili sme analýze tri skupiny zdrojov údajov a zisťovali sme, či sa v nich sledujú a ak áno, tak v akej podobe premenné vypovedajúce o dosiahnutej úrovni vzdelania respondentov, životnej úrovni/životných podmienkach a postavení na trhu práce a v zamestnaní. Ide o tieto zdroje údajov: 1. Oficiálne zdroje údajov – výskumy a zisťovania, ktoré majú longitudinálny charakter, sú reprezentatívne atď. (EU-SILC, VZPS, RÚ, EHIS, OECD PISA a, samozrejme, sčítanie, ktoré má v tejto skupine špecifické postavenie), 2. sociologický výskum (napr. EVS, ISSP, ESS), 3. registre, administratívne záznamy. Vo všetkých z nich môžeme konštatovať dostupnosť údajov za všetky definičné charakteristiky sociálneho postavenia. Môžu teda slúžiť ako potenciálne zdroje údajov pri meraní sociálneho postavenia jednotlivcov či domácností, a tým aj rekonštruovania systému sociálnej stratifikácie slovenskej spoločnosti. Sociálne postavenie však môže slúžiť aj ako dôležitá diferenciačná premenná pri skúmaní ďalších sociálnych skutočností.

Najviac podobností zaznamenávame pri sledovaní vzdelania, ktoré je zisťované vo všetkých zdrojoch údajov, v prvom rade prostredníctvom stupňa dosiahnutého vzdelania. Pri dosiahnutej životnej úrovni a životných podmienkach sa sleduje veľké množstvo premenných a indikátorov. Závisí od konkrétneho zdroja údajov nakoľko sa niektoré zisťovania (napr. EU-SILC) primárne sústreďujú na danú oblasť. Zachytávajú sa mimo iných údaje o majetku (kvalite a type bývania, podmienkach bývania, vybavenosti domácnosti atď.), príjmoch či výdavkoch jednotlivcov, domácností. Získané informácie umožňujú následne pracovať aj s indikátormi, ktoré poskytnú pri aplikácii informáciu o rozdielnom sociálno-ekonomickom postavení obyvateľov SR. Dobrým príkladom sú rôzne indikátory pracujúce na báze príjmu, spotreby alebo vybavenosti domácnosti – ide napríklad o mieru rizika chudoby, materiálnu depriváciu, decilové či kvintilové rozloženie príjmu a pod. Mnohé informácie sa zisťujú aj pri sledovaní postavenia na trhu práce a v zamestnaní: „ekonomické postavenie/aktivita“ (činnosť vystihujúca súčasné ekonomické postavenie), informácie o súčasnom alebo naposledy vykonávanom zamestnaní (typ pracovnej zmluvy, dĺžka pracovnej doby, úväzok, postavenie v zamestnaní, odvetvie, sektor, počet podriadených, miesto vykonávania zamestnania a pod.). Informácie sú zisťované v tomto prípade podobnými otázkami. Jednotlivé zdroje údajov sa líšia „šírkou“ zisťovaných informácií o pozícii na trhu práce, zamestnaní a zamestnaneckom statuse respondentov.

¹⁰ Marlier, E. – Atkinson, A. B. 2010. Indicators of Poverty and Social Exclusion in a Global Context. In: Journal of Policy Analysis and Management č. 2/2010. S. 285 – 304.

3. MOŽNOSTI VYMEDZENIA SOCIÁLNEHO POSTAVENIA S PRIHLIADNUTÍM NA POZÍCIU NA TRHU PRÁCE A V ZAMESTNANÍ

Pri výskumoch sociálnej stratifikácie sa ukazuje dôležitosť skúmania zamestnaneckého statusu (zamestnania), vzdelania a príjmu/majetku. Práve oni sú vymedzujúcimi charakteristikami sociálnych tried, ktoré odkazujú na nerovnosti dané trhom práce. Pri empirickom skúmaní sociálneho postavenia sa práve preto využívajú aj rôzne *triedne schémy*, ktorých základom sú pracovné pozície. Jednotlivým pracovným pozíciám zodpovedá určitý typ vykonávanej práce, typ pracovnej zmluvy, pracovné istoty a výhody, mzda/príjem, kvalifikácia, vzdelanie, moc či prestíž. Triedne postavenie sa ale prejavuje aj v životnom štýle, hodnotových orientáciách, názoroch, postojoch a správaní v oblasti vzťahov, ekonomiky, politiky, konzumného správania (spotreby, výdavkov), využívania voľného času atď. Valídna triedna schéma poukazuje na sociálno-ekonomickú determináciu životných výsledkov a šancí¹¹. Príslušníci jednotlivých sociálnych tried majú odlišné šance na dosiahnutie rovnakých výsledkov.

Ako upozorňujú sociologické analýzy, medzi zamestnaním a ďalšími „stratifikačnými indikátormi“ – akými sú majetok, vzdelanie a príjem – je možné pozorovať vysokú koreláciu. Vzdelanie a príjem sú jednodimenzionálnymi indikátormi, ktoré v prípade statusovej inkonzistenie (napr. vzdelaniu nezodpovedá výška príjmu) nemusia byť najvalídnejšie. Vďaka svojej jednoduchej aplikovateľnosti a jasnej interpretácii sú však práve oni uprednostňované. Triedne postavenie je ale komplexnejším indikátorom, ktorý zachytáva viac aspektov sociálneho postavenia. Aj preto je testovanie a následná aplikácia štandardne využívaných indikátorov sociálneho postavenia vychádzajúcich zo zamestnaneckého statusu pri sociálnom monitoringu a reportingu na Slovensku veľkou výzvou.

Postavenie na trhu práce je vnímané v európskych krajinách ako jeden zo základov sociálnych nerovností a životných šancí. Zhluky podobných pozícií na trhu práce formujú *sociálne triedy*. Ich reprezentanti majú prístup k rovnakým zdrojom a musia čeliť rovnakým obmedzeniam, bariéram. Každá pozícia na trhu práce je spojená s určitými výhodami či nevýhodami. Predurčujú životnú dráhu, formujú mentalitu života a jeho vnímanie, vymedzujú kódy správania a určujú životné vyhlídky, sociálne a ekonomické bariéry.¹²

Ako sme už spomenuli, v nami analyzovaných výskumoch sa veľká pozornosť venuje získaniu údajov o zamestnaní respondentov. Napriek dostupným údajom sa ale doteraz nevyužívajú ich ponúkané potenciálne možnosti (resp. iba minimálne). Spoločenský vedci a vedkyne pri analýze sociálnej stratifikácie nepracujú primárne s údajmi o zamestnaneckom statuse pochádzajúcimi zo sčítania, zisťovaní EU-SILC či VZPS. Vo svojich analýzach vychádzajú skôr z reprezentatívnych sociologických výskumov a iných štatistických údajov. Jednotlivé vrstvy, resp. triedy pritom identifikujú najčastejšie na základe využitia triednej schémy EGP (skratka podľa začiatočným písmen mien autorov Erikson, Goldthorpe, Portocarero) alebo

¹¹ Katrňák, T. – Fučík, P. 2010. Návrat k sociálnému pôvodu. Vývoj sociální stratifikace české společnosti v letech 1989 až 2009. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

¹² Katrňák, T. – Fučík, P. 2010. Návrat k sociálnému pôvodu. Vývoj sociální stratifikace české společnosti v letech 1989 až 2009. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

hierarchického modelu sociálnej stratifikácie, ktorého základom sú kategórie zamestnaní či príjem¹³.

4. VYUŽÍVANÉ TRIEDNE KLASIFIKÁCIE A ŠKÁLY ZAMESTNANÍ

V ďalšej časti príspevku opíšeme štandardné a medzinárodne najvyužívanejšie škály zamestnaní alebo triednych klasifikácií. Sústredíme sa na predstavenie a kritické posúdenie *triednej schémy EGP (EGP klasifikácia)*, *medzinárodného indexu sociálno-ekonomického statusu zamestnaní (ISEI)* a v poslednom období sa „objavujúcej“ *európskej sociálno-ekonomickej klasifikácie (ESeC)*. Všetky sú odvodené od medzinárodnej klasifikácie zamestnaní ISCO¹⁴. Napriek tomu, že tieto klasifikácie vychádzajú z odlišných teoretických východísk, bežne sa odporúča aplikovať ich v rámci jedného výskumu spoločne. To otvára možnosť testovania validity jednotlivých nástrojov merajúcich sociálne postavenie aj v podmienkach slovenskej spoločnosti.

V posledných desaťročiach sa *EGP klasifikácia* stala najpoužívanejším východiskom empirických výskumov sociálnej stratifikácie a mobility v Európe. Vytvoril ju John H. Goldthorpe so svojimi spolupracovníkmi¹⁵. Goldthorpe vytvoril svoju klasifikáciu spoločenských tried agregovaním kategórií vlastnej stupnice povolání, pričom kategórie tejto stupnice (jednotlivé povolania) združoval bez ohľadu na pozíciu kategórií v usporiadaní stupnice, a preto jeho klasifikácia tried nie je dôsledne hierarchická.¹⁶ Tvrdil, že vytvorené triedy majú vysokú rozlišovaciu schopnosť v tom zmysle, že poskytujú pomerne vysoký stupeň rozlíšenia v termínoch funkcie v práci (v systéme riadenia) a statusu v zamestnaní (kvalifikačné nároky, prestíž pracovného miesta a pod.). Do kategórií svojej stupnice kombinoval kategórie povolání, ktorých vykonávatelia sa zdajú byť vo svetle prístupných dôkazov porovnateľní – na jednej strane podľa zdrojov a výšky svojich príjmov, stupňa ekonomickej istoty a šancí ekonomickeho vzostupu, a na druhej strane podľa svojho

¹³ Pozri bližšie napríklad: Bunčák, J. – Harmadyová, V. 1993. Transformácia sociálnej štruktúry. In: Sociológia č. 2/1993, S. 389 – 402; Sopóci, J. – Džambazovič, R. 2003. Sociálne nerovnosti a chudoba. In: Sopóci, J. a kol. Slovensko v deväťdesiatych rokoch: osem pohľadov. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, S. 154 – 218; Sopóci, J. – Bunčák, J. – Džambazovič, R. 2006. Sociálna stratifikácia slovenskej spoločnosti. In: Slovacicum: Súčasnú Slovensko. Bratislava: STIMUL, S. 127 – 156; Búzik, B. 2008. Triedy a stratifikácia v sociálnej zmene Slovenska. In: Búzik, B. (Ed.). Triedy a stratifikácia v sociálnej zmene Slovenska. Bratislava: SÚ SAV. S. 7 – 56; Bunčák, J. a kol. 2011. K niektorým otázkam sociálnej stratifikácie slovenskej spoločnosti. In: Sociológia. č. 5/2011. S. 495 – 527; Sopóci, J. a kol. 2011. Sociálne nerovnosti na Slovensku. [online] Bratislava: IRIS. <http://stella.uniba.sk/texty/soc_nerovnosti.pdf>.

¹⁴ Medzinárodná štandardná klasifikácia zamestnaní (ISCO – International Standard Code of Occupations) bola vypracovaná Medzinárodným úradom práce (ILO). Východiskom pre medzinárodne používanú klasifikáciu je zamestnanie a kvalifikácia človeka.

¹⁵ Erikson, R. – Goldthorpe, J. H. – Portocarrero, L. 1979. Intergenerational Class Mobility in Three Western European Societies: England, France and Sweden. In: British Journal of Sociology. č. 4/1979. S. 415 – 441; Erikson, R. – Goldthorpe, J. H. – Portocarrero, L. 1982. Social Fluidity in Industrial Nations: England, France and Sweden. In: British Journal of Sociology. č. 1/1982, S. 1 – 34; Goldthorpe, J. H. et al. 1987. Social Mobility and Class Structure in Modern Britain. Oxford: Clarendon Press; Erikson, R. – Goldthorpe, J. H. 1992. The Constant Flux. A Study of Class Mobility in Industrial Societies. Oxford: Clarendon Press, 1992.

¹⁶ Goldthorpe, J. H. et al. 1987. Social Mobility and Class Structure in Modern Britain. Oxford: Clarendon Press.

umiestnenia v systéme moci a riadenia výroby v tej oblasti, v ktorej sú zamestnaní.¹⁷ Na základe týchto skutočností predpokladá určitý vzťah nadradenosti a podradenosti medzi jednotlivými triedami. Sociálne triedy sú teda definované ako dôsledok rozdielneho postavenia: 1. na trhu práce (trhovej situácie) a 2. v rámci vykonávanej práce (pracovná situácia). Postavenie na trhu práce diferencujú populáciu podľa zdroja ekonomického príjmu či typu pracovnej zmluvy, indikujú veľkosť a istotu príjmu a šance na pracovný postup v rámci ďalšej pracovnej kariéry. Toto kritérium rozlišuje zamestnávateľov, samozamestnávateľov a zamestnancov, resp. námezdné pracujúcich. Pozície v rámci vykonávanej práce odkazujú na organizačnú hierarchiu – na pozície v rámci pracovného výkonu. Je indikovaná umiestnením v systéme riadenia, pracovnými právomocami, pracovným podriadením a súvisí taktiež s autonómiou pri rozhodovaní. Tretím základným komponentom a kritériom pri klasifikácii tried bola statusová situácia, ktorá zahŕňa najmä kvalifikačné nároky a prestíž zastávaného pracovného miesta, majetok osoby a jej životný štýl. Na základe týchto kritérií Goldthorpe so spolupracovníkmi vytvoril niekoľko variantov svojej klasifikácie tried a podľa potrieb konkrétnych empirických výskumov používal triedne schémy, ktoré v rámci troch základných tried rozlišovali niekoľko (pod) tried. Tri základné kategórie tried (servisná, medziľahlá a robotnícka trieda) zahŕňajú triedy, ktoré sú si podobné najmä z hľadiska ich trhovej a pracovnej situácie. Servisná trieda zahŕňa vlastníkov i nevlastníkov výrobných prostriedkov, ale len tých, ktorí vykonávajú nemanuálnu prácu (biele goliere), a je považovaná za triedu s najvyššou prestížou. Medziľahlá trieda je zmiešanou triedou, a to z dvoch hľadísk: zahŕňa vlastníkov i nevlastníkov výrobných prostriedkov i povolania s manuálnou aj nemanuálnou prácou (modré i biele goliere). Robotnícka trieda zahŕňa len manuálne pracujúcich nevlastníkov výrobných prostriedkov.

Pri triednej schéme EGP je dôležité upozorniť, že bola primárne dizajnovaná pre zamestnaneckú štruktúru Veľkej Británie a nakoľko bola vyvinutá na konci sedemdesiatych rokov minulého storočia, nemusí vyhovovať situácii na súčasnom trhu práce. Aj preto dochádza neustále k modifikáciám kategórií, dopracovaniu schémy a jej doplneniu o národné špecifiká v jednotlivých krajinách, kde sa schéma využíva. Schéma vznikla v období, keď ešte v jednotlivých štátoch nebola etablovaná jednotná klasifikácia zamestnaní. Až v druhej polovici deväťdesiatych rokov sa podľa metodiky Harryho Ganzebooma a Donalda Treimana (1996) podarilo operacionalizovať EGP do merateľných indikátorov a pripraviť verejne dostupný algoritmus ako EGP triedy empiricky identifikovať¹⁸. Na vytvorenie EGP klasifikácie sú potrebné tri údaje: zamestnanie respondenta kódované podľa klasifikácie zamestnaní ISCO-88, jeho postavenie v zamestnaní definované počtom podriadených pracovníkov a rozdelenie respondentov na majiteľov firiem (so zamestnancami alebo bez zamestnancov) a zamestnancov. Tieto premenné indikujú trhová, statusová a pracovnú situáciu jednotlivca a je ich možné identifikovať aj v nami analyzovaných zdrojoch údajov.

Medzi ďalší často používaný nástroj merania sociálneho postavenia patrí *medzinárodný index sociálno-ekonomického statusu zamestnaní* – ISEI (International

¹⁷ Goldthorpe, J. H. et al. 1987. *Social Mobility and Class Structure in Modern Britain*. Oxford: Clarendon Press.

¹⁸ Ganzeboom, H. B. G. – Treiman, D. J. 1996. Internationally Comparable Measures of Occupational Status for the 1988 International Standard Classification of Occupations. In: *Social Science Research*, č. 3/1996. S. 201 – 239.

Socio-Economic Index of Occupational Status), ktorého autormi sú Ganzeboom, De Graaf a Treiman¹⁹. ISEI je vlastne odpoveďou na snahu nájsť porovnateľnú mieru sociálno-ekonomického statusu, ktorá by bola aplikovateľná na všetky zamestnania vo všetkých vyspelých krajinách sveta. Index ISEI je definovaný ako indikátor konverzie hlavného vstupu – ľudského kapitálu reprezentovaného vzdelaním, do hlavného výstupu – príjmu z hlavného zamestnania. Východiskom je vzťah vzdelanie → zamestnanie → príjem. Vykonávané zamestnanie funguje ako konvertujúci prvok vzdelania do príjmu. Index teoreticky nadobúda hodnoty od 10 (pomocník v kuchyni) po 90 (sudca) a jeho hodnoty sú k dispozícii pre veľký počet kategórií zamestnaní zodpovedajúcich kategorizácii zamestnaní ISCO88, ako aj ISCO08. Hodnota indexu ISEI je tým vyššia, čím vyššia je typická úroveň vzdelania v danej skupine zamestnaní a čím vyšší je v danej skupine priemerný príjem. Index ISEI preto možno interpretovať ako ukazovateľ sociálno-ekonomického postavenia jednotlivcov vykonávajúcich dané zamestnanie. V súčasnosti je k dispozícii najnovšia verzia ISEI-08 odvodená z ISCO-08. Hlavnou inováciou oproti pôvodnej verzii je, že odhady hodnôt boli vykonané na súbore skoro 200 000 mužov a žien zo 42 krajín (oproti 16 krajinám a 73 000 mužským respondentom pri pôvodnej verzii).

Na Slovensku boli tak EGP schéma, ako aj index sociálno-ekonomického statusu zamestnaní ISEI využité pri analýzach sociálnej štruktúry²⁰. Skutočnosť, že postavenie jednotlivca na trhu práce je najčastejšie základom na určenie jeho pozície v systéme sociálnej stratifikácie znamená však niekoľko *obmedzení a problémov*. Jednotlivci nachádzajúci sa mimo trhu práce totiž nie sú objektom analýzy. V prípadoch vyššieho podielu staršieho obyvateľstva v populácii, vysokej miery nezamestnanosti alebo nárastu počtu študujúcich mladých ľudí to predstavuje veľké obmedzenie pri interpretácii získaných výsledkov. Taktiež pri skúmaní sociálneho rozvrstvenia zamestnanej časti populácie na základe údajov získaných sociologickými výskumami používané nástroje merania neumožňujú odpovedať na otázku, ktoré z prípadných viacerých zamestnaní jednotlivca je kľúčové pri určovaní jeho sociálneho statusu. Ignorujú sa aj ďalšie významné zložky sociálneho postavenia, napríklad individuálna prestíž, životný štýl, rodová špecifikácia štruktúry profesií atď.²¹

¹⁹ Ganzeboom, H. B. G. – de Graaf, P. M. – Treiman, D. J. 1992. A standard international socioeconomic index of occupational status. In: Social Science Research. č. 1/1992. S. 1 – 56.

²⁰ Bližšie pozri: Bunčák, J. a kol. 2011. K niektorým otázkam sociálnej stratifikácie slovenskej spoločnosti. In: Sociológia. č. 5/2011, s. 495 – 527; Sopóci, J. a kol. 2011. Sociálne nerovnosti na Slovensku. [online] Bratislava: IRIS. <http://stella.uniba.sk/texty/soc_nerovnosti.pdf>. Aj pri spracovaní údajov zo zisťovania OECD PISA sa taktiež využíva index ISEI indikujúci sociálno-ekonomické postavenie rodičov žiakov.

²¹ Šafr, J. 2005. Nové a alternativní přístupy k měření vertikální sociální struktury. In: SDA Info č. 1/2005. S. 12 – 14.

Žiadny z prístupov a klasifikácií využívaných v sociologických výskumoch na určenie postavenia jednotlivca v systéme sociálnej stratifikácie však nie je úplne vyhovujúci, všetko zahŕňajúci a presný²².

5. ESeC AKO ALTERNATÍVA K DOTERAZ VYUŽÍVANÝM SPÔSOBOM MERANIA SOCIÁLNEHO POSTAVENIA

V dôsledku vyššie spomenutých obmedzení narastá požiadavka na *revíziu alebo vytvorenie alternatívy* k doteraz využívaným klasifikáciám či schémam. Eurostat v rámci svojho programu štatistickej harmonizácie odporučil expertnej skupine v roku 1999 sústrediť sa na vývoj nového nástroja umožňujúceho odkryť a pochopiť diferencie v sociálnej štruktúre a sociálno-ekonomické nerovnosti naprieč EÚ²³. Správa Eurostatu, ktorá vznikla ako reakcia na danú výzvu, navrhovala vyvinúť sociálno-ekonomickú klasifikáciu využiteľnú vo všetkých členských štátoch EÚ a založenú na postavení na trhu práce a v zamestnaní. Pri sčítaní 2001 sa vo Veľkej Británii prvýkrát využila na meranie sociálneho postavenia nová sociálno-ekonomická klasifikácia NS-SEC (National statistics socio-economic classification). Bola inšpiráciou na vytvorenie ESeC (Európskej sociálno-ekonomickej klasifikácie – European Socio-economic Classification). Hlavnej riešiteľskej úlohy sa zhostil tím zložený z výskumníkov a výskumníčok sociálnej stratifikácie európskych krajín pod vedením britských sociológov Davida Roseho a Erica Harrisona (2007, 2010)²⁴. Pod hlavičkou Eurostatu vzniklo konzorcium ESeC, ktoré zahŕňalo aktívnu účasť siedmich európskych krajín. V období rokov 2004 – 2006 vyvinuli triednu schému (prototyp ESeC), ktorá je pripravená na opis a komparáciu zamestnaneckých štruktúr naprieč európskymi krajinami a je aktualizovaná na súčasné trhy práce, o čom svedčí i jej pripravenosť pre ISCO-08. Cieľom je vytvoriť konceptuálne jednoznačnú, validnú a jednoducho operacionalizovateľnú klasifikáciu. Pričom tento model sociálno-ekonomických tried by mal zahŕňať nielen ekonomicky aktívne osoby podľa postavenia na trhu práce. V súčasnosti je k dispozícii zatiaľ iba prototyp ESeC, ktorý sa však neustále doladuje a reviduje²⁵. Súčasťou tohto procesu je spoločný projekt štatistických a výskumných inštitúcií (od roku 2011), ktorého úlohou je zhodnotiť vhodnosť doterajších štatistických zdrojov dát a pripraviť na testovanie niekoľko verzií klasifikácie. Koncom roku 2014 bude k dispozícii finálna verzia pod názvom ESeG (*European Socio-economic Groups*).

²² Zsvätenú analýzu ďalších využívaných prístupom k meraniu sociálnej pozície, resp. sociálnych tried nachádzame napríklad v odborných štúdiách: Šafr, J. 2005. Nové a alternativní přístupy k měření vertikální sociální struktury. In: SDA Info. č. 1/2005, S. 12 – 14. Šafr, J. – Holý, D. 2012. Měření sociálního statusu a sociálních tříd na základě povolání. In: Krejčí, J. – Leontiyeva, Y. (eds.). Cesty k datům. Zdroje a management sociálněvědních dat v České republice Praha: SLON. S. 140 – 180.

²³ Rose, D. – Pevalin, D. – Elias, P. – Martin, J. 2001. Toward a European Socio-economic Classification: Final Report to Eurostat of the Expert Group. London and Colchester: ONS and ISER, University of Essex.

²⁴ Rose, D. – Harrison, E. 2007. The European Socio-economic Classification: A New Social Class Schema for European Research. In: European Societies. č. 3/2007, S. 459 - 490; Rose, D. – Harrison, E. (eds.). 2010. Social Class in Europe. An introduction to the European Socio-economic Classification. New York: Routledge.

²⁵ Všetky potrebné informácie (vrátane matric a syntaxov) sú o triednej schéme ESeC bez obmedzenia prístupné na stránke: <https://www.iser.essex.ac.uk/archives/esec>.

Konceptualizácia ako aj operacionalizácia ESeC vychádza z triednej schémy EGP. Napriek veľkému prieniku nejde však o identické schémy. Aj základom ESeC je rozdelenie na tri základné triedne pozície – zamestnávateľa, samostatne zárobkovo činní a zamestnanci. K nim sú však v rámci ESeC pridaní exkludovaní (excluded). Sú to jednotlivci, ktorí nie sú na trhu práce (never worked), pretože nepracujú (nie zámerne), alebo sú dlhodobo nezamestnaní (long-term unemployed). Takýmto spôsobom sa aj ľudia nachádzajúci sa mimo trhu práce stávajú súčasťou triednej štruktúry. Zamestnanci sa v rámci ESeCu rozdeľujú pomocou dvoch kritérií: postavenia na trhu práce (odkazuje na ekonomické istoty, pracovné vyhliadky a kariérny postup) a postavenia v práci (odkazuje na právomoci, autonómiu pri práci a zodpovednosť za ňu). Tieto dve kritériá sú zohľadnené v typoch pracovných zmlúv zamestnancov (zmluva o vykonanej práci, zmluva o služobnom vzťahu, ich kombinácia). Zamestnávateľov autori delia na veľkých a malých. Malí zamestnávateľa a samostatne zárobkovo činní sa ešte členia podľa postavenia na trhu práce a miery ich autority pri práci na odborne vyšších a nižších. ESeC umožňuje pracovať s niekoľkými verziami tried (10, 6, 5 či 3) podobne ako triedna schéma EGP (pozri príloha 1). Ako konštatujú autori, záleží na empirickej obsadenosti jednotlivých kategórií a cieľa, k akému je schéma využívaná²⁶.

Dôležité je upozorniť, že triedu „exkludovaných“ nie je nutné bezodkladne do schémy ESeC zaradiť. V takomto prípade je možné triednu pozíciu dlhodobo nezamestnaných odvodiť z ich posledného zamestnania a triednu pozíciu nikdy nepracujúcich z pozície prednostu domácnosti, v ktorej žijú. Do tejto kategórie by mali spadať iba ženy v domácnosti, ktoré nikdy nepracovali, zatiaľ nepracujúci študujúci a dlhodobo nezamestnaní (podľa autorov je hranicou šesť a viac mesiacov). Ostatných ľudí mimo trhu práce – krátkodobo nezamestnaní, dôchodcovia, invalidní dôchodcovia, ľudia v rekvalifikačných kurzoch – je vhodnejšie kvalifikovať do tried na základe ich posledného platného zamestnania.

Východiskom finálnej verzie triednej schémy ESeG bude nový medzinárodný štandard klasifikácie zamestnaní ISCO-08. Okrem ISCO je nutné mať k dispozícii pri jeho konštrukcii ešte dve ďalšie premenné. Ide o zamestnanecký status rozlíšený na štyri kategórie: zamestnávateľa, samostatne činní, zamestnanci a nedobrovoľne vylúčení z trhu práce. V prípade zamestnávateľov sa dichotomicky rozlišuje veľkosť podniku – malý podnik (1 – 9 zamestnancov) a veľký podnik (viac ako 10 zamestnancov)²⁷.

Ako vidieť, obe predstavené triedne schémy sú operacionalizované na merateľné indikátory. Nie je totiž dôležitá iba teoretická ukotvenosť a rozpracovanosť konceptu sociálnej triedy, ale aj jej empirická indikácia. Pri EGP klasifikácii vznikla jej operacionalizácia až neskôr a nie priamo s jej teoretickým konceptuálnym

²⁶ Podrobný opis tried a verzií nájdete napríklad v: Rose, D. – Harrison, E. 2007. The European Socio-economic Classification: A New Social Class Schema for European Research. In: European Societies. č. 3/2007, s. 459 – 490.

²⁷ K ESeC je možné „pripojiť“ ďalšie dôležité premenné, ktoré dokážu jemnejšie rozlíšiť rozdiely v zamestnaneckej pozícii: dĺžka pracovného úväzku, jeho uzatvorenie na dobu určitú alebo neurčitú, sektor či hospodárske odvetvie, špecializácia znalostí, veľkosť firmy, vedúce postavenie či zodpovednosť za dohľad nad prácou iných.

zdôvodnením. Ide o algoritmus pozostávajúci zo štvormiestneho ISCO-88 a ďalších otázok týkajúcich sa zamestnaneckého postavenia. Pri schéme EGP existujú však národné varianty a rôzne odchýlky.

V porovnaní s tým má ESeC jednoznačnú operacionálnu definíciu, ktorá vznikla spolu s jeho konceptuálnym zdôvodnením²⁸. Nakoľko ESeC vznikol na základe komparácie triednych štruktúr európskych krajín a ide o aktuálnu triednu schému, ktorá je navrhnutá a validizovaná na aktuálne triedne štruktúry európskych krajín, aj a algoritmus je štandardizovaný pre väčšinu európskych krajín. Pri operacionalizácii je potrebný iba trojmiestny kód ISCO-88 a výhodou je aj to, že ESeC je možné použiť taktiež pre ISCO-08. Aj z týchto dôvodov by sme odporúčali v prípade sledovania sociálneho postavenia na Slovensku testovať možnosť využitia triednej schémy ESeC. Validitu triednych schém EGP a ESeC testovali napríklad kolegovia v ČR. Prišli k záveru, že síce obe triedne schémy uspokojivo konceptualizujú sociálne triedy v súčasnej českej spoločnosti a zodpovedajúcim spôsobom rozlišovali medzi pozíciami na českom trhu práce, odporúčajú však ako vhodnejšiu využívať klasifikáciu ESeC²⁹. Pri ich vzájomnej komparácii koreluje totiž triedna schéma ESeC so všetkými indikátormi využitými pri validizácii silnejšie ako klasifikácia EGP. Okrem empirických argumentov existujú minimálne ďalšie dva teoretické argumenty v prospech využívania ESeC pred klasifikáciou EGP. Už sme vyššie spomínali, že ESeC bol dizajnovaný ako nástroj umožňujúci porovnanie zamestnaneckej štruktúry medzi európskymi krajinami a bol vyvinutý vo vzťahu k zmenám odohrávajúcim sa na trhu práce v posledných dvoch desaťročiach. Konceptuálna jednoznačnosť, starostlivá príprava, bohatá dokumentácia umožňujúca jednoduchú operacionálnu pokrývajúca celú dospelú populáciu – to sú nepochybne ďalšie dôležité pozitíva tohto meracieho nástroja. Zdôrazňuje sa aj široká využiteľnosť ESeC. V prvom rade ide o prienik využiteľnosti v akademickom prostredí a oficiálnych štatistikách, ktorý umožní lepší dialóg medzi akademickou sférou a aplikáciami v praktickej politike. Využiteľný je nielen na úrovni jednotlivých krajín, ale aj pri európskych komparatívnych analýzach. ESeC je však atraktívny aj pre privátny sektor a jeho potreby. Nachádza veľmi široké využitie a mal by objasniť rozdiely v mnohých oblastiach spoločenskovedného výskumu: od trhu práce a rizika nezamestnanosti, životných podmienok, bývania, konzumného správania a spotreby až po oblasť vzdelania, zdravia, rodových rozdielov, kultúrnej participácie³⁰. Nemenej podstatné je využitie ESeC v demografii pri sociálno-ekonomickej determinácii nerovnosti,

²⁸ Kritickú reflexiu oboch schém ponúkajú napríklad: Katrňák, T.– Fučík, P. 2010. Návrat k sociálnému pôvodu. Vývoj sociální stratifikace české společnosti v letech 1989 až 2009. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury; Šafr, J. – Holý, D. 2012. Měření sociálního statusu a sociálních tříd na základě povolání. In: Krejčí, J. – Leontiyeva, Y. (eds.). Cesty k datům. Zdroje a management sociálněvědních dat v České republice Praha: SLON, S. 140 – 180.; Katrňák, T. 2012. Is current Czech society a social class-based society? The validity of EGP and ESeC class schemes. In: Sociológia, č.6/2012, S. 678 – 703.

²⁹ Katrňák, T. – Fučík, P. 2010. Návrat k sociálnému pôvodu. Vývoj sociální stratifikace české společnosti v letech 1989 až 2009. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury; Katrňák, T. 2012. Is current Czech society a social class-based society? The validity of EGP and ESeC class schemes. In: Sociológia, č.6/2012, S. 678 – 703.

³⁰ Šafr, J. – Holý, D. 2012. Měření sociálního statusu a sociálních tříd na základě povolání. In: Krejčí, J. – Leontiyeva, Y. (eds.). Cesty k datům. Zdroje a management sociálněvědních dat v České republice Praha: SLON, s. 140 – 180.

napríklad v pôrodnosti, sobášnosti či úmrtnosti, ale i migrácii a pod. V neposlednom rade aj tzv. Stiglitzova správa požaduje zisťovanie nerovností medzi sociálno-ekonomickými skupinami a sociálne postavenie má byť skúmané aj ako jeden z faktorov pri sledovaní (ne)rovnakého zaobchádzania.

V prípade ESeC je nepochybne výhodou aj výrazná inštitucionálna a politická podpora na celoeurópskej úrovni pri jeho vývoji a následnej implementácii, čo zabezpečilo finančné prostriedky a podporu vzájomnej spolupráci krajín a inštitúcií. Celkovo môžeme konštatovať, že v prípade ESeC ide o štandardizáciu a validizáciu dát par excellence. Ako bolo už spomínané vyššie, ESeC je v súčasnosti diskutovaná v rámci Európskeho štatistického systému ako možný nástroj štandardizácie a harmonizácie v procese modernizácie sociálnych štatistík. V rámci stratégie modernizácie je v centre pozornosti oblasť zavádzania tzv. jadrových premenných a tzv. spoločných premenných. Projekt jadrových premenných sa implementuje od roku 2010 a obsahuje aj premenné sociálno-ekonomický status a odvetvie zamestnania. Jadrové premenné by mali byť zaradené povinne do každého zisťovania v sociálnej štatistike a spoločné premenné vo vybraných zisťovaniach v sociálnej štatistike. Ďalším nástrojom v rámci stratégie modernizácie sociálnych štatistík je štandardizácia modulov. Týmto sa vytvára spolu s harmonizovanou implementáciou klasifikácie ISCO-08 reálna možnosť implementácie danej klasifikácie v bežnej štatistickej praxi.

ZÁVER

Naším cieľom bolo poukázať na možnosti ako teoreticky konceptualizovať a následne empiricky identifikovať sociálne postavenie na základe štandardných a medzinárodne využívaných meracích nástrojov pomocou využitia dostupných zdrojov údajov. Predpoklad, že existujúce údaje z oficiálnych administratívnych registrov, špecifických zisťovaní (sčítanie, EU-SILC, VZPS atď.) a sociologických výskumov umožnia merať sociálne postavenie jednotlivca či jeho domácnosti sa ukázal ako správny. Sociálne postavenie, ktoré je možné vymedziť viacerými spôsobmi, bolo vnímané ako sociálno-ekonomický status, a to prostredníctvom premenných zachytávajúcich životnú úroveň (príjem, majetok, vybavenie domácnosti, a pod.), zamestnanecký status (postavenie na trhu práce a v zamestnaní) a vzdelanie. Práve oni sú pri skúmaní sociálnych nerovností a sociálnej stratifikácie považované za východiskové. Analyzované oficiálne zdroje údajov zisťujú tieto objektívne charakteristiky jednotlivcov či domácností a umožňujú empirickú indikáciu sociálneho postavenia. V prípade dosiahnutej výšky vzdelania a životnej úrovne môžeme konštatovať jasne vymedzené indikátory, ktoré sa už využívajú pri vybraných zisťovaniach a majú svoju „históriu“. Nevyužitý potenciál sa skrýva v prístupných dátach o ekonomickej aktivite a v prvom rade o zamestnaní respondentov sledovaných zisťovaní. Práve postavenie na trhu práce a v zamestnaní sa považuje za základ pri indikovaní sociálneho postavenia. Podobná pozícia na trhu práce a v rámci vykonávanej práce slúži na identifikáciu triedneho postavenia. Vypracované teoretické konceptualizácie a zisťované údaje umožňujú pracovať v prípade nami analyzovaných zdrojov dát so sofistikovanými postupmi pri meraní triedneho postavenia. Ide o štandardné a medzinárodne využívané indexy pracujúce so škálami zamestnaní alebo triednymi kategóriami: triedna klasifikácia EGP, medzinárodný index sociálno-ekonomického statusu zamestnaní (ISEI) a európska sociálno-ekonomická klasifikácia (ESeC). Všetky z nich sú odvodené od

medzinárodnej klasifikácie zamestnaní ISCO. Odporúčame využívať všetky spomínané indexy, ale v prvom rade testovať validitu európskej sociálno-ekonomickej klasifikácie – ESeC v podmienkach Slovenska, ktorá je alternatívou (dopracovaním) voči triednej klasifikácii EGP. ESeC zachytáva súčasné triedne štruktúry európskych krajín a umožňuje do skúmania zahrnúť aj jednotlivcov nachádzajúcich sa mimo trhu práce. Neodporúčame zavádzať nové zisťovanie či doplnenie novej batérie otázok špecificky zameraných na sledovanie sociálno-ekonomického postavenia, ale skôr využiť potenciál realizovaných zisťovaní. Postupná štandardizácia a harmonizácia sociálnych štatistík umožní prostredníctvom zavádzania jadrových premenných sledovať sociálne postavenie a triednu štruktúru slovenskej spoločnosti aj v rámci sčítania obyvateľov, domov a bytov. Odporúčame do budúceho sčítania zaradiť otázky potrebné pre tvorbu štandardne využívaných meracích nástrojov sociálneho postavenia. Dôležitosť a potrebnosť sčítania sa i vďaka tomu stane ešte viac evidentnou skutočnosťou.

LITERATÚRA

- [1] Bahna, M. – Džambazovič, R. 2010. Subjektívna identifikácie vlastnej pozície v stratifikačnom systéme slovenskej spoločnosti. In: Sociológia. č. 2/2010. S. 87 – 112.
- [2] Bunčák, J. – Harmadyová, V. 1993. Transformácia sociálnej štruktúry. In: Sociológia č. 2/1993. S. 389 – 402.
- [3] Bunčák, J. a kol. 2011. K niektorým otázkam sociálnej stratifikácie slovenskej spoločnosti. In: Sociológia. č. 5/2011. S. 495 – 527.
- [4] Búzik, B. 2008. Triedy a stratifikácia v sociálnej zmene Slovenska. In: Búzik, B. (Ed.). Triedy a stratifikácia v sociálnej zmene Slovenska. Bratislava: SÚ SAV. S. 7 – 56.
- [5] Džambazovič, R. 2012. Sociálne postavenie ako zabudnutý faktor pri sledovaní diskriminácie na Slovensku. In: Kotvanová, A. Dáta o rovnosti v slovenskej realite. Bratislava: Equilibria. S. 66 – 93.
- [6] Džambazovič, R. 2007. Chudoba na Slovensku. Diskurz, rozsah a profil chudoby. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
- [7] Erikson, R. – Goldthorpe, J. H. – Portocarrero, L. 1979. Intergenerational Class Mobility in Three Western European Societies: England, France and Sweden. In: British Journal of Sociology. č. 4/1979. S. 415 – 441.
- [8] Erikson, R. – Goldthorpe, J. H. – Portocarrero, L. 1982. Social Fluidity in Industrial Nations: England, France and Sweden. In: British Journal of Sociology. č. 1/1982. S. 1 – 34.
- [9] Erikson, R. - Goldthorpe, J. H. 1992. The Constant Flux. A Study of Class Mobility in Industrial Societies. Oxford: Clarendon Press.
- [10] Ganzeboom, H. B. G. – de Graaf, P. M. – Treiman, D. J. 1992. A standard international socioeconomic index of occupational status. In: Social Science Research. č. 1/1992. S. 1 – 56.
- [11] Gerbery, D. – Džambazovič, R. 2011. Inovatívne orientácie v sociálnej politike: Perspektíva sociálnej inklúzie. Bratislava: UK.
- [12] Goldthorpe, J. H. et al. 1987. Social Mobility and Class Structure in Modern Britain. Oxford: Clarendon Press.
- [13] Katriňák, T. 2005. Třídní analýza a sociální mobilita. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

- [14] Katrňák, T. – Fučík, P. 2010. Návrat k sociálnímu původu. Vývoj sociální stratifikace české společnosti v letech 1989 až 2009. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- [15] Katrňák, T. 2012. Is current Czech society a social class-based society? The validity of EGP and ESeC class schemes. In: Sociológia č. 6/2012. S. 678 – 703.
- [16] Marlier, E. – Atkinson, A. B. 2010. Indicators of Poverty and Social Exclusion in a Global Context. In: Journal of Policy Analysis and Management. č. 2/2010. S. 285 – 304.
- [17] Rose, D. – Harrison, E. 2007. The European Socio-economic Classification: A New Social Class Schema for European Research. In: European Societies. č. 3/2007. S. 459 – 490.
- [18] Rose, D. – Pevalin, D. – Elias, P. – Martin, J. 2001. Toward a European Socio-economic Classification: Final Report to Eurostat of the Expert Group. London and Colchester: ONS and ISER, University of Essex.
- [19] Rose, D. – Harrison, E. (eds.). 2010. Social Class in Europe. An introduction to the European Socio-economic Classification. New York: Routledge.
- [20] Sopóci, J. 2000. K vývoju sociálnej stratifikácie v SR v deväťdesiatych rokoch. In: Sopóci, J. (Ed.). Sociológia a spoločenská zmena. Bratislava: STIMUL. S. 93 – 108.
- [21] Sopóci, J. – Džambazovič, R. 2003. Sociálne nerovnosti a chudoba. In: Sopóci, J. a kol. Slovensko v deväťdesiatych rokoch: osem pohľadov. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave. S. 154 – 218.
- [22] Sopóci, J. – Bunčák, J. – Džambazovič, R. 2006. Sociálna stratifikácia slovenskej spoločnosti. In: Slovacicum: Súčasné Slovensko. Bratislava: STIMUL. S. 127 – 156.
- [23] Sopóci, J. a kol. 2011. Sociálne nerovnosti na Slovensku. [online] Bratislava: IRIS. <http://stella.uniba.sk/texty/soc_nerovnosti.pdf>.
- [24] Šafr, J. 2005. Nové a alternativní přístupy k měření vertikální sociální struktury. In: SDA Info. č. 1/2005. S. 12 – 14.
- [25] Šafr, J. – Holý, D. 2012. Měření sociálního statusu a sociálních tříd na základě povolání. In: Krejčí, J. – Leontiyeva, Y. (eds.). Cesty k datům. Zdroje a management sociálněvědních dat v České republice. Praha: SLON. S. 140 – 180.

Príloha č. 1: Európska sociálno-ekonomická klasifikácia ESeC (desaťtriedna schéma a jej zlúčenie na 6 tried a 3 triedy)

ESeC triedy	všeobecne zaužívané označenie	6 tried	3 triedy
1. Veľkí zamestnávateľia, vysoko kvalifikovaní odborníci, administratívne a manažérske povolania	vyšší salariát	1+2	1+2
2. Nižší odborníci, administratívne a manažérske profesie, kvalifikovaní technici a nadradení nemanuálne pracujúci	nižší salariát	1+2	1+2
3. Medziľahlé profesie (nemanuálne pracujúci s vyššou kvalifikáciou)	vyššie biele golieriky	3+6	3+4+5+6
4. Drobní zamestnávateľia a sebazamestnávajúce profesie (mimo poľnohospodárstva)	drobná buržoázia (živnostníci)	4+5	3+4+5+6
5. Sebazamestnávajúce profesie	farmári a drobná buržoázia v poľnohospodárstve	4+5	3+4+5+6
6. Nižší nadradení (majstri) a nižšie technické povolania (manuálne pracujúci s vyššou kvalifikáciou)	vyššie modré golieriky	3+6	3+4+5+6
7. Nižšie úradníctvo, povolania v službách a obchode (nemanuálne pracujúci s nižšou kvalifikáciou)	nižšie biele golieriky	7	7+8+9
8. Nižšie technické profesie (kvalifikovaní robotníci)	kvalifikovaní manuálni pracovníci	8	7+8+9
9. Nekvalifikované a polokvalifikované rutinné povolania	polokvalifikovaní a nekvalifikovaní manuálni pracovníci	9	7+8+9
10. Nikdy nepracovali a dlhodobo nezamestnaní	nezamestnaní	10	10

Zdroj údajov: Rose – Harrison, 2007

SKÚSENOSTI Z POSLEDNÉHO CENZU AKO VÝCHODISKO REÁLNYCH OČAKÁVANÍ VO VZŤAHU K SČÍTANIU 2021 NA SLOVENSKU

EXPERIENCES FROM LAST CENSUS IN CAPACITY OF STARTING POINT OF TANGIBLY EXPECTANCY IN RELATION TO CENSUS 2021 IN SLOVAKIA

PhDr. Ľudmila Ivancíková, ludmila.ivancikova@statistics.sk
Štatistický úrad SR, Miletičova 3, 824 67 Bratislava

ABSTRAKT

Príspevok sa zaoberá problémovými oblasťami prípravy a realizácie sčítania. Na základe aktuálneho stavu poznania slovenskej spoločnosti, európskych odporúčaní a medzinárodných diskusií rozoberá budúci census na Slovensku z hľadiska legislatívy, metodológie a metodiky, technológie a inovácie, outsourcingu, komunikácie a publicity.

ABSTRACT

The article covers problem areas of preparation and implementation of census. Based on the current state of Slovak society knowledge, European recommendations and international discussions analyzes next census in Slovakia in terms of legislation, methodology, technology and innovation, outsourcing, communication and publicity.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

sčítanie obyvateľstva, Slovensko, sčítanie 2011, sčítanie 2021

KEY WORDS

Population Census, Slovakia, the 2011 Census, the 2021 Census

ÚVOD

Sčítanie obyvateľov domov a bytov 2011 naznačilo trendy vo vývoji spoločnosti dokumentované radom čísel a analýz. Súčasne je považované za významný východiskový zdroj poučenia a skúseností pre prípravu budúceho sčítania. Na rozdiel od historických sčítaní na Slovensku medzicenzové obdobie prináša v súčasnom svete výrazne viac podnetov na zmeny, s ktorými je potrebné počítať.

1. METODOLÓGIA

Metodológia sčítania je založená na potrebe sčítania ako jedinečného zdroja údajov na národnej a medzinárodnej úrovni. Vymedzuje spôsob realizácie sčítania z hľadiska spôsobu zberu dát. Podľa najnovších dokumentov Konferencie európskych štatistikov patrí medzi faktory, ktoré môžu ovplyvniť výber metód sčítania, predovšetkým redukcia nákladov na toto osobitné štatistické zisťovanie, ďalej zvýšenie kvality údajov, skoršie publikovanie údajov, redukovanie záťaže respondentov, ochrana súkromia respondentov, sledovanie medzinárodných trendov a prístupnejšie výsledky sčítania pre užívateľov. [4]

V nadväznosti na uvedené je potrebné poznať odpovede na dve kľúčové metodologické otázky: Bude na Slovensku aj v roku 2021 sčítanie? Ak áno, akým spôsobom by sa malo realizovať?

Sčítanie a nielen z pohľadu štatistikov stále je a bude nenahraditeľným zdrojom údajov o obyvateľoch, domoch a bytoch pre každú modernú spoločnosť. Hovoríme celkom priamo, áno, sčítanie potrebujeme a chceme. V tejto súvislosti si treba uvedomiť fakt, že zmena spôsobu vykonania sčítania neznamena, že sčítanie sa neuskutoční. Aj v prípade, ak by sa tradičné sčítanie nahradilo sčítaním s využitím registrov alebo kombinovaným sčítaním (tradičné a register, tradičné a výberové zisťovanie, register a výberové zisťovanie), metodika, spracovanie a výstupy tejto, na Slovensku novej formy sčítania musia rešpektovať príslušnú európsku legislatívu. Neuvažuje sa totiž o zrušení nariadenia o vykonaní sčítania v krajinách Európskej únie (ďalej EÚ). Uvedené nariadenie sa môže a zrejme aj bude, podobne ako Odporúčania k cenzu 2020 navrhnuté UNECE (Odporúčania 2020), iba aktualizovať.

Na Slovensku sa doteraz využívalo tradičné sčítanie, čo znamená, že išlo o vyčerpávajúce štatistické zisťovanie, v rámci ktorého sa údaje zisťovali priamo od obyvateľov. Sčítacie formuláre vyplňali obyvatelia a zber údajov zabezpečovali sčítací komisári.

Pri výbere budúcej metódy sčítania na Slovensku by sa malo vychádzať z týchto predpokladov:

- každá metóda sčítania má svoje negatívne aj pozitívne stránky,
- predovšetkým použitie kombinovaného spôsobu, ako aj výberových zisťovaní si vyžaduje pomerne dlhý čas na spracovanie údajov,
- informácie z výberových zisťovaní nie sú vždy perfektné, spájajú sa s nimi niektoré typy problémov, ktoré je potrebné jasne identifikovať, opísať a odkomunikovať,
- využitie registrov je strategickým rozhodnutím, ktoré v podmienkach Slovenska nezávisí výlučne od Štatistického úradu SR,
- „...aj keď použitie registrov a výberové zisťovania majú svoje výhody a nevýhody, kombinácia týchto dvoch zdrojov môže viesť k produkcii kvalitných a pre cenzus spoľahlivých údajov.“ [1] Dôležité je zabezpečenie ich integrácie. Nejde iba o použitie registrov na zber určitého typu údajov, ale aj o ich použitie pri imputáciách a kalibrácii váh, ako potvrdili skúsenosti z minulého sčítania.

Ako hlavné dôvody zmeny spôsobu zberu údajov pri sčítaní sa uvádzajú predovšetkým vysoké náklady a znižovanie miery návratnosti vyplnených sčítacích formulárov (zhoršujúca sa ochota respondentov odpovedať). Pri detailnejšom pohľade na možné spôsoby sčítania je však jasné, že druhý dôvod je možné použiť ako zrejmu argumentáciu iba v prípade prechodu na registrové sčítanie, už menej v prípade kombinovaného sčítania s využitím výberových zisťovaní. O znižovaní nákladov pri prechode na registrové sčítanie možno hovoriť až vtedy, ak je vytvorený systém registrov (predovšetkým registra obyvateľstva, registra bytov, registra adries, prípadne daňového a sociálneho registra), registre sú navzájom poprepájané a existuje spoločenská klíma na odsúhlasenie ich využívania na štatistické účely. Osobitnou podmienkou je tiež overenie a zabezpečenie „štatistickej kvality“ registrov.

S odpoveďou na otázku, či nahradiť zber údajov v teréne údajmi z registrov treba počkať dotedy, kým nebude známa analýza pripravenosti registrov na budúce sčítanie. Alternatívny prístup k tradičnému sčítaniu, akým je napr. rolovanie v podobe kumulatívneho kontinuálneho zisťovania pokrývajúceho celú krajinu v určitom období, ktorý v súčasnosti využíva Francúzsko, má svoje negatíva jednak v metodike, práci, komunikovaní výsledkov, ale najmä vo vysokých nákladoch.

Pri výbere metódy budúceho sčítania je potrebné zohľadniť aj vývoj a stav v oblasti výberových zisťovaní v Štatistickom úrade SR. Je nutné kontinuálne vyhodnocovať stav rozvoja výberových zisťovaní, predovšetkým z hľadiska ich harmonizácie, zamerania, pokrytia terénu, opytovateľov, komunikácie s respondentmi, využitia nových metód spôsobu zberu (CAPI, CATI, CAWI,), nových metód imputácií, váženía a sekundárnych analýz s využitím moderných štatisticko-matematických metód. Toto je jeden z hlavných predpokladov pri voľbe kombinovaného spôsobu sčítania s využitím výberových zisťovaní na dosiahnutie lepšieho pokrytia územia a získania kvalitatívne lepších dát. Aspekt prepojenia zmien v národnom štatistickom systéme s budúcim sčítaním môže tiež zohrávať určitú úlohu. Ide predovšetkým o alternatívne prepojenie údajov z existujúcich databáz, ktoré majú základný význam pre charakteristiky zisťované v sčítaní. Spomeniem napr. zabezpečenie základných demografických údajov a údajov o počte obyvateľov pre demografickú štatistiku zosúladením dvoch administratívnych zdrojov – registra obyvateľstva a evidencie obcí. Dôležitým aspektom pri výbere spôsobu zberu údajov sa javí harmonogram prípravy SODB 2021 zostavený variantne s možnosťou jeho aktualizácie na základe rozširujúceho sa poznania. Harmonogram by mal mať jasne vymedzený termín, v ktorom musí „padnúť“ konečné rozhodnutie o spôsobe vykonania sčítania 2021 na Slovensku.

2. METODIKA

Konferencia európskych štatistikov identifikovala niekoľko kľúčových oblastí v rámci metodiky, ktoré možno označiť za problémové. Je to predovšetkým definícia obyvateľstva, zber údajov o migrácii, charakteristiky domácností, kultúrno-etnické údaje (náboženstvo a národnosť), bývanie, zaradenie nových dimenzií, napr. problém invalidov a pod.

Na národnej úrovni ide o otázky, ktoré musia byť predovšetkým jasne identifikované, aj keď ich riešenie v súčasnosti nie je možné, resp. dajú sa riešiť iba čiastkovo. Je nutné ujasniť si najskôr, „*kto sa bude sčítavať*“, resp. „*kto bude sčítavaný*“, „*aký koncept sa použije pri spracovaní dát a aký koncept pri diseminácii údajov na národnej úrovni*“. Odpoveď na poslednú otázku je úzko spojená s tým, či sa budú údaje zo sčítania *naďalej používať ako podklad pre národnú legislatívu* (konkrétne v oblasti financovania obcí, národností a etník, náboženských a cirkevných spoločností). Ak sa nezmení národný koncept trvalo bývajúceho obyvateľstva v legislatíve a koncept obvyklého pobytu využívaný na európske účely, znamená to produkciu dvojakých údajov s trvalým dosahom na rôznosť výstupov a rôznosť konceptov použitých pri zbere dát.

Ďalšou aktuálnou témou je, či budeme akceptovať v prípade otázky týkajúcej sa národnosti obyvateľa možnosť „odmietol odpovedať“ a „neuviedol odpoveď“. V podmienkach Slovenska sú národnosť a náboženstvo dve kľúčové otázky v sčítaní.

Práve s týmito dvoma ukazovateľmi sa sčítanie často stotožňuje a sú považované za kľúčové napr. pri propagácii sčítania. Je potrebné pracovať nielen s novými štruktúrami, ale v rámci analýz zohľadňovať aj tieto dve možnosti, aj s prihliadnutím na národnú legislatívu.

Ako si poradíme v budúcom sčítaní s údajmi za určité marginalizované sociálne skupiny (predovšetkým marginalizované rómske komunity a bezdomovci)? Odpoveď na túto otázku je podmienená predovšetkým vyjasnením si teoretických konceptov pri sledovaní marginalizovaných sociálnych skupín. Pri bezdomovcoch bol v poslednom sčítaní problém s ich zadefinovaním. V prípade najmä marginalizovaných rómskych komunít ide o riešenie diskrepancií medzi územnou a priestorovou dimenziou a dimenziou založenou na sebadeklarovaní.

3. LEGISLATÍVA

Najnovšie odporúčania UNECE berú do úvahy skutočnosť, že vo väčšine krajín si príprava, vykonanie sčítania a/alebo zber údajov a tvorba štatistických dát z administratívnych zdrojov vyžadujú legislatívnu oporu. Nie všetky krajiny však riešia sčítanie formou osobitného zákona. Sú aj také štáty, ktoré realizujú sčítania na základe sekundárnej legislatívy, napr. na základe zákona o štatistike [5]. Odporúčania 2020 budú obsahovať fundamentálne princípy a základný rámec legislatívy na účely sčítania s dôrazom na odlišnosti medzi tradičným cenzom a cenzom založeným na registroch.

V podmienkach Slovenska je rozhodnutie o forme a obsahu legislatívneho rámca pre budúce sčítanie úzko prepojené s rozhodnutím o spôsobe zberu údajov. *Je naozaj potrebné mať osobitný zákon o sčítaní?* V prípade, ak by sa podarilo dostať do zákona o štátnej štatistike jasne vymedzené právo Štatistického úradu SR využívať údaje z administratívnych zdrojov (ďalej „AZD“), zadefinovať vzťah Štatistického úradu SR k správcovi AZD, ako aj zabezpečiť kontroly nad obsahom AZD, je možné zvažovať opodstatnenosť prijatia osobitného zákona o sčítaní, a to aj vo vzťahu k participácii iných subjektov na tejto akcii mimoriadneho významu.

Dôležitým momentom v prípade špecifického zákona o sčítaní je časové hľadisko jeho prípravy a schválenia. Platí, že čím bližšie k rozhodujúcemu okamihu sčítania je zákon pripravovaný a schválený, tým lepšie môže zohľadniť meniacu sa spoločenskú realitu v internom aj v externom prostredí. Príprava samotného návrhu takéhoto zákona si vyžaduje dostatok času. Na druhej strane je nevyhnutné jasne vymedziť čas určený na jeho pripomienkovanie a schvaľovanie. Základným princípom na zosúladenie týchto „protirečivých“ požiadaviek legislatívneho procesu je konceptuálna a organizačná flexibilita právnej normy. [5] V praxi to znamená vyvarovať sa snahy zaradiť do zákona opatrenia, ktoré sú príliš rigidné a normatívne. V tejto súvislosti sú aktuálne otázky, či má byť prílohou zákona o sčítaní zoznam premenných, resp. či je európske nariadenie postačujúce a v zákone by sa potom mali objaviť iba špecifické národné požiadavky. Treba integrovať zákon o sčítaní do zákona o štátnej štatistike, alebo chápať ich osobitne, alebo zvážiť radšej nahradenie niektorých častí zákona o sčítaní nižšou úrovňou, napr. vyhláškou.

V súvislosti s legislatívou je potrebné zmieniť sa aj o ochrane údajov a sankciách. Ochrana údajov musí byť jasne vymedzená, či už v zákone o štátnej štatistike alebo

v osobitnom zákone o sčítaní a celospoločensky ešte pred sčítaním presvedčivo odkomunikovaná, aby verejnosť mala v primeranom predstihu dostatok informácií o tejto téme a dala sa na ňu nadviazať vysvetľovacími aktivitami v rámci informačnej kampane k sčítaniu. Sankcionovanie by malo byť zavedené nielen vo vzťahu k ochrane údajov, ale aj vo vzťahu k neposkytnutiu údajov zo strany respondentov, ako aj správcov AZD. Jasne by tiež mala byť vymedzená forma sankcionovania tak, aby sankcie neboli len formálne, na papieri, ale aby sa nimi porušenie pravidiel sčítania dalo aj reálne postihnúť.

4. TECHNOLÓGIA A INOVÁCIE

Hoci sčítanie v roku 2011 bolo tradičným sčítaním, realizovalo sa vo väčšine krajín s využitím nových moderných techník a technológií, najmä GIS a internetu. Tento trend bude pokračovať. Spomeniem len využitie GPS, smartfónov, SMS textov, mobilných telefónov, laptopov, tabletov, tzv. big dat. Do úvahy je potrebné zobrať aj fenomén sociálnych sietí a stupeň ich možného dosahu na obyvateľstvo. Taktiež je potrebné vyhodnocovať prípadné bariéry, akými sú prístup do administratívnych registrov a ich nedostatky, obmedzené finančné a personálne zdroje, odborné znalosti, ďalej podporu vlády, infraštruktúru. [3] Inovácia sa stala dôležitým krokom v procese sčítania. Osobitne treba vyzdvihnúť možnosť vyplnenia sčítacieho formuláru cez internet.

Je veľmi pravdepodobné, že na Slovensku sa bude inovácia sčítania týkať tak metodológie, ako aj zberu údajov, ich spracovania a diseminácie. Vzhľadom na to, že technológie sa veľmi rýchlo rozvíjajú, odhadnúť dnes ich rozsah a možný dosah využitia v budúcom sčítaní je mimoriadne náročné. Z dôvodu tak kontinuity, ako aj kvality výstupov zo sčítania je nevyhnutné v rámci úradu pravidelne monitorovať a vyhodnocovať možnosti nových technológií. V prípade tradičného spôsobu alebo kombinovaného spôsobu sčítania je potrebné online resp. offline prístup k sčítacím formulárom kontinuálne rozvíjať a implementovať obidva prístupy aj do nového sčítania. Okrem využitia analýzy interných a externých príčin, ktoré viedli k tomu, že sčítacie formuláre pri SODB 2011 elektronicky vyplnilo necelých 7 % obyvateľov SR, je potrebný benchmarking z krajín, napr. Estónska, kde elektronické sčítanie využilo podstatne viac obyvateľov. Kontinuita aj v rámci personálnych kapacít je dôležitá pri výbere inovačných prvkov pre nové sčítanie. V prípade akýchkoľvek nových inovačných a technologických prvkov by mali byť tieto priamo odskúšané v štatistickej praxi a až následne implementované do samotného sčítania. S vysokým predpokladom pozitívneho výsledku sa tak predíde nedostatkom i časovému tlaku pri samotnom testovaní. Za hlavné bariéry prijatia nových technológií európski štatistici označili finančné zdroje, personálne kapacity, názory verejnosti, infraštruktúru, podporu vlády, nedostatočný alebo limitovaný prístup k AZD. Všetky uvedené bariéry sa týkajú aj prípravy budúceho sčítania na Slovensku.

5. OUTSOURCING

Činnosti, ktoré je možné úplne alebo čiastočne zabezpečiť outsourcingom, zahŕňajú dizajn a tlač formulárov, školenie komisárov, informačnú a propagačnú kampaň, jazykové preklady, zber formulárov v teréne, dizajn zberu, mapovanie, kódovanie dát a ich editáciu, dizajn nových technológií, call centrum, imputovanie, zabezpečenie kvality, dizajn online a web prístupov pre výstupy, uchovávanie dát, skartáciu formulárov, hodnotenie sčítania. Podľa Odporúčaní 2020 [5] komplexita

nových softvérov a infraštruktúry, ako aj využitie nových technológií výrazne podčiarkuje signifikantnosť outsourcingu. Budúce odporúčania k cenzu zdôrazňujú predovšetkým: (1) striktné zabezpečenie ochrany dôverných dát, (2) urobiť maximum pre to, aby použité metódy ochrany dôverných dát boli prijaté širokou verejnosťou, (3) garantovať meranie kvality, (4) schopnosť manažovať a monitorovať aktivity pri sčítaní zabezpečené formou outsourcingu, (5) riadenie v prípade kľúčových znalostí štatistického úradu.

Aj keď sa úplný outsourcing javí ako najjednoduchšie riešenie, skúsenosti to nie vždy potvrdzujú. *Identifikovať samostatné komponenty outsourcingu? Ako a kedy riešiť jeho kombináciu s vlastnými zdrojmi úradu?* Pri aktivitách zabezpečených touto formou je potrebné zohľadniť ich pravidelné monitorovanie, možnosti zmeny špecifikácií počas projektu a časové harmonogramy. Osobitne dôležitým sa javí prepojenie mixových prístupov vo väzbe na externé a interné prostredie, čím sa môže dosiahnuť väčšia flexibilita, rozsah poučenia, systém testovania programov, ako aj operacionalizácia spracovania. Negatívnym dopadom môže byť slabá udržateľnosť prvkov. Ďalšími kľúčovými prvkami sú garantovanie kvality outsourcingu najmä vo vzťahu ku kvalite výstupov a dôvera používateľov dát a verejnosti k systému ochrany dát.

6. KOMUNIKÁCIA A PUBLICITA

Propagácia sčítania by nemala byť sústredená výlučne na obdobie jeho prípravy a realizácie. Mala by sa začať podstatne skôr vysvetľovaním a pripomínaním významu sčítania na rôznych úrovniach a pre rôznych respondentov.

Štatistický úrad SR v rámci svojej politiky pravidelne informuje verejnosť o vydaných publikáciách zostavených z dát získaných zo sčítania a o výsledkoch sčítania. Dôležitým sa tiež javí realizácia vhodne načasovaného zisťovania/prieskumu o využívaní údajov zo sčítania a o možných nových požiadavkách. Musí mať charakter tak informačný, ako aj motivačný. Priority budú závisieť od schváleného spôsobu sčítania. Informačná a motivačná kampaň v prípade elektronického zberu údajov musí zdôrazňovať prvky ochrany a musí sa pripomínať občanovi [2]. Odkomunikovanie odhadov je nevyhnutné v prípade použitia výberových zisťovaní. V súvislosti s disemináciou výsledkov bude nevyhnutné vysvetľovanie rôznych údajov o obyvateľstve založených na rôznych konceptoch. Z hľadiska zamerania na špecifické skupiny sa ukazuje ako kľúčová orientácia na mládež pri využití moderných a im blízkych komunikačných kanálov. Kľúčovou sa ukazuje spolupráca so samosprávami pri informačnej a propagačnej kampani bez ohľadu na to, akú úlohu budú samosprávy pri budúcom sčítaní plniť. Ak ich chceme zainteresovať na sčítaní, musíme viesť akúsi paralelnú informačnú kampaň o sčítaní výlučne pre samosprávy tak, že ich presvedčíme o význame údajov zo sčítania – pre každú obec a každé mesto.

ZÁVER

Príprava sčítania obyvateľov, domov a bytov na národnej a medzinárodnej úrovni patrí k aktivitám, ktoré si vyžadujú dostatočný časový priestor a zabezpečenie kontinuity v znalosti a poznaní problematiky. Podmienka medzinárodných východísk bude naplnená aktualizáciou Odporúčaní k sčítaniu 2020, ktoré by mali byť k dispozícii najneskôr v roku 2015. Otázky nastolené na národnej úrovni môžu slúžiť

ako východisko smerovania prípravy sčítania v roku 2021. Bude potrebné cieľavedome na ne hľadať odpovede tak v internom, ako aj v externom prostredí a zabezpečiť, aby sa stali integrálnou súčasťou prác pri príprave a realizácii sčítania obyvateľov, domov a bytov v roku 2021 na Slovensku.

K mojim hlavným záverom a odporúčaniam preto patrí:

1. V rámci prípravy SODB 2021 treba od začiatku pristupovať k sčítaniu ako k zisťovaniu založenému na kombinácii viacerých zdrojov. Nie je preto vhodné dávať dopredu budúcemu sčítaniu nálepku formy.
2. Trend využívania administratívnych zdrojov dát v štatistike bude pokračovať a musí sa stať neoddeliteľnou súčasťou prípravy SODB 2021, a to aj v prípade, ak by budúce sčítanie nebolo založené výlučne na registroch. Dáta z registrov bude potrebné maximálne využiť pri štatistickom spracovaní (najmä pri imputáciách, koherencii a komparácii).
3. V prípade využitia registrov ako zdroja údajov pre SODB 2021 musí existovať jednotný indikátor, musí byť zabezpečené prepojenie registrov a spoločensky odkomunikované využitie registrov na účely sčítania.
4. Stav AZD a najmä registrov si vyžiada hĺbkovú analýzu s vyhodnotením ich kvality na potenciálne využitie v sčítaní. Analýza a vyhodnotenie musia byť pripravené do roku 2017 alebo ešte skôr.
5. Najneskôr v roku 2017 by sa malo definitívne rozhodnúť o forme budúceho sčítania (ako sa bude sčítanie realizovať).
6. Príprava sčítania v rokoch 2018 a 2019 sa musí na národnej i európskej úrovni sústrediť na vyhodnotenie požiadaviek a ich metodiku. Najmä na národnej úrovni by mala v uvedenom období prebehnúť intenzívna verejná diskusia o nových požiadavkách a očakávaniach odbornej verejnosti vo vzťahu k sčítaniu 2021.

LITERATÚRA

- [1] UNECE, 2013a: *How to deal with two different sources: registers and survey?* ECE/CES/GE.41/2012/21. Conference of European Statistics, Group of Experts on Population and Housing Censuses
- [2] UNECE, 2013b: *Enumeration via internet – Estonian experience.* ECE/CES/GE.41/2012/23
- [3] UNECE, 2013c: *Census technology: Key results the UNECE Survey on National Census Practices and first proposal about the CES Recommendations for the 2020 census round.* ECE/CES/GE.41/2013/4. Conference of European Statistics, Group of Experts on Population and Housing Censuses.
- [4] UNECE, 2013d: *Innovation, outsourcing and security: Key results of the UNECE Survey on National Census Practices and the first proposals about the CES Recommendations for the 2020 census round.* ECE/CES/GE.41/2013/5. Conference of European Statistics, Group of Experts on Population and Housing Censuses.
- [5] UNECE, 2013e: *Field operation, legislation, lessons learned: Key results of the UNECE Survey on National Census Practices and the first proposals about the CES Recommendations for the 2020 census round.* ECE/CES/GE.41/2013/6. Conference of European Statistics, Group of Experts on Population and Housing Censuses.

POUČENIE Z NOVÉHO PRÍSTUPU K SČÍTANIU OBYVATEĽOV, DOMOV A BYTOV 2011 V POĽSKU

EXPERIENCES ACQUIRED FROM THE NEW APPROACH TO THE 2011 POPULATION AND HOUSING CENSUS IN POLAND

Grażyna Marciniak, PhD., g.marciniak@stat.gov.pl

Centrálny štatistický úrad, Niepodległości 208, 00-925 Varšava, Poľská republika/
Central Statistical Office, al. Niepodległości 208, 00-925 Warsaw, Poland

ABSTRAKT

V Poľsku sa pri sčítaní obyvateľov, domov a bytov v roku 2011 využil mix-mode prístup. Znamená to, že zber dát sa uskutočnil štyrmi kanálmi. Po prvé, v Poľsku identifikovali existujúce administratívne zdroje dát, overili ich a následne tie, ktoré boli vyhodnotené ako užitočné, na účely cenzu vybrali. Po druhé, census založený na administratívnych zdrojoch údajov bol doplnený výberovým zisťovaním na vzorke 20 % bytov. Výberové zisťovanie sa vykonalo s použitím rôznych metód dopytovania – CAWI, CAPI a CATI¹. Tie predstavovali ďalšie tri kanály zberu dát. Príspevok prezentuje prístupy založené na využití údajov a informácií z administratívnych zdrojov v najväčšej možnej miere, organizačné otázky, ako aj technické podmienky potrebné na zavádzanie nových prístupov k sčítaniu, rovnako ako obmedzenia spojené so spracovaním výsledkov a disemináciou.

ABSTRACT

The Polish Population and Housing Census was conducted in 2011 using mix-mode approach. It means that four channels of data gathering were applied. Firstly, the administrative sources of data existing in Poland were identified, verified and then those assessed as useful for census purposes were further used. Secondly, the census based on administrative data sources was supplemented by a survey carried out on the 20 % sample of dwellings in the country, using various methods of interviewing – CAWI, CAPI and CATI¹. Those constituted additional three channels of census data collection. The paper tackles the approach, organisational and technical circumstances necessary for its implementation, benefits gained as well as limitations met during the census results processing and dissemination.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

administratívne zdroje, mix-mode spôsob zberu dát

KEY WORDS

administrative sources, mix-mode data collection

INTRODUCTION

The purpose of the paper is to discuss Polish experience concerning change of approach to census through application of more effective methods of its performance. The previous censuses were performed in Poland using traditional methods. That

¹ CAWI – Computer Assisted Web Interview, CAPI – Computer Assisted Personal Interview, CATI – Computer Assisted Telephone Interview

means a large number of enumerators visiting households and collecting data through face to face interviews which were noted on the paper forms. The paper forms were recorded using Optical Character Recognition technology and then collected information was electronically processed. Such approach generated substantial financial cost and caused respondents' burden as well as consumed labour time employing citizens, enumerators and statistical staff on a large scale.

The 2011 Population and Housing Census was carried out in Poland within the framework of a project aiming at extensive use of administrative sources of information and implementation of mixed tools of statistical data collection.

1. GENERAL CONCEPT OF THE NEW APPROACH

The methodology of the census was totally changed. For the new approach it was assumed to use administrative sources of data existing in the country to the highest possible extent, to give up census performed as the full-scale survey carried out by enumerators and to conduct a large sample survey instead. According to the taken approach the new census was based on the combination of the administrative records and the sample survey. Additionally, it was decided to take advantage from new available technologies and to introduce mix-mode techniques of data collection. The rationale underlying the new approach was to increase efficiency and streamline the census field work, to reduce burden of citizens and census staff and to rationalize the costs of the project. For this purpose, the decision was taken to use administrative registers as the essential basis for censuses, to implement different modes of data gathering and fully eliminate paper forms. Census topics which were not included in any register and other information system or had poor quality were covered by the big 20% sample survey.

The taken approach needed an appropriate national legislation, creation of a special organization structure and building a suitable IT system for the purpose of management of the whole process.

2. ADMINISTRATIVE SOURCES ACCESSIBILITY AND SELECTION FOR THE CENSUS PURPOSES

An important aspect of census preparation was to develop legislation that put the census obligations on people and institutions. And new approach needed to give statisticians broad access to administrative registers and other information system which was also ensured by the legislation.

The crucial factor for the approach based on administrative sources of information was a review of acquired metadata, then a selection of the sources which could be used for the census purposes and their evaluation in the context of definitions and classifications according to international recommendations for the census². Almost 300 data sources were checked and then 28 administrative and other information systems were selected to be later used for the creation of the list of entities being subject to the census, as the direct census data or as an auxiliary information for data estimation, imputation and for evaluation of quality of final results.

² Principles and Recommendations for Population and Housing Censuses, Rev.2, United Nations 2008; Regulation (EC) No 763/2008 of the European Parliament and of the Council of 9 July 2008 on population and housing censuses (Official Journal L218, 13/08/2008)

The essential part of action related to the new census approach was creation of the census frame. On the basis of information from state geodetic and cartographic resources and materials owned by statistic authorities, digital maps were worked out and then an electronic list of addresses and housing facilities was developed. The census frame based on National Register of Official Territorial Division of the Country was enriched by geodetic x, y coordinates making it easy to precisely identify each address point.

3. CENSUS DATA COLLECTION ACCORDING TO THE NEW APPROACH

According to applied approach, four channels of data collection were applied. They were first of all data sets acquired from administrative sources which constituted the basis of the population and housing census. Data obtained from registers were also used to generate prompts for the electronic questionnaire applied in the internet self-enumeration. Personalised questionnaires were made available to the population via a special on-line application in a protected environment. An important role in the established approach was played by the population survey conducted on the random sample of dwellings. This part of the census was performed mainly by enumerators using hand-held devices for recording the obtained information. Some data was gathered by telephone interview. In the case of population and housing census, CATI was used for the purposes of verification and supplement of information collected through other channels.

Information acquired from central and dispersed administrative systems and other useful information systems as well as from extra surveys was incorporated in a single database called Operational Microdata Base (OMB). In the case of the Population and Housing Census, the extra surveys were survey performed on the random sample of 20 % of dwellings in the country and complete surveys carried out in collective households and in places of homeless staying.

4. BUILDING OF THE IT INFRASTRUCTURE

The new census approach required a special IT infrastructure. To ensure the efficient management of all census tasks and to monitor their performance, an electronic platform was set up with mutually connected systems, subsystems and applications supporting the processes of census data collecting, processing and disseminating. Only some of them are indicated in the paper, i.e. those that played important role during census field work and completion of the census results. One of mentioned elements of the IT system was the Operational Microdata Base (OMB). In the OMB, the processes of integration of data acquired from different sources were performed. It included procedures of cleaning-up, normalization, synchronization and converting administrative information into statistical data, validation, deduplication and selection of the best source for a given census attribute. Outcomes of the mentioned procedures resulted in creation of master record and then golden record; the latter was transformed to the Analytical Microdata Base where further processing was done. The OMB and AMB were supported by the metadata sub-system in which all algorithms of performed operations were noted.

The main tool supporting managing, coordination and monitoring of the census course was the census completeness management application. It ensured the exchange of data with the systems supporting each data collection channel and also

with the Operational Microdata Base. The functionalities of the application facilitated selection of the appropriate collection method for a specified entity, and also supported verification and confirmation of questionnaires filled in through on-line self-enumeration. The application made also possible to monitor the enumerators routes during the field work performance.

5. CENSUS RESULTS COMPLETION

As a result of procedures performing in the OMB, the master record was created. It contained personalized data on each census entity with a set of values of attributes available from administrative sources. It was used to create the frame for sample survey selection and also to generate prompts in electronic census forms to make it easier to fulfill them and thus streamline the process of self-enumeration.

As mentioned before, data acquired from the full-scope survey based on administrative data and from the sample survey information collected by various techniques were assembled in the Operational Microdata Base. They were there verified, integrated and incorporated in the golden record. The golden record was a result of choosing the most valuable questionnaire as regards its content acquired for a given entity from a given channel. The golden record containing final depersonalized census results was transferred to the Analytical Microdata Base (AMB) where further processing and analyses took place along with calculation of derivative variables based on more complex algorithms. The AMB tools made it also possible to create aggregates and predefined tables for users purposes. Thinking of users' needs, a geostatistical web portal was launched in the framework of the census project. It allows users to perform spatial analyses and to present results in graphical form by compiling own users' maps on a selected attribute.

6. BENEFITS OF THE NEW CENSUS APPROACH

The new approach facilitated census organization, streamlined the management of enumerators' work and monitoring the census course. Thanks to the extensive use of administrative data sources complemented by the sample survey carried out through mixed-mode data collection as well as owing to implementation of the electronic census form, the number of enumerators was substantially reduced and costs of the census performance were decreased. The experience acquired during the census conducted through mix-mode techniques and creation of the appropriate IT infrastructure allowed the further modernization of statistical surveys performed through the households.

Considerable effort put in the census completion, IT infrastructure built for the project as well as experience gained in course of the census had to be further exploited. A substantial advantage that we took from the new census approach was creation of a basis for modernization of the Polish system of statistical surveys. It was feasible thanks to development of IT infrastructure, implementation of mixed techniques of data collection as well as thanks to new skills gained by the statistical staff. The addresses and dwellings register supplemented by attributes on population derived from administrative sources paved the way to creation of a frame for social surveys allowing more precise samples selection. The experience of new organization of the census was used also to develop a concept of an integrated system of statistical surveys realization based on generic model.

7. DIFFICULTIES MET DURING THE CENSUS DATA COMPLETION AND DISSEMINATION

Despite the mentioned advantages, we experienced some difficulties and constraints as regards completion of the census results. It should be pointed out that the Polish administrative registers were mostly not designed to cover statistical needs. Due to quality of information and its content, in accordance with the census scope, only limited data received from administrative sources could be used directly as the census data. Moreover, we expected wider involvement of people in the on-line census. As a result of the internet self-enumeration, we obtained answers from 10 % of population taking part in the full-scope survey covering limited thematic scope and we noted only 2 % participation in the on-line sample survey with more complex set of questions. In consequence, the importance of the sample survey conducted by CAPI method significantly increased, providing information on approximately 8 mn people residing in over 2,7 mn dwellings. To obtain accurate detailed information on specific topics, a complex procedure of the survey data weighting and calibration had to be implemented. Moreover, to meet expectations of the Polish society which required information at the local level of the country, academics were involved to make appropriate estimations employing methods of small area statistics. Even with such a large sample of the survey, we could not obtain results of sufficient accuracy concerning some important issues, that allowed for being presented at the lowest level of the country division. Thus, despite shortening of time, both of field work and of data registration, the final results were published later than it was provisionally foreseen.

CONCLUSIONS

To sum up the elaboration on the Polish population and housing census, it should be stressed that implementation of the new approach was necessary from various reasons. First of all, we had to manage with a tight budget and to reduce a burden on respondents. It was obtained by wider use of administrative data sources existing in Poland, eliminating paper census forms and implementing more effective methods of data gathering. The administrative sources of information were carefully reviewed in the context of their usability for the census purposes and were used to the highest possible extent. To streamline the whole process, the appropriate IT system was built, including functionalities of data integration and evaluation. On the basis of lessons taken from the census performance, we realized that the technical environment should be prepared and tested a bit earlier, more people should be thoroughly trained in handling the new-built system and technical equipment. We also felt the need for a more extensive promotion of the census and particularly, the necessity to spread the information about changes in performing the census and to widely explain the new approach to the public.

I hope that the Polish experience concerning implementation of the new census approach will be functional for countries that consider giving up traditional methodology of the census performance. Having knowledge on different approaches, their results, advantages and limits, they may choose the best solutions which will well suit the situation and needs of the country. In particular, lessons learned on difficulties that could be met during census performance according to the new approach and how to manage and avoid them can be treated as an important value added. It is evident that each country should look thoroughly into realities of its legal

and financial framework, as well as review the condition of national administrative registers in the context of their possible use for the census purposes. The needed preparatory activities should start very early, that means several years before the census momentum. These activities concern mainly an inventory of administrative sources and their evaluation in a view of statistical needs and creation of appropriate IT infrastructure. Moreover, both: proper planning of the whole process and good, detailed preparation of each census procedure are crucial. Special attention should be paid to the quality issues, particularly in case of use of administrative information as the direct census data. Establishing good cooperation with administrators of data sources and convincing them of the importance and needs related to the census can help when it comes to updating, standardization or even supplementing of administrative resources. Professional training of the census staff and sufficiently early promotion and explanation of the new approach to the public are also important aspects contributing to the success of the census project.

LITERATURE

[1] Lessons learned from the Population and Housing Census in Poland. Notes by the Central Statistical Office of Poland. Economic Commission for Europe. Conference of European Statisticians. 2012.

[2] Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna (Population. Size and demographic-social composition). The Population and Housing Census 2011. Central Statistical Office, 2013.

[3] Marciniak, G. Modern approach to censuses in the case of Poland – advantages and constraints. Paper presented at 59th ISI World Statistics Congress. 2013.

[4] www.stat.gov.pl/e-census/index.html

POTREBUJE EŠTE SLOVENSKO ÚDAJE Z ĎALŠIEHO SČÍTANIA OBYVATEĽSTVA (V ROKU 2021)?

DOES SLOVAKIA STILL NEED DATA FROM THE NEXT POPULATION CENSUS (IN 2021)?

Prof. RNDr. Jozef Mládek, DrSc., jozef.mladek1@gmail.com

Juhočeská univerzita v Českých Budějoviciach, Katedra geografie, Jeronýmova 200/10, 371 15 České Budějovice, Česká republika

ABSTRAKT

Informácie z doterajších sčítaní sú nenahraditeľné pre mnohé oblasti spoločenského života. Ide o oblasti vedeckého poznávania (demografia, geografia, sociológia, ekonómia, história a ďalšie), ktorých výskum sa bez údajov zo sčítania nezaobíde. V pedagogickom procese pri výchove odborníkov z uvedených odborov sa tieto údaje využívajú najmä pri spracúvaní tém záverečných prác. Plánovacie a projekčné inštitúcie, orgány decíznej sféry využívajú vo svojich aktivitách údaje zo sčítania obyvateľov, domov a bytov. O dôležitosti výsledkov zo sčítania azda nemožno pochybovať. Diskutovať by bolo možné a, pravda, i potrebné o forme, spôsoboch získavania týchto údajov, a teda aj o možných spôsoboch prípravy a organizácie takej významnej vedeckej štatistickej operácie.

ABSTRACT

Information from previous censuses are indispensable for many areas of social life. These are the areas of scientific knowledge (demography, geography, sociology, economy, history etc.), where the research cannot do without the census data. In the educational process, in education of experts in the fields mentioned, these data are mainly used in the processing of final essays. The planning and projecting institutions, authorities of decisive sphere use in their activities the data from the Census of Population and Housing as well. The importance of census results probably cannot be doubted. There could be a discussion on the form and ways of obtaining these data and hence the possible ways of preparing and organizing of such a significant scientific statistical operation.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

sčítanie obyvateľstva, rodina, domácnosť, vek, kohabitácie

KEY WORDS

population census, family, household, age, cohabitations

ÚVOD

V názve konferencie sa dôraz položil na potrebu, existenciu sčítania obyvateľov, domov a bytov, pričom sa pravdepodobne predpokladá príprava a realizácia sčítania približne štandardným tradičným spôsobom. Možno by bolo dobré túto otázku preformulovať do takej podoby, ako je uvedené v názve tohto príspevku. Odpoveď na takto položenú otázku by bola pravdepodobne jednoznačnejšia. Informácie z doterajších sčítaní sú nenahraditeľné pre mnohé oblasti spoločenského života. Ide

o oblasti vedeckého poznávania (demografia, geografia, sociológia, ekonómia, história a ďalšie), ktorých výskum sa bez údajov zo sčítania nezaobíde. Plánovacie a projekčné inštitúcie, orgány decíznej sféry využívajú vo svojich aktivitách údaje zo sčítania obyvateľov, domov a bytov. V pedagogickom procese pri výchove odborníkov z uvedených odborov sa tieto údaje využívajú najmä pri spracúvaní tém záverečných prác.

O dôležitosti výsledkov zo sčítania azda nemožno pochybovať. Diskutovať by bolo možné a, pravda, i potrebné o forme, spôsoboch získavania týchto údajov, a teda aj o možných spôsoboch prípravy a organizácie takej významnej vedeckej štatistickej operácie, akou sčítanie je.

1. VÝZNAMNÉ ATRIBÚTY SČÍTANÍ OBYVATEĽSTVA, DOMOV A BYTOV

Sčítanie obyvateľov je mimoriadne významná štatistická operácia, ktorá sa veľmi svedomite, na vedeckých princípoch, pripravuje niekoľko rokov pred jej uskutočnením. Na príprave sčítania sa podieľa mnoho odborníkov z teoretických i aplikačných odborov štatistiky, informačných technológií, demografie a ďalších. Zohľadňujú sa všetky možné rizikové faktory, ktoré by sčítanie mohli znehodnotiť. Obsahuje viaceré základné princípy, ktoré umožňujú účasť všetkých obyvateľov, zabezpečujú sa základné demokratické princípy deklarovania a prezentovania údajov o obyvateľstve, domoch a bytoch. Výsledky sčítania možno považovať za spoľahlivý súbor informácií, na ktoré sa spolieha veľa vedných odborov a o ktoré sa opiera rozhodovanie, riadenie v celom rade inštitúcií spoločenskej praxe.

2. VŠEOBECNOSŤ A INDIVIDUÁLNE, OSOBNÉ ÚDAJE

Právo a povinnosť poskytnúť informácie sú jedným z atribútov sčítania obyvateľstva. To prvé je vyjadrením demokratického princípu vyjadriť, deklarováť určité osobné znaky súvisiace s presvedčením, vierou a inými intímnymi charakteristikami. Niektoré z nich bude sotva možné získať z registrov obyvateľstva.

Sčítanie obyvateľstva je jedinou operáciou, do ktorej sa dostávajú údaje o úplnom súbore obyvateľov, domov a bytov. Určité informácie o obyvateľstve poskytujú i výberové zisťovania, ktoré získavajú údaje od menších, neúplných súborov. Nemôžu nahrádzať informácie zo sčítania. V mnohých smeroch.

Z geografického hľadiska sú mimoriadne významné priestorové aspekty získavania a spracovania údajov. Sčítanie môže poskytnúť údaje o elementárnych priestorových útvaroch (základné sídelné jednotky, urbanistické obvody). Z týchto je možné konštruovať údaje za všetky vyššie územné jednotky (okresy, kraje) a v prípade potreby i za neštandardné priestorové útvary (funkčné mestské regióny, historické regióny, euroregióny, geoekologické regióny a pod.). Ako príklad môžu poslúžiť údaje o ekonomickej, sektorovej štruktúre obyvateľstva Slovenska z roku 2001 (obr. 1). Ich kartografická interpretácia od úrovne obcí do okresov a krajov umožňuje hodnotiť tento významný ekonomický atribút z priestorového aspektu.

3. OCHRANA SÚKROMIA

Všetky údaje zozbierané pri sčítaní podliehajú v Slovenskej republike ochrane v zmysle príslušných zákonov o sčítaní obyvateľstva, o ochrane osobných údajov a o štátnej štatistike. „Údaje získané podľa tohto zákona sa poskytujú **na štatistické**

účely, na iné ako na štatistické účely, na výskumné a vedecké účely a na účely medzinárodného porovnávania v súlade s osobitným zákonom, osobitným predpisom a medzinárodnými záväzkami, ktorými je Slovenská republika viazaná.” (Zákon č. 263/2008 Z. z. o sčítaní obyvateľov, domov a bytov v roku 2011, § 13) Prísna mlčanlivosť sa vzťahuje na všetky osoby, ktoré sa podieľajú na zbere a spracovaní údajov. Mlčanlivosť pretrváva i po skončení vlastných aktivít sčítania a je časovo neobmedzená.

Dôležitý je i princíp anonymity (anonymizácie) získaných údajov. Po prvotnom spracovaní získaných údajov sa z nich nedajú získať individuálne informácie o konkrétnych osobách ani o domácnostiach. Všetky neanonymné originálne formuláre musia byť zničené. Princíp anonymity, resp. anonymizácie bol veľmi často diskutovaný pri každom sčítaní. Je dosť ľahko spochybniteľný a veľmi ťažko sa dokazuje jeho dodržanie. Môže mať silný psychologický a emocionálny účinok. A práve tento princíp sa pri ostatnom sčítaní obyvateľstva často objavoval v odborných i laických diskusiách a, žiaľ, jeho spochybnenie sa objavilo i v kruhoch vysokých politických predstaviteľov.

4. HISTORICKÝ ASPEKT

Mimoriadne dôležitý je historický aspekt poznávania populačných javov a procesov vyplývajúci z ich mimoriadnej dynamiky. Môže sa opierať o údaje z 15 novodobých sčítaní obyvateľstva. Napriek určitým odlišnostiam v metodike zberu štatistických údajov väčšina z nich je kompatibilná, a teda poskytuje dobré východiskové informácie na uplatnenie poznávania zmien a vývojových trendov. Na štúdium jedného z relevantných populačných procesov, ktorým je starnutie obyvateľstva, sú k dispozícii údaje o vekovej a pohlavnej štruktúre obyvateľstva (obr. 2) práve z ostatných 15 sčítaní (KÁČEROVÁ, M. 2005). Umožňujú konštrukcie i náročnejších ukazovateľov v ich historickom vývoji a taktiež i v požadovaných priestorových útvaroch.

5. DOMÁCNOSŤ A RODINA

Do kategórie originálnych môžeme zaradiť údaje, ktoré sa týkajú početnosti a štruktúry rodín a domácností. V rámci sčítania sú získavané údaje nielen o rodine ako o základnej spoločenskej jednotke, ale aj o členoch, ktorí ju tvoria. Okrem charakteristiky rodín umožňujú výsledky sčítaní analyzovať aj ďalšie kolektivity, akými sú cenzové, bytové a hospodáriace domácnosti. Kombináciou týchto údajov s údajmi o populačných procesoch je možné poznávať rodinné správanie obyvateľstva. Jeho premeny sa považujú za podstatnú súčasť zmien celkového demografického správania v období 2. demografického prechodu (VAN DE KAA, D. J. 1987. MLÁDEK, J. 1998.). Súčasťou týchto premien je rozširovanie niektorých netradičných foriem rodiny a partnerského spoluzitia.

Napriek silnému vplyvu tradícií dochádza aj na Slovensku k zmenám v rodinnom správaní obyvateľstva. Pôvodný typ nukleárnej rodiny je síce dominantnou formou tohto spoločenstva, ale zároveň pozorujeme nárast počtu kohabitácií, vzrastá i mimomanželská plodnosť. Výrazné je uprednostňovanie modelu rodiny s jedným dieťaťom. Sčítanie obyvateľstva v roku 2011 ukázalo, že podiel úplných rodín klesol z pôvodných 81 % v roku 1961 na 48 % a prvýkrát nedosiahol ani polovicu zo všetkých domácností (tab. 1). Je to aj zásluha nárastu podielu domácností

jednotlivcov na 36 % (z pôvodných 3,5 % v roku 1961). Priemerný počet členov domácností klesol z 3,53 v roku 1961 na 2,42 pri ostatnom sčítaní.

Tabuľka č. 1: Cenzové domácnosti podľa druhu v rokoch 1961 – 2011

Druh cenzovej domácnosti	1961	1970	1980	1991	2001	2011
	podiel v %					
Rodina úplná	81,2	78,5	70,6	67,4	56,4	48,4
bez závislých detí	33,5	34,3	32,3	25,8	25,3	26,0
so závislými deťmi	47,6	44,2	38,3	41,6	31,1	22,4
Rodina neúplná	8,4	8,6	8,2	10,4	11,9	13,5
bez závislých detí	*	*	4,6	5,0	5,2	6,0
so závislými deťmi	*	*	3,6	5,4	6,7	7,5
Viacčlenná nerodinná domácnosť	1,1	1,0	1,4	0,4	1,7	2,1
Domácnosť jednotlivcov	9,3	11,9	19,8	21,8	30,0	36,1
úhrn cenzových domácností	100	100	100	100	100	100
Priemerný počet členov	3,53	3,37	3,01	2,88	2,66	2,42

Zdroj údajov: sčítania v rokoch 1961, 1970, 1980, 1991, 2001, 2011

Sčítania obyvateľov, domov a bytov poskytujú údaje o tzv. faktických manželstvách (spoločne bývajúce osoby označené ako druh a družka), čo sú vlastne kohabitujúce páry. Pri sčítaní obyvateľstva v roku 1991 bolo na Slovensku 20 864 kohabitácií, v roku 2001 vzrástol ich počet na 30 466, pri ostatnom sčítaní v roku 2011 to už bolo 89 308 kohabitujúcich párov.

Štúdium kohabitácií na Slovensku ukázalo ich určitú závislosť najmä od niektorých spoločensko-kultúrnych znakov (MLÁDEK, J. – ŠIROČKOVÁ, J. 2004.). Analýza národnostnej štruktúry ukázala relatívne nižšie zastúpenie kohabitantov slovenskej, rusínskej a ukrajinskej národnosti. Vyšší podiel preukazujú kohabitanti maďarskej, českej a najmä rómskej národnosti (obr. 3).

Komparácia religióznej štruktúry kohabitantov a obyvateľov Slovenska ukázala zdržanlivosť až odmietavý postoj ku kohabitáciám príslušníkov rímskokatolíckej, gréckokatolíckej a evanjelickej cirkvi a. v. Na druhej strane osoby bez vyznania, s nezisteným religióznym vyznaním, prislúchajúci k pravoslávnej a reformovanej kresťanskej cirkvi majú relatívne početnejšie zastúpenie v súbore kohabitantov.

Pri hodnotení vzdelanostnej úrovne obyvateľov a kohabitantov sa najviac kohabitácií spája s osobami so základným a učňovským odborným vzdelaním. Kohabitanti so stredoškolským a vysokoškolským vzdelaním vykazujú relatívne nižšie zastúpenie.

Priestorové odlišnosti v intenzite kohabitácií sú v silnej závislosti od rozmiestnenia obyvateľov jednotlivých národností a religii.

Dva kraje – Banskobystrický a Košický – sú útvary s relatívne vysokou úrovňou kohabitácií. Na druhej strane Žilinský a Prešovský kraj sú podľa všetkých ukazovateľov útvary s najnižšou úrovňou kohabitácií. Ďalšie dva kraje – Nitriansky

a Trnavský – boli vždy zaradené do stredného stupňa. Iba Bratislavský a Trenčiansky kraj vykázali určitú premenlivosť úrovne kohabitácií.

Podobné rozloženie kohabitácií sa potvrdzuje i na úrovni okresov Slovenska. Regionálne odlišnosti možno vysvetliť vo vzťahu s rozmiestnením obyvateľov podľa národnostnej a religióznej príslušnosti, podľa stupňa urbanizácie (obr. 4).

6. UPLATNENIE V PEDAGOGICKO-VÝCHOVNOM PROCESSE

Sčítanie obyvateľstva má veľmi silné väzby na pedagogicko-výchovnú funkciu vysokých škôl. Mnoho študentov a učiteľov sa podieľa najmä na zbere prvotných informácií, predovšetkým vo funkcii sčítacích komisárov.

Oveľa dôležitejšími, priam nutnými sú údaje zo sčítaní pre vlastný pedagogický proces. V geografických študijných programoch, najmä v humánnej geografii, demogeografii a v regionálnej geografii sa veľká časť seminárnych prác, záverečných bakalárskych a magisterských prác opiera o údaje zo sčítaní obyvateľstva. Mnohé z nich sa venujú témam, pre ktoré sú údaje zo sčítaní nezastupiteľnými podkladovými informáciami – veková štruktúra a starnutie obyvateľstva, religiózna a národnostná štruktúra obyvateľstva, dochádzka do zamestnania a škôl. Ďalšie typy záverečných prác využívajú údaje zo sčítaní ako bázu pri spracovaní niektorých, najmä regionálne orientovaných tém – potenciál regionálneho rozvoja, procesy urbanizácie, periférne oblasti. Mnohé z týchto prác nemajú len význam „tréningu, cvičenia“, ale prinášajú aj nové, originálne poznatky o študovaných javoch a procesoch. Týka sa to najmä diplomových a dizertačných prác, ktorých výsledky sú prezentované na vedeckých konferenciách a publikované vo vedeckých časopisoch.

7. MEDZINÁRODNÝ KONTEXT

Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2011 bolo súčasťou celosvetového programu populačných a bytových cenzov, ktorý v spolupráci s Eurostatom koordinovala OSN. Záväzným dokumentom na vykonanie sčítania v roku 2011 sa stalo nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 763/2008 z 9. júla 2008, podľa ktorého boli všetky členské štáty únie vrátane Slovenska povinné usporiadať v roku 2011 sčítanie s využitím rovnakých, resp. podobných definícií zisťovaných údajov.

O význame a dôležitosti sčítania obyvateľov a získaných údajov svedčí i prijatie zákona Národnou radou SR, ktorým sa ustanovil obsah, rozsah a spôsob vykonania sčítania obyvateľov, domov a bytov v roku 2011. Právnym rámcom pre sčítanie 2011 v Slovenskej republike sa stal zákon č. 263/2008 Z. z. o sčítaní obyvateľov, domov a bytov v roku 2011. Rovnako vláda SR prijala nevyhnutné dokumenty na zabezpečenie sčítania.

Sčítanie sa uskutočňuje takmer vo všetkých krajinách sveta s výnimkou tých, ktoré sú vo vojenskom konflikte, v stave prírodnej katastrofy a pod. Podobným spôsobom ako u nás (klasické sčítanie s čiastočným využitím registrov obyvateľstva) prebiehalo sčítanie vo väčšine štátov EÚ. V krajinách, ktoré majú fungujúce celoštátne registre (Švédsko, Holandsko, Fínsko a i.), možno údaje z klasického sčítania nahradiť údajmi z týchto registrov. Problémom môžu byť údaje, ktoré nie sú obsiahnuté v registroch, predovšetkým tie, ktoré majú deklaratívny charakter.

ZÁVER

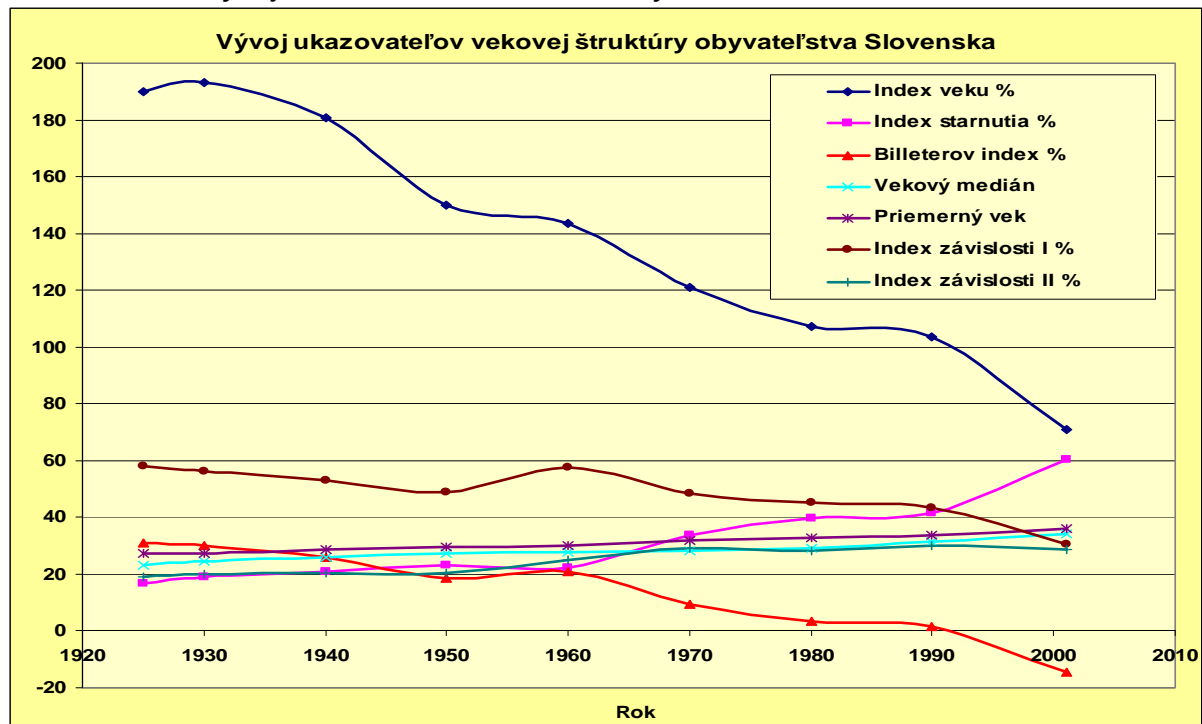
Sčítanie obyvateľstva je zdrojom spoločensky relevantných informácií, ktoré nemá rovnocennú substitúciu. Jeho realizácia v roku 2021 je nevyhnutná, a to z hľadiska potrieb vedy a výskumu, orgánov štátnej správy a samosprávy, pedagogicko-výchovných programov, plánovacích a projekčných organizácií a ďalších spoločenských potrieb.

Otvorenou a veľmi aktuálnou otázkou zostáva forma, spôsob zberu a prvotného spracovania potrebných údajov. Bolo by žiaduce, aby sa do prípravy programu sčítania obyvateľstva zaangažovali odborníci zo štatistiky, demografie, informačných technológií. Využiť je potrebné i medzinárodné poznatky a skúsenosti. Rozhodujúcim problémom je miera uplatnenia klasických spôsobov zberu údajov a využitie existujúcich registrov obyvateľstva z centrálnych inštitúcií Slovenska. Vytvorenie takéhoto hybridného programu je mimoriadne komplikovaná úloha. Je dobré, že Štatistický úrad SR už v časovom predstihu pripravil túto konferenciu, ktorá by mohla prípravu takýchto programov iniciovať.

LITERATÚRA

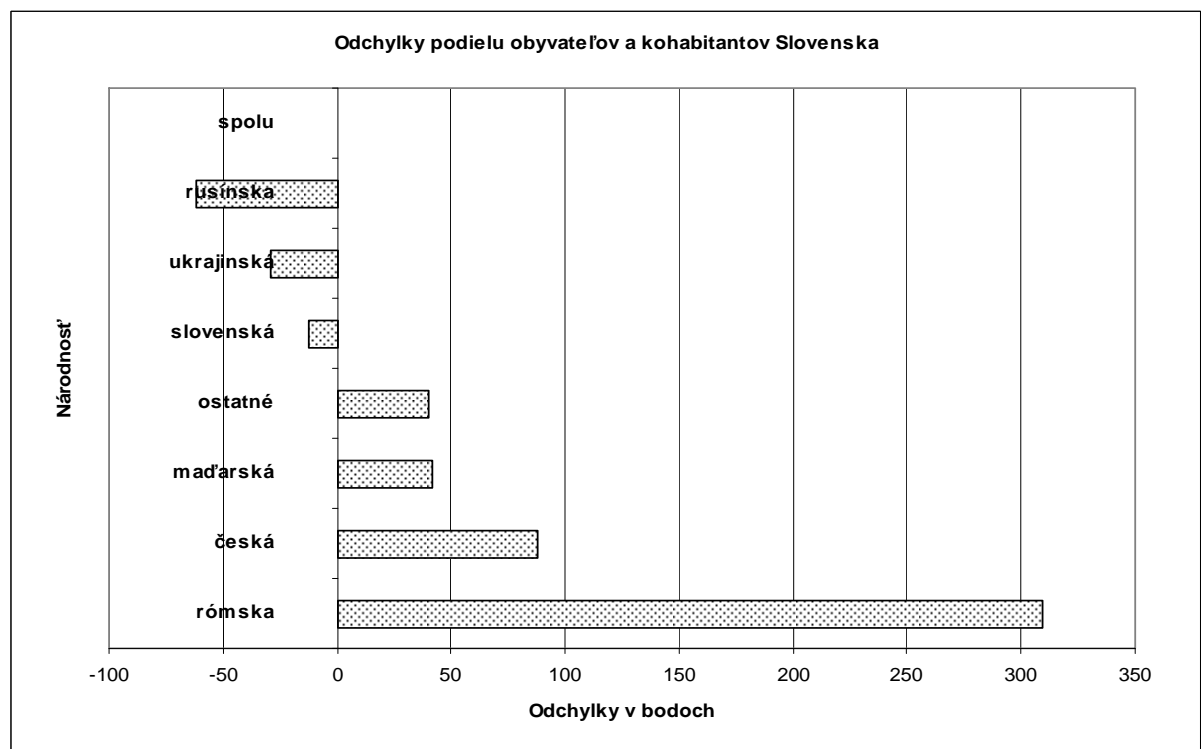
- [1] KÁČEROVÁ, M. 2005. Demografické starnutie populácie Slovenska a Európy. In: Naša demografická súčasnosť a perspektívy. Slovenská štatistická a demografická spoločnosť Bratislava. S. 97 – 102.
 - [2] KÁČEROVÁ, M., BLEHA, B. 2007. Teoretické východiská populačného starnutia a retrospektívny pohľad na starnutie Európy. Slovenská štatistika a demografia. Roč. 17, č. 3, s. 43 – 61.
 - [3] MLÁDEK, J., 1998, Druhý demografický prechod a Slovensko. Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešoviensis, Prírodné vedy, 30, Folia Geographica, 2, 42 – 52.
 - [4] MLÁDEK, J. – KUSEDOVÁ, D. – MARENČÁKOVÁ, J. – PODOLÁK, P. – VAŇO, B. 2006. Demogeografická analýza Slovenska. Univerzita Komenského Bratislava, s. 89 – 101.
 - [5] MLÁDEK, J. – ŠIROČKOVÁ, J. 2004. Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spoluzitia obyvateľov Slovenska. Sociológia, ročník 36, č. 5, 423 – 454.
 - [6] ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR. Sčítanie 1900, 1910, 1921, 1930, 1950, 1961, 1970, 1980, 1991, 2001 Bratislava.
 - [7] ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR. Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2011. Bratislava.
 - [8] UNIVERZITA KOMENSKÉHO. 2006. Atlas obyvateľstva Slovenska. Bratislava.
 - [9] VAN DE KAA, D. J. 1987. Europe's Second Demographic Transition. Population Bulletin, 42, 1, 1 – 57.
- VAŇO, B., ed. 2003. Populačný vývoj v Slovenskej republike 2002. Infostat, Výskumné demografické centrum. Bratislava.

Obrázok č. 2: Vývoj ukazovateľov starnutia obyvateľstva SR

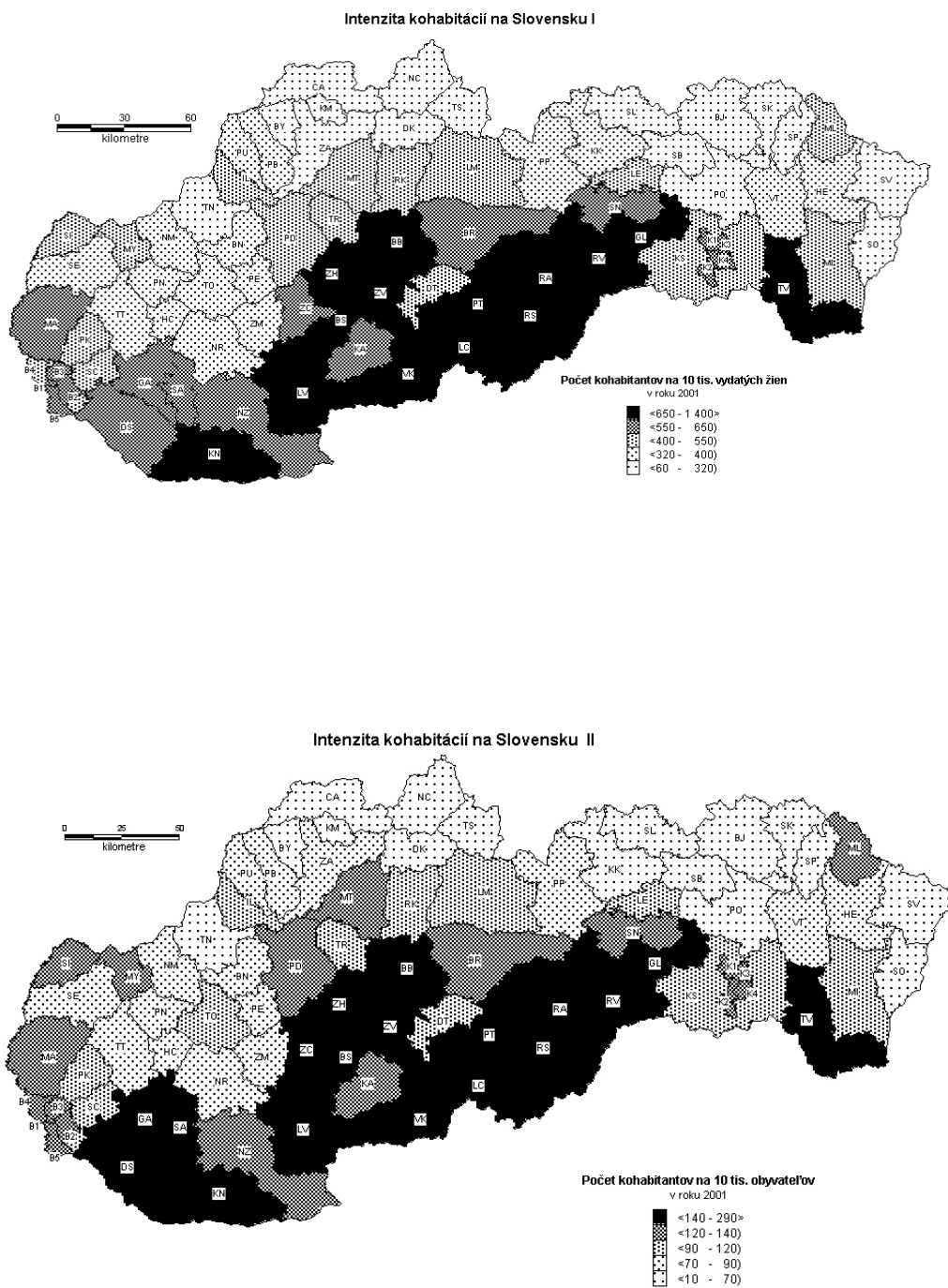
Zdroj údajov: sčítanie v rokoch 1930, 1950, 1961, 1970, 1980, 1991, 2001

Obrázok č. 3: Preferencie kohabitácií podľa národnosti

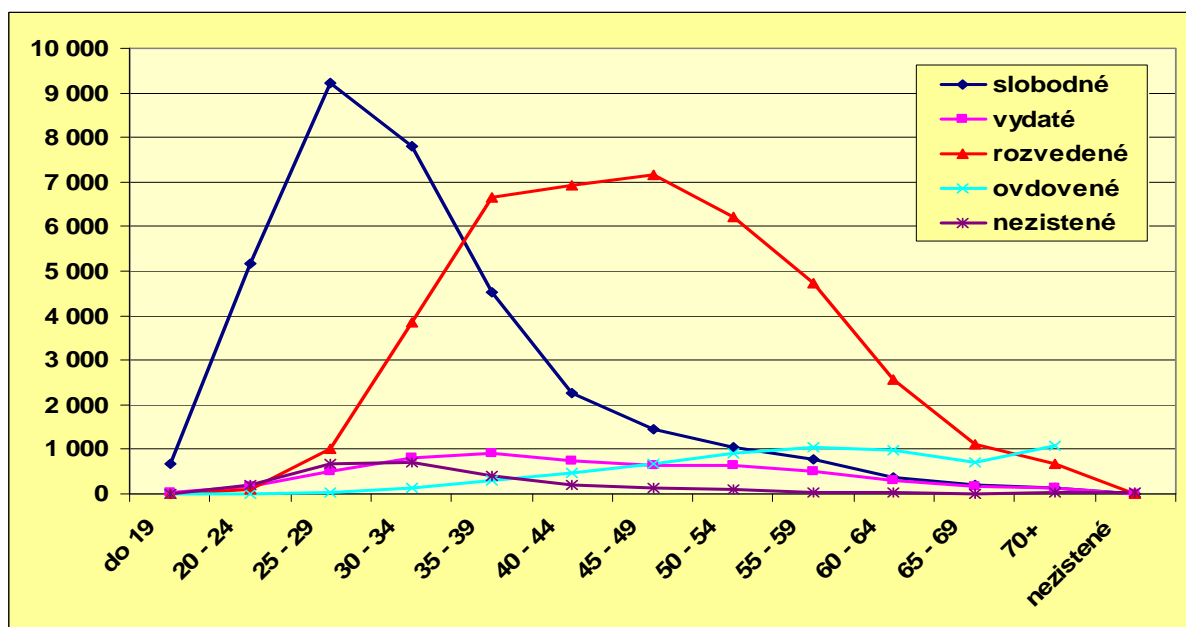
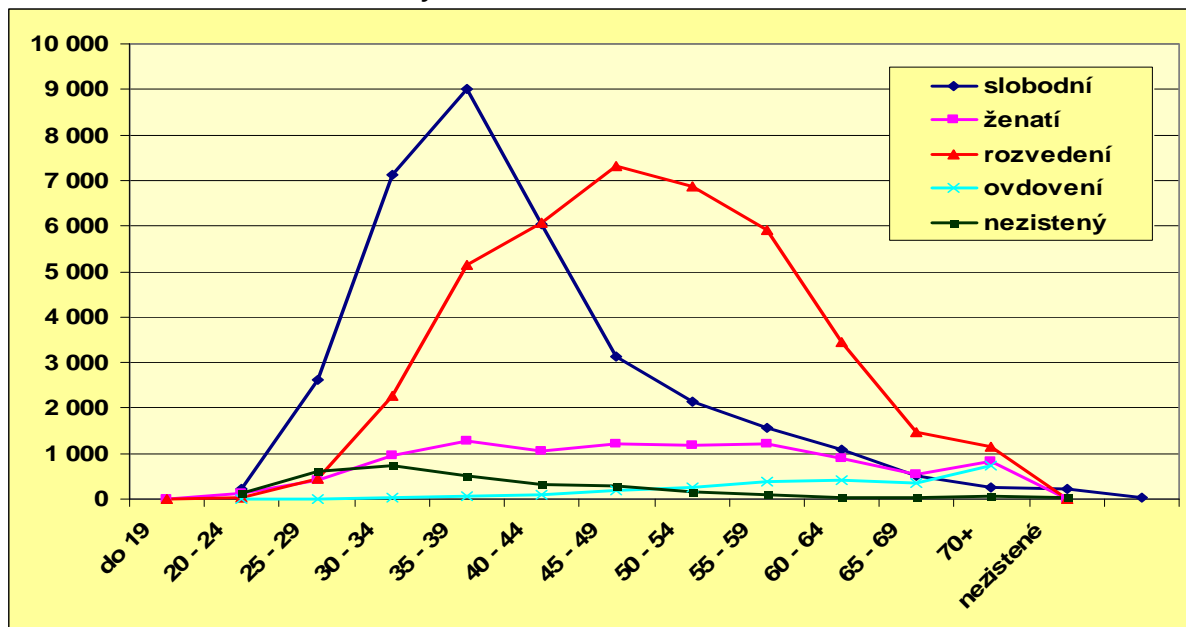
Zdroj údajov: Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001

Obrázok č. 4: Intenzita kohabitácií na Slovensku

Zdroj údajov: Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001

Obrázok č. 5: Vekové štruktúry kohabitantov Slovenska v roku 2011

Zdroj údajov: Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2011

CENZUS AKO PILIER ŠTATISTICKÉHO ZISŤOVANIA – – MINULOSŤ A BUDÚCNOSŤ

CENSUS AS A PILLAR OF THE STATISTICAL DATA COMPILING – – PAST AND FUTURE

Prof. Ing. Ladislav Kabát, CSc., ladislav.kabat@vsemvs.sk

Ing. Ľuboš Cibák, MBA, PhD., lubos.cibak@vsemvs.sk

Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy v Bratislave, Furdekova 16,
851 04 Bratislava

ABSTRAKT

Príspevok prezentuje census ako historicky overenú formu zisťovania základných štatistických údajov v spoločnosti s odkazom na výsledky, ktoré v jeho aplikáciách dosiahli v starovekom Babylone, v Číne, v Grécku a v Ríme. Významnosť censového zisťovania však potvrdzujú aj nové prístupy k štatistickému zisťovaniu vo vyspelých krajinách sveta. Census, jeho ciele, frekvencia, obsah i metodológia zberu údajov sú zväčša vymedzené osobitnými legislatívnymi normami. Budúci census obyvateľov, bytov a domov na Slovensku v roku 2021 má teoretické i praktické zdôvodnenie, jeho realizácia však bude prebiehať v porovnaní s censom 2011 v odlišnom informačnom i technologickom prostredí. Predpokladá sa predovšetkým široké využívanie overených administratívnych zdrojov a nové efektívnejšie metódy zberu a spracovania primárnych informácií.

ABSTRACT

The paper highlights the census as historically verified form of survey of basic statistics in society. It refers also to concrete results achieved in ancient Babylon, China, Greece and Rome. Significance of the census survey, however, has been proved also by its new applications in various developed countries. Census, its objectives, content and methodology of data collection are largely defined by specific legislative standards. The future population census in Slovakia, as a data collection project has full theoretical and practical justification. Its implementation will take place in different information and technological environment. Particularly, it is assumed the wide use of reliable administrative data sources and new and more efficient methods for collecting the needed primary data.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

zber údajov, výberové zisťovanie, census, spracovanie údajov

KEY WORDS

data collection, sample survey, census, data processing

ÚVOD

Ak by sme chceli ešte výraznejšie zdôrazniť aj históriu potvrdený význam censového zisťovania, mohli by sme aspoň encyklopedicky pripomenúť, že prvé skúsenosti a poznatky pri jeho realizácii zhromaždili už naši dávni predkovia (Encyclopaedia, [1]). **Babylončania** zaviedli vlastný registračný systém **pred rokom**

3800 pred Kr. Podobný systém fungoval v Egypte, Číne, Palestíne, Grécku a Ríme. Sčítania sa uskutočňovali predovšetkým na vojenské a daňové účely.

Výrazné zdokonalenie a špecifický význam nadobudlo sčítanie obyvateľstva **v období rímskej republiky**, keď sa opakoval cenzus pravidelne každých päť rokov.

Novodobú históriu zaznamenáva cenzové zisťovanie v Európe od začiatku 16. storočia. **Prvé čiastkové sčítanie obyvateľov uskutočnilo Francúzsko vo francúzskej kolónii v Severnej Amerike (1666).**

Prvé sčítania zahrňujúce všetkých obyvateľov krajiny boli uskutočnené v Európe okolo polovice 18. storočia. Za prvú súvislú sériu spoľahlivých hlásení (spísanie obyvateľstva od domu k domu) sa pokladá sčítanie **vo Švédsku (1748).**

Za **počiatok** moderného obdobia **v dejinách sčítania obyvateľstva** je možné považovať **polovicu 19. storočia**, keď vstupuje do tejto oblasti **štatistická teória** so snahou využiť získané empirické údaje pre odhady perspektívneho vývoja počtov obyvateľstva.

V roku **1833** bol vo Francúzsku založený **štatistický úrad** a takmer súbežne sa začali objavovať požiadavky na medzinárodnú porovnateľnosť získaných údajov a teda aj na spoluprácu pri príprave cenzového projektu.

Prelomovým obdobím pre naše krajiny bol rok 1918, keď vznikla Československá republika a o rok neskôr boli zriadené orgány štátnej štatistiky, ktorým sčítanie obyvateľstva priamo podliehalo. Po tomto období sa začali budovať inštitúcie i projekty zodpovedajúce a zabezpečujúce systematický zber štatistických údajov.

V období po druhej svetovej vojne sa v európskych krajinách cenzus vykonával viac menej pravidelne a poskytoval štátnej administratíve základné informácie na sledovanie daňových povinností a kontrolu daňových odvodov občanov, ako aj na odhady a spresňovanie odhadov celkového demografického vývoja, migračných pohybov obyvateľstva v rámci krajín a ich regiónov, na usmerňovanie a hodnotenie sociálnej politiky, politiky zamestnanosti a pod.

Výsledky sčítania vždy boli a aj v súčasnosti sú žiadanými údajmi, pretože dávajú konkrétne odpovede na celý rad dôležitých otázok. V prevažnej miere ich nemožno nahradiť žiadnymi inými štatistickými údajmi a záujem o ne pretrváva aj mnoho rokov po sčítaní. Osobitne údaje o demografickom vývoji a situácii v počtoch obyvateľstva, o zmenách, ktoré s nimi súvisia, sú najčastejšie referovanými výsledkami cenzového zisťovania.

Názory na budúcnosť mimoriadne užitočného, rozsiahleho, ale aj nákladného projektu, akým cenzus určite je, však vyvolávajú v ostatných rokoch rozsiahle a niekedy aj ostré diskusie. Je to v dôsledku toho, že toto štatistické zisťovanie sa realizuje v novom, informačnou technológiou obohatenom prostredí, ktoré mu ponúka nové realizačné postupy a nástroje. Osobitne evidentné to bolo v období pred ostatným populačným cenzom vo Veľkej Británii, kde sa rozvinulo hnutie

NO2ID, spochybňujúce potrebu cenzového zisťovania s poukazovaním na neschopnosť štátu ochraňovať informácie, ktoré sa takýmto postupom získavajú.

1. CENZUS V MEDZINÁRODNOM KONTEXTE

Diskusie, ale aj polemiky o budúcej realizácii cenzového zisťovania údajov sa vedú hlavne po línii technológie a metodológie zberu, spracovania údajov, ich archivácie a prezentácii výsledkov cenzového zisťovania. Samotná podstata a význam tohto typu zisťovania údajov však nie sú všeobecne spochybňované.

Pri argumentovaní v prospech cenzu by sme sa mohli odvolávať na pozornosť, ktorú mu dlhodobo a systematicky venuje Európska únia, ale hlavne na to, ako k jeho realizácii dlhodobo pristupujú vyspelé krajiny na celom svete.

Veľkú pozornosť si dlhodobo udržuje cenzus obyvateľstva v USA (Report, [2]). Odborná, ale aj laická verejnosť oceňujú jeho obsažné, nápadito spracované a relatívne rýchlo prezentované výsledky. Tento projekt je definovaný ako ústavná povinnosť. Náklady na jeho realizáciu sú enormné, pri ostatnom kole dosahovali približne 11 mld. dolárov. Výsledky, ktoré tento projekt prináša, však majú podľa predstaviteľov kongresu váhu týchto nákladov, pretože „...výsledky cenzu a iba cenzu rozhodujú v kongrese o alokácii cca 400 mld. dolárov ročne“. Navyše, výsledky cenzového zisťovania rozhodujú o vymedzení federálnych volebných okruhov, čo je asi najvýznamnejšia spoločensko-politická aplikácia jeho výsledkov.

Náklady na cenzus sú teda nepatrné v porovnaní s objemom financií, ktoré sa na jeho výsledky odvolávajú, a na ich základe aj rozdeľujú. Touto úvahou sa jednoznačne potvrdzuje, že vyspelá spoločnosť si informácie váži a vie ich interpretovať a akceptovať aj v hodnotovej rovine a z hľadiska ich nákladovosti.

Pevné ukotvenie má cenzové zisťovanie aj v rade ďalších vyspelých krajín. Uskutočňuje sa dokonca častejšie než sú medzinárodné rešpektované desaťročné periódy. Osobitne oblasť Škandinávie, Nemecko, Francúzsko, Kanada majú cenzus zakotvený v národnej legislatíve a možno ho považovať takmer za súčasť národnej kultúry a jeho realizácia v budúcnosti ostáva samozrejmosťou.

V medzinárodnom priestore sa považuje za mimoriadne úspešný a prelomový miléniový cenzus obyvateľstva a pôdy, ktorý sa uskutočnil v Číne (China, [3]). Tento cenzus bol zameraný na celú čínsku populáciu a jeho realizáciu zabezpečoval národný štatistický úrad s výdatnou podporou viacerých medzinárodných inštitúcií a organizácií. Viac ako 13 miliónov sčítacích komisárov oslovilo v roku 2000 v dvoch termínoch 224 miliónov domácností. Základným cieľom cenzu bolo spresnenie štatistík obyvateľstva vo viacerých aspektoch, druhým cieľom bolo prvé mapovanie rozdelenia pôdy v búrlivo sa rozvíjajúcej čínskej ekonomike v súvislosti s masívnym presunom obyvateľstva medzi agrárnym vidiekom a novo sa formujúcimi mestskými agregáciami.

Cenzus poskytoval mimoriadne cenné informácie nielen pre domácich expertov, ale jeho výsledky a na ňom budované expertné odhady intenzívne využívali a využívajú zainteresovaní odborníci na celom svete. K jeho úspechom patril fakt, že

prvé výsledky boli prezentované celosvetovo odbornej verejnosti približne rok po jeho uskutočnení.

Napriek nesporným úspechom, ktoré tento cenzus priniesol, je viac-menej isté, že takto realizovaný cenzus sa vzhľadom na jeho náklady nebude opakovať a bude nahradený racionalizovanými formami zisťovania údajov. Podobný vývoj možno predpokladať aj v iných krajinách sveta.

2. CENZUS 2021 V NOVOM INFORMAČNOM PROSTREDÍ

Ak je cenzus ako štatistický projekt samozrejmosťou, jeho budúci obsah a forma realizácie ostávajú otvorené na diskusiu a určite budú prechádzať zmenami, ku ktorým by mali prispieť aj výsledky tejto konferencie. Možno očakávať, že sa zmení charakter a rozsah zisťovania primárnych údajov minimálne v nasledovných dvoch smeroch:

Počet respondentov, ktorí poskytujú kompletné informácie cenzového zisťovania prostredníctvom **tzv. dlhej formy dotazníkov** (*long form questionnaires*) sa zníži tak, aby predstavovala reprezentatívnu podmnožinu základného súboru. Tomuto zberu budú podliehať náhodne vybraní respondenti v zmysle schválenej metodiky. Všetci ďalší respondenti budú poskytovať údaje iba formou **tzv. krátkej formy dotazníkov** (*short form questionnaires*) obsahujúcej základné otázky zisťovania, ktoré nie je možné nahradiť alternatívnymi informačnými zdrojmi, alebo ktoré majú potvrdiť konzistenciu štatistických údajov s dátami alternatívnych informačných zdrojov. Za alternatívne informačné zdroje sa považujú hlavne informácie z údajovej základne administratívne vedených štatistík, výkazov a registrov, ktoré obsahujú údaje definične i časovo konzistentné s údajmi obsiahnutými v projekte cenzového zisťovania.

Prechod na kombináciu dlhej a krátkej formy dotazníkového zisťovania a jej **prepojenie na administratívne** alebo inými overenými kanálmi získané **informácie** nie je jednoduchá úloha a určite bude jednou z odborne, metodologicky i technologicky najviac diskutovaných otázok. Široká, prakticky celospoločenská dostupnosť internetu vytvára nové prostredie na zber informácií. Táto skutočnosť bude premietnutá nielen do technológie zberu, ale aj do štruktúry zhromažďovaných údajov.

Príprava cenzového zisťovania je náročná a vyžaduje si súhru a koordináciu činností mnohých zainteresovaných inštitúcií a konkrétnych aktérov. Nerealizuje sa v legislatívne a informačne prázdnom prostredí, o jeho dobrých výsledkoch nerozhoduje iba Štatistický úrad SR. Hráčov, ktorí v širšom zmysle slova participujú na zbere štatistických informácií a vytvárajú na cenzus potrebnú spoločenskú atmosféru, je mnoho. Sú to ďalšie centrálné inštitúcie, ministerstvá a ich špecializované útvary, ktoré sa taktiež zaoberajú zberom štatistických údajov, alebo spoluvytvárajú (legislatívne alebo organizačne) prostredie na ich zber. Negatívne skúsenosti z ostatného zisťovania (pozícia ministerstva vnútra) sa nesmú viac opakovať.

Mnoho o budúcnosti cenzového zisťovania napovie aj situácia s realizáciou projektu e-government a projektu ESO, podľa ktorých by sa komunikácia občana so

štátnou a verejnou správou mala podstatne zrýchliť a z pohľadu občana aj zefektívniť. Z informačného hľadiska by už mali mnohé relevantné údaje o občanovi prúdiť medzi inštitúciami bez toho, aby ho žiadosťami o ich poskytnutie opakovane zaťažovali. Pomalý postup realizácie oboch projektov však vyvoláva mnoho otázok o termínoch ich definitívneho uvedenia do praxe a tým aj o ich exploatacii v súvislosti s realizáciou projektu Cenzus 2021.

Napriek uvedeným argumentom a pochybnostiam možno konštatovať, že realizácia budúceho cenzu je nespochybniteľná. V jeho prospech svedčia skúsenosti a poznatky nielen z nášho prostredia, ale aj skúsenosti, ktoré v tejto oblasti nadobudli krajiny EÚ a mnohé ďalšie vyspelé krajiny sveta.

Otázka, na ktorú je potrebné v súvislosti s budúcnosťou cenzu odpovedať, nespočíva teda v tom, či cenzus, ale **aký cenzus**, s akým obsahom, akým spôsobom, **v akom rozsahu a s ktorými informačnými zdrojmi**. Odpovede na tieto otázky bude potrebné sformulovať na základe široko formulovanej spoločenskej diskusie a tak, aby formy zberu informácií, ale aj výsledky cenzu rešpektovali možnosti a požiadavky hlavných producentov štatistiky a aby napĺňali očakávania odberateľov výsledkov cenzového zisťovania v celom ich profesionálnom profile (decízna sféra, akademické inštitúcie, občianska spoločnosť).

3. CENZUS AKO PROJEKT ZBERU INFORMÁCIÍ A PRÍLEŽITOSŤ NA DISKUSIU O SPOLOČENSKÝCH FUNKCIÁCH ŠTATISTIKY

Cenzus ako informačný projekt je svojím rozsahom, náročnosťou na finančné a personálne zdroje, rozsahom zainteresovaných inštitúcií a legislatívnym rámcom mimoriadne náročný. O jeho úspechu rozhoduje mnoho metodologických, technologických, organizačných i materiálnych faktorov. Je preto dobré, že jeho príprava sa začína na prvý pohľad s veľkým predstihom, a to dôsledným, aj kritickým hodnotením jeho predchádzajúcich výsledkov.

Jeho **prípravná fáza**, ktorej súčasťou je aj táto konferencia, je **priestorom na diskusiu o význame a postavení štatistiky v živote modernej spoločnosti**, o jej chápaní a prijímaní našimi spoluobčanmi, ale aj diskusia o postavení a zodpovednosti inštitúcií štátnej i verejnej správy v procese zberu informácií.

Spoločenské povedomie o štatistike a o činnosti a zodpovednosti za to, čo sa označuje ako štatistika, je, a nielen u nás, často povrchné alebo nedostatočné. Aj z tohto dôvodu zaznievajú na adresu štatistických zisťovaní, výkazov a hlásení z radov podnikateľských subjektov, ale aj z radov iných verejných inštitúcií kritické hlasy. Zvyčajne vyjadrujú nespokojnosť s požiadavkami na štatistické hlásenia, ktoré prichádzajú do týchto inštitúcií z rôznych orgánov verejnej i štátnej správy a ktoré sa periodicky opakujú bez toho, aby respondenti dostávali relevantné spätné informácie o tom, ako sa tieto informácie spracúvajú, na čo slúžia a aká je spätná väzba producentov primárnych údajov. Táto situácia naznačuje, že **inštitúcie, ktoré zbierajú a pravdepodobne aj spracúvajú získané údaje, si svojho respondenta príliš nevšímajú**, alebo s ním nevedia pracovať. Respondent sa vhodnou formou a v aktuálnom čase nedozvedá, aké sú hlavné výstupy realizovaného zisťovania, aké je jeho postavenie v celom súbore sledovaných respondentov, necíti sa byť

súčasťou takého zberu údajov a neuvedomuje si svoju osobnú zodpovednosť za kvalitu takto organizovaného zisťovania.

Je úlohou vzdelávacích inštitúcií, aby sa podieľali na budovaní štatistickej gramotnosti svojich občanov. Občania v čo najširšom počte by sa mali oboznamovať s informáciami o plnení volebných programov, ale aj o ekonomickom a sociálnom vývoji spoločnosti, ktoré im predostiera politická scéna, a mali by vedieť tieto informácie kriticky posudzovať. Občania by mali taktiež vedieť kriticky posúdiť aj svoju osobnú zodpovednosť a spoluzodpovednosť za participáciu na programoch štatistického zisťovania. Taktiež by mali poznať svoje právo na informácie, ktoré sú výsledkom zisťovaní, na ktorých títo občania participovali, a do ktorých vstupovali ako informačný zdroj.

V súvislosti s kritickým hodnotením frekvencie a rozsahu štatistických zisťovaní možno predpokladať, že tieto výhrady by bolo možné efektívne riešiť **posilnením celospoločenskej autority štatistického úradu nad metodológiou všetkých uvažovaných a realizovaných zisťovaní** u nás tak, ako to uvádza ESGAB vo svojej ostatnej 5. výročnej správe (ESGAB, [4]), v ktorej sa o. i. píše, že „NŠÚ by mali mať mandát na výraznejšiu koordináciu ostatných národných producentov štatistiky.“ ESGAB dokonca odporúča, aby národné štatistické úrady (NŠÚ) boli zapojené do výberu vedúcich pracovníkov ostatných vnútroštátnych producentov štatistiky, aby garantovali ich požadovaný kvalifikačný profil. Oprávnenosť tejto úvahy podporujú aj skôr prezentované negatívne skúsenosti s výberom sčítacích komisárov.

Zhromažďovanie štatistických údajov má svoje prísne pravidlá. **Kódex postupov pre európsku štatistiku** (Code, [5]) ich jasne vymedzuje a tieto pravidlá platia nielen pre štatistické úrady členských krajín, ale aj pre všetkých producentov štatistiky, ktorých výstupy sa v určitej fáze spracovania stávajú súčasťou európskej štatistiky. Platia teda aj pre všetky rezortné ministerstvá, ich podriadené zložky, ale aj pre regionálne štruktúry, ktoré vedú aj agendu zberu informácií. Z tohto dôvodu by pri ich zbere mali rešpektovať všetky legislatívne i metodologické rámce, ktoré pre tieto činnosti stanovujú pravidlá EÚ.

V rámci diskusie o spoločenskom postavení a úlohách štatistiky si nemožno nevšimnúť ani kritické hlasy spoločnosti na adresu štatistiky, resp. na adresu frekvencie a rozsahu administratívnych výkazov, resp. na ich izolovanosť od primárneho zdroja, ale aj koncového užívateľa štatistických údajov. Naznačujú, že tieto inštitúcie neplnia kódex na požadovanej úrovni. Možno predpokladať, že posilnením zodpovednosti štatistického úradu za celú oblasť štatistických zisťovaní v spoločnosti podľa návrhov, ktoré predložil ESGAB, by sa aj v tejto oblasti dosiahli výrazné racionalizačné pokroky. Aby sa zdroj štatistických údajov a ich koncový užívateľ stretávali časovo v čo najkratšom období a aby sa na základe týchto údajov informačne obohacovali.

4. VÝSLEDKY CENZOVÉHO ZISŤOVANIA ČO NAJSKÔR K UŽÍVATEĽOM

Význam informácií – akýchkoľvek, teda aj štatistických je podmienený časom a ich hodnotou v čase. Aj **výsledky cenzového zisťovania je potrebné dostať ku koncovému užívateľovi čo najskôr** (Principles, [6]). O tom, ako minimalizovať čas potrebný na zber a spracovanie informácií a predstavenie ich výsledkov koncovým

užívateľom, je potrebné uvažovať v predstihu. Tieto úvahy musia byť súčasťou celkovej metodológie zberu údajov, ich spracovania, prezentácie a sprístupnenia koncovým užívateľom. Z pozície užívateľov musia byť vymedzené ich hlavné okruhy tak, aby sa ich požiadavkám podľa možnosti prispôbovali aj výstupné produkty. Je potrebné rešpektovať výrazné diferencie v kvalifikačnej úrovni koncových užívateľov a v ich požiadavkách na hĺbku spracovania výsledkov i na formu ich prezentácie.

Nie je to jednoduchá úloha a na jej riešenie je potrebné využívať najmodernejšiu softvérovú podporu umožňujúcu prístup k rozsiahlemu súboru preddefinovaných alebo parametricky definovaných výstupných zostáv. Je potrebné uvažovať o tom, aby sa kvalifikovanejším užívateľom ponúkli on-line vhodné softvérové produkty na ďalšiu manipuláciu s dátami (grafická prezentácia vybraných údajov, ich štatistická analýza, triedenia a klasifikácie).

Osobitnou a dlhodobo diskutovanou otázkou je požiadavka na čo najrýchlejšie **sprístupňovanie primárnych údajov vrátane mikroúdajov** (po doriešení ochrany anonymity ich nositeľov) **pre potreby analytických činností výskumných pracovníkov** (Microdata, [7]). Poznanie štatistických mikroúdajov je na hĺbkovú analýzu skúmaných javov a procesov nevyhnutné a pre výskumnú sféru nenahraditeľné. Iba na ich základe je možné odhaliť skutočné vzťahy medzi sledovanými štatistickými veličinami vrátane prípadných nekorektností, ktorými môžu byť zaťažené. Súčasne je však potrebné plne rešpektovať skutočnosť, že komplexne budované štatistické súbory a inteligentné nástroje ich spracovania umožňujú prelomenie anonymity primárneho informačného zdroja. Táto skutočnosť musí byť ošetrená, ale jej neriešenie nesmie byť dôvodom na to, aby sa časová hodnota zhromaždených údajov znehodnocovala.

Budúci cenzus, ale nie iba tento projekt štatistického zisťovania údajov, by mal plniť aj ďalšie úlohy vo vzťahu k spoločnosti. Jednoznačne k nim patria **úlohy v aktívnejšej podpore vzdelávacích úloh škôl, ako to prezentujú viaceré národné štatistické úrady na svojich webových stránkach. Ako príklad môžeme uviesť Austráliu** (A Guide, [8]) na všetkých stupňoch. Budovanie modulov, ktoré dopĺňajú, aktualizujú alebo prehlbujú školské informácie, môže pôsobiť nielen ako významný a vysoko efektívny podporný nástroj vzdelávania, ale aj ako nástroj širšej propagácie výsledkov štatistických inštitúcií a štatistickej praxe i vedy a tým môže prispieť aj k budovaniu celospoločenského povedomia o význame štatistiky.

V súvislosti so širokými možnosťami internetu sa venuje stále viac pozornosti komparácii ukazovateľov ekonomického, ale aj sociálneho či demografického vývoja v medzinárodnom či regionálnom priereze. Siahajú po nich často **mimovládne organizácie i občianski aktivisti**. Pozornosť si získavajú tzv. **ligové tabuľky**, ktoré jednoduchým spôsobom ponúkajú záujemcom základné, často vysoko agregované údaje o pozícii krajín či regiónov v porovnaní s ich partnerskými stranami. Aj napriek určitým výhradám voči vypovedacej schopnosti týchto zjednodušujúcich produktov nemožno nevidieť ich rýchly informačný prenos a poznávací i edukačný význam. Prezentáčne projekty výsledkov budúcich štatistických zisťovaní, osobitne cenzových zisťovaní, by mali tieto projekty adekvátne a čo najrýchlejšie sprístupňovať verejnosti. Ďalšiu významnú kategóriu novo sa formujúcej skupiny užívateľov predstavuje čoraz rozsiahlejšia skupina **seniorov**. Ich schopnosti pracovať s internetovými

technológiami vytvárajú aj dopyt po kvalifikovaných štatistických produktoch, ktoré charakterizujú ekonomické a spoločenské prostredie, v ktorom títo občania žijú a ktoré chcú kvalifikovane poznať. Dobré skúsenosti s prácou v prospech tohto segmentu obyvateľstva prezentujú dlhodobo napríklad štatistické úrady Austrálie, Kanady i ďalších priemyselne vyspelých krajín.

ZÁVER

Význam Sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011 aj napriek úskaliam, ktoré mu postavili do cesty svojim nezodpovedným konaním niektoré zložky štátnej administratívy, možno hodnotiť vysoko pozitívne. Výsledky sčítania oprávňujú na konštatovanie, že tento typ zisťovania údajov má v našej spoločnosti miesto a podporu odbornej verejnosti aj v budúcnosti, teda aj pre rok 2021. Konkrétny spôsob tohto zisťovania však bude musieť byť výrazne aktualizovaný (rozsahom i formami zberu údajov).

Možno predpokladať intenzívne nasadenie IT prostriedkov vo všetkých fázach zberu informácií, taktiež možno očakávať výraznejšie využívanie informačných zdrojov administratívneho charakteru na kompletizáciu cenového zisťovania v budúcnosti. Zo strany užívateľskej verejnosti sa očakáva zrýchlenie procesu spracovania a prezentácie výsledkov v podstatne širšom profile než to bolo v predchádzajúcich zisťovaniach.

Vzhľadom na náročnosť cenového projektu sa žiada v rámci predcenzových diskusií systematicky objasňovať občanom význam štatistiky a štatistických údajov pri organizovaní chodu spoločnosti, na rozhodovanie o tom, kde a prečo sa budujú dopravné siete, školy a zdravotnícke zariadenia, ktoré majú slúžiť občanom v dlhom časovom období. Výsledky cenzu preto musia zohľadňovať nielen súčasné potreby obyvateľstva, ale aj potreby obyvateľstva v novej vekovej, sociálnej i regionálnej štruktúre po desiatkach rokov. Cieľom tohto apelu je pripravovať spoločnosť na aktívnu a občiansky uvedomelú participáciu na tomto projekte.

Cestou k úspešnému cenzu je však aj žičlivé spoločenské a politické prostredie a finančné a materiálne zabezpečenie podmienok, v ktorých sa tieto projekty zisťovania údajov uskutočňujú a v ktorých je štatistika vecou všetkých občanov. Osobitne by bolo potrebné, aby sa pri plnení náročných cieľov budúceho cenového zisťovania systematicky a dlhodobo výraznejšie angažovali domáce akademické a výskumné pracoviská.

LITERATÚRA

- [1] Encyclopaedia Britannica: Census, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/102022>
- [2] Population Bureau of Census: Report on America, 2011
- [3] All China Data Center: China Data Online, <http://chinadataonline.org/>
- [4] EU Commission: ESGAB - The 2013 Annual Report, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/esgab/introduction>
- [5] Eurostat: European Statistics Code of Practice, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/quality/code_of_practice

[6] United Nations: Principles and recommendations for population and housing census, New York, 2008,

http://unstats.un.org/unsd/publication/seriesM/seriesm_67Rev2e.pdf

[7] University of Illinois: What is microdata?

<http://www.library.illinois.edu/doc/researchtools/guides/statistics/microdata.html#canadian>

[8] Australian Bureau of Statistics: A guide for using statistics for evidence based policy, <http://www.abs.gov.au/2010>

ZÁVERY A ODPORÚČANIA

z medzinárodnej vedeckej konferencie Štatistického úradu SR s názvom Potrebuje ešte Slovensko po sčítaní 2011 ďalší cenzus?

Bratislava, 21. november 2013

Štatistický úrad SR usporiadal v dňoch 20. – 21. novembra 2013 v Bratislave medzinárodnú vedeckú konferenciu zameranú na prezentáciu výsledkov sčítania obyvateľov, domov a bytov v roku 2011 a budúcnosť cenzov na Slovensku.

Na podujatí sa zúčastnilo približne 100 odborníkov z rôznych vedných odborov, predovšetkým z inštitúcií štatistickej, výskumnej a pedagogickej praxe, z orgánov verejnej správy a súkromnej sféry.

Účastníci konferencie z oblasti demografie, geografie, sociológie, ekonómie, histórie a štatistiky vo svojich vystúpeniach a prezentáciách poukázali na význam štatistiky ako dátovej základne modernej spoločnosti. Poslaním štatistiky je skúmať pomocou dát hospodárske, sociálne a iné javy v štáte, určovať ich príčiny a predpokladať ich dôsledky. V rámci demografickej štatistiky má osobitné postavenie sčítanie obyvateľov, domov a bytov. Jeho výsledky predstavujú nenahraditeľný zdroj údajov a informácií pre mnohé oblasti spoločenského života. S dátami zo sčítania pracujú tiež plánovacie a projekčné inštitúcie, ako aj orgány decíznej sféry. V pedagogickom procese sa údaje z cenzov využívajú pri výchove odborníkov a najmä pri spracovávaní tém záverečných prác. **Účastníci potvrdili, že o dôležitosti a význame populačných, domových a bytových cenzov nemožno pochybovať.**

Konferencia ocenila výsledky Sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011 a mimoriadne úsilie, ktoré Štatistický úrad SR vynaložil na ich získanie. Zástupcovia odbornej verejnosti prítomní na podujatí vyjadrili záujem **pokračovať v diskusii o obsahu, forme a spôsoboch získavania údajov**, teda aj o možných spôsoboch prípravy a organizácie takej významnej vedeckej štatistickej udalosti, akou je na Slovensku každých desať rokov sčítanie obyvateľov, domov a bytov.

Základným východiskom pre prípravu cenzu v roku 2021 je **prístupovať k sčítaniu ako k zisťovaniu založenom na kombinácii viacerých zdrojov dát.** Z hľadiska budúcnosti sa tradičné sčítanie na Slovensku ukazuje ako nepostačujúce, a to z viacerých dôvodov (vysoké finančné náklady, ochrana osobných údajov, zaťaženie respondentov...). Ako nový prístup, s ktorým je potrebné v prípravnej fáze ďalšieho cenzu pracovať, sa javí využitie údajov z registrov a výberových zisťovaní.

K hlavným záverom konferencie s názvom Potrebuje ešte Slovensko po sčítaní 2011 ďalší cenzus? patrí odporúčanie pre Štatistický úrad SR a inštitúcie participujúce na sčítaní, aby už v roku 2014 začali s intenzívnou prípravou ďalšieho sčítania. Ako efektívne sa javí rozdeliť prípravu sčítania 2021 do troch fáz:

I. FÁZA

1. Na prípravu sčítania v roku 2021 vytvoriť expertnú skupinu. Za jej členov prizvať odborníkov na demografiu, štatistiku a informačné technológie, neskôr aj

zástupcov spolupracujúcich subjektov (vybraných ústredných orgánov štátnej správy a zástupcov samosprávnych organizácií). Jednou z úloh expertnej skupiny by bolo štúdium dostupných metód realizácie sčítania s využitím celoštátnych registrov obyvateľstva v zahraničí, vyhľadávanie a navrhovanie postupov, ktoré by sa dali prevziať a aplikovať na Slovensku pri príprave sčítania obyvateľov, domov a bytov v roku 2021.

2. Spracovať návrh pre budúce sčítanie na základe analýzy kombinácie zdrojov, pričom v maximálnej miere využiť údaje z registrov.

II. FÁZA

1. V roku 2017 definitívne rozhodnúť o forme sčítania 2021 a jeho legislatívnom krytí. V legislatívnom procese zohľadniť skúsenosti z prípravy a realizácie sčítania obyvateľov, domov a bytov v roku 2011 pri akceptácii spoločenských zmien.

2. Pri príprave a realizácii sčítania 2021 zabezpečiť **súčinnosť Štatistického úradu SR s ústrednými orgánmi štátnej správy a ďalšími subjektmi**, osobitne so správcami registrov. Účastníci konferencie podporili návrh, aby oficiálne dokumenty **presne vymedzovali povinnosti a zodpovednosť** Štatistického úradu SR a osobitne každého orgánu verejnej správy, ako aj ďalších **subjektov, ktoré budú participovať na príprave a realizácii cenzu v roku 2021.**

3. Na národnej a európskej úrovni **sústrediť prípravu sčítania na formulovanie požiadaviek a ich metodiku.**

4. V roku 2019 **usporiadať na národnej úrovni intenzívnu verejnú diskusiu o nových požiadavkách**, ktoré by sčítanie 2021 malo zohľadniť. Pri príprave indikátorov **v maximálnej možnej miere akceptovať očakávania odbornej verejnosti.**

5. Systematickú pozornosť venovať príprave obyvateľstva na sčítanie v roku 2021. Zamerať sa predovšetkým na zrozumiteľné vysvetľovanie **významu sčítania pre jednotlivca a spoločnosť, na ochranu dát a možnosti ich využitia v praxi.** Zástupcovia odbornej verejnosti prítomní na konferencii konštatovali, že realizácia uvedeného cieľa sa nezaobíde bez podpory z verejných zdrojov.

6. V prípade zapojenia obcí do realizácie cenzu v roku 2021 **začať** v roku 2019 (po voľbách do orgánov samosprávy obcí v roku 2018) **intenzívnu komunikáciu s územnou samosprávou** zameranú na vysvetľovanie významu sčítania a najmä na konkrétne možnosti využitia unikátnych údajov z cenzu na najnižšej, obecnej a mestskej úrovni.

III. FÁZA

1. Rozhodnúť o vhodnom termíne rozhodujúceho okamihu sčítania, zohľadniť skúsenosti a poznatky z cenzu 2011.

2. Vybrať rozhodujúcich dodávateľov.

3. Finalizovať návrh obsahu a realizácie informačnej kampane.

4. Zabezpečiť úlohy spojené s organizáciou (s prípravou a realizáciou) cenzu.

CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS

of the international scientific conference of the Statistical Office of the SR entitled “After the 2011 Census does Slovakia still need another one?”

Bratislava, 21st November 2013

On 20 - 21 November 2013, the Statistical Office of the SR organized in Bratislava an international scientific conference aimed at the presentation of the 2011 Population and Housing Census results and the future of censuses in Slovakia.

The conference was attended by approximately 100 experts from various scientific fields, mostly from statistical, research and pedagogical institutes, public administration bodies and from the private sphere.

The participants from the spheres of demography, geography, sociology, economics, history and statistics pointed out in their speeches and presentations the importance of statistics as a database of the modern society. The purpose of statistics is to explore by means of data the economic, social and other phenomena in the country, determine their reasons and envisage their consequences. The population and housing census has a special place within demographic statistics. Census results represent an irreplaceable data source for different areas of social life. Census data is also used by planning and projecting institutions and by decision-making bodies as well. In the pedagogical process, census data are used in educating professionals and mostly for processing the graduation thesis topics. **The participants confirmed the importance and necessity of the population and housing census.**

The conference appreciated the results of the 2011 Population and Housing Census and the extraordinary effort the Statistical Office had to make for their achievement. The professional public expressed their interest to **continue discussing the content, the form and the ways of data collection** as well as the possible preparation methods and organization of such a significant statistical event as the census organized every 10 years is.

The basic principle for the preparation of the 2021 Census is to **consider it as a survey based on the combination of multiple data sources.** From the perspective of the future, the traditional census in Slovakia proves to be unsatisfactory from various reasons (high costs, protection of personal data, respondent burden...). The new approach should be based on the use of data from registers and sample surveys.

As main conclusions of the conference “After the 2011 Census does Slovakia still need another one?”, the participants recommended the Statistical Office of the SR and other institutions participating in the census, to start an intensive preparation for the next census already in 2014. For the sake of effectiveness, 2021 census preparation should be divided into three phases:

I. PHASE

1. **Create an expert group for the preparation of the 2021 Census.** It should be composed of experts from the spheres of demography, statistics and information technology, later also of other cooperating entities (selected central bodies of state administration and representatives of municipal organizations). One of the main tasks of the expert group should be studying the available methods of conducting a census with the use of national population registers abroad, finding and suggesting procedures to be taken over and applied during the preparation of the 2021 Population and Housing Census in Slovakia.

2. **Process a proposal for the future census based on the analysis of the combination of sources with the fullest possible use of data from registers.**

II. PHASE

1. **In 2017, definitely decide on the form of the 2021 Census and its legal framework.** The legislation process should take into account the experiences gained during the preparation and conducting of the 2011 Population and Housing Census with the acceptance of social changes.

2. During the preparation and conducting of the 2021 Census, assure the **interaction of the Statistical Office of the SR with central bodies of state administration**, individually with registry administrators. The participants supported the proposal that official documents should **explicitly define the obligations and the responsibility** of the Statistical Office of the SR and individually of each public authority and **other entities participating in the preparation and conducting of the 2021 Census.**

3. At national and EU level, **focus the census preparation on the expression of requests and their methodology.**

4. In 2019, **organize an intensive public discussion at national level on the new requirements** to be taken into during the 2021 Census. During the preparation of indicators **accept to a maximum possible extent the expectations of the professional public.**

5. Paying systematic attention to the preparation of the population to the 2021 Census. Focus mostly to the clear explanation of the **importance of the census for the individual and for the society as well, to data protection and the possibilities of their use in practice.** The professional public representatives present at the conference stated that public support is needed for the achievement of this objective.

6. In case the municipalities are involved in the preparation and conducting of the 2021 Census, in 2019 (after the 2018 elections to the municipality of self-government bodies) **begin an intensive communication with local self-government** aimed at explaining the importance of the census and mostly at the potential specific uses of unique census data at the lowest, municipal and urban level.

III. PHASE

1. **Determine the appropriate deadline of the Point in Time Relevant** to the Census while account must be taken of the experiences and knowledge of the 2011 Census.

2. **Choose the decisive suppliers.**

3. **Finalise the content design and conducting of the information campaign.**

4. **Fulfil organizational tasks** (preparation and conducting) **related to the census.**

PRILOHY/ANNEXES

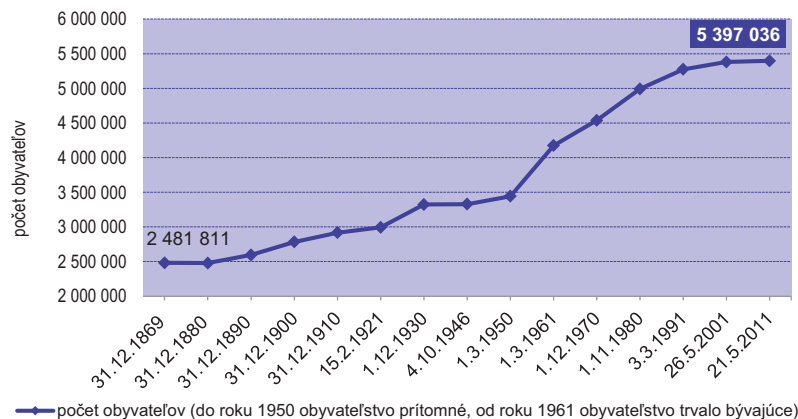
Editorky zborníka ďakujú Českému štatistickému úradu za poskytnutie plagátov z historických cenzov.

VÝSLEDKY SČÍTANIA OBYVATEĽOV, DOMOV A BYTOV 2011 ODPOVEDE PRE NAŠU BUDÚCNOSŤ OBYVATEĽSTVO

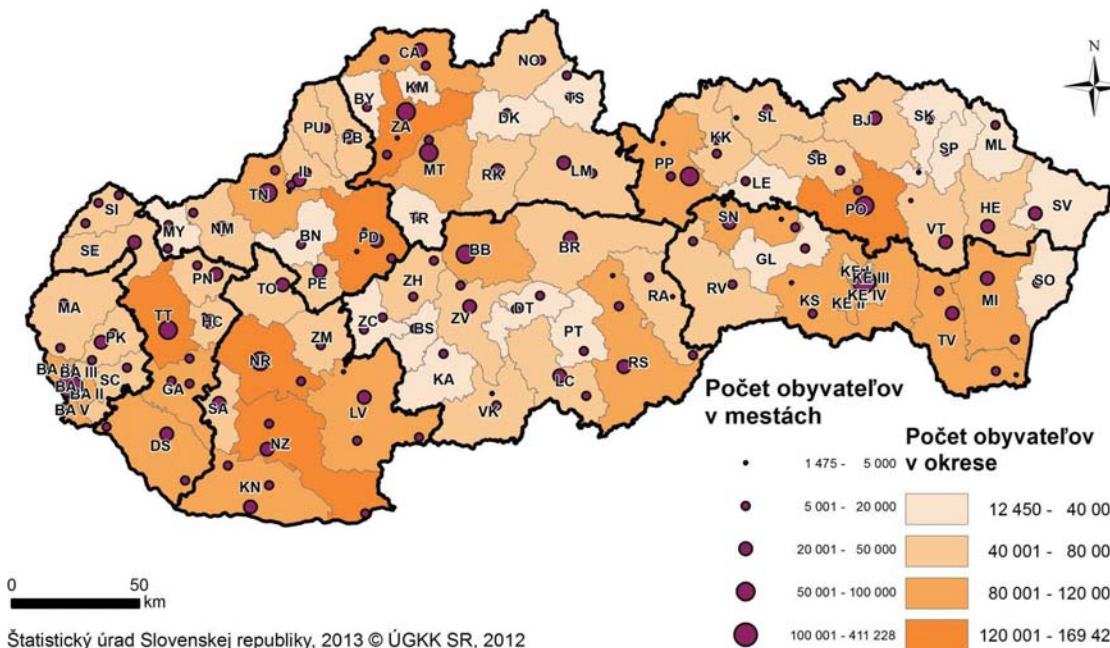

Štatistický úrad Slovenskej republiky
Statistical Office of the Slovak Republic
Miletičova 3
824 07 Bratislava
Slovenská republika
Slovak Republic
tel.: +4212/502 36 339
+4212/502 36 335
e-mail: info@statistics.sk
www.statistics.sk

Počet obyvateľov podľa sčítaní vykonaných na území dnešnej SR, sčítanie 1869 – 2011

Počet trvalo bývajúcich obyvateľov v okresoch a mestách SR, SODB 2011

Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2013 © ÚGKK SR, 2012

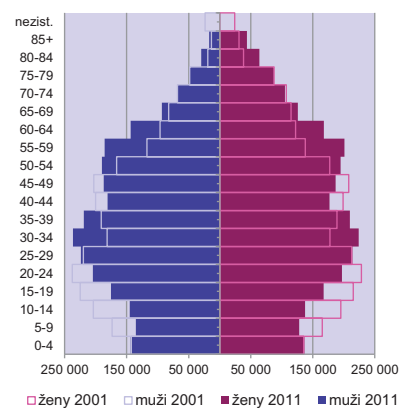
Obyvateľstvo trvalo býajúce v SR podľa zamestnania a najvyššieho dosiahnutého vzdelania, SODB 2011

Zamestnanie	Najvyššie dosiahnuté vzdelanie						Spolu
	základné	stredoškolské bez maturity	stredoškolské s maturitou a vyššie	vysokoškolské	bez vzdelania	nezistené	
riadiaci pracovníci	2 177	13 620	47 491	74 256	64	2 665	140 273
špecialisti	4 871	15 874	74 994	203 727	84	4 480	304 030
technici a odborní pracovníci	8 589	39 156	201 945	113 478	37	3 645	366 850
administratívni pracovníci	10 781	40 556	142 123	44 968	20	1 665	240 113
pracovníci v službách a obchode	25 935	139 666	177 814	31 623	15	2 511	377 564
kvalifikovaní robotníci v poľnohospodárstve, lesníctve a rybárstve	4 940	13 756	9 034	1 591	9	193	29 523
kvalifikovaní robotníci a remeselníci	29 278	202 819	115 325	10 675	4	1 798	359 899
operátori a montéri strojov a zariadení	36 674	177 146	114 663	6 110	10	1 433	336 036
pomocní a nekvalifikovaní pracovníci	61 450	86 553	37 172	2 801	55	982	189 013
príslušníci ozbrojených síl	151	1 367	6 850	3 722	15	292	12 397
nezistené	35 018	67 130	90 557	45 868	897	34 884	274 354
Spolu	219 864	797 643	1 017 968	538 819	1 210	54 548	2 630 052

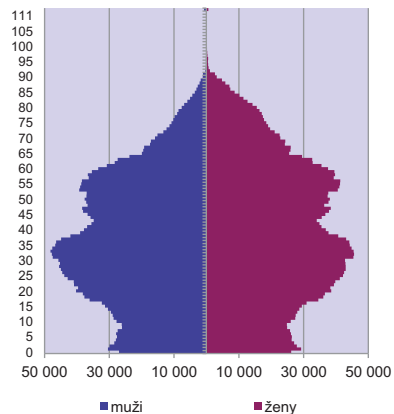
Obyvateľstvo trvalo býajúce v SR podľa vybraných ukazovateľov, SODB 2011

Vybrané ukazovatele	Pohlavie		Spolu
	muži	ženy	
Priemerný vek (roky)	37,30	40,50	38,94
Mediánový vek (roky)	36,04	39,20	37,53
Index starnutia (%)	60,48	105,95	82,60
Index femininity (‰)	-	-	1 054
Index ekonomického zaťaženia (%)	34,97	42,72	38,84

Veková štruktúra obyvateľstva trvalo býajúceho v SR podľa 5-ročných vekových skupín, SODB 2011, 2001

Veková štruktúra obyvateľstva trvalo býajúceho v SR podľa jednotiek veku, SODB 2011

VÝSLEDKY SČÍTANIA OBYVATEĽOV, DOMOV A BYTOV 2011 ODPOVEDE PRE NAŠU BUDÚCNOSŤ OBYVATEĽSTVO

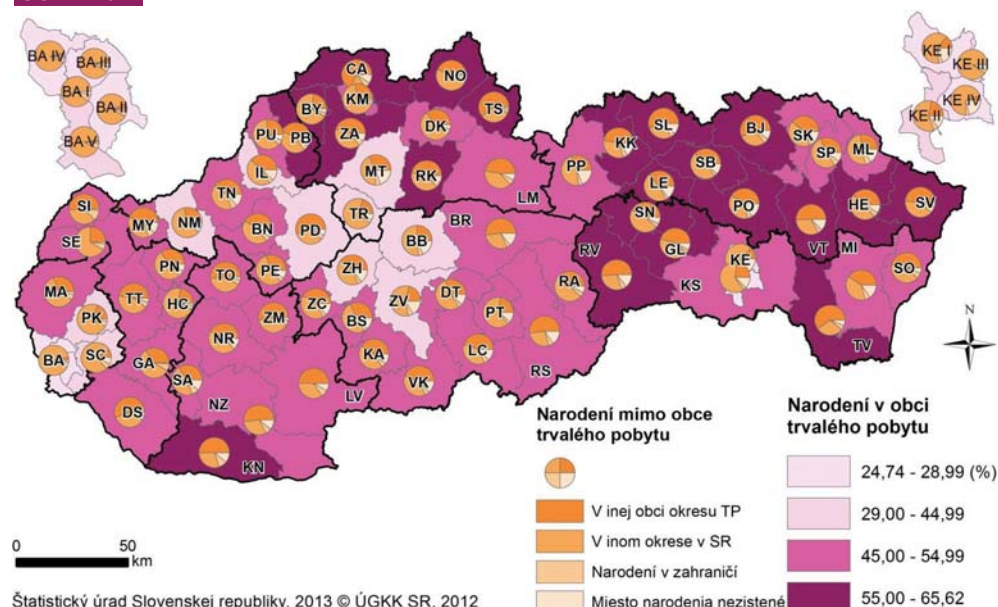

Štatistický úrad Slovenskej republiky
Statistical Office of the Slovak Republic
Miletičova 3
824 67 Bratislava
Slovenská republika
Slovak Republic
tel.: +4212/502 36 339
+4212/502 36 335
e-mail: info@statistics.sk
www.statistics.sk

Obyvateľstvo trvalo bývajúce v SR podľa ekonomickej aktivity a pohlavia, SODB 2011

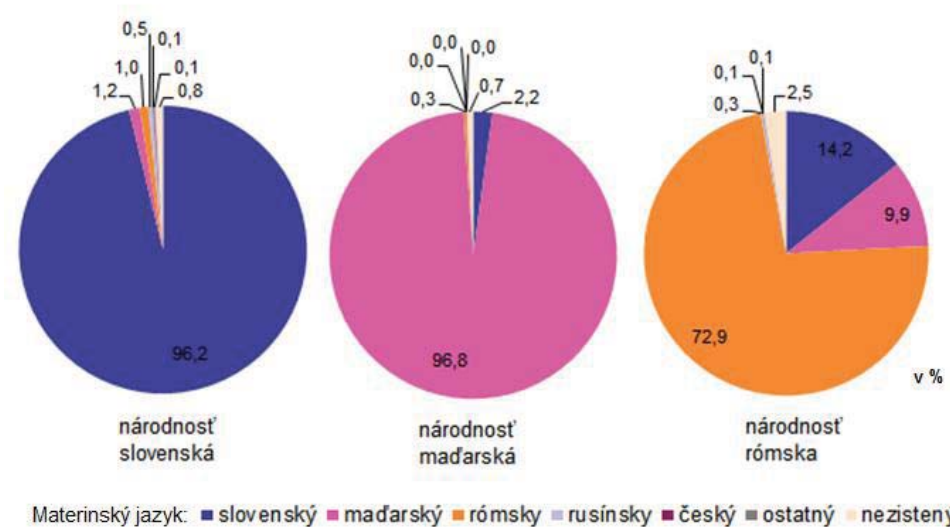
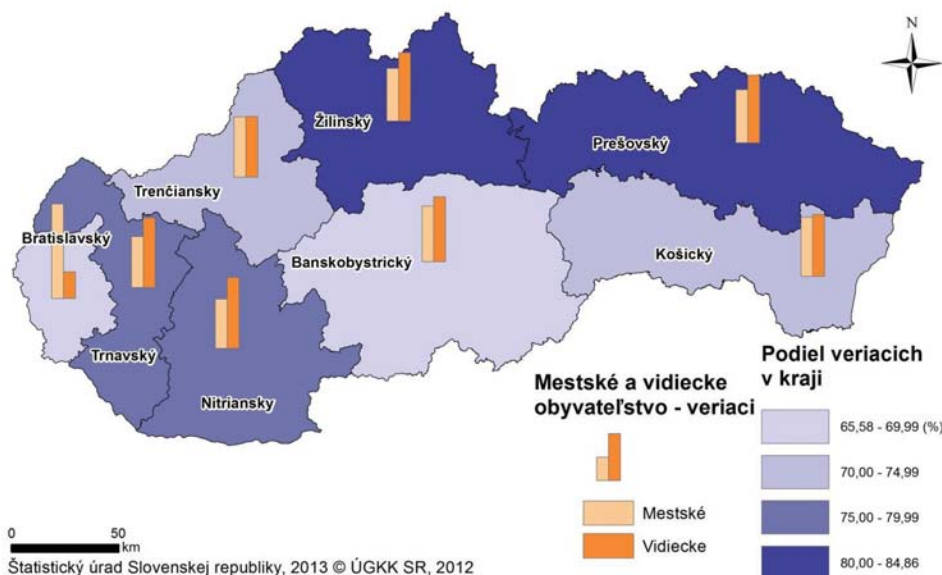
Ekonomická aktivita	Pohlavie				Spolu	
	muži		ženy			
	abs.	v %	abs.	v %	abs.	v %
Ekonomicky aktívni:	1 422 590	54,1	1 207 462	43,6	2 630 052	48,7
pracujúci okrem dôchodcov	1 133 330	43,1	926 886	33,5	2 060 216	38,2
pracujúci dôchodcovia	47 057	1,8	53 216	1,9	100 273	1,9
osoby na materskej dovolenke	154	0,0	26 324	1,0	26 478	0,5
nezamestnaní	242 049	9,2	201 036	7,3	443 085	8,2
Ekonomicky neaktívni:	1 205 182	45,9	1 561 802	56,4	2 766 984	51,3
osoby na rodičovskej dovolenke	2 870	0,1	115 478	4,2	118 348	2,2
študenti stredných škôl	112 148	4,3	107 963	3,9	220 111	4,1
študenti vysokých škôl	65 303	2,5	87 339	3,2	152 642	2,8
osoby v domácnosti	3 749	0,1	22 079	0,8	25 828	0,5
dôchodcovia	406 749	15,5	657 011	23,7	1 063 760	19,7
prijemcovia kapitálových príjmov	3 630	0,1	1 771	0,1	5 401	0,1
deti do 16 rokov	455 515	17,3	431 929	15,6	887 444	16,4
ostatní	16 100	0,6	17 483	0,6	33 583	0,6
nezistená	139 118	5,3	120 749	4,4	259 867	4,8
Spolu	2 627 772	100,0	2 769 264	100,0	5 397 036	100,0

Obyvateľstvo trvalo bývajúce v SR podľa miesta, bydliska matky v čase narodenia obyvateľa, SODB 2011

Obyvateľstvo trvalo bývajúce v SR hlásiace sa k cirkvi, náboženskej spoločnosti, SODB 2011

Obyvateľstvo trvalo bývajúce v SR so slovenskou, maďarskou a rómskou národnosťou podľa materinského jazyka, SODB 2011

VÝSLEDKY SČÍTANIA OBYVATEĽOV, DOMOV A BYTOV 2011 ODPOVEDE PRE NAŠU BUDÚCNOSŤ DOMY, BYTY

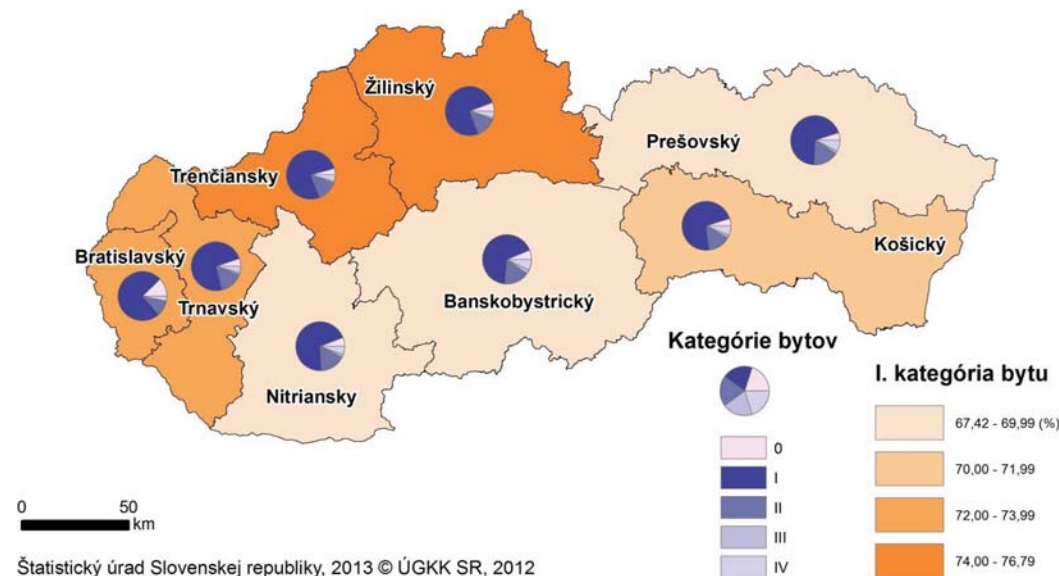

Štatistický úrad Slovenskej republiky
Statistical Office of the Slovak Republic
Miletčova 3
824 67 Bratislava
Slovak Republic
tel.: +4212/502 36 339
+4212/502 36 335
e-mail: info@statistics.sk
www.statistics.sk

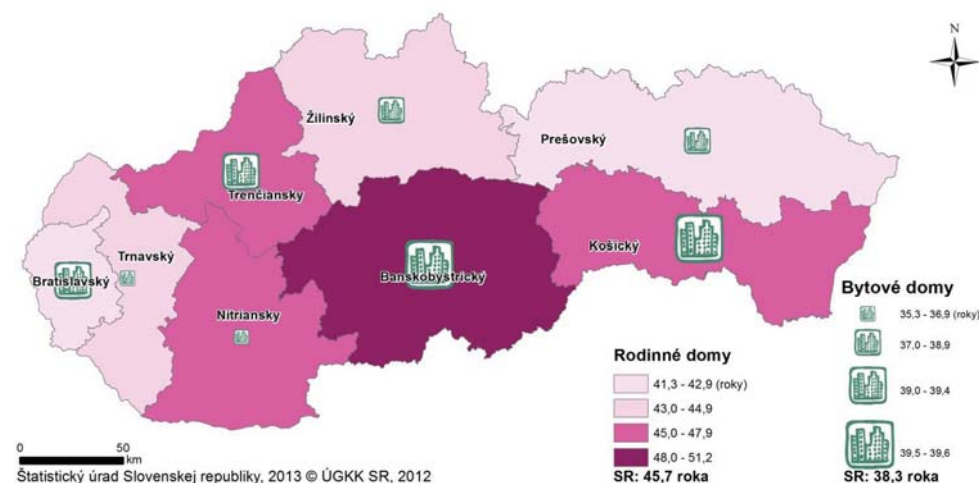
Domy a byty v SR podľa typ domu a obývanosti, SODB 2011

Typ domu, obývanosť	Domy		Byty		
	abs.	v %	abs.	v %	
Typ domu:					
rodinný dom - samostatný	888 759	83,0	918 102	46,0	
rodinný dom - dvojdom	46 234	4,3	54 752	2,7	
rodinný dom - radový dom	34 367	3,2	35 941	1,8	
bytový dom	64 846	6,1	931 605	46,7	
cirkevná inštitúcia	1 823	0,2	2 208	0,1	
domovy sociálnych služieb	551	0,1	3 431	0,2	
domov dôchodcov, penzión	307	0,0	2 475	0,1	
detské domovy	72	0,0	106	0,0	
budova neurčená na bývanie (garáž, sklad, záhradná chatka)	353	0,0	413	0,0	
iný	9 914	0,9	14 518	0,7	
nezistený	23 564	2,2	31 346	1,6	
Spolu	1 070 790	100,0	1 994 897	100,0	
Obývanosť:					
z toho	obývané	905 815	84,6	1 776 698	89,1
	neobývané	160 260	15,0	205 729	10,3

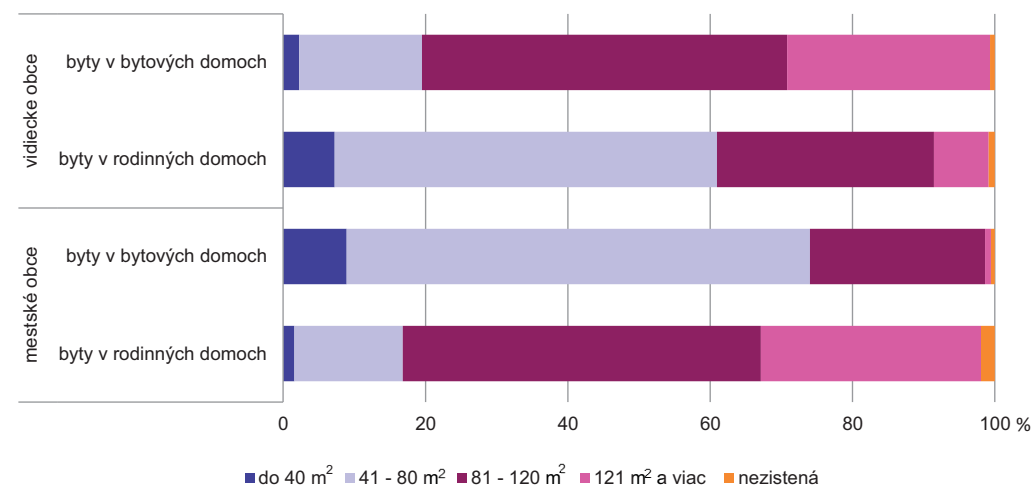
Byty v krajoch SR podľa kategórie, SODB 2011

Priemerný vek obývaných rodinných a bytových domov v krajoch SR, SODB 2011

Obývané byty v mestských a vidieckych obciach SR podľa celkovej podlahovej plochy, SODB 2011

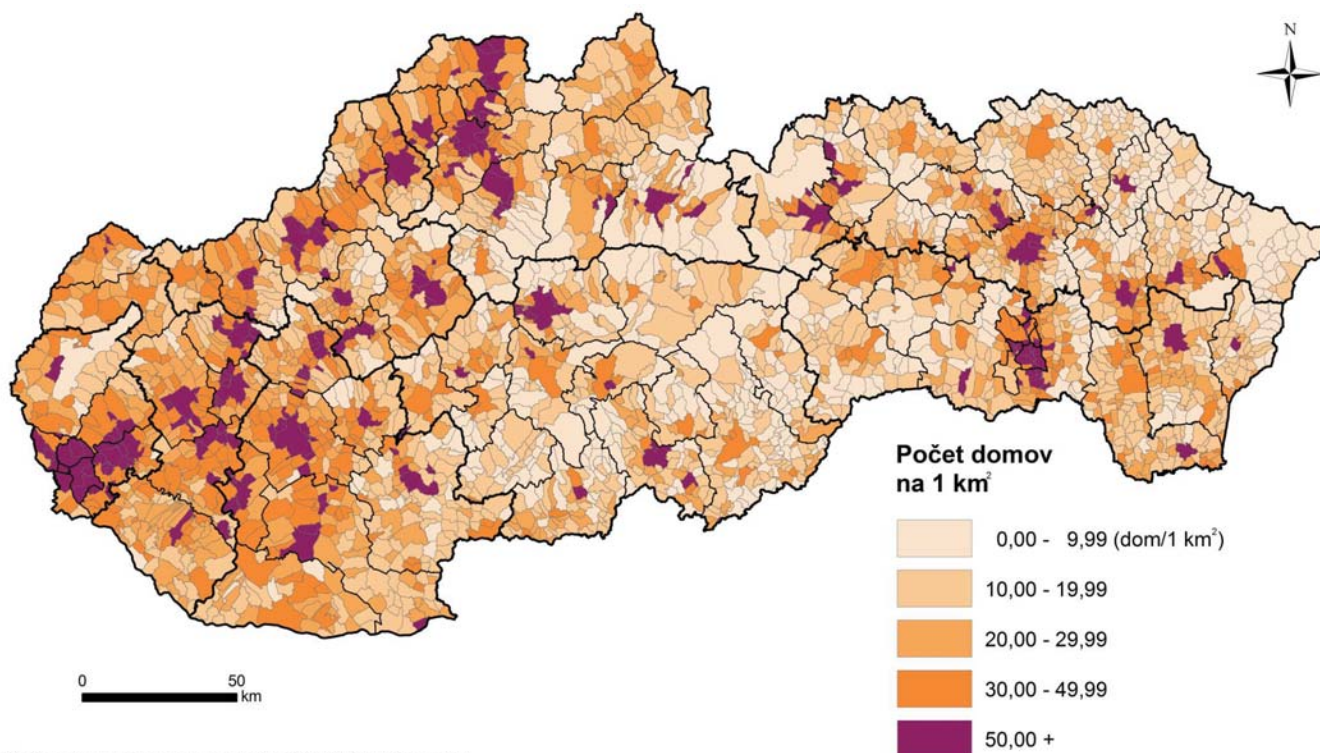

VÝSLEDKY SČÍTANIA OBYVATEĽOV, DOMOV A BYTOV 2011 ODPOVEDE PRE NAŠU BUDÚCNOSŤ DOMY, BYTY

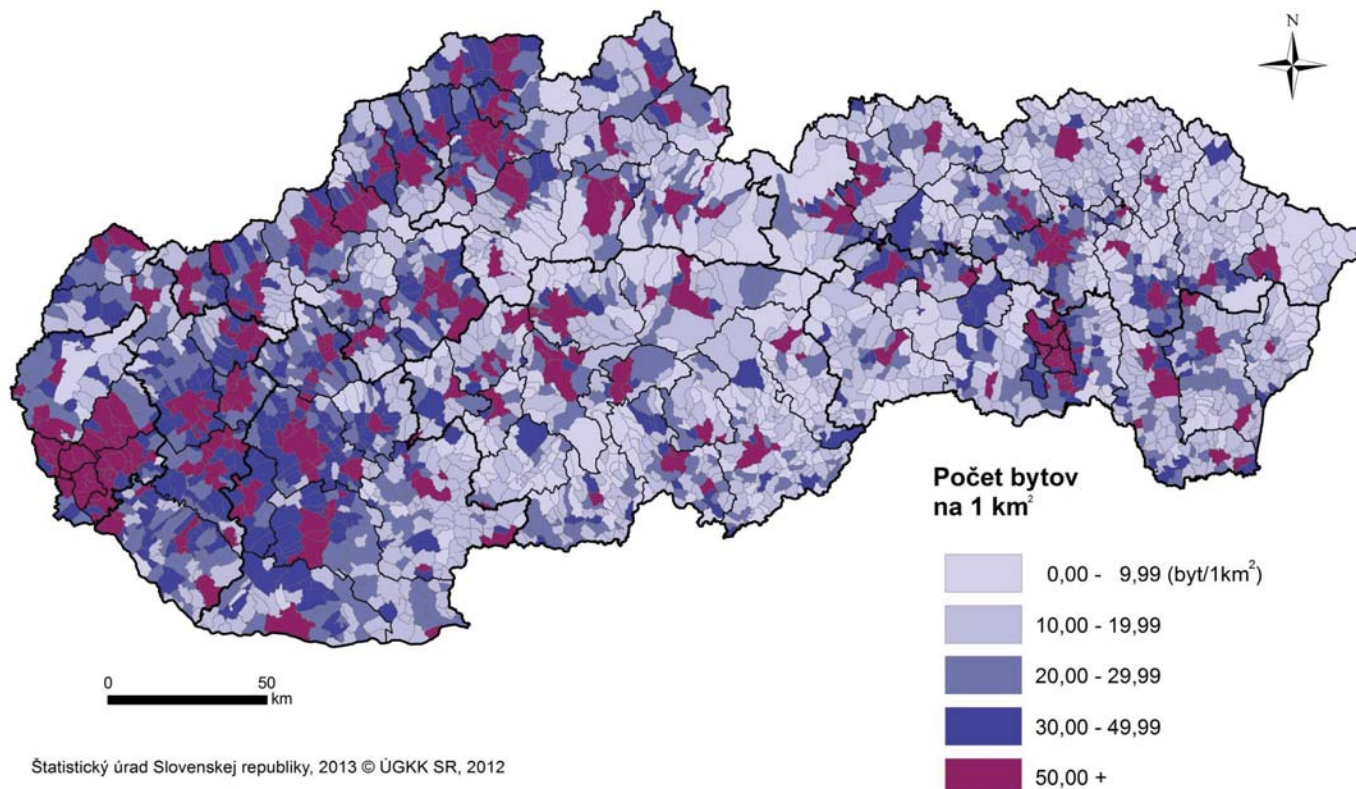
Štatistický úrad Slovenskej republiky
Statistical Office of the Slovak Republic
Miletičova 3
824 07 Bratislava
Slovenská republika
Slovak Republic
tel.: +4212/502 36 339
+4212/502 36 335
e-mail: info@statistics.sk
www.statistics.sk

Počet domov v obciach SR na 1 km², SODB 2011

Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2013 © ÚGKK SR, 2012

Počet bytov v obciach SR na 1 km², SODB 2011

Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2013 © ÚGKK SR, 2012

PŘEDCHŮDCI MODERNÍCH SČÍTÁNÍ – KONSKRIPCE

▲ Marie Terezie

V roce 1857 se uskutečnilo sčítání lidu, které je označováno jako přechod mezi soupisy obyvatel a moderními sčítáními lidu. Konalo se poprvé k jednomu dni 31. 10. 1857, a to podle císařského nařízení z 23. března 1857 č. 67. Sčítalo se obyvatelstvo podle domovského práva k dané obci, sčítaly se i domy.

▼ Tereziánský katastr z poloviny 18. století
Národní archiv v Praze

Za významný mezník lze označit datum 13. října 1753, kdy byl vydán patent císařovny Marie Terezie o každoročním sčítání lidu – novou kapitolu v historii sčítání obyvatelstva v habsburské monarchii zahájilo sčítání provedené v roce 1754. Poprvé se konalo současně a jednotně na celém území soustátí. Tato sčítání jsou označována jako soupisy obyvatelstva neboli konskripce.

▲ Titulní list patentu císařovny Marie Terezie z 10. března 1770.

▲ Tereziánský katastr z poloviny 18. století
Národní archiv v Praze

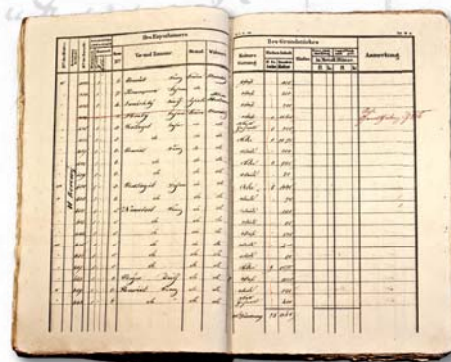
▲ Josefský katastr z roku 1785
Národní archiv v Praze

▶ Stablní katastr z 1. poloviny 19. století
Národní archiv v Praze

Patentem Marie Terezie bylo nařízeno všeobecné popsání duší, sepsání tažného dobytka a spočítání domů k reorganizování vojenských obvodů.

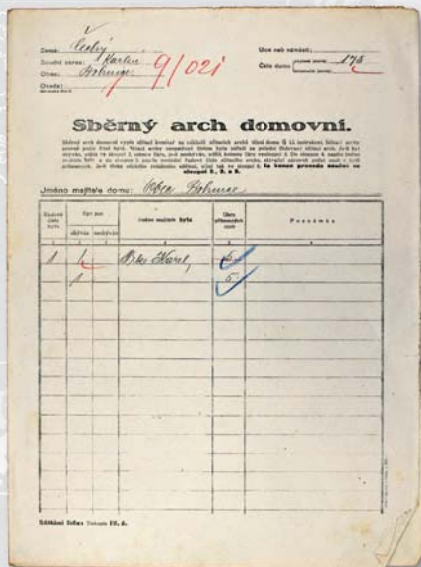
Víte že...

Pro potřeby tereziánské konskripce v roce 1770 bylo poprvé uloženo očíslovat všechny domy a po konskripci bylo zakázáno měnit příjmení?

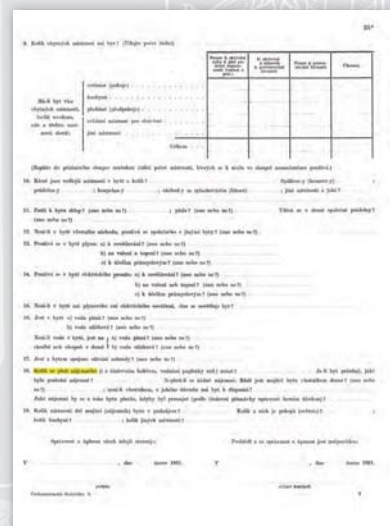

PRVNÍ SČÍTÁNÍ LIDU V ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLICE

V roce 1919 byl založen Státní úřad statistický jako nový orgán pověřený celostátními statistickými šetřeními. Mezi jedno z nejdůležitějších patřilo sčítání lidu. Výsledky prvního československého sčítání lidu byly publikovány v sedmi svazcích edice Československá statistika. Kromě toho byl vydán první Statistický lexikon obcí v Republice Československé, zvláště za Čechy, Moravu, Slezsko a Slovensko, který se stal základem pro další lexikony, zpracovávané podle výsledků sčítání lidu. Lexikon vycházel koncepčně z rakouskouherských lexikonů z předchozích sčítání.

Rok 1921
Archiv hl. m. Prahy

Rok 1921
Archiv hl. m. Prahy

Víte že...
Spolu se sčítáním lidu byl proveden soupis bytů, a to v 28 aglomeracích, které měly alespoň 20 tisíc obyvatel.

Zpracování sčítání bylo provedeno na Powersových děroštitkových strojích.
Norwegian Technology Museum

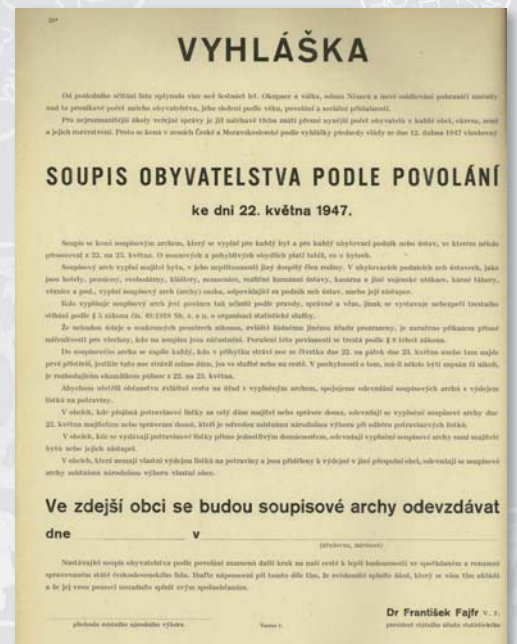
SOUPISY OBYVATELSTVA V LETECH 1946 A 1947

Další sčítání lidu se mělo uskutečnit v roce 1940, k jeho konání však na území Protektorátu Čechy a Morava nedošlo. Na území odtrženého československého pohraničí proběhlo podle říšskoněmeckých právních předpisů k 17. květnu 1939 sčítání lidu, povolání a závodů civilního obyvatelstva.

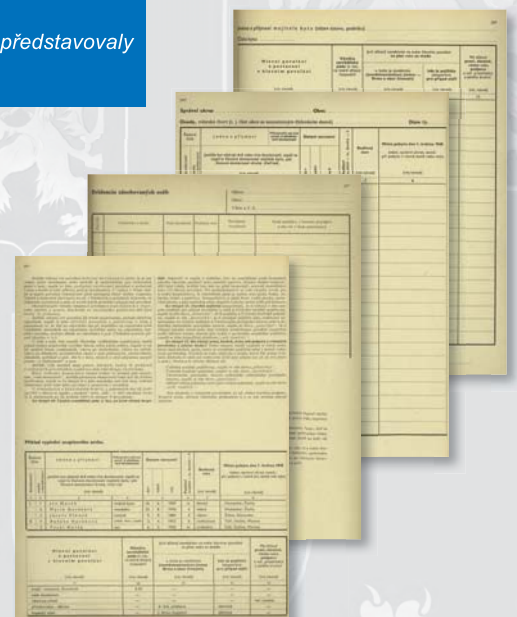
Na území obnoveného Československa se uskutečnily dva na sobě obsahově i organizačně nezávislé soupisy obyvatelstva. Na Slovensku byl Státním plánovacím a statistickým úřadem se sídlem v Bratislavě proveden Súpis zásobovaných osôb ke dni 4. října 1946, v českých zemích byl uskutečněn Soupis obyvatelstva podle povolání až 22. května 1947.

Významná a jedinečná jsou data o dosídlování českého pohraničí a naopak vysídlování vnitrozemských okresů a dále údaje o místě pobytu (vč. zahraničního) k 1. 5. 1945. Současně se získaly některé zkušenosti pro přípravu sčítání lidu plánovaného a uskutečněného v roce 1950.

Víte že...

Odhadované náklady na český soupis představovaly částku 5 milionů Kč.

SČÍTÁNÍ LIDU, DOMŮ A BYTŮ 1961

ČESKOSLOVENSKÁ SOCIALISTICKÁ REPUBLIKA
Zpracování a editace vyřazení ÚČS
4. Vá. 420/1963 ze dne 26. 3. 1963

DOMOVNÍ LIST

Vypíše sídlo domovního listu a sčítání domů a bytů a sčítání v sídlových částech sídla, dle se nacházejí domy a byty současně sčítané jednotně.

Číslo popisné domovního listu: _____
Číslo evidenční domovního listu: _____
Ulice: _____
U příjizdy bez této části označit název: _____

Já a byty v sídlových částech (příslušný) tvoří — jen v sídlových částech — součástí domovního listu (příslušný) jen pro sídlo — součástí domovního listu (příslušný) — sídlo a domovní list *

I. Charakteristika domovního listu

1. Vlastník domovního listu	2. Druh budovy	3. Plošná výměra zastavěného území	4. Plošná výměra zastavěného území
5. Vybavení budovy	6. Účel budovy	7. Počet podlaží a výtahů	8. U sčítaných domovních listů
9. Vybavení bytů	10. Účel bytů	11. Počet bytů	12. Počet bytů

* příloha, která poskytuje, se na sídlo nepřipojuje

Sčítáním 1961 začíná další nová etapa československých populačních censů. Bylo uskutečněno k 1. březnu 1961.

Jeho výsledky poprvé v historii sčítání představují integrovaný census se vzájemným propojením údajů o obyvatelstvu, domácnostech, bytech a domech. Toto propojení přineslo zcela novou kvalitu dat a výrazně rozšířilo možnosti jejich využití.

Poprvé byly zjišťovány a zpracovány údaje také o dojížděcí do zaměstnání mezi okresy i do větších měst s 20 tisíci a více obyvateli. Rovněž poprvé byly získány údaje o nové sociální skupině družstevních rolníků, podrobné údaje o úrovni školního vzdělání podle věkových skupin a pohlaví apod.

trávy — osinkocementová (sternit) — plech — břidlice — šindel
dehtová lepenka — sláma — rákos — rovná střecha *

Vybavení budovy
a) - c) prádelna a sušárna

kámen — štěrky (plátek) — keramika — bituménový stánek — dřevěná
sčítaný materiál — dřevěná — keramika — štěrky (plátek) — keramika
dehtová lepenka — sláma — rákos — rovná střecha *

Vybavení budovy
a) - c) prádelna a sušárna

prádelna a sušárna

prádelna a sušárna

ČESKOSLOVENSKÁ SOCIALISTICKÁ REPUBLIKA
Zpracování a editace vyřazení ÚČS
4. Vá. 420/1963 ze dne 26. 3. 1963

SCÍTACÍ ARCH

Číslo popisné domovního listu: _____
Číslo evidenční domovního listu: _____
Ulice: _____
U příjizdy bez této části označit název: _____

1. Vlastník domovního listu

2. Druh budovy

3. Plošná výměra zastavěného území

4. Plošná výměra zastavěného území

5. Vybavení budovy

6. Účel budovy

7. Počet podlaží a výtahů

8. U sčítaných domovních listů

9. Vybavení bytů

10. Účel bytů

11. Počet bytů

12. Počet bytů

Číslo popisné domovního listu: _____
Číslo evidenční domovního listu: _____
Ulice: _____
U příjizdy bez této části označit název: _____

1. Vlastník domovního listu

2. Druh budovy

3. Plošná výměra zastavěného území

4. Plošná výměra zastavěného území

5. Vybavení budovy

6. Účel budovy

7. Počet podlaží a výtahů

8. U sčítaných domovních listů

9. Vybavení bytů

10. Účel bytů

11. Počet bytů

12. Počet bytů

Číslo popisné domovního listu: _____
Číslo evidenční domovního listu: _____
Ulice: _____
U příjizdy bez této části označit název: _____

1. Vlastník domovního listu

2. Druh budovy

3. Plošná výměra zastavěného území

4. Plošná výměra zastavěného území

5. Vybavení budovy

6. Účel budovy

7. Počet podlaží a výtahů

8. U sčítaných domovních listů

9. Vybavení bytů

10. Účel bytů

11. Počet bytů

12. Počet bytů

Číslo popisné domovního listu: _____
Číslo evidenční domovního listu: _____
Ulice: _____
U příjizdy bez této části označit název: _____

1. Vlastník domovního listu

2. Druh budovy

3. Plošná výměra zastavěného území

4. Plošná výměra zastavěného území

5. Vybavení budovy

6. Účel budovy

7. Počet podlaží a výtahů

8. U sčítaných domovních listů

9. Vybavení bytů

10. Účel bytů

11. Počet bytů

12. Počet bytů

Vybavení budovy
a) - c) prádelna a sušárna

POTREBUJE EŠTE SLOVENSKO PO SČÍTANÍ 2011 ĎALŠÍ CENZUS?

Sčítanie poskytuje jedinečné údaje, ktoré sa v súčasnosti nedajú získať inak len spoluprácou s obyvateľmi. Dáta zo sčítania slúžia na vytvorenie uceleného obrazu o stave spoločnosti, o jej demografickej, sociálnej, vzdelanostnej a ekonomickej úrovni, o štruktúre domového a bytového fondu. Napriek tomu bolo sčítanie v roku 2011 terčom najrozsiahljších útokov v doterajšej histórii. Je sčítanie prežitok z dôb minulých alebo mu právom patrí miesto v modernej spoločnosti? Premýšľajme, diskutujme a hľadajme odpovede na zásadné otázky o budúcnosti cenzu.

AFTER THE 2011 CENSUS DOES SLOVAKIA STILL NEED ANOTHER ONE?

Census provides unique information that cannot presently be obtained otherwise only by cooperation with people. Data from the census are used to create a coherent picture of the company, its demographic, social, educational and economic level, the structure of houses and dwellings. In spite of, the 2011 census was a target the most extensive attacks in the history. Is census relic from the past, or its rightful place in modern society? Let's think, discuss and seek answers to fundamental questions about the future of the census.

Štatistický úrad SR/Statistical Office of the SR
Miletičova 3
824 67 Bratislava 26
Slovenská republika/The Slovak Republic
Tel.: +421 2 502 36 335
Fax: +421 2 505 61 361
E-mail: info@statistics.sk
www.statistics.sk

ISBN 978-80-8121-364-9